Nazlı Rânâ GÜREL - Zeki GÜREL

TÜRKDİLİ VE EDEBİYATI
ORTA MESLEKÎ EĞİTİM II

EĞİTİM VE BİLİM BAKANLIĞI

MAKEDONYA CUMHURİYETİ

ORTA MESLEKÎ EĞİTİM OKULLARI İÇİN

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

II. SINIF

Yrd. Doç. Dr. Nazlı Rânâ GÜREL- Yrd. Doç. Dr. Zeki GÜREL

Üsküp – 2021

Yayımcı: **KUZEY MAKEDONYA CUMHURİYETİ**
EĞİTİM VE BİLİM BAKANLIĞI
Az. Kiril ve Metodiy cad., no. 54 – Üsküp

Değerlendirenler:
Başkan: **Prof. Dr. Fadil Hoca** – Üsküp "Az. Kiril ve Metodiy" Üniversitesi – "Blaje Koneski" Filoloji Fakültesi. Üyeler: **Ahmetnafi İbrahim** – Gostivar Belediye Orta Okulu Türk Dili ve Edebiyatı Profesörü, **Seyhan Zekir** – Üsküp Orta Okulu "Tsvetan Dimov" Türk Dili ve Edebiyatı Profesörü.

Kitap adı: **TÜRKDİLİ VE EDEBİYATI ORTA MESLEKÎ EĞİTİM II**

Yazarlar: **Yrd. Doç. Dr. Nazlı Rânâ GÜREL- Yrd. Doç. Dr. Zeki GÜREL**

Lektör: **Mr. Rabia Betül Gürel**

Bilgisayar hazırlığı ve tasarım:
Basımevi:
Tiraj:
Yıl: 2021

Mesleki Ortaöğretim Eğitimi II. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı konulu ders kitabının, Okuma Kitapları Milli Komisyonu tarafından 22.6.2018 tarihli ve 22-866/1 numaralı kararı ile kitabın kullanılmasına izin verilmiştir.

Kapak Resimleri:
Ön kapaktaki minyatür, Dede Korkut hikâyelerinden "Boğaç'ın Dirse Han'ı Kurtarması"nı tasvir etmektedir. Dede Korkut Kitabı Hanım Hey, Ankara 2014, Cilt: 1, s. 422.

Arka kapaktaki harita, Kağşarlı Mahmud'un Dîvânü Lugâti't Türk adlı eserinde çizdiği haritadır. O zaman için Türklerin yaşadıkları yerleri göstermektedir. Alttaki yazı ise Orhun Abidelerinden alınmıştır

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје
821.512.161(075.3)
821(075.3)
811.512.161(075.3)
GÜREL, Nazl Rânâ
Türk dili ve edebiyati [Електронски извор] : II. sinif / Nazl Rânâ
Gürel, Zeki Gürel. - Üsküp : Makedonya cumhuriyeti eğitim ve Bilim
Bakanliği, 2021
Начин на пристапување (URL):
https://drive.google.com/drive/folders/1ZVhXNydGhUTpM-3ThJFlR-mKPJv6ED3V?usp=sharing.
- Текст во PDF формат, содржи 400 стр. - Наслов преземен од екранот. -
Опис на изворот на ден 03.02.2021. - Библиографија: стр. 390-397
ISBN 978-608-226-997-9
1. Gürel, Zeki [автор]
COBISS.MK-ID 53077765

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ……

I.BÖLÜM

EDEBİYAT

BATI VE TÜRK EDEBİYATINDA EDEBÎ AKIMLAR

Batı Edebiyatındaki Edebî Akımlar ……

Türk Edebiyatındaki Edebî Akımlar ……

TÜRK EDEBİYATINDA DEVİRLER

Türk Edebiyatının Devirlere Ayrılması ……

İSLÂMİYET ÖNCESİ TÜRK EDEBİYATI

Sözlü Eserler

Sagu …….

Koşuk ……..

Sav ……

Destanlar ……..

Yazılı Eserler

Gök Türk Kitabeleri …….

DÜNYA EDEBİYATI

Homeros ……..

İSLÂMÎ DEVİR TÜRK EDEBİYATI

Geçiş Dönemi

Türk Kültürü ve İslâmiyet Arasındaki İlişkiler ……..

İslâmiyet ve Türk Edebiyatı …….

XI. ve XII. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATI

Kutadgu Bilig ……

Divânü Lûgati't-Türk ……

Atabetü'l Hakâyık …….

Divân-ı Hikmet …….

XIII. ve XIV. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATI

Manzum Eserler

Yunus Emre …….

Mevlânâ Celâleddin-i Rumî ……

Mensur Eserler

Nasreddin Hoca ……..

Battalnâme …….

XV. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATI

Klâsik Türk Edebiyatı

Manzum Eserler

Ali Şîr Nevâî ……

Süleyman Çelebi …….

Şeyhî ……..

Hacı Bayram Veli …….

Kaygusuz Abdal ……...

Mensur Eserler

Dede Korkut Hikâyeleri ……..

Ali Şîr Nevâî Muhakemetü'l Lûgateyn ……..

Saltuknâme …….

Menâkıbname …….

XVI. YÜZYIL EDEBİYATI

Manzum Eserler

Fuzûlî ……

Bâkî ……

Mensur Eserler

Fuzûlî ……

Âşık Garip Hikâyesi ……..

XVI. YÜZYIL DÜNYA EDEBİYATI

William Shakespeare ……..

Montaiğne …….

XVII. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATI

Manzum Eserler

Nâbî …….

Nef'î ……..

Karacaoğlan ……..

Âşık Ömer ……

Mensur Eserler

Evliya Çelebi …….

Peçevî ……

Kerem İle Aslı Hikâyesi …….

XVII. YÜZYIL DÜNYA EDEBİYATI

Jean Racine ……

Servantes ……

Moliere ……..

XVIII. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATI

Manzum Eserler

Nedim ……

Şeyh Gâlib …….

XVIII. YÜZYIL DÜNYA EDEBİYATI

Johann Wolfgang von Goethe ……..

II. BÖLÜM

TÜRK DİLİ

DİL VE DİL TARİHİ

Başlıca Dil Grupları ve Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri …

Türk Yazı Dilinin Tarihî Gelişmesi ……

Türklerin Kullandığı Alfabeler ……

ANLAM BAKIMINDAN KELİMELER

Eş Sesli Kelimeler ……

Eş Anlamlı Kelimeler ……..

Zıt Anlamlı Kelimeler ……..

Mecaz Anlamlı Kelimeler ……

Deyim Anlamlı Kelimeler ……

Terim Anlamlı Kelimeler ……..

Gerçek Anlamlı Kelimeler ……..

Yan Anlamlı Kelimeler ……

KELİME ÇEŞİTLERİ

FİİLLER (EYLEMLER)

Fiilin Cümle İçindeki Görevi ……..

Fiil Çekimi ……..

Yapılarına Göre Fiiller ……

Çatılarına Göre Fiiller ……..

Özneye Göre Fiiller …….

Nesneye Göre Fiiller ……

İSİMLER (ADLAR)

İsmin Hâlleri …….

İsimlerde Sahiplik-Aitlik …….

İsim Fiiller ……

SIFATLAR

Sıfat Çeşitleri …….

Yapılarına Göre Sıfatlar ……

ZAMİRLER (ADILLAR)

Zamir Çeşitleri ……..

Zamirlerin Çekimi ……

Zamirlerin Yapısı ……

ZARFLAR (BELİRTEÇLER)

Zarfların Çeşitleri ……

Zarfların Yapısı ……

EDAT (İLGEÇ) ……

III. BÖLÜM

YAZIM (İMLÂ) KURALLARI VE NOKTALAMA İŞARETLERİ

Uygulamalı-Meslekî İletişim …….

Konuşma Türleri

Hazırlıklı Konuşmalar ……..

Hazırlıksız Konuşmalar ……

Tanımlama-Tasvir Etmek …….
Anlatma ve Öyküleme ……..

Haberleşme

Haber …….
Duyuru …….
Davetiye ……..
Rapor Yazmak (Sunmak) ……
Telegram ……
İzlenim ……..

Yorum:

Okuma

Ezberden Okuma …….

Edebî-Bilimsel Türler ve Yayım

Biyografi ……
Otobiyografi …….
Seyahatname ……
Röportaj ……..

LEKTÜR

KAYNAKÇA …….

TÜRK DÜNYASI HARİTASI …….

ÖN SÖZ

Bu kitap, Makedonya Eğitim ve Bilim Bakanlığı Eğitimi Geliştirme Dairesi'nin Makedonya Cumhuriyeti Orta Meslekî Eğitim Okulları için hazırladığı "Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programı II. Sınıf" dersi müfredatına göre hazırlanmıştır.

Ders kitabı olarak hazırlanan bu eser, "Edebiyat", "Dil Bilgisi'' ve "Yazım (İmlâ) Kuralları ve Noktalama İşaretleri" olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Programda öngörülen "Lektür" kitaplarının listesi ise kitabın sonuna eklenmiştir.

Her bölüm kendi içinde ana başlık altında alt başlıklar halinde programda olduğu şekilde düzenlenmiştir. Kitap hazırlanırken bir takdim tehir yapılarak "Edebiyat" bölümü ilk başa alınmıştır.

İnsanları duygu, düşünce ve hayal bakımından yükselten, ondaki estetik duyguyu heyecana, harekete getirecek değerde şiir, roman, hikâye, tiyatro vb. nazım ve nesir halindeki sanat eserlerinin tümüne; bu eserleri inceleyen bilime; bu bilimi konu olarak ele alan kitaplar manzumesine edebiyat denir. Kısacası, edebiyat; malzemesi dile dayanan sanattır.

Edebiyat bölümünde önce Batı ve Türk edebiyatı akımları hakkında bilgi verilmiştir. Bu kitapta edebiyat ile ilgili konularda zaman dilimi olarak, Türk edebiyatının başlangıcından XIX. yüzyıla kadarki dönem yazar, edebî eser, dil, kültür, toplum, diğer sanatlarla ve toplumlarla etkileşim noktalarından hareketle işlendi. Türk edebiyatı, söz konusu zaman dilimi içerisinde ele alınırken Makedonya Türk edebiyatının genel manada Türk dünyası edebiyatının vazgeçilmez bir parçası olduğu özellikle hissettirilmeye ve vurgulanmaya çalışılmıştır.

Türk edebiyatının devirlere ayrılma konusu işlenirken bu kitapta sırasıyla:

1.İslâmiyet Öncesi Türk Edebiyatı,

2.İslâmî Devir Türk Edebiyatı'na giren konular işlenmiştir.

Türk edebiyatına paralel olarak dünya edebiyatı da örneklerle işlenerek öğrencilerimizin edebiyat hayatını bir bütün olarak algılamaları sağlanırken, Türk edebiyatının dünya edebiyatları içindeki yerini ve önemini kavramaları da sağlanmıştır.

Müfredatta yer alan şair ve yazarların önce "Hayatı Sanatı Eserleri" başlığı altında bilgilendirme yapıldı. Bu yapılırken; incelenmesi istenen edebiyatçının;

a.Hayatı,

b.Edebî Kişiliği ve Sanatı,

c.Eserleri

sıralamasına özen gösterildi.

Türk ve dünya edebiyatının seçkin örnekleri öğrencilere "tarihî akış içinde'' okutulması sağlanırken, edebî metinlerin tahlili kadar mukayesesi de önemlidir. Metin üzerinde çalışmalar yapılırken önce öğrencilerin anlamını bilmediği kelimeler verildi. Sonra da metin altındaki didaktik sorularla öğrencilerin metni anlamaları, tahlil etmeleri ve diğer eserlerle mukayese etmelerine zemin hazırlanmaya çalışılmıştır. Öğrencilerin anlamını bilemeyecekleri kelimeler ebetteki bizim varsayımımızdır. Çünkü her öğrencinin kelime dağarcığı farklı farklıdır. Bu konuda yapılması gereken, öğretmen ve öğrencilerimizin yanlarında ve sınıfta Türkçe ve Osmanlı Türkçesi sözlükleri bulundurmaları ve bunlardan yeri geldikçe faydalanmalarıdır. Bu, aynı zamanda öğrencilerde sözlük kullanma alışkanlığını da geliştirecektir.

Kültürlerin en zengin kısmını teşkil eden edebî eserleri bilmemiz insanî ve millî bir vazifedir, onları iyice incelemeden çevremizi ve kendimizi anlayamayız. Bu kitap hazırlanırken devirlerin hayat görüşünü, insan anlayışını ve zevkini aksettiren en güzel ve en dikkate değer eserler ve parçalar seçilmeye çalışılmış, sorular da ona göre düzenlenmiştir. Öğretmenler isterlerse, aynı metinler üzerinde başka sorular da sorabilirler. Ve yine öğretmenler isterlerse müfredatta öngörülen konularla ilgili değişik metinlerle de öğrencilerini tanıştırabilirler.

Edebî metinler incelenirken, onların dil, şekil, vezin, üslûp ve muhteva özelliklerini belirtmek için bazı teknik terimlerin kullanılması tabiidir. Bu gibi durumlarda, bir "edebiyat terimleri" kitabına bakılmasında fayda vardır. Birinci sınıfta okuduğunuz/okuttuğunu "Türk Dili ve Edebiyatı" dersinin konusu edebiyat terimleri ağırlıklıdır. Bunu hatırlatmak isteriz. Biz bu kitabı hazırlarken ağırlıklı olarak Prof Dr. Turan Karataş'ı "Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü" adlı kitabından faydalandık.

Bu kitaba bir de Türk dünyası haritası koymayı uygun bulduk. Bu haritaya da zaman zaman yeri geldikçe bakılmasında fayda vardır.

Kitaba alınan örneklerin hangi kitaptan alındığına dair bilgiler, kitabın sonuna koyduğumuz " Kaynakça"da mevcuttur.

Programda Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde okutulması öngörülen yazar ve şairlerin eserlerinin Makedonya'daki okullar ve çevredeki kütüphanelerde yeteri kadar bulunmaması ve bu alanda öteden beri karşılaşılan zorluklar göz önünde bulundurularak; sanatçıların hayatı ve edebî kişilikleri ile ilgili daha çok bilgi verilmiş, örnekler uzun tutulmuştur.

Kitabın II. Bölümü olan "Dil bilgisi" bölümünde, dil bilgisinde, özellikle ilmî çalışmalar sonucunda ortaya konmuş ve benimsenmiş bir yaklaşımla hareket edilmiş, kullanılan terimlerin bilimsel nitelikli olmasına özen gösterilmiştir. Kavram kargaşasının doğru ve etkili öğrenmenin önündeki en önemli engellerden biri olduğu gerçeği hiçbir zaman unutulmamıştır.

Dil bilgisi bölümünde "Dil ve Dil Tarihi" başlığı altında; başlıca dil gurupları ve Türkçenin dünya dilleri arasındaki yerini, Türk yazı dilinin tarihî gelişmesini verirken Türkçenin dünya dilleri arasındaki önemini de vurguladık.

Türklerin kullandıkları alfabeleri Türk kültür tarihi içinde geçmişten günümüze getirirken alfabelerden örnekler de göstererek bilgilendirme yoluna gittik.

Kelime bahsinde önce "Anlam bakımından kelimeler" başlığı altında meseleyi ele aldıktan sonra "Kelime Çeşitleri"ni fiil, isim, zamir, zarf, sıfat, edat alt başlıkları altında örnekler de vererek teferruata boğmadan dikkatlere sunduk.

Dilbilgisi ve Edebiyatın aynı kitapta yer alması, Türk Edebiyatının çok zengin bir şair ve yazar kadrosuna sahip olması kitabın sayfa sayısının hayli kabarık olmasına yol açtığından dilbilgisi kısmında çok fazla örnek sunamadık. Öğretmenlerin ve öğrencilerin katılımıyla derslerin bol örnek verilerek işlenmesi, aktif metot kullanılması öğrencilerin daha iyi anlamasına daha fazla gelişme kat etmesine yardımcı olacaktır.

"Yazım (imlâ) Kuralları ve Noktalama" başlığı altında; yazılı ifadelerde Türkçenin imlâ ve noktalama işaretlerini gençlerimizin yerli yerinde kullanma alışkanlığı kazanmalarına yardımcı olmak amacıyla daha önce gördükleri konuları örnek metinler üzerinde uygulama çalışmaları için metinler seçtik. Bu metinler üzerinde yapılacak sözlü ve yazılı uygulama çalışmaları sonucunda öğrencilerin konuyu kavrama düzeylerinin arttığı görülecektir. Seçilen bu metinler aynı zamanda estetik ve bilgi seviyeleri açılarından da istifade edilecek niteliktedir.

Gerekli görüldükçe dersle ilgili hazırlık soruları konmuş, bazı konuların sınıf içinde tartışılması ve yazılması istenmiştir. Konuların sonuna derste öğrenilenlerin pekiştirilmesi ve kalıcı olmasının sağlanması için ödevler eklenmiştir.

Kitap hazırlanırken yaşayan Türkçe esas alınmıştır. Ancak, seçilen metinlerin yazımlarında devrinin dil özelliklerine mümkün olduğunca sadık kalınmış, gereken yerlerde sadeleştirmeler yapılmıştır. Gerek görülen yerlerde şiirler günümüz Türkçesi ile nesre çevrilerek öğrenciye ve öğretmene anlama ve anlatma kolaylığı sağlanmıştır.

İmlâ hususunda ise, Türk Dil Kurumu'nun İmlâ Kılavuzu'nun 2009 yılı baskısı esas alınmıştır.

Metin üzerinde çalışmalar yapılırken mutlaka kitabın son sayfalarında yer alan kaynakçadaki eserlere bakılmasında fayda vardır. Bu kaynakça, hem bizim kitabı hazırlarken kullandığımız eserleri kapsamakta hem de metin üzerinde çalışmalar kısmındaki soruların cevaplandırılmasında başvurulacak eserlerden oluşmaktadır. Ancak, öğretmen ve öğrencilerin yine de bu kitaptaki kaynakça ile yetinmeyip daha ileri okuma yapmaları istenen bir davranıştır elbette.

Makedonya Cumhuriyeti'ndeki Türk Halkı'nın vazgeçilmez temel değerlerinin başında gelen Türk dilini, özelliklerini bozmadan ve aşırılığa kaçmadan, Türk ve Dünya edebiyatının seçkin eserlerini okutarak öğretmek amacıyla hazırlanan bu kitap, hem pedagojik yaklaşımı, hem edebiyat tarihi bilgileri, hem de örnek edebî metinleriyle orta mesleki eğitim okullarının ikinci sınıfları için bir ders kitabıdır. Ama aynı zamanda da bütün edebiyat meraklılarına da hitap etmektedir.

Bu kitabı öncelikle öğretmenlerimizin kullanacağını biliyoruz. Öğrencileri en iyi tanıyanlar da onlardır. Biz inanıyoruz ki; öğretmenlerimiz kendi özel metotlarına ve kendi işleyiş zevklerine göre talebenin seviyesini ve imkânlarını da dikkate alarak yeni sorular ve belki de yeni metinlerle edebiyat, dil bilgisi, noktalama, imlâ ve kompozisyon eğitimini daha etkili ve sevimli hâle getireceklerdir.

Bu kitabın bir kılavuz olduğu unutulmamalıdır.

Çeşitli konularda öğretmenlerimizin ve diğer uzmanların yapıcı ve yönlendirici eleştirilerini kitabın yeni baskılarında değerlendireceğimizi içtenlikle ifade ediyoruz. Alanındaki bir boşluğu dolduracağına inandığımız bu çalışmanın zevkle okunacağını umuyor, faydalı olmasını temenni ediyoruz...

19 Mayıs 2016 - ÜSKÜP

I. BÖLÜM

E D E B İ Y A T

Edebiyat, malzemesi dile dayanan sanattır.

Prof. Dr. Şükrü Elçin

BATI VE TÜRK EDEBİYATINDA EDEBÎ AKIMLAR

Batı Edebiyatındaki Edebî Akımlar

Sanat ve estetiği ortak bakış açısıyla yorumlayıp belirli ilkeler çevresinde değerlendiren toplu oluşumların genel adı edebiyat akımlarıdır.

Edebiyat akımları (edebî mektep, edebiyat çığırı, yazın okulu, edebî cereyan) kuramsal, felsefî altyapıları nedeniyle çoğunlukla Batı kökenli oluşumlardır. Edebiyat akımları, bir milletin edebiyatının belli bir döneminde toplumsal anlayışın ve değişimin bir gereği olarak başlayan, gelişen ve sona eren; kendine has duyuşu, görüşü, anlatışı ve düşünüşü olan bir oluşumdur. Başka bir tarifle, belli bir sanat grubunun belli bir dönemde, müşterek dünya görüşü, estetik, sanat ve edebiyat anlayışı çerçevesinde oluşturdukları edebiyat hareketi; bu anlayış ve hareket çevresinde kaleme alınan edebî eserin oluşturduğu bütündür.

Edebiyat tarihinde belli bir devirde başlayan, gelişen ve sona eren duyma, düşünme ve anlatma tarzlarına edebiyat akımları denir. Bunlardan bazıları bir ülkede başlar, başka ülkelere yayılırlar. Fakat bazı edebiyat akımları yalnız bir millete hastır. Politik, felsefî ve sosyal manalı ideolojiler de edebiyata tesir ederler ve kendilerine has edebiyat akımları yaratırlar.

Edebiyat akımlarının başlıca özellikleri:

a.Devre bağlı olmaları,

b.Şahısları aşmaları,

c.Sınırlı olmalarıdır.

Edebiyat akımlarını büyük şahsiyetler yaratırlar ve temsil ederler. Yabancı edebiyat akımları girdikleri memleketin şartlarına uyarlar. Her nesil ve şahıs onlardan kendisine uygun olan unsurları almış ve geliştirmiştir.

Her edebî akım yeni bir arayışın ve uğraşın sonucu olarak ortaya çıkar. Öncelikle bir önceki döneme karşı bir tepkiyi ve yeniliği barındırır. Her edebî cereyan, yeni bir iddia ve tez üzerine vücut bulur. İlk çıkışta ileri sürülen düşünceler giderek belirli ilkelere dönüşür ve söz konusu ilkeler etrafında birleşen sanatkârlar çoğalınca, edebî akım oluşmuş, edebî mektep olmaya hak kazanmış olur.

Batı Edebiyatındaki edebî akımların başlıcalar ortaya çıkış sırasına göre şunlardır:

1.Klasisizm,

2.Romantizm,

3.Realizm,

4.Natüralizm,

5.Parnasizm,

6.Sembolizm,

7.Empresyonizm,

8.Ekspresyonizm,

9.Kübizm,

10.Fütürizm,

11.Dadaizm,

12.Letrizm,

13.Sürrealizm,

14.Egsiztansiyalizm,

15.Postmodernizm

Klasizm, Fransa'da 17. yüzyılın birinci yarısında beliren bir edebî akımın adıdır. 14. Louis devrinde Racine'in trajedilerinde, Moliere'nin komedilerinde, Lafontain'in hikâyelerinde, Boileau'nun şiirlerinde, Bossuet'in mev'izelerinde ve 18. asırda bilhassa Volteire'in eserlerinde en yüksek ifadesini bulmuştur.

Gayesi yeni konular ve temler aramak değil, ilk çağ edebiyatının konularına yeni bir ifade şekli ve kuvveti vermektir.

Romantizm, kaynaklarını Almanya'da bulan bir çığır, 19. asrın başında, Fransa'da Klasizmin kaidelerini ve disiplinini kırmak iddiasını taşıyan yeni bir estetik yaratmıştır. 18. asrın sonunda J. J. Rousseu'dan menşeini alan romantizm, daha sonraki asırda Mme de Stacl'in "Almanya Mektupları'yla, Chateaubriand'ın, Lamartine'in, A. de Vingy'nin, V. Hugo'nun ve A. Musset'nin eserleriyle en parlak dönemini yaşamıştır.

Naturalizm, bu çığırın vatanı Fransa'dır. 19. asrın sonunda doğmuştur. (1880). Flaubert'ten, Goncourt Kardeşlerden ilham almış, Zola'nın başkanlığında Maupassant, A Daudet, Huysmans, . . . gibi muharrirleri etrafında toplamıştır. Gayesi tabiat ilimlerinin metodunu roman tekniğine tatbik etmekti.

Sembolizm, ilhamını Alman şairlerinden alan bu çığır da en büyük nazariyecisini ve şairini Fransa'da bulmuştur; Staphan Mallarme. Ruhun doğrudan doğruya ifadesi mümkün olmayan sırlı inceliklerini sembollerle ve kelimelerin musikisiyle ifadeye çalışan bu şiir çığırının Beaudelarie, Rimbaud, Verlaine, de Regner, Morcas, A. Samain, gibi birbirinden farklı değer ve ifade şekillerine sahip mensupları vardır.

Dadaizm, Almanya'da yayılmadan ve Paris'te merkezini kurmadan önce, bu çığırın ilk belirtileri Zurich'de Newyork'da görülmüştür. Birinci Dünya Harbinde tarafsız kalan İsviçre her memleketin Lenin gibi ihtilalçileriyle dolu idi. Bunların arasında Romanyalı şair Tristan Traza, Alman yazarları Hugo Bale ve Richard Hülsenbeck ve Ressam Hans Arp vardı. Hareket bunlarda en son kuvvetini buldu. Gayesi eski olan her edebî değeri yıkmaktı.

Sürrealizm, Dada hareketinin hazırladığı harabe üzerinde, bu çığır öncü edebiyat cereyanlarına ilk ilmi sistem haysiyeti kazandıran nazariyedir. 1924'te Fransız yazarı Amdre Breton'un bir beyannamesiyle (Manifeste de Surrealisme) meydana çıkmıştır. Gayesi, aklın, geleneğin ve alışkanlıkların kontrolünden uzak ve tamamıyla serbest olarak şuur altının muhtevalarını ifade etmektir. Edebiyatın dışında resim sanatı üzerinde de kuvvetli tesirleri görülmüştür.

Postmodernizm, modernizm sonrası veya ötesi. Modernizme karşı doğan, onun eleştirisi üzerine kurulan ve ona alternatif ürünler ortaya koymaya uğraşan bir sanat ve düşünce akımı. Postmodernizm, aydınlanma ile birlikte insanı merkeze alarak sanata da egemen olan modernizmi/modernliği ve onun ilkeleriyle ortaya konan sanat eserlerini sorgulayan, reddeden, eleştiren bir anlayıştır denebilir. Postmodernizmin köklerini yine modern bir düşünce biçimi olan pozitivizme, determinizme duyulan tepkide ve bu tepkiyle başlayan süreçte aramak yanlış olmayacaktır. Bu sürecin ekseni üzerinde ise bireyin bağımsızlığı, kendine özgü oluşu ve değişken yapısı yer alır. Bu değişkenlik hayatın belirsizliği ve gerçeğin değişkenliği anlayışı ile çakışmaktadır.

Türk Edebiyatındaki Edebî Akımlar

Edebiyat akımları, kuramsal, felsefî altyapıları nedeniyle çoğunlukla Batı kökenli olmuşlardır. Türk edebiyatında akımların etkisi 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra hissedilmeye başlamıştır.

Edebî akım, filozof, şair ve yazarların sanat üzerinde düşünerek eser vermeye başladıkları yakın çağların verimidir. Tam anlamıyla edebî akımlar 17. yüzyılda, Avrupa'da, bilhassa Fransa'da görülmeye başlamıştır.

Tanzimat'tan sonra Avrupa'dan Türk edebiyatına birçok edebiyat akımı gelmiştir. Türk edebiyatına tesir eden yabancı edebiyat akımları, Batı'dakilerin tıpa tıp benzeri değildirler. Her nesil ve şahıs onlardan kendisine uygun olan unsurları almış, değiştirmiş ve eserlerinde uygulamıştır.

Bir milletin kendi edebiyat sınırları içinde kalan ve edebiyat tarihinin belli dönemlerinde etkili olan, dahası o devreye adını veren "akım", "mektep" dediğimiz oluşumlar vardır. Ortak ilkelere bağlanma, dünya görüşü ve sanat anlayışı bakımından bazı ilkelerde birleşme, sanatsal bir manifestoya sahip olma ve başka ortak estetik kaygıları paylaşma itibariyle bir araya gelen edebiyatçıların oluşturdukları ve sıralanan kaygılarla ortaya koydukları eserlerle kalıcı kıldıkları oluşuma da "akım" denir. Bu tür akımlar, edebiyat tarihinin belli bir dönemine damgasını vurmakla kalmaz, sonraki kuşakları da büyük ölçüde etkileyebilir. Türk edebiyatı tarihindeki "Servet-i Fünûn", "Garip" akımları gibi.

Türk edebiyatında, Batı'da görüldüğü gibi, bütün şartları ile edebî akımların gelişmiş olduğu söylenemez. Ancak Tanzimat'tan önceki klâsik Türk edebiyatında *Tasavvuf*, *Türkî-i Basit*, *Sebk-i Hindî* ve *Yerlileşme* gibi fikir ve sanat görüşleri edebî akım gibi ele alınabilirler.

Tasavvuf, hem bir felsefe, hem inanç sistemi, hem de yaşayış tarzı olan tasavvuf, 13. yüzyıldan beri Tekke, Divan ve Halk edebiyatlarının temel doğuş ve dünya görüşü olmuştur. Getirdiği inanç sistemi, felsefî dayanak, kavram, mazmun ve terimler bolluğu göz önüne alınırsa Tasavvuf un Türk sanat ve edebiyatında hakikî büyük ve sürekli, belki de biricik edebiyat akımı olduğu söylenebilir.

Türkî-i Basit, 15. ve 16. yüzyıllarda, Türk Divan şiiri içinde dilde Türkçecilik, biçim ve özde yenilik yapmak isteyen bir akımdır.

15. ve 16. yüzyıllarda az çok sade bir dille yazan Divan şairleri; zaman geçtikçe, kaba ve zevksiz buldukları Türkçe kelimeleri daha az kullanır oldular; şiirimizi yabancı sözlüklerle doldurmağa başladılar. Böylece klasik İran edebiyatı örneğine uyarlanmak istenen Türk şiir dili kendi kişilik ve zenginliğini kaybediyordu. İşte bu hâl, o çağlarda pek kuvvetli olmayan, hatta zayıf denebilecek bir tepki ile karşılaştı. Bu tepkiden Türkî-i Basit akımı doğdu.

Türkî-i Basit'çiler, aruz veznini ve Divan edebiyatının nazım şekillerini kullanmakla birlikte hemen hemen öz Türkçe şiirler yazdılar. Yabancı söz ve tamlamaları şiire sokmadılar. Öz bakımından mazmunlar yerine halk dilindeki mecazları, deyimleri, atasözlerini kullanmağa çalıştılar.

Bu akım ne yazık ki, ömürsüz ve süreksiz olmuştur. Çünkü asıl büyük şairler, bu mutlu teşebbüse katılmadığı gibi sonraki yüzyıllarda bunu izleyenler de görülmemiştir.

Türkî-i Basit akımının öncüsü, 15. yüzyıl sonlarında yaşamış bulunan Aydınlı Visalî'dir. Daha kuvvetli temsilcileri ise 16. yüzyılda yetişen Edirneli Nazmi ile Tatavlalı Mehremî'dir. Adı geçen her üç şairin, büyük bir sanat gücünde olmayışları bu akımı ömürsüz kılmıştır. Edirneli Nazmi'nin bir şiirini Türkî-i Basite örnek olarak okuyalım:

MURABBA

Her ne gün kim göresin bir yanağı ay gönül
Sevgüsüne düşüp ağlarsın anın hay gönül
Yaşın eğlersin o çağ ah, akar-çay gönül
Gönül ey vay gönül, vay gönül ey vay gönül!

Düşürürsün beni sevgi ile her bir güzele
Ağlamağ ile güler anın içün bu göz ele

Ben senin yandım elinden oda, göz göre hele
Gönül ey vay gönül, vay gönül ey vay gönül!

Seb*k-i Hindî* (Hint Tarzı), 17. Yüzyılda Hindistan'a seyahat eden İran şairlerinin açtıkları yeni bir şiir çığırıdır. Bu çığırı 17. ve 18 Yüzyıllarda bazı Türk şairleri de benimsemişlerdir. İran edebiyatında bu tarzın büyük ustaları: Tebrizli Sâib ile Buharalı Şevket'tir. Sebk-i Hindî, Divan edebiyatında, 17. yüzyılda bilhassa Neşâti, Nailî ve 18. yüzyılda ise Şeyh Galib ile üstün temsilcilerini çıkarmıştır.

Bu akımın divan şiirine getirdiği yenilik ve başkalıklar: Söz oyunları yerine anlam derinlikleri ve anlam oyunları koymak. Açık ve düz söyleyişi bırakıp mecazlarla yüklü,

müphem ve güç anlaşılır bir şiir yolu tutturmak. İşitilmemiş ve geniş hayallere dayanan yeni mecazlar bulmak. Her mısraya üstün bir iç musikisi, söz ahengi yerleştirmek vb. dir.

Bu akım 18. yüzyılın sonlarında Fransa'da görülen ve bizde Ahmed Hâşim'in temsil ettiği Sembolizm akımını andırmaktadır. Cenab Şahabeddin'in: " Biz Deka'dan değil Şeyh Galib mektebindeniz." sözü bu anlamıyla burada anılmaya değer. Ayrıca Sebk-i Hindî ile Sembolizm'in akrabalığını da gösterir. Nailî, Neşatî ve Galib'in pek güçlü beyit ve mısralarla donattıkları Sebk-i Hindî akımı, aynı çağda Nâbî'nin ve onu izleyen şairlerin sürdürmekte olduğu yalın, toplumcu ve hikmetli şiir tarzına bir tepki manzarası göstermektedir. Zaten, şiirde açık-kapalı, yalın-mecazlı söyleyiş çatışması, edebiyat tarihinin bütün çağlarında sürüp gitmiştir. Sebk-i Hindî akımına örnek beyitler:

Ettik o kadar ref-i taayyün ki Neşâti
Ayine-i pürtâb-ı mücellâda nihânız
Neşâti

Bir şûlesi var ki şem-i cânın
Fâğnûsuna sığmaz âsmânın
Şeyh Galib

Yerlileşme (Mahallîleşme) Akımı, Divan şiirimizde İstanbul'un Fethi'nden sonra başlayarak gittikçe benimsenen bir akımdır. Şiirde İstanbul şivesine ve İstanbul tabiatına daha fazla yaklaşmak amacını güden bu akım ilk önce Bâkî'de görülmüş, 18. yüzyılda en güçlü örneklerini Nedim'le verdikten sonra, 19. yüzyılda Enderunlu Vâsıf bu akımı genişletmiştir.

Yerlileşme; şuurlu ve düzenli bir akım değildir. Yüzyıllar geçip şairlerimiz İstanbul'a ısındıkça bu, kendiliğinden olmuştur. Divan edebiyatının soyut telâkkisi içinde, İstanbul'un manzaralarına, insanlarına ve başka özelliklerine yer ayırmak oldukça zordur ve arzu edilen genişliği hiç bir zaman bulamamıştır.

Yerlileşme, gittikçe daha güzel ve daha canlı bir İstanbul halk diline yaklaşan sadelik isteği ile birlikte görülür. 18. yüzyılda, bilhassa Nedim'den sonra İstanbul yaşayışından alınmış konu ve temalar çoğalır. İstanbul'un türlü semtleri, köşkleri, eğlenceleri, aşk yaşayışları, insan çevreleri yalnız mesnevilerde değil, şarkı, gazel hattâ kaside nesiplerinde en çok da Şehrengizler'de görülmeye başlar.

17.Yüzyıl şairlerinden Osmanzâde Taib'in Dâmad İbrahim Paşa'ya sunulmuş olan şu aşağıdaki kasidesi dışarı vuran mizahı, seçilmiş halk deyişleri ve özellikle İstanbul'un o zamanki pahalılık derdine parmak basışı ile mahallilik akımının güzel bir örneği sayılabilir:

Çıktı ateş pahasına izyüm
Satılır dirhem ile ût âsâ

Ya kömür, şöyle kim, gubarı dahi
Tutyâ oldu dîdeye hâlâ

Arpa torbasına sanır anı gören
Olsa bir gözde arpacık peydâ

Şimdi bir yağlı kapı da yok kim
Edekim onda derd-i cû'da devâ

Hasret-i balı sorma hele k'anın
Kadri, sükkerden olmadı bâlâ

Allah Allah tıfl-ı mahtûna
Yiyecek bal bulunmuyor hayfâ!

Kahveyi mezhebine uydurdu
Nohudu kavurup içer zürefâ

Ser-i dervîşte küleh görse
Balkabağı sanıp kapar gurebâ

(...)
İhtimam eyle narha sultanım
Def'ola ehl-i beldeden bu galâ

Ahzedip nerde muhtekir var ise
Eyle resm-i vezâreti icrâ

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Sözlük: *şem-i cân*: Can mumu; *fânus:* Fener; *âsmân*: Gökler; *ref-i taayyün*: Belirlilikler, kaldırmak (tasavvufta gövdenin biçim ve varlığını ortadan kaldırmak); *âyîne-i pür-tâbu mücellâda nihânız*: Alev ve aydınlık dolu parlak aynada kaybolmuşuz, gizlenmişiz; *hiyzüm*: Odun; *ût âsâ*: Tütsü ağacı gibi; *gubar*: Toz; tûtyâ: Sürme; *dîde*: Göz; derd-i *cû*: Açık dertli; *hasret-i bal*: Bal hasreti; *k'anın:* Ki onun; *sükker*: Şeker; *bâlâ*: Üstün; *tıfl-ı mahtûn*: Sünnet çocuğu; *hayfa*: Yazık; *zürefâ*: Zarif kimseler; *ser-i derviş*: Dervişin başı; *gurebâ*: Garip kimseler; *galâ*: Pahalılık; *resm-i vezaret*: Vezirlik töresi, usulü.

Sorular:

1. "Edebî Akım" kavramının yerine farlı adların da kullanıldığını gördünüz. Sizce hangi kavramı kullanmak daha doğrudur? Tartışınız.

2. Edebî akımlardan bazılarıyla ilgili kısa açıklamaları metinde okudunuz. Açıklamaları yapılmayan edebî akımlarla ilgili olarak da edebiyat terimleri sözlüklerine ve felsefe terimleri sözlüklerine bakarak bilgi edininiz ve bu bilgileri defterinize yazarak arkadaşlarınızla tartışınız.

3. Türk edebiyatında bütün şartlarıyla edebî akımların geliştiğini söyleyebilir misiniz?

4. Edebî akımlarla ilgili olarak bu kitapta ve başka kitaplarda örnek metinler bulabilir misiniz?

5. Tasavvufun Makedonya Türk edebiyatındaki etkisini örneklerle anlatabilir misiniz?

TÜRK EDEBİYATINDA DEVİRLER

Tarih bilimi, yaşanmış, bir takım oluş, kılış, buluş ve yaratış ile zaman içinde yerini almış, insan topluluklarıyla ilgili bilginin, doğruya en yalcın biçimde bir araya getirilmesi ve değerlendirilmesini üzerine almıştır.

Tarih bilimi, geleceğin yeniden kurulması için, geçmişin doğru anlaşılmasını sağlamaya çalışır. Tarih bilimi, geçmişte yaşananlara ait şahitlik yapacak muteber belge ve bilgileri bilimsel bilgi haline getirmek için şu basamaklardan geçer:

1.Tarihe ait sayılan her türlü malzemenin toplanması.

2.Bu malzemenin, zaman, mekân ve hadiseler bakımından tasnif edilmesi.

3.Tarihe ait sayılan malzemenin birbiriyle ilişkilerini ele alarak eleştirici bir yaklaşımla ayıklanması.

4.Ayıklanan bilgilerin ve ulaşılan malzemenin tahlili değerlendirilmesi.

5.Nihai değerlendirmelerle elde edilen bilgilerin sentez haline getirilmesi.

Tarih bilimi bugün bir çok yan alana ayrılmıştır. Bunlardan biri de Edebiyat Tarihidir.

Edebiyat tarihi, edebi eserlerin tarihidir. Edebiyat tarihi edebi zevk tabakalarının doğru tespit edilmesiyle ilgili olarak, edebi eserlere yaslanan bir faaliyettir.

Her toplum bir kültüre dayanır; her kültürün içinde malzemesi dil olan zevk tabakaları vardır. Edebiyat tarihi malzemesi dil olan zevk tabakalarını doğruya en yaygın ölçüde bir araya getirme faaliyetidir.

Bir sosyal yapı, aynı ortak paydadan farklı paylamalarının sonucu olarak, aynı kökten olduğu halde, diğerine nispetle, unsurları ve işlevleri az çok farklılaşmış biçimde ortaya çıkabilir.

Türk kültürü ve Türklükle ilgili biyopisikolojik gerçek ve gerekçeler, farklı coğrafyalarda, farklı tarihlerde, farklı siyasi idari yapılaşmalar sonucunda farklı ortak paydanın görüntüleri olan sosyal yapılara yol açar. Sosyal yapılar ise, alt sosyal yapılardan oluşur.

Türk kültürü kendini boy adlarıyla sınırlayan ve tanımlayan sosyal yapılar haline dönüşmüştür. Kazak, Kırgız, Tatar, Uygur, Türkmen, Azeri vb. Türk kültürünün inanış, kabulleniş, tartışılmaz bilgi ve zevk göstergeleri alan unsurlarını edebiyat eserlerinin bünyesinde görmek mümkündür.

Türk toplulukları arasında edebi anlamda 1915 yılına kadar sanıldığından fazla, 1915 – 1980 arasında ise sınırlı ve pek az etkileşim ve işbirliği görülmektedir.

Millî benlik ve kimliğin direnç noktaları edebiyat eserlerinin bünyesinden çıkarılarak ‘özel kültür tarihi’ sayılacak bir edebiyat tarihiyle ortaya konulabilir (Tural,1994, s.109)

Türk edebiyatı dünya edebiyatları içinde tarihi en eski olan edebiyatlardan biridir. Türk edebiyatı, tarihî derinliğe doğru orantılı olarak coğrafi açıdan da çok geniş bir coğrafyada hâkim olmuş bir kültür ve sanat hareketi olarak dikkati çekmektedir.

Zaman içerisinde, Türk milletinin kültürel, sosyal ve dinî hayatlarında bazı önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişikliklerin edebiyatımızı da etkilemesi gayet normaldir. Bu

sebepten dolayı Türk edebiyatının belli devirlere ayrılarak incelenmesi bir ihtiyaç olarak görülmüştür. Zaten metotlu çalışma demek olan ilim de bunu gerektirmektedir.

Türk kültürü ve Türk edebiyatı üzerinde metotlu olarak çalışan ilk edebiyat araştırmacılarımızdan birisi de Fuat Köprülü'dür. Okuyacağınız yazı, Fuad Köprülü'nün "Edebiyat Tarihi" isimli kitabının giriş kısmından alınmıştır.

TÜRK EDEBİYATININ DEVRELERE AYRILMASI

Edebiyat Tarihi

Edebiyat tarihi, umumiyetle tarihin -daha açık ifade ile Medeniyet tarihinin- en mühim bir kısmıdır. Bir milletin uzun asırlar esnasında geçirdiği, fikrî ve hissî gelişmeyi belirten bütün kalem mahsullerini tetkik ile onun manevî hayatını, gerçekte olduğu gibi tasvire çalışır. Bir milletin edebiyatı, millî ruhu ve millî hayatı göstermek için en samimi bir ayna sayılabilir. Bir millet hayatı nasıl görüyor? Nasıl düşünüyor? Nasıl hissediyor?" Biz bunu en doğru ve en canlı olarak o milletin fikir ve kalem mahsullerinde bulabiliriz. Şu halde edebiyat tarihi, bir milletin manevî ve maddî gelişmesini, edebî eserlerin arkasından gören ve gösteren canlı bir tarih şubesidir.

Diğer Tarih Şubeleriyle Münasebetleri

Edebiyat cemiyetin bir müessesesi olmak itibarıyla, kendini vücuda getiren cemiyetin diğer müesseselileriyle bağlı ve onlarla ahenklidir. Hakikaten bir milletin coğrafî çehresiyle, sonra dinî, iktisadî, hukukî, ahlâkî, bedii, siyasî hayatiyle edebiyatı arasındaki bağlantılar o kadar açıktır ki, bu hususta izahatı bile fazla görüyoruz. Geçmiş zamanlara ait bir edebî eseri lâyıkıyla ve tarihî manasıyla anlamak için, evvelâ devrin umumî hayatını, yaşayış ve düşünüş tarzlarını, o devir insanlarının hayat ve kâinat hakkında nasıl telâkkiler beslediklerini öğrenmemiz gerekir. Demek oluyor ki edebiyat tarihi, bir milletin coğrafî çevresini, din, hukuk, ahlâk, iktisat, bediîyyât gibi müesseselilerini ve siyasî hayatını umumî heyetiyle gösteren Medeniyet Tarihinin yahut umumî ve yaygın manasıyla Tarihin çerçevesi içinde tetkik olunmalıdır. Filoloji yani lisaniyat ve Tarih üzerine dayanmadan Edebiyat Tarihi vücuda getirilemez. Sadece şair ve mütefekkirin hal tercümelerini sıralayan bir Edebiyat Tarihi asla bu isme lâyık değildir.

(...)

Edebiyatımızın Devrelere Taksimi

Edebiyat tarihinin büyük devrelere ayrılmasında, tarihî icaplara uymak zarurîdir. Türk tarihi yalnız edebiyatın değil bütün içtimai müesseselerin incelenmesi hususunda, başlıca üç büyük devre ayrılır ki, biz de edebiyatımızı buna göre taksim ettik:

1.İslâmiyet'ten Evvel Türk Edebiyatı,

2.İslâm Medeniyeti Tesiri Altında Türk Edebiyatı,

3.Avrupa Medeniyeti Tesiri Altında Türk Edebiyatı.

Birbirinden tamamen ayrı ve çok bariz seciyelere sahip olan bu üç büyük devrede, çeşitli lehçeler edebiyatlarını, ayrı ayrı ve tarihî bir sıra takip ederek, gelişme tarihlerine göre - umumî medeniyet tarihî çerçevesi içinde- izaha çalıştık. Büyük edebî şahsiyetlere yahut bazı büyük tarihî icaplara uymaya gayret ettik. Keza, çeşitli lehçeler edebiyatları dâhilinde hususî bir gelişme hattı takibenden bazı zümre edebiyatlarını da yine tarihî sıraya göre göz önüne aldık ve edebiyatın umumî tekâmülü arasında onun hususî gelişme hattını da bağımsız olarak göstermek istedik. Bu umumî esaslar dâhilinde, Türk edebiyatının tekâmül macerası, hiç olmazsa ana hatları bakımından açıklık kazanmış ve aydınlanmıştır kanaatindeyiz. (Köprülü, 2009, s. 28–30)

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Sözlük: *bedîîyat*: Estetik; *bâriz*: Açık; *îcab*: Gerekme hâli, lüzum; *İçtimaî*: Sosyal; *mecra*: Suyun aktığı yatak, suyolu, akıntı yeri; *müessese*: Kurum; *seciye*: Yaratılış, tabiat; *tekâmül*: Olgunlaşma, gelişme.

Sorular:

1.Yazara göre edebiyatımızı devirlere ayırırken dikkat edilmesi gereken en önemli husus nedir?

2.Fuad Köprülü, Türk edebiyatının ana devirlerini nasıl isimlendirmiştir? Bu ana başlıkların altındaki ayrımları da sınıfınızda öğretmeninizle birlikte tartışarak yapınız.

3.Türk milletinin yaşadığı ve etkilendiği en önemli medeniyet ve dinler, kültürler hangileridir? Araştırınız.

4.Makedonya Türk Edebiyatını da bu üç döneme göre incelemek isteseniz her dönem için hangi örnekleri verebilirsiniz.

İSLÂMİYET ÖNCESİ TÜRK EDEBİYATI

Türkler İslâm medeniyeti dairesine girmeden önce Orta Asya'da ve Uzak Doğu'da iki farklı medeniyet tarzı içinde yaşamışlardır. Bunlardan birincisi; atlı kültür veya bozkır medeniyeti, İkincisi ise; Budist-Maniheist yerleşik medeniyet tarzıdır. Prof. Dr. Mehmet Kaplan, bu hususta şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

Bu iki medeniyet sistemi birbirine tamamıyla zıttır. Eski Türk atlı bozkır medeniyetinin yarattığı insan tipi dünyanın gerçekliğine inanır ve onu fethe çalışır. Dışa dönük ve aktiftir. Eski Türk destanlarında bu insan tipi yüceltilir. Meselâ; Oğuz Kağan Destanı ve Dede Korkut Hikâyeleri gibi.

Buda ve Mani dinleri, saadeti görünen âlemin ötesinde ararlar, onlara göre bu dünya aldatıcıdır. İnsan kendi içine dönmek suretiyle hakikate ulaşabilir. Bu iki din içe dönük insan tipini geliştirmiştir. İslâmiyet'ten önce Göktürkler, eski Türk medeniyetinin temel kıymetlerini, Uygurlar ise, yabancılardan aldıkları Buda ve Mani dinlerine ait inançlarını müdafaa eden eserler bırakmışlardır.

İslâmiyet öncesindeki edebî eserleri değerlendirirken, toplumun bu özelliklerini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. İslâmiyet öncesi Türk edebiyatı yazılı ve sözlü olmak üzere iki kolda gelişmiştir.

Sözlü Eserler:

Sözle ifade edilen edebî eserlere sözlü edebiyat adı verilir. Türklerin, yazının bulunmasından önce ortaya koydukları sözlü edebiyat ürünleri vardı. Eski Türklerde sürek avlarına sığır, kurban törenlerine şölen, yas törenlerine yuğ denilmekteydi. Bu törenler şaman, kam, baksı, ozan adı verilen din adamları tarafından yönetilirdi. Bu kişiler hekimlik, büyücülük, şairlik ve müzisyenlik yeteneğine sahipti. Şiirlerini kopuz eşliğinde okurlardı. Onların törenlerde söylediği sözlü ürünler dilden dile dolaşmıştır. İslâmiyet öncesi Türk edebiyatında başlıca sözlü ürünler şunlardır:

Sagu: Ölen kahramanların ardından düzenlenen yuğ törenlerinde söylenen ve onların iyi özelliklerini anlatan ağıt türündeki şiirlerdir.

Koşuk: Kahramanlık, aşk ve tabiat konularında söylenen şiirlere denir.

Sav: Milletin hayat tecrübesini yansıtan atasözleridir.

Destan: Milleti derinden etkileyen tarihî ve sosyal olayları anlatan manzum hikâyelerdir.

Destan, koşuk, sagu ve savlar, Türk edebiyatının ilk örnekleri arasında yer alır. Bu örnekleri bazen Çin kaynaklarından ve Kâşgarlı Mahmut'un "Divânü Lügati't-Türk"adlı eserinden öğrenmekteyiz.

SAGU

Ağıt, halk şiiri nazım biçimi olan koşmanın bir türüdür. Daha ziyade genç yaşta ölen ve sevilen bir kimsenin arkasından söylenen ve o kişinin üstünlüklerini, meziyetlerini anlatan, öleni yücelten halk şiiri örneklerine verilen addır.

Sevilen kişilerin ölümü, gençlerin amansız bir hastalığa, cinayete kurban gitmesi ya da şehit olması, ağıtların ortaya çıkmasında büyük etken olmuştur. Ağıt, ölümün acısıyla söylendiği için, kederli, yürek yakıcı sözler taşır. Ağıtlar, okuyanı/dinleyeni, ölümün mahiyeti, dünyanın vefasızlığı üzerine düşünmeye sevk eder.

İslam'dan önceki Türk toplumlarında ölünün arkasından yapılan törenlerde (yuğ törenleri), toplantılarda "ağıtçı" denilen kadınlar veya ozanlar tarafından, bugün ağıt adını verdiğimiz dörtlüklerden oluşan manzum "sagu"lar özel bir ezgi ile söylenirmiş. Bugün, ölüm törenlerinde "ağıt yakma" geleneği yaygın değildir. Ölenin dilindenmiş gibi takdim edilen ağıtlar da vardır. Belli bir kişi tarafından yazılsa da zamanla türküleşerek anonimleşen ağıtlar da vardır:

Evlerinin önü yonca
Yonca kalkmış diz boyunca
Bu yoncayı kim biçecek
Celal oğlan olmayınca

Sagular İslâmiyet öncesi sözlü edebiyat ürünlerindendir. Ölen kahramanların ardından duyulan acıyı anlatan, onun iyi özelliklerini, kahramanlıklarını, yaptığı iyilikleri sıralayıp anlatan şiirlerdir. Yuğ denilen yas törenlerinde okunurdu. Sagular, halk edebiyatındaki ağıt ve divan edebiyatındaki mersiye türünün ilk şekli olsa gerektir. Sagular hece vezniyle ve dörtlüklerle söylenirler şekil olarak koşmalara benzerler ve kafiye düzenleri; aaab / cccb / dddb. . . Şeklindedir.

Aşağıda sözlü edebiyatımızın ilk örneklerinden bir sagu okuyacaksınız. Alp Eren Tonga isimli bir kahraman için söylenen bu sagu, Kâşgarlı Mahmut'un Divânü Lugati't-Türk isimli eserinde yer almaktadır. Tamamı on iki dörtlükten meydana gelen bu şiirde Alp Er Tonga'nın ölümünden duyulan üzüntü dile getirilmektedir. Alp Er Tonga, Saka Türklerinin hükümdarıdır. Sakalar M.Ö. 700 yıllarında Orta-Asya'dan, Orta-Avrupa'ya kadar uzanan Anadolu'yu da içine alan çok geniş ve büyük; başkenti de Türkiye'deki Sinop olan bir devlet kurmuşlardır. Avrupa'da bilinen ilk Türk devleti Sakalardır ki Avrupalılar onları İskit veya Skiti olarak adlandırmışlardır. M. Ö. VII. yüzyılda Türk-İran savaşlarında kahramanlıklar göstermiş, İran hükümdarı Keyhüsrev'e yenilerek öldürülmüştür.

Alp Er Tonga'nın, İran destanı Şehnâme'de adı geçen Türk hükümdarı Afrasiyab olduğu sanılıyor. İranlılar savaşta yenemedikleri Afrasiyab'ı hile ile öldürmüşlerdir. Alper Tonga ve kahramanlıkları Türk milleti ve kendinden sonra gelen Turan hükümdarları üzerinde büyük etki yarattı. Onu hep saygıyla ve özlemle andılar. Şiirlere ve destanlara konu ettiler. İran Şairi Firdevsi'nin "Şehname" adlı eserinde, Alper Tonga'yı haksızca küçümsemesine rağmen onun gerçek hayat hikâyesini Turan halkı arasında ve şiirlerinde yaşattılar. Ona yazılan şiirlerden bugün elimize ulaşan kısmın bazı bölümlerini günümüz Türkçesiyle söylenişi şöyledir:

1.Alp Er Tunga öldi mü?
İsiz ajun kaldı mu?
Ödlek öçin aldı mu?
Emdi yürek yırtılır

Bu sagunun ilk dörtlüğünü önce o günün Türkçesiyle verdikten sonra günümüz Türkçesiyle hem bu dörtlüğü hem de sonrasını şimdi birlikte okuyalım:

1.Alper Tunga öldü mü?
Kötü dünya kaldı mı?
Felek öcünü aldı mı?
Şimdi yürekler yanıyor

2.Felek onu öldürmeye fırsat gözetti
Ona gizli bir tuzak kurdu
Felek beylerbeyini yanılttı
Kaçsa bile nasıl kurtulur

3.Beyler atlarını koşturdular
Kaygı ve kederle zayıfladılar
Betleri benizleri sarardı
Yüzlerine safran sürülmüş sanıldı

4.Beyler kurtlar gibi uluşuyorlar
Yakalarını yırtıp çığlık atıyorlar
Islık çalar gibi ses çıkarıp feryat ediyorlar
Ağlamaktan gözleri yaşla kaplanıyor.

5.Gönlüm acı içinde yandı
Bu acı kapanmış yarayı deşti
Gönlüm eski zamanları aradı
Gece gündüz geçtikçe daha da arıyor

6.Felek iyice zayıfladı bozuldu
Alçaklarda kötüler güçlendi kuvvetlendi
İnsanlarda edep ve erdem azaldı
Çünkü dünyanın beyi Alper Tunga yoktur

7.Bilgili ve akıllı olanların durumu kötüleşti
Dünya onları ezip geçti
Edep ve erdem etleri çürüdü bozuldu
Artık vücuttan sarkıp yerde sürünüyor

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Sorular:

1.Alper Tunga Kimdir ve ne zaman nerede yaşamıştır?

2.Alper Tunga'nın hüküm sürdüğü yerler arasında Balkanlar da var mı? İyice araştırdıktan sonra Alper Tunga'nın başbuğ olduğu İskit/Saka devletinden kalma maddî ve manevî kültür unsuru kalıntılarına örnekler bulup gösteriniz. Meselâ Struga ve çevresindeki otantik gelin kıyafetini Saka Türklerinin kıyafetleriyle karşılaştırsanız neler söylerdiniz. Romanya'da halen yaşamakta olan Sekeller, Alper Tunga'nın başbuğu olduğu sakaların/ İskitlerin bugünkü devamı olabilirler mi?

3.Ağıt ne demektir? Edebiyatımızda bu tür şiirlerin dönemler içindeki adları nelerdir?

4.Çevrenizde de ölülerin arkasından ağıt yakma geleneği var mı? Örnekler bulup sınıfa getiriniz.

5.Şiirde eski Türklerin düzenledikleri "yuğ" törenlerine ait bilgiler var mı? Yuğ törenleriyle ilgili araştırmalar yapınız.

6.Alper Tunga'nın ölümünün hayretle ve üzüntüyle karşılanmasının sebebi nedir?

7.Dünyaya "kötü" dünya denmesinin sebebi nedendir? "Dünya" kelimesinin Arapça da "alçak" anlamına gelen "deniy" kökünden gelmesini manidar buluyor musunuz? "Dünya" kelimesini eski Türkler "ajun" olarak karşılıyorlardı bütün bunları bir arada düşünerek cevap veriniz.

KOŞUK

İslâmiyet öncesi Türk Edebiyatında aşk, kahramanlık ve tabiat konularını işleyen şiirlere koşuk denir. Bu şiirler eski Türklerde sığır adı verilen sürek avları sırasında ozanlar tarafından kopuz eşliğinde söylenirdi. Koşma nazım şekline benzeyen bu şiirler dörtlükler hâlinde, hece vezniyle ve a a a b c c c b d d d b. . . Şeklindeki kafiye düzeninde idiler.

Şiir, manzume anlamına gelen koşuk, Türklerin İslâmiyet'i kabul etmeden önce oluşturdukları sözlü edebiyat içerisinde, aşk, yiğitlik, tabiat, ... gibi konularda söylenen ölçülü ve kafiyeli sözlere şiir anlamında verilen isimdir. Daha sonraki dönemlerde "beyitler", "şarkı", "koşma" anlamında kullanıldığı da olmuştur.

Türk şiir geleneğine baktığımızda Türk şiirinin en eski dönemi, pek de uygun olmamakla birlikte, İslâm öncesi Türk şiiri diye adlandırılmaktadır. Bu dönemin, teorik olarak, başlangıçtan XI. Yüzyıla kadar sürmüş olduğu düşünülebilir ise de, Türk şiirinin bize kadar gelebilen en eski örneklerinin VIII. yüzyılından kalma olduğu göz önünde tutulursa, İslâm öncesi Türk şiirinin VIII-XI. yüzyıllar arasındaki dönemi kapsadığı söylenebilir. Turfan kazılarında, üzerinde Uygur harfleriyle şiirler yazılı kâğıtlar bulunmuştur. Bu şiirlerin bir kısmı Allah sevgisiyle söylenmiş ilâhilerdir.

Tang Tengri kelti
Tang Tengri özi kelti
Tang Tengri kelti
Tang Tengri özi kelti

Turunglar kamug begler kadaşlar
Tang Tengrig ögelim

Bu ilâhinin bugünkü Türkçesi şöyledir:

Tan Tanrı geldi
Tan Tanrı kendisi geldi
Tan Tanrı geldi

Tan Tanrı kendisi geldi

Kalkınız bütün beğler kardeşler,
Tan Tanrıyı övelim!

Adı tarihlerde geçen ilk Türk Şairi Arpın Çor Tigin ise bir şiirinde:

Bizim Tengrimiz edgüsü redni tiyür
Bizim Tengrimiz edgüsü redni tiyür
Redni de yig mening edgü Tengrim alpım begrekim
Redni de yig mening edgü Tengrim alpım begrekim

Şiirin, bugünkü Türkçesi ise şöyledir:

Bizim Tanrımız iyiliği cevherdir derler,
Bizim Tanrımız iyiliği cevherdir derler,
Cevherden daha üstün benim iyi Tanrım kahraman beğrekim!
Cevherden daha üstün benim iyi Tanrım kahraman beğrekim

Okuyacağınız koşuk, XI. yüzyılda Kâşgarlı Mahmut tarafından halk ağzından derlenerek yazıya geçirilmiştir. Koşuk, hem o zamanki Türkçe hem de bugünkü Türkçe ile şöyledir:

AŞK

Dedim-Dedi

Aydım angar sevük	Dedim "-Ey sevgili
Bizni tapa nelük	Hayrolo, bizm tarafla ne ararsın?
Keçkinğ yazı keriğ	Geniş ovalar
Kırlar ediz bedük	Büyük, yüksek tepeler geçtin"

Aydın sening udu	Dedi “-Senin için
Emgek telim udu	Çok zahmetler çektim
Yumşar katıg udu	Yalçın dağlar yumuşadı
Könlüm sanga yügrük	Gönlüm sana aktı”

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Sorular:

1.Koşuklar, halk ve divan edebiyatı şiirindeki hangi nazım şekillerinin ilk örnekleri olabilirler?

2.Konar-göçer /göçebe hayatı yaşayan insanların dünyasında edebiyatın ne gibi bir yeri vardır?

3.Aşk, tabiat, kahramanlık ve dinî konularını işleyen şiirlere ne ad verilir?

4.Kaşgarlı Mahmud’un eserinden alınan koşuğun konusu nedir?

5.Aynı şiirin kafiye örgüsünü bulunuz.

6. Bu koşukta Türk halk edebiyatındaki bir geleneğin örneğini görüyorsunuz. Batı Türkleri olarak bizim “atışma” dediğimiz bu karşılıklı söyleşmeye Orta Asya’daki kardeşlerimiz “aytıs” diyorlar ve bu geleneği hâlâ devam ettiriyorlar. Makedonya Türkleri arasında da böyle bir gelenek var mı? Varsa örneklerini bulup sınıfa getirip arkadaşlarınızla paylaşınız.

SAV

Sav, ilk başlangıçta bu şekilde adlandırılırken daha sonra atalar sözü, atasözü, darb-ı mesel şeklinde adlandırılmıştır. Kim tarafından söylendiği belli olmayan, doğrusu zamanla söyleyeni unutulmuş ve halkın ortak malı olmuş, insana öğüt ve ders veren, insanın dünya hayatındaki durumunu açıklayan "hüküm şeklinde nakledilen" hikmetli, özlü sözler. Sözlü edebiyatımızın ilk ürünleri arasında yer alan savlar, atasözlerinin en eski örnekleri olarak kabul edilir.

Atasözleri, veciz anlatımın çok dikkate değer örnekleridir. Yüzyılların tecrübe ve gözlemleri gizlidir atasözlerinde. İfadeye canlılık kazandıran, anlatılmak istenen düşünceye zenginlik ve renklilik katan, yerine göre düşünceye delil olan atasözleri, yerinde kullanıldığında konuşma ve yazıların adeta tadı tuzu olur.

Anonim halk edebiyatı ürünlerinden sayılan ancak masal, türkü, mâni gibi bir edebî tür olmayan atasözleri, günlük konuşmalarda, ahbap sohbetlerinde konuşanın cankurtaranıdır. Edebiyat metinlerinde, didaktik/öğretici metinlerde, manzumelerde ve özellikle düzyazılarda atasözlerinden yararlanılır.

Atasözlerinin çoğu mecazî/değişmeceli anlamlarıyla karşımıza çıkar: Acı patlıcanı kırağı çalmaz; Akacak kan damarda durmaz; Her horoz kendi çöplüğünde öter... Atasözlerinin ölçülü ve kafiyeli olanları da vardır. Birçoğunda aliterasyon, cinas, intak, kinaye, teşbih, tezat gibi edebî sanatların kullanıldığı da olur. Zamanla değişime uğrayanları vardır. Seyrek de olsa yöresel atasözlerine de rastlanır.

Atasözleri çoğu zaman vecize ve deyimlerle karıştırılırlar. Vecizeden en önemli farkı, söyleyeninin belli olmamasıdır. Deyimlerden farkı ise, bir hüküm ifade etmesidir.

Atasözlerimizin yazılı olarak kayıtlı bulunduğu ilk kaynaklar, Kaşgarlı Mahmud'un Divan ü Lûgati't Türk adlı meşhur eseri ve Dede Korkut Hikâyeleri'dir. Şinasi'nin (1826–1871) Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye adlı derlemesi bizde atasözlerimizi derli toplu sunan ilk kitaptır. Son yıllarda pek çok araştırmacı atasözlerimizi ve deyimlerimizi konuları esas alarak alfabetik sıraya göre veren Atasözleri Sözlükleri ve Deyimler Sözlükleri yapıp yayımlamıştır.

Atasözleri (Atalar sözü), bir milletin hayat tecrübesini, felsefesini yansıtan kalıplaşmış özlü sözlerdir. İslâmiyet öncesi sözlü edebiyatımızda bunlara sav denirdi. Atasözleri, milletin

hayat tecrübelerini hükme bağlayan özlü cümlelerdir. Bazıları, hece sayısı ve kafiye yönünden nazım özelliği taşır.

Aşağıda okuyacağınız savlar Kâşgarlı Mahmud tarafından yazıya geçirilmiştir:

1.Kuş kanatın er atın
(Kuş, kanadı ile er atı ile)

2.Ermegüge bulut yük bolur
(Tembele bulut yük olur.)

3.İt ısırmas, at tepmes time
(İt ısırmaz, at tepmez deme)

4.Kişi alası içtin, yılkı alası taştın
(İnsanın alası içinde, hayvanın alası dışında)

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Sorular:

1.Günlük hayatınızda konuşmalarınızda atasözlerini kullanıyor musunuz?

2.Manzum atasözleri var mı?

3.Atasözlerinin meydana gelişi ile ilgili neler biliyorsunuz?

4.İslâmiyet öncesinde atasözlerine ne ad verilirdi?

5.Kaşagarlı Mahmud'un XI. Yüzyılda kaydettiği savların günümüzdeki atasözlerimiz ile benzerliklerine dikkat ediniz. Bunların günümüzdeki benzerlerini bulup defterlerinize yazınız.

6.Okuduğunuz savları tek tek açıklayan en az beşer dakikalık konuşma yapmak üzere derse hazırlıklı geliniz.

7.Makedonya Türklerinin atasözleri derlenip bir kitap halinde yayımlanmış mı? Araştırınız.

8.Makedonya Türklerinin atasözleri ile birlikte yaşadığımız halklardan Makedonlar ve Arnavutların atasözlerinden ortak olanlar var mı? Araştırıp örneklerini sınıfa getiriniz.

Dil ve Kültür Birliğimizi Gösteren İki Örnek

Türkiye Türkçesi: Karga karganın gözünü oymaz.

Gagauz " : Garga garganın gözün çıkarmas

Kırım " : Karga karganın közüni çokumas.

Azerbaycan " : Karga karganın gözünü cıkhartmaz.

Türkmen " : Garga garganıng gözün çokmaz.

Balkar " : Karga karganı közün çığarmaz.

Kumuk " : Karga karganı közün çokumas.

Tatar " : Karga karganıng küzin çukımas.

Başkurt " : Karga karganıng küzen sukımas.

Kazak " : Karga karganıng közün çokubayt.

Yakut " : Suor sorun ksaragın ongpot.

Çuvaş " : Kurak kusne saksan çavmast.

Makedonya : Karga karganın gözünü oymaz.

Türkiye Türkçesi: Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla.

Kırım " : Kızım sanga aytaman, kelinim sen dingle.

Azerbaycan " : Gızım sene deyirem, gelinim sen eşit.

Türkmen " : Gızım sanga aydayıng, genlim sen eşit.

Karay " : Kızım sana aytem, kelinim sen eşit.

Balkar " : Kızım sanga aytaman, kelinim sen eşt.

Kumuk " : Gelinim saga aytaman, kızım sen tınga.

Tatar " : Kızım senge eytem, kilinim sin tıngla.

Başkurt " : Kızım hinge eytem, kilennem sin tıngda.

Kazak " : Kelinim Sagan aytam, kızım sen tıngda.

Karakalpak " : Kızım Sagan aytaman, kelinim sen tıngla.

Kırgız " : Kereğim senge aytaman, kelinim sen eşit.

Yeni Uygur " : Kızım sanga aytay, kilinim sem tıngla.

Özbek " : Kızim senge aytaman, kelinim sen eşit.

Çuvaş " : Ksereme kalani kineme poldar

Makedonya : Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla.

DESTANLAR

Destan (epos) bir boy, ulus (kavim) veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir. Sözlü geleneğe bağlı bu anonim (söyleyeni belli olmayan) mahsuller, zaman ve mekân içinde cemiyetin iradesini elinde tutan "Kahraman-Bilge" şahsiyetlerin menkıbevi ve hakikî hayatları etrafında teşekkül etmiş uzun, didaktik hikâyelerdir (tahkiyeli eserlerdir). Tarihe bağlı olmakla beraber, tarih sayılmayan; ozanların kopuzlarla terennüm edip çalıp söyledikleri, cemiyetin ortak hayat görüşü ile ülkülerini aksettiren bu eserlerin teşekkülü için bir "yaratma zemini" ile savaş, din değiştirme, göç, kuraklık vb. Gibi büyük hadiselerin millet vicdanında birtakım sarsıntılara sebep olması lâzımdır.

İşte millet hayatında askerî, dinî, içtimaî hadiselerin hazırladığı muhit içinde: Kahramanlıklar, anekdotlar, menkıbeler, felaketler, aşklar, hatıralar, bilgiler, görgüler, "Kızılelma/kızıl alma" sayılan hedefler tek ve büyük olma ihtirası ozanlar tarafından terennüm edilmeye başlanır.

Umumiyetle İslâmiyet'in milletimizce kabulünden önce ve sonra olmak üzere iki kolda sınıflandırılan destanlarımız bu esaslar içinde meydana gelmiştir.

İslâmiyet öncesi Türk destanlarının orijinal, tam metinleri hala elimize geçmiş değildir. Çin, Arap, İran, Moğol, Türk vb. Kaynaklardaki dağınık bilgiler destan geleneğimizin çok eski devirlere giden bir tarihi olduğunu göstermektedir. Ele geçen malzemelerde tabiat kültü devresinin izlerini taşıyan: "Gün, ay, yıldız, gök, dağ, deniz" gibi isimlerle "bozkurt, ışık, ağaç, ya da taşı (kutsal taş)" nevinden motiflerin bulunması bunun en canlı delilleridir.

A.İslâmiyet Öncesi Türk Destanları:

1.Alp Er Tonga Destanı

En eski Türk boylarından biri olan Sakalar (İskitler/Skitiler) arasında teşekkül eden bu destan, M. Ö. 7. asırda yaşayan Alp Er Tonga adlı kahramanın şahsiyeti etrafında toplanmıştır.

Kâşgarlı Mahmud'un 11. asırda "Cihan Beği" olarak vasıflandırdığı, hiç şüphesiz "Türk Cihan Devleti" ülküsünün ilk öncülerinden biri olan Alp Er Tonga'nın adı ve hatırası milâttan sonraki yerli ve yabancı birçok kaynaklara konu teşkil etmiştir.

İran kaynağında ölümünün bayram olarak kutlandığı kabul edilen Saka kahramanı için 8. asırda, Göktürkler zamanında Köl Tiğin ve Bilge Kağan abidelerinde yazıldığına göre bir yuğ merasimi düzenlenmiştir. Yine Alp Er Tonga'nın ölümünden aşağı-yukarı 1700 yıl sonra Kâşgarlı Mahmud'un Divânü Lügati't Türk adlı eserinde kaydedilen bir sagu parçası hatırasının Türkler arasında yaşadığının dikkate değer vesikasıdır. Kâşgarlı Mahmud'un çağdaşı Yusuf Hâs Hâcib'in Kutadgu Bilig adlı eserinden aldığımız şu iki dörtlük, Alp Er Tonga'nın kahramanlığını, şahsiyetini ve Türk milleti arasında gördüğü itibar ve saygıyı anlatması bakımından önemlidir:

Bu Türk beglerinde atı belgülüg
Tonga Alp Er erdi kutı belgülüg
Bedük bilgi birle öküş erdemi
Bilgilik ukuşluk budun kördümi

Ne ödrüm ne kördüm ne ersig eren
Ajunda tetig er yidi bu cihan
Tejikler ayur anı Efrâsiyab
Bu Efrâsyab tuttı iller talab

Bu şiirin bugünkü Türkçesi şöyledir: Bu Türk beğleri arasında adı meşhur ve ikbâli âyân-beyân olan Tonga Alp Er idi. O yüksek bilgiye ve çok faziletlere sahip idi; bilgili, anlayışlı ve halkın seçkini idi. Ne seçkin, ne yüksek, ne yiğit adam idi; zaten âlemde ferâsetli insan bu dünyaya hâkim olur. İranlılar ona Efrâsyâb derler ; bu Efrâsyâb akınlar salıp, ülkeler zapt etmiştir.

Alp Er Tonga'nın izlerini 15. asırda Kaygusuz Abdal, 17. asırda Evliya Çelebi'de ve bugün Anadolu'da Van-Hakkâri çevresinde ve Balkanlarda, Avrupa içlerinde tespit ediyoruz. (Elçin, 1998, s. 72–74)

2. Şu Destanı

Şu Destanı, M.Ö. 330–327 yılları arasında Türk illerinde hânlık eden "Şu"nun hayatı ve faaliyetleri etrafında teşekkül etmiştir. Şu destanında anlatılan menkıbeye göre Büyük İskender'in Semerkand'ı geçip Batı Türkistan'ı istilaya başladığı sırada "Şu" hakan idi. Bugün için Kırgizistan'ın Balasagun denilen bölgesinde kendi adı ile anılan "Şu Kal'ası"nı yaptıran odur.

3.Hun-Oğuz Destanı

Oğuz Destanı, Türklerin en eski atalarından sayılan Oğuz Kağan'ın hayatı ve faaliyetleri etrafında teşekkül etmiş destanlardan biridir. Milâttan önceki tarihî ve efsanevî hatıraları da aksettiren bu destanın ayrı, sözlü ve yazılı kaynaklardan gelen başlıca iki rivayeti vardır:

a.Uygur Rivayeti,

b.İslâm Rivâyeti

4.Göktürk Destanları

"Türk" adını tarihte ilk defa devlet ismi yapan Göktürkler arsında teşekkül etmiş olan bu destanlarda, Hunların soyundan gelen Göktürklerin türeyişleriyle Ergenekon'dan çıkışları anlatılmaktadır. Her iki destanın da ortak yönleri bulunmakla birlikte bu destanlar iki farklı destandır.

A.Bozkurt Destanı

Destanın üç farklı rivayeti Çin kaynaklarında vardır. Türklerin türeyişini, menşeini konu edinen mitolojik öğelerin ağır bastığı bir destan parçasıdır. Göktürklerin soy kütüğü ve menşe'i efsanesi niteliğindedir. Bu destanda Türklerin bir kurttan doğdukları ve sonrasındaki hayatları anlatılır.

B.Ergenekon Destanı

Göktürk destanlarından biri de "Ergenekon Destanı"dır. 13. asırda Reşîdüddin tarafından tespit edilerek yazıya geçirilen destanın konusu şöyledir: Göktürk hakanı İl Han zamanında bir savaşta Göktürklerin hepsi düşmanları tarafından kılıçtan geçirilir. Bu savaştan yalnız İl Han'ın Kıyan (Kayan) adlı oğlu, karısı, Kıyan'ın amcası oğlu Nukuz (Tukuz) ve eşi kaçıp kurtulurlar ve geçit vermeyen, ücra bir ülkeye sığınırlar; bu ülkede 400 yıl kalıp çoğalırlar, sonunda bulundukları yer dar gelir; bir demirci dağın demirini eriterek yol açar. Göktürkler de Ergenekon denen bu yerden çıkarak ana yurtlarına tekrar dönerler. Bu süreçte onlara yol gösteren bir "bozkurt"tur. Bir rivayete göre de bu süreçte onların hakanlarının adı Börtecine (bozkurt) idi.

Göktürkler zamanında Ergenekon'dan çıkış her yıl kutlanır; ateş yakılır, ateşte kızdırılan demir örsün üzerine konulur, önce hakan, sonra beyler sırasıyla ellerindeki çekiçle demire vururlardı.

Bu destanın ana fikri: "Türk'ün azmi onu defalarca yok olmaktan kurtarmıştır. Düşmanları onu dört dağ arasına sıkıştırsa da, bu dağları adeta demirle örse de, Türk milleti birlik ve beraberlik içinde olup töre tanıdıkça daha nice demir dağları eritecektir."

5.Dokuz Oğuz-Uygur Türker'inin Destanları

A.Uygur Türeyiş Destanı

Türklerin bir türeyiş nesnesi olarak ağaçtan nasıl meydana geldiğini konu edinir. Ağaçtan türeme ve ağacın ata formu olarak tanınması Türklerde çok eski bir inançtır. Kayın Ana, Kayın Ata, Türk sözlü anlatı geleneğindeki ana motiflerden birisidir.

Türklerin arasında yaygın olarak söylenip gelen türeyiş mitlerinden birisi olan bu destana; Temir Buka adına dikilen Uygur yazıtında rastlıyoruz. Ayrıca, metin, tarihçi Cüveyni'nin Tarih-i Cihângûşa adlı eserinde de mevcuttur.

Bu destanın ana fikri: "İşte anne babalarına saygı gösteren çocukların karşısında bir gün dünya halkları da saygıyla eğilecektir."

B. Göç Destanı

Uygurların töreyi ihlal ederek Kutsal Dağı (kutsal Taşı) Çinlilere verdikleri için muhatap oldukları ilâhî gazap neticesinde oluşan kuraklık ve felaketler yüzünden başka ülkelere göç etmelerini konu edinir. Eski Türk dinine ve töresine göre hükümdar töreye uymadığı zaman, bütün halk Tanrı'nın gazabına uğrar. Türk inancına göre vatan toprağı ve su kutsaldır. Bunları sahibi (iyesi) mevcuttur. Kutsal vatan toprağının düşmanlar tarafından çiğnenmesi onun kutsiyetine halel getirir. Türklerin vatan anlayışının şekillenmesini bu destandan takip edebilmek mümkündür.

Bu destanın ana fikri: "İşte yabancılarla evlenip, ülkesini yabancıların aklına teslim edenlerin sonu budur! Eski düşmandan dost ve akraba olmaz! Vatanın küçük bir taşını dahi yabancılara vermemek gerekir!. Bir taşın gitmesi bile felaketlere sebep olur! Vatanın bir çakılını dahi küçük görmemek gerekir!.."

6.Altay Türklerinin Destanı

A.Maday Kara Destanı

Maday-Kara, Güney Sibirya'da yaşayan Altay Türklerinin destanıdır. Altay Türkleri arasında derlenmiş olan uzun epik olan bu destan, Altay Türklerinin kahramanı olan Kögütey Mergen'in şahsında insanlığın hayatta kalma mücadelesini ve yeryüzündeki hayatı sürdürme azmini anlatır.

B.Er Samır Destanı

Bu destanın bazı motiflerinin masal motiflerine benziyor olması, yer altına yolculuk ve olağanüstü güçlere sahip varlıklar ve kahramanların adeta "kam kağanlar" olarak karşımıza çıkması arkaik unsurlar olarak nitelendirilmektedir. Dini hayatları başta olmak üzere toplumsal yapının kendi içindeki gelişme çizgisi inkâr edilmeksizin bozkıra çıkan ve daha sonra toprağa yerleşen diğer Türk boylarının bir öncülünü teşkil eden Altaylıların anlatıları Türk epik destan geleneğindeki tematik gelişmeyi kıyaslayarak anlayabilmek bakımından son derece önemli kaynaklar konumundadır.

7. Başkurt Türklerinin Destanları

A.Ural Batur Destanı

Başkurt Türklerinin tarih sahnesine çıkışlarını ve etraflarındaki coğrafyanın teşekkülünü konu edinen bir destandır. Kutsalın ve törenin önemini anlatmak, pekiştirmek için örnek bir destandır.

B.Ak Boz At Destanı

Başkurt Türklerinin Ural Batur Destanının devamı niteliğinde olan Ak Boz Ata Destanı'nda Ural Batur'la oğullarının tamamlayamadığı mücadelenin Hevben adlı kadın tarafından devam ettirilmesi işlenmektedir.

C.Kara Yorga Destanı

Bu destan, Başkurtların hayvancılığa bağlı sosyal hayat ve aile yaşantılarına dair bir anlatımdır. Avcılık yapan bir kahraman olan Küserbay ve oğlu Ebley'le onların mitolojik özelliklere sahip atı Kara Yorga ana temayı oluşturur. Türk epik anlatı geleneğinde atlar menşeleri ve özellikleri bakımından çok önemlidir. Atların kutsal bir kökeni olduğuna inanılır. Atlar, kahramanın en sadık yardımcısıdırlar. Olağanüstü özellikleri, sihrî ve mistik güçleri vardır.

Ç.Zayaltülek ile Hıvhılıv Destanı

En çok sevilen küçük kardeşin diğer kardeşler tarafından öldürülmeye çalışılması bu destanın ana konularından birini oluşturur. Zayaltülek, karşısına çıkan bütün engelleri akıllı atı sayesinde aşar; kurulan tuzaklardan da yine atının yardımıyla kurtulur. Bu açıdan bakıldığında da, Türk epik destanlarında kahraman ve atı arasındaki ilişki, destanın, işlediği diğer konudur.

8. Hakas Türkleri Destanı

Altın Arığ Destanı

Altın Arığ Destanı son derece yoğun mitolojik elementler içeren ve Hakas Türkler arasından derlenmiş bir destandır. Başkahramanı Altın Arığ adlı bir alp kız olan bu destan, gerek anaerkil dönemin bazı izlerini yansıtması ve gerekse dil uzmanlarının söyledikleri gibi Göktürklere ait Kültiğin abidesi ile dil, üslup ideal ve anlayış bakımından aynı özellikleri aksettirmesi bakımından son derece önemli özelliklere sahiptir.

* *
*

Milletleri derinden etkileyen tarihî ve sosyal olayları anlatan manzum edebî eserlere destan adı verilmektedir. Destanlar, göçler, savaşlar ve istilâlar gibi olaylar veya tabii afetler (kuraklık, kıtlık, yangın, deprem, sel. . .) gibi milletleri toptan sarsan önemli olayların etkisiyle tarihin eski çağlarında meydana gelmişlerdir.

Türk edebiyatında da pek çok destan oluşmuş ve bunlar bazı değişmelerle de olsa günümüze kadar gelebilmişlerdir.

Okuyacağınız parça Oğuz Kağan Destanının İslâmiyet öncesi anlatımından (varyantından) alınmıştır.

OĞUZ KAĞAN DESTANI

(…)

Yine günlerden bir gün Ay Kağan'ın gözü parladı. Doğum ağrıları başladı ve bir erkek çocuk doğurdu. Bu çocuğun yüzü gök; ağzı ateş (gibi) kızıl; gözleri elâ; saçları ve kaşları kara idi. Perilerden daha güzeldi.

Bu çocuk anasının göğsünden ilk sütü emdi ve bir daha emmedi. Çiğ et, çorba ve şarap istedi. Dile gelmeğe başladı. Ayakları öküz ayağı gibi; beli kurt beli gibi; omuzları samur omuzu gibi; göğsü ayı göğsü gibi idi. Vücudu baştan aşağı tüylü idi. At sürüleri güder, ata biner ve at avlardı.

Bu çağda Türk ülkesine yakın bir yerde ulu bir orman vardı. Ormanın içinde çok dereler, çok ırmaklar vardı. Hepsi de ihtişamla akardı. Buraya gelen avlar, uçuşan kuşlar sayısızdı. Ormanın içinde gergedana benzer bir canavar, gelene gidene acımaz, hemen yerdi. Nice cesur, gözü pek avcılar, aslanları iple tutan korkusuz yiğitler bu amansız canavarın elinde parçalanıp gitmişti. Kimse ormana girmeye cesaret edemez olmuştu. Canavar bununla da kalmaz at sürülerini ve halkı yer dururdu. Bu büyük yaman canavar halkı yavaş yavaş baskıyla sindirmiş, ezmişti. Oğuz Kağan cesur bir yiğit olduğundan bir gün canavarı avlamayı dilerdi.

Günlerden bir gün kılıç, ok, kargı ve kalkanıyla ormanda tek başına ava çıktı. Avladığı bir geyiği söğüt dallarıyla ağaca bağladı gitti. Sabah oldu; tan yeri ağarırken tekrar geldi. Bir de ne görsün! Canavar geyiği yiyip yutmuş. Sonra bir daha ava gidip bir ayı yakaladı; onu da kalın altın kuşağıyla ağaca bağlayıp gitti. Sabah olup tan ağardığında gördü ki canavar, ayıyı da yiyip gitmiş.

Oğuz böylece ne kadar güçlü ve ne kadar acımasız bir düşmanla karşı karşıya kaldığını anladı ama hiç korkmadı onunla bizzat mücadele etmeye karar verdi. Bu sefer ağacın dibinde kendisi durdu. Canavar gelip başıyla Oğuz'un kalkanına vurdu. Oğuz, aniden kargısıyla Canavar'ın başına öyle şiddetle vurdu ki canavar olduğu yere yığılıp kaldı. Oğuz bu fırsattan yararlanarak hemen kılıcını çıkarıp Canavar'ın başını keserek onu öldürdü. Bir süre avlanıp Canavarı öldürdüğü yere geldiğinde bir de ne görsün? İri bir doğan, Canavar'ın karnını deşmiş bağırsaklarını yemekte. Okla doğanı vurarak onun da başını kesti. Sonra kendi kendine seslendi:

"Canavar geyik yedi, ayı yedi, onu kargıyla öldürdüm Bu kargının demir olduğundandır. Sonra onu doğan yedi; yayım ve okumla onu vurdum. Bu onların bakır olduğundandır." Bunların anlamını ve elindeki silahların değerini düşünerek oradan ayrıldı.

Sonra Oğuz Kağan büyük bir toy (ziyafet) verdi. (. . .) Oğuz Kağan halkı çağırınca, ahali birbirine danıştı ve geldi. Oğuz Kağan kırk masa ve kırk sıra yaptırdı. Türlü yemekler, türlü şaraplar, tatlılar ve kımızlar yediler ve içtiler. Toydan sonra Oğuz Kağan beylere ve halka buyruk verdi ve;

Ben sizlere oldum kağan,
Alalım yay ile kalkan,

Nişan olsun bize buyan,
Bozkurt olsun (bize) ur an,
Demir kargı olsun orman,
A v yerinden yürüsün kulan.
Daha deniz, daha müren,
Güneş bayrak, gök kurıkan.

Dedi. Ondan sonra Oğuz Kağan dört yana emirler yolladı; tebliğler yazdı ve elçilere verip gönderdi.

(...)

Yine söylenmeden kalmasın ve belli olsun ki, Oğuz Kağan'ın yanında ak sakallı, kır saçlı, uzun tecrübeli bir ihtiyar vardı. O, anlayışlı ve asil bir adamdı. Oğuz Kağan'ın nâzırı idi. Adı Uluğ Türük idi. Günlerden bir gün uykuda bir altın yay ve üç gümüş ok da şimâle doğru gidiyordu. Uykudan uyanınca düşte gördüğünü Oğuz Kağan'a anlattı ve dedi ki: Ey kağanım, senin ömrün hoş olsun. Gök Tanrı düşümde verdiğini hakikate çıkarsın. Tanrı bütün dünyayı senin uğruna bağışlasın!

Oğuz Kağan Uluğ Türük'ün sözünü beğendi; onun öğüdünü dinledi ve öğüdüne göre yaptı. Ondan sonra sabah olunca büyük ve küçük oğullarını çağırttı ve: Benim gönlüm avlanmak istiyor. İhtiyar olduğum için benim artık cesaretim yoktur; Gün, Ay ve Yıldız, doğu tarafına sizi er gidin; Gök. Dağ ve Deniz, sizi er de batı tarafına gidin.

Ondan sonra üçü doğu tarafına, üçü de batı tarafına gittiler.

Gün, At ve Yıldız çok av ve kuş avladıktan sonra, yolda bir altın yay buldular; onu aldılar ve babalarına verdiler. Oğuz Kağan sevindi, güldü, yayı üçe böldü ve:

—Ey büyük oğullarım, yay sizi er in olsun; yay gibi okları göklere kadar alın, dedi.

Gök, Dağ ve Deniz, çok av ve kuş avladıktan sonra, yolda üç gümüş ok buldular; aldılar ve babalarına verdiler. Oğuz Kağan sevindi, güldü, okları üçe üleştirdi ve: Ey küçük oğullarım, oklar sizlerin olsun. Yay oku altı; sizler de ok gibi olun, dedi.

Ondan sonra Oğuz Kağan büyük kurultay topladı. Maiyetini ve halkını çağırttı. Onlar geldiler ve müşavere ettiler. Oğuz Kağan büyük ordugâhını kurdu; sağ yanma kırk kulaç direk diktirdi. Üstüne bir gümüş tavuk koydu; dibine bir kara koyun bağladı. Sağ yanda Boz Oklar oturdu; sol yanda Üç Oklar oturdu. Kırk gün, kırk gece yediler, içtiler ve sevindiler.

Sonra Oğuz Kağan oğullarına yurdunu üleştirip verdi ve:

Ay oğullar köp men aşdum
Uruşgular köp men gördüm
Gıda birle köp ok aldım
Aygır birle köp yörüdüm
Düşmanlarını ığlagurdum
Dostlarımı men kültürdüm
Kök Tengrige men ötedim
Seni erge bire men yurdum

(Ey oğullarım, ben çok aştım; çok vuruşmalar gördüm; çok kargı ve ok attım; atla çok yürüdüm; düşmanları ağlattım; dostlarımı güldürdüm. Ben Gök Tanrı'ya (borcumu) ödedim. Şimdi yurdumu size veriyorum.) dedi. . .

(Metin destandan Kısaltılarak alınmıştır.)

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Sözlük: *Buyan:* Baht, talih, kut; *kurıkan*: Çadır, otağ; *maiyet:* Bir büyüğün emri altında bulunanlar; *müren:* Irmak; *müşavere etmek:* Danışmak; *nazır:* Bakan; *şimal:* Kuzey; *toy:* Ziyafet; *uran:* Savaş narası; *uruğ*: Soy, nesil, hanedan, boy, kabile; *üleştirmek*: Bölüştürmek, paylaştırmak.

Sorular:

1.Bu destanın M. Ö. İlk Türk hükümdarlarından Hun Kağanı Mete Han'ın hayatı ile ilgili olduğu ileri sürülmektedir. Bu destan, Türklerin yerleşik hayata geçmeden önce uzun şiire yaşadıkları konar-göçer medeniyetin özelliklerini yansıtır. Destandan bu hayata ait izleri bulup, anlatınız.

2.Oğuz Kağan bu destanda nasıl bir insan tipi olarak anlatılmaktadır?

3.Başarılı olmuş her devlet adamının yanında bir ulu kişi olduğunu biliyoruz. Oğuz'un yanında bu rolü kim üstlenmektedir?

4.Oğuz Kağan ülkesini çocuklarına paylaştırırken bir manzume söylüyor. Sizce bu manzumede onun kişiliği ile ilgili olarak neler anlatılmaktadır?

5.Oğuz Kağan Destanı, Türkler Müslüman olunca İslâmî unsurlar alındıktan bir süre sonra yazıya geçirilmiştir. Bu destanın bazı varyantlarında Oğuz Kağan için Müslüman'dı denmektedir. Bunu nasıl izah ediyorsunuz?

6.Tarihî Türk devletlerinden biri olan Göktürklerin bayraklarında kurt başının olmasını ve bugün için Avrupa'da yaşayan Gagavuzların da bayraklarında bozkurt başının olmasını ve yine İtalyanların yaradılış ve türeyişleriyle ilgili olarak mitolojilerindeki Romulüs ve Rumulüs kardeşlerin bir kurt tarafından büyütülmesini Göktürklerin "Bozkurt Destanı" ile ilgisi olabilir mi? Araştırıp, tartışınız.

7.Bugün için Orta Asya Türk devletlerinde ve Türkiye'de 21 Martta kutlanmakta olan "Nevruz (yeni Gün)", "Ergenekon" bayramı kutlamalarıyla ilgili bir araştırma yapınız. Bu bayramın Türklerin Ergenekon'dan çıkışı yani Ergenekon destanıyla bir ilgisi var mı?

8.Makedonyalı Türk şair İlhami Emin'in "Gülkaya" isimli şiir kitabındaki "Gülkaya" isimli şiiri okuduktan sonra Uygurların "Göç Destanı" ve Balkanlardaki Türk varlığının başına gelenlerle ilgili olarak neler söylemek istersiniz.

9.Oğuz Kağan Destanında "Türk Cihan Hâkimiyeti mefkûresi/ülküsü/ideali" ile ilgili olarak ne gibi ipuçları veriliyor?

10. Bu destanda Türklerin çok eski çağlardan beri madenleri işlemeyi bildiklerine dair ne gibi bilgiler var?

YAZILI ESERLER

Türk tarihinin şimdiki bilgilerimizle en az 4000 yıllık bir geçmişi bulunmaktadır. Bu uzun tarihte Türkler, dillerini kaydetmenin metotlarını çok çeşitli yazı türleriyle denemişlerdir.

Kendilerine ait yazılarının kesin olarak var olduğunu bildiğimiz ilk Türk topluluğu Göktürkler ve onların idaresi altında yaşayan boylar olsa da, tarihî kaynaklar ve yapılan araştırmalar, Türklerin VII. Yüzyıldan önce de yazılarının olduğunu göstermektedir. Ancak, Göktürk öncesi yazı sistemine ait arkeolojik bulguların bozkır coğrafyasında tahrip olarak günümüze gelemeyişi, Türk yazı dilini somut biçimde, ancak VII. Yüzyıldan itibaren incelememize yol açmaktadır. Moğolistan'da ve Yenisey havzasında yapılan araştırmalarla elde edilen Göktürk dönemine ait yazılı kaynaklar, XIX yüzyıldan bu yana araştırmacılar tarafından filolojik açıdan incelenmektedir. (User, 2006, s. 7)

Türkler arasında "Yazı"nın nasıl ve ne zaman başladığı kesin olarak belli değildir. Daha eski devirlerde çentik tahtalar, oklar, damgalar haberleşme aracı olarak kullanılırdı. Çeşitli sahalardaki Türklerde medenî ve iktisadî münasebetleri cihetiyle, M.S. VII-VIII. Yüzyıllarda Çin Hiyerogliflerinin, bazı Türkçe isimleri ve unsurları ifade etmek üzere kullanıldığını, bunun gibi daha M.S. VI. Yüzyılda Hazar civarındaki Türk zümrelerini Hıristiyan etmek maksadıyla Türkçeye tercüme edilen "Kitab-ı Mukaddes"in Yunan alfabesiyle yazıldığı, yine Yunan Alfabesiyle M.S. IX. Yüzyıl sonlarında "Tuna Türk Bulgarları" arasında Yunan alfabesiyle yazılmış bir kitabe bulunduğunu, bunlardan başka da Brahmi, Mani, Tibet, Nesturi, İbrani, Gotik, İslav, Gürcü, Ermeni alfabelerinin kullanıldığını biliyoruz. Bununla beraber Arap alfabesinden evvel, Türklerin umumî ve millî alfabeleri olmak üzere, başlıca kuzey Türkçesine ait yazılarda "Orhun" ve güney Türkçesine ait yazılarda ise "Uygur" alfabelerini gösterebiliriz.

Orhun Alfabesi, İskandinavya'nın "Run" yazılarına benzediği için Runî Şekilli alfabe (Runik Yazı), veya bu yazı ile yazılmış olan en mühim kitabeleri diken Türklerin-kitabelerin içinde geçen unvanlarına göre- "Göktürk Alfabesi" adını alır. En eski Türk yazısı olarak bize kadar gelen alfabe budur. Daha ziyade taş veya tahta üzerine oymağa mahsus olan bu yazı, sağdan sola ve yukarıdan aşağıya yazılır. Harflerin sayısı 38'dir. 4'ü sesli 3'ü birleşik, 31'i de sessiz ve basit harftir. Türkçenin fonetik özelliklerine göre diğer alfabelerden daha uygun olan bu yazının en müşkül tarafı, sesli harflerin özellikle kelime başlarında yazılmamasıdır.

Orhun abidelerindeki yazı ile "Yenisey" taşlarındaki yazı arasında şekiller itibariyle bazı bariz farklar vardır. Bu durum Yenisey yazısının daha az gelişmiş haliyle daha eski bir zamana ait olabileceğini de göstermektedir.

Orhun alfabesinin menşei meselesi dahi, henüz kesin olarak bilinmemektedir. Bazılarına göre, bu yazı, eski Türk damgalarından çıkmış olup tamamıyla Türklerin millî mahsulüdür. İşte bu kesinlik kazandığı takdirde, bu alfabenin şimdi tahmin edilenden çok daha eski devirlere ineceği kesindir. (Köprülü, 2009, s.53)

GÖKTÜRK KİTABELERİ

VIII. yüzyılda yazılmış olan Göktürk Kitabeleri Türklerin en eski yazılı eserlerindendir. Bu eserlerde kullanılan işlek edebî dil, yazılı edebiyatın daha eski olduğunu göstermektedir. V. yüzyıldan beri yazı kullandığı bilinen Türklerin bu yıllara ait eserleri günümüze ulaşamamıştır.

İlk yazılı eserler büyük taş abidelere kazınmıştır. Bunlara " sonsuz, ebedî taş" anlamında bengü taş, bu edebiyata da bengü taş edebiyatı denilmektedir. Bengü taşlar ait oldukları tarihî çağlara göre,

a.Göktürk
b.Uygur
c.Kırgız

olmak üzere üç gurupta İncelenmektedir.

Bengü taşların en önemlileri, Göktürk dönemine ait olan Orhun Abideleri'dir. Orhun nehri kıyısında bulundukları için bu adla anılan abideler (anıtlar), üzerinde yazılı metinler bulunduğundan yazıt veya kitabe olarak da adlandırılırlar. Bunlar, Tonyukuk, Kül Tigin ve Bilge Kağan kitabeleridir.

Vezir Tonyukuk adına dikilen kitabe, M.S. 720–725 yılları arasında kendisi tarafından dikilmiştir. Kültiğin adına dikilen kitabeyi ağabeyi Bilge Kağan M.S. 21 Ağustos 732'de diktirmiştir. Bilge Kağan Abidesi ise ölümünden bir yıl sonra oğlu tarafından M.S. 735'de dikilmiştir.

Söz konusu kitabelerin yazısı Danimarkalı âlim Wilhelm Thomsen (1842–1927) tarafından 1893'te okunmuştur. Bu ilk okumadan sonra aynı kitabeler üzerinde pek çok yeni okuma yapılmış, hala da yapılmaktadır.

Türk tarihi, Türk töresi ve Türk medeniyeti açısından oldukça önemli olan bu kitabeler (Bengü Taşlar), yazılı Türk edebiyatının şimdilik bilinen ilk eserleri arasında yer almaktadır. Göktürk Kitabeleri. Göktürkler devri Türk tarihinin en önemli kaynağıdır. Kitabelerde Türker'in Çinlilerle yaptığı mücadelelere geniş yer verilmektedir. Beylerin ve halkın Çinlilere olan hayranlıkları sonucu devletin dağılıp, milletin esir olduğu belirtilmektedir. Buna karşılık, kültürel kimliğe sahip çıkıp, birlik ve beraberlik içinde hareket ettiklerinde yeniden bağımsız bir devlet kurmayı başardıkları anlatılmaktadır.

Orhun Kitabeleri, aynı zamanda tarih, hatıra ve nutuk (hitabet) türünün ilk örneklerindendir. Kitabelerde görülen sanatkârane üslûp, Türklerin VIII. yüzyıldan önce de gelişmiş bir edebiyat ve yazı diline sahip olduğunu göstermektedir.

Söz konusu abidelerin yanı sıra, Kırgızların hâkim oldukları yerlerde bulunan ve genellikle mezar taşı olarak dikilen Yenisey Kitabeleri de ilk önemli yazılı ürünlerdendir.

KÜL TİGİN BENGÜ TAŞI

Okuyacağınız parça Kül Tigin Kitâbesi'nin doğu yüzünde bulunmaktadır. Metin Bilge Kağan'ın ağzından kaleme alınmıştır. Aşağıdaki metin kısaltılmış ve sadeleştirilmiştir.

Üze kök tengri asra yağız yir kılındukda ikin ara kişi oglı kılınmış. Kişi olunda üze eçüm apam Bumin Kağan, İstemi Kağan olurmuş. Olurupan Türk budunung ilin törüsin tuta birmiş, iti birmiş. Tört bulung kop yağı ermiş. Sü sülepen tört bulunugdakı budunuğ kop almış, kop baz kılmış. Başlığığ yükündürmüş, tizligig sökürmiş.

*

Üstte mavi gök, altta kara yer yaratıldığında ikisi arasında insanoğlu yaratılmış. İnsanoğullarının üstüne atalarım Bumin Kağan, İstemi Kağan hükümdar olmuş. Hükümdar olup Türk milletinin ilini, töresini tutmuş, düzenlemiş. Dört bir yan hep düşman imiş. Ordu yürütüp dört bir yandaki milleti hep almış, hepsini tutsak kılmış. Başlıya baş eğdirmiş, dizliye diz çöktürmüş. İleride Kadırkan ormanına kadar, geride Demir Kapı'ya kadar ordu kondurmuş. İkisi arasında hiç teşkilâtlanmamış Köktürkler öyle oturuyorlarmış. Bilgili kağan imiş, yiğit imiş. Beyleri de milleti de doğru imiş. Onun için ülkeyi öyle tutmuşlar; ülkeyi tutup töreyi düzenlemişler. Kağan bu sırada vefat etmiş.

Ondan sonra küçük kardeşi kağan olmuş, oğulları kağan olmuş. Ondan sonra kardeşi, ağabeyi gibi yaratılmadığından, oğlu babası gibi yaratılmadığından bilgisiz kağan olmuşlar, kötü kağan olmuşlar. Buyrukları da bilgisiz ve kötü imiş. Beyleri ve milleti doğru olmadığı için, Çin milleti hilekâr olduğu için Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış, hükümdar yaptığı kağanını kaybetmiş. Çin milletine, bey olacak evlâtlar köle oldu, hanım olacak kız evlâtlar cariye oldu. Türk beyleri Türk adını bıraktı. Çin'deki Beyler, Çin adı alarak Çin kağanına bağlanmış. Elli yıl işlerini güçlerini ona vermişler. İleride, gün doğusunda Bökli Kağan'a kadar gitmişler, Çin kağanı için ilini, töresini almışlar.

Türk halk kitlesi şöyle demiş: "İlli millet idim, ilim şimdi hani; kimin için il kazanıyorum?" dermiş. Kağanlı millet idim, kağanım hani; hangi kağana işi gücü veriyorum? Dermiş. Böyle deyip Çin kağanına düşman olmuş. Düşman olmuş ama derlenip toparlanamadığı için yine tutsak olmuş. Bunca işi gücü verdiğini düşünmeden Çinliler, Türk milletini öldüreyim, kökünü kurutayım dermiş. Türk milleti neredeyse yok olacakmış. Üstte Türk Tansı, Türk'ün mukaddes yeri, suyu öyle takdir etmiş. Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye babam İlteriş Kağan'ı anam İlbilge Katun'u, Tanrı tepesinden tutup yukarı kaldırmış. Babam kağan on yedi er ile Çin'den çıkmış. Dışarıda yürüyor diye ses işitip şehirdeki dağa çıkmış, dağdaki inmiş, toplanıp yetmiş er olmuş, Tanrı güç verdiği için babam kağanın ordusu kurt gibi imiş, düşman koyun gibi imiş. Doğuya batıya asker gönderip derlemiş; toplamış; hepsi yedi yüz er olmuş. Yedi yüz er olmuş ve ilsizleşmiş, kağansızlaşmış milleti, cariye olmuş, köle olmuş milleti; Türk töresini kaybetmiş milleti, atalarım töresince yaratmış, yetiştirmiş. Tölis, Tarsuş boylarını o zaman düzenlemiş; yabgu ve şad unvanını o zaman vermiş.

Güneyde Çin milleti düşman imiş. Kuzeyde Baz Kağan, Dokuz Oğuz Kavmi düşman imiş. Kırgız; Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı hep düşman imiş, babam kağan bunca düşman üstüne kırk yedi sefer yapmış. Yirmi kere savaşmış. Tanrı buyurduğu için illiyi ilsizleştirmiş, kağanlıyı kağansızlaştırmış. Düşmanı tutsak kılmış. Dizliye diz çöktürmüş, başlıya baş eğdirmiş. Babam kağan onca ili töreyi kazanıp, uçup gitmiş. Babam kağanın başucuna Baz Kağan'ı balbal dikmişler.

Türk Oğuz begleri! Budun! Eşiding:

Üze tengri basmasar, asra yir telinmeser, Türk budun, ilingin törüngin kim artadı?

Türk Oğuz beğleri! Millet! İşitin:

Üstte gök basamasa, altta yer delinmese, Türk milleti; ilini, töreni kim bozabilecekti? Türk milleti! Kendine gel, aklını başına devşir!

METÎN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

1.İnsanoğlu, hangi amaçlarla taşlara kitabe yazdırıp dikmektedir?

2.Eski Türklerde hakanın milletine karşı görevleri nelerdi?

3.Göktürk Kitabelerinin edebî yönden ve kültür tarihimiz için önemi nedir?

4.Göktürk kitabelerini bir edebî tür olarak "nutuk" örneği sayabilir miyiz? Ataları Makedonya'nın Kocacık köyünden Türkiye'ye gitmiş olan Mustafa Kemal Atatürk'ün "Gençliğe Hitabesi" ile bu kitabelerde yazılanları karşılaştırıp ortak yanlarını tespit ediniz.

DÜNYA EDEBİYATI

DESTANLAR

Dünya edebiyatını tanımaya önce köklü milletlerin destanlarından başlamak gerekir. Destan, milletlerin hayatında büyük yankılar bırakan tarihî olayların çağdan çağa değişip ülküleşerek yeni nesiller tarafından yeni hayal unsurları katılıp uzun manzum hikâyeler şeklinde anlatılmasıdır.

"Destan" kavramı, Farsça "Dâsitân" kelimesinin Türkçedeki söyleniş şeklidir. Farsçada bu kelime "sergüzeşt" kelimesiyle de karşılanmakta olup, meşhur hikâye, efsane ve kıssa anlamlarına gelmektedir. Daha çok geçmişe ait olayların toplu anlatımları hakkında "dâsitan" kelimesi kullanılır. Batılı kaynaklarda bunun karşılığı; Yunancada "epos/epope, İngilizcede "epic"tir.

Destanların çoğu milletlerin yaptığı savaşlardan doğar. Bu manzum hikâyelerin kahramanları millîdir. Destanın oluşması için milletin üzerinde iz bırakan büyük olayların yaşanması gerekir. Bu olaylar zamanla genişler, derinleşir, efsane ve masal unsularıyla karışır. Nesilden nesile anlatılarak bugünlere ulaşır. Bu arada değişikliklere uğrar, yeni hayal unsurları katılır. Bu şekilde oluşan destanlara millî destan (epope) denir.

Destanların tarihsel süreç içerisinde sözlü gelenekteki türler arası geçiş ve etkileşim olgusu çerçevesinde halk hikâyelerine, efsanelere, yer yer masallara dönüştükleri de vakidir.

Yazı öncesi kültürler öncelikli ve ağırlıklı olarak sözlü ortam içerisinde üretilip kuşaktan kuşağa aktarıla gelmiştir. Bir milletin hayatında kültürü meydana getiren gelenekler iki ortam içinde teşekkül eder. Bunlardan ilkine "sözlü ortam", ikincisine de "yazılı ortam" denir. Başlangıçta millet hayatında yer alan bütün gelenekler, sözlü ortam eseridir. Bu ortam içinde meydana gelen gelişmeler ve değişmeler, yazılı ortamın doğmasına zemin hazırlamıştır. Sözlü ortam ve yazılı ortam kaynakları, toplumda geleceğe geçiş kanalları olma işlevini sürdürür. Daha doğrusu sözlü ortam başlangıçtan bu yana hiçbir biçimde, yeni ortamları barındırıcı, onları kuşatıcı özelliğini yitirmez.

Bir destanın teşekkül edebilmesi için milletin/boyun/topluluğun hayal dünyasında kalıcı iz bırakacak bir olayın gerçekleşmesine ihtiyaç vardır. Daha doğrusu, tarihî bir olayın tam bir destan olabilmesi için o olayın ağızdan ağza nesilden nesile aktarılması gerekir. Olay, o

milletin/boyun/toplumun coğrafya değiştirmesi ya da medeniyetin gelişimine paralel olarak değişimlere uğrar.

Yeni coğrafya ve tarihî dönemlerde hatırası zayıflayan kahramanların yerini yenileri alır. Zamanla destanın meydana gelmesinde yer alan çekirdek olay, destanın içinde arkaik/eski bir epizot durumuna düşer. Destan hafızasında yaşadığı milletin yeni maceraları çerçevesinde de tabakalaşmalara uğrayabilir.

Destanlar, henüz yazılı tarihin teşekkül etmediği dönemlerde, bilim ile aklın toplum düzenine hükmetmediği dönemlerde, insanların ıstıraplarını, sevinçlerini, büyük göçlerini veya varlık-yokluk mücadelelerini olağan dışı unsurlar aracılığıyla beyan ettikleri anlatılardır.

Bu anlatılarda hâkim unsur akıl ve gerçek değil, his ve hayal gücüdür. Şu halde destanların oluşumu için iki şart öngörülmektedir:

1.Milletlerin yazılı tarihleri olmaması sebebiyle birebir gerçeklerin anlatılamadığı eski ve iptidai bir devir geçiriyor olmaları.

2.Destan teşekkül ettirecek milletin geçmişinde unutulmaz tabiat olayları, büyük savaşlar, göçler, işgaller ile istilalar ya da yeni coğrafyaların keşfi gibi etkileyici olayların yaşanması gerekmektedir.

Destanlar, ilk zamanlarda millî dil ve vezinle manzum olarak söylenmişlerdir. Zamanla söyleyeni kaybolmuş, unutulmuş, ağızdan ağıza değişerek geniş bir sahaya yayılmış ve milletin malı olmuştur. Daha sonraki asırlarda ele geçen bu manzumeler nesre çevrilmişlerdir.

Destanlar ve destan kültürü, milletlerin hayatında ve tarihinde önemli bir yere sahiptir. Destanlar yer yer tarihî olayları aydınlatmakla kalmaz, birçok fikir ve sanat eserine de ilham kaynağı olabilir. Türk milleti gibi eski ve köklü milletler, tarih öncesinde millet olma sürecini tamamladıklarından, destanlar böyle milletlerin ilk tarihi kaynağı sayılır. Ayrıca destanların içinde milletlerin varlığa ve kâinata, Tanrı'ya, tabiat ile diğer insanlara karşı davranışlarını yansıtan önemli ipuçları olduğundan, bir milletin millî mizacını ve kültürel kodlarını tanımanın en kestirme yolu, o milletin destanlarını okumak olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında destanlar millî şuur altıdır dense yeridir. (Atsız, s. 11–29)

Zengin bir destan kültürüne sahip olan Türkler çeşitli yollarla batılı milletlerin destanlarına etki etmişlerdir. Bilim adamları Potanın ve Von Gernep, Avrupa milletlerinin halk

edebiyatlarının ve bilhassa Slav, Fin, Germen ve Fransız destanlarının esaslarının Türk destanları olduğunu söylemişlerdir.

Hz. İsa'dan aşağı yukarı bin yıl kadar önce yazılan İlyada ve Odysseia, bugüne kalan destanların ilklerinden ve en büyüklerindendir. Yazarlarının Homeros olduğu söylenir; ama bazı edebiyat tarihçileri, efsanevî bir tarih anlatan bu eserleri bazı şairlerin bir araya gelerek yazdığını ileri sürerler.

Dünyanın başlıca destanları:

Sümer destanı: Gılgamış

Hint destanları: Ramayan ve Mahabharata

Latin destanları: Eneit (Verjillius)

İran destanı: Şahname (Firdevsi)

Fransız destanı: Chanson de Ranald

Fin destanı: Kalevela (Dr. Lönnrot)

Türk destanları: Ergenekon, Yaradılış ve Türeyiş, Oğuz Kağan...

Alman destanı: Niebelungen

Yunan destanı: İlyada ve Odysseia

HOMEROS

Bugünkü batı edebiyatının başlangıcı eski yunan edebiyatıdır. Yunan Edebiyatı, bir Akdeniz kültür havzası edebiyatıdır. Merkezi genel olarak, eski Atina şehridir. Eski Yunan edebiyatıyla onu takip eden Lâtin edebiyatı yeni Avrupa edebiyatlarına örnek ve kaynak oldukları için, bugün Batılılarca klasik edebiyat diye vasıflandırılır.

Eski Yunan edebiyatı da, bütün Yunan sanatları gibi, sanatta idealizm denilen bir anlayışa doğru gelişmiştir. Sanatkârın akıl vasıtasıyla ideal güzellikler meydana getirmek için çalışması anlamında bir sanat ve güzellik anlayışı, bu devir estetiğinin temelini teşkil eder.

Eski Yunan edebiyatında belli başlı şu edebî türler vardır: Destan, şiir, tiyatro, tarih, felsefe, hitabet…

ODYSSEUS

Eski Yunan'ın destan şairi Homeros, dünya edebiyatının en büyük adlarından biridir. Ama hayatı hakkında çok az şey bilinmektedir. M. Ö. IX. yüzyılda yaşadığını tarihçi Heredotos'un eserinden öğreniyoruz. Doğum tarihi gibi doğum yeri konusu da tartışmalıdır. İzmir, Sakız, Argos, Atina veya Selamis'de doğmuş olabileceği söylenilmektedir. Bir söylentiye göre Kretheis'in gayri meşru çocuğu olarak İzmir'e yakın bir yerde doğmuştur. Mısır, İtalya ve Akdeniz adalarını gezerek döndüğünde İzmir'de yazacağı destanlar için malzeme toplamıştır. Bu yolculuklarda kör olduğu için ömrünün geri kalan kısmını bir saz şairi olarak Anadolu'da geçirmiştir. Ege adalarından birinde öldüğü sanılır.

İliada ve Odysseus adlı epik şiirlerin Homeros'a ait olup olmadığı konusunda ortaya bir takım tartışmalar çıkmışsa da, herhangi bir sonuca varılmamıştır.

Her iki destan da Troya Savaşı ile ilgilidir. Troya Savaşı'nın en önemli sebebi hiç şüphesiz ki, İktisadîdir; ama mitolojide de, Homeros'da da bu savaşın sebebi Tanrıların öfkesidir.

Bu olayı, bütünlüğünü kaybettirmeden ayrıntılarına kadar ustaca verebilmek, önemli bir meseledir. Homeros, bir yandan savaşı anlatırken, bir yandan da Yunanlıların arasında geçen olayları, Agamemnon ile Akillcus arasındaki çekişmeyi gerçek bir sanatçı gücüyle vermiştir. Bir sanatçı için ele alınması güç bir konudur bu savaş. Olaylarla, serüvenlerle dolu on yılı

anlatmak pek kolay olmasa gerektir. Homeros bütün bu olayları altı haftaya sığdırmış, flashback (geriye dönüş tekniği ustalıkla kullanarak on yılı kolaylıkla verebilmiştir.

Homeros, yaratıcı bir sanatçıydı, düşünür değildi. Yine de kafasında bir nizam fikri olmalı ki, evreni bir düzen içinde görmeye alışmıştı. Homeros'un destanlarındaki kişiler, sanki bizden daha canlıdırlar, bildiğimiz gibi yaşarlar, soluk alırlar, bencillikleri, tutkuları, öfkeleri. . . Vardır.

Tanrılar ve tanrıçalara gelince. . . Homeros, öylesine canlandırmış, öylesine anlatmıştır ki onları, insan sanırsınız.

Eserleri: Homeros'un İlyada ve Odysseia olmak üzere iki destanı vardır. "İlyada" destanı ilk defa Ömer Seyfeddin tarafından 1928 öncesinde Türkçeye tercüme edilmiş ve T.C. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından da kitap olarak yayınlanmıştır. Daha sonra, Ahmet Cevat Emre, her iki destanın da tam metinlerini Türkçeye çevirmiştir.

ODDYSSEUS

İlyada, Yunan dünyasını olduğu kadar tanrıları da iki safhaya ayırır ve on sene sürer. Troia muharebesinin hikâyesidir. Odysseus ise Troia Savaşından sonra on sene denizlerde gezen, bir türlü vatanına dönemeyen Odysseus'un başından geçen maceraları anlatır.

Eurykleia'nın Odysseus'u Tanıması

Troia harbi biteli on yıl geçmiştir. Sağ kalan Yunanlılar 'ın hepsi çoktan evlerine döndükleri halde tanrının düşmanlığına uğrayan Odysseus hâlâ yurduna varamamıştır. Nihayet tanrıça Athenea 'nin yardımıyla, bin bir maceradan sonra, yurduna ayak basar. Evine bir dilenci kılığında gelir. Karısına ve servetine göz koyan yavukluların evinde yaptıkları zararları görür. Kendini Odysseus'un eski bir dostu olarak tanıtır ve karısı Penelopia ile görüşür. Kocasının hatırasına son derece bağlı olan ve edebiyatta sadık eş örneği diye anılan Penelopia yabancıya yakınlık gösterir, ihtiyar sütnineye onu ağırlamasını ve ayaklarını yıkamasını emreder. İşe başlayan ihtiyar kadın şöyle der:

(...)

Bak, ne diyeceğim sana, dinle beni:
Nice garip kişiler geldi geçti buradan
İçlerinde gördüm desem yalan derim
Senin kadar Odysseus'a benzeyen
Boyun onun boyu, sesin onun sesi
Ayakların tıpkı onun ayakları.

Akıllı Odysseus aldı sözü, dedi:
İhtiyar, kimin gözü gördüyse bizi
Onu bana benzetti, beni de ona
Hepsinin dediği senin dediğin oldu
Evet böyle dedi, ihtiyar Eurykleia da gitti.
Bir leğen aldı geldi, pırıl pırıl
Soğuk su döktü içine, biraz da sıcak su.
Odysseus da oturdu ocak başına
Ama birden korku düştü içine,
Hemen karanlıktan yana dönüverdi.
Ya Euryleia ayağını tutunca
Yarayı görür de her şeyi anlarsa.
Derken kadın yaklaştı efendisine,
Yıkarken tanıyıverdi yarasını
Bir yaban domuzunun ak azı dişi
Açmıştı bu yarayı Parnasos dağında
Autolykos'la oğullarını
Görmeye gittiği zaman Odysseus.

(...)

İşte Odysseus oraya dönüyordu
Payına düşen varlıkları almaya

Autykos da oğulları da sevindiler
Candan karşıladılar Odysseus'u
Kucakladılar, hoş sözler ettiler
Amphithea, anasının anası sarıldı
Alnından güzel gözlerinden öptü.

Autolykos yemekler hazırlansın dedi
Asil oğulları emrine koştular
Beş yaşında bir öküz getirip kestiler
Asıp derisini yüzdüler, doğradılar
Şişlere geçirip kızarttılar
Sonra getirip herkese dağıttılar.
Gün batasıya düğün bayram ettiler
Kimsenin payı kimseden eksik olmadı
Gün battı karanlık basınca yattılar
Tatlı uykularını uyudular kanasıya
Sabah gül parmaklı şafak görününce
Autolukos oğulları köpeklerini aldılar
Ava çıktılar, Odysseus da beraber
Sarp yamaçlarına vardılar Parnasos'un
Ormanlara, rüzgârlı kovuklara girdiler
O sırada güneş de artık kurtulmuş
Okeanos'un sessiz karanlıklarından
Taze ışıklarını seriyordu kırlara.

Avcılar bir dere içine indiler
Önde köpekler gidiyordu iz peşinde
Arkada Autolykos oğulları
Ve aralarında tanrı gibi Odysseus
Elinde, uzun gölgeli kargısı.
İşte tam orada, sık fundanın içinde

Bir yaban domuzu yatmıştı kocaman
Öyle sık öyle karmaşıktı ki funda
Ne kasırgaların ıslak nefesleri
Ne güneşin pırıl pırıl ışıkları
Ne sağanak yağmurların suları
Giremez, sızamazdı içerlerine.
Hayvan işitti avcıların, köpeklerin
Kendine yaklaşan ayak seslerini
Çıktı fundadan, kılları diken diken,
Gözleri ateş alev; önlerinde durakladı.
Önce Odysseus atıldı, kaldırdı
Sağlam avucunda sıktığı kargısını
Vuracakken, domuz daha erken davrandı
Diz kapağı yukarısına tosladı
Bacağa yanlamasına giren azı dişi
Eti kopardı attı kemiğe değmedi.
Odysseus da boş durmadı, mızrağını
Sağ omzuna yerleştirdi domuzun
Öbür yandan çıktı mızrağın parlak ucu
Domuz serildi tozlara can verdi

Autolykos oğulları koştular
Ustaca sarıp sarmaladılar yarasını
Tanrıların dengi yaman Odysseus'un
Kara kanı afsunlayıp durdular.
Ve hemen döndüler baba evine.
Yarasını savdırınca Autolykos'lar
Hediyelere boğdular Odysseus'u
Tezden yolladılar sevgili İthakesine
Anası babası dönünce sevindiler
Neler neler sordular yarası üstüne

Odysseus da güzel güzel anlattı
Nasıl Autolkos'un oğullarıyla
Parnasos sırtlarına çıktıklarını
Sonra nasıl yaralandığını avda
Yaban domuzunun beyaz azı dişiyle

İhtiyar elinin ayasıyla dokununca
Tanıyıverdi bacağındaki yarayı
Tuttuğu ayak düştü elinden leğene
Leğen gümbür gümbür devriliverdi yere
Sular yayılıverdi ortalığa

METİN ÜZRRİNDE ÇALIŞMALAR

Sözlük: *Odysseus:* Şahış adı; anlamı kin ile ilgili; *Athenae:* Tanrıça; *Parnasos:* Yunanistan'da bir dağın adı.

Sorular:

1.Okuduğunuz destan metninden eski Yunan'daki misafirlik konusunda ne gibi bilgiler edinmektesiniz?

2.Destan kahramanı Odysseus'un "Tanrıların dengi" olarak gösterilmesinden hareketle Türk destan kahramanları ile bir karşılaştırma yaptığınızda ne gibi sonuçlara varırsınız?

3.Odysseus niçin kendi kimliğini saklamaktadır?

4.Türk destanlarından Oğuz Kağan destanında, destan kahramanı Oğuz'un canavarı avlaması kendisi için midir, yoksa milleti için midir? Okuduğunuz bu Yunan destanında destan kahramanı Odysseus'un ava çıkması ile bu durumu karşılaştırdığınızda; Türk destan kahramanları ile Yunan destan kahramanlarının özelikleri hakkında neler söylemek istersiniz.

İSLÂMÎ DEVİR TÜRK EDEBİYATI

Geçiş Dönemi

Türk Kültürü ve İslâmiyet Arasındaki İlişkiler

Umumî Tarihin bir bölümü olarak Türk-İslâm Devletleri tarihi, Türklerin Müslümanlarla ilk temaslarından başlamak üzere, İslâm'la müşerref olmaları, İslâm prensiplerinin hâkim olduğu devletler oluşturmaları süreciyle, bu siyasî teşekküllerde ortaya konan kültür ve medeniyet unsurlarını; bütün bunların genel Türk, İslâm ve dünya tarihindeki mevkilerini ele alarak değerlendirir. Türklerin İslâmiyet'i önce küçük gruplar, sonra da büyük topluluklar halinde kabulleri, ortaya çıkan ve hâlâ devam eden tezahürleri itibariyle, kendi millî tarihimiz kadar, genel İslâm ve dünya tarihleri acısından da son derece önemlidir

Türklerin, gerek kısmî İslâmlaşma döneminde ve gerekse geniş topluluklar halinde Müslüman olmalarından sonra, İslâm devletinin hizmetinde askerî ve siyasî sahalarda faal roller oynadıklarına şahit oluyoruz. İşte bu faal rollerin kanıtları, önceleri Abbasi Hilafeti sınırları içerisinde Türk asıllı valilerce kurulan ve bizim yarı bağımsız diye vasıflandırabileceğimiz bir kısım siyasî organizasyonlar olarak karşımıza çıkıyor. Bunu takip eden devrede ise Abbasî Halifesi'nin İslâm dünyasındaki manevî otoritesini tanımakla birlikte, geniş Türk topluluklarına dayanarak kurulan bağımsız Türk-İslâm devletlerini görüyoruz. (Yazıcı, 2015, s. XI)

Türklerin topluca İslâmiyet'i din olarak kabulleri ve İslâm medeniyeti dairesine dâhil olmaları, Türk tarihi ve Türk Edebiyatı Tarihi açısından son derecede önemli bir olaydır.

Türkler, İslâm dini ile tanışmadan önce genellikle konar-göçer bir hayat yaşıyorlardı. Şehir medeniyetini tanıyorlardı; ama, hayvancılıkla uğraşmaları onları atlı-göçebe bir hayata mecbur etmişti. Bu süreçte Türklerin dini için "Şamanizm" diyenler, tarihî bir hakikati sapıtıyorlar. Tarihte "Şamanizm" diye bir din yoktur. Eski Türkler, sadece din adamlarına "Şaman" diyorlardı. Bu adlandırmadan hareketle bazı araştırmacılar Türklerin eski dini için "Şamanizm" demiş olsalar gerektir. Türklerin eski dininin odağında tek Tanrı fikri vardı. Ve bu dinin adı da "Gök Tanrı Dini" idi. Bu din, Kuran-ı Kerim'de geçtiği şekliyle Hazreti İbrahim'in dini olan "Haniflik"tir.

Türkler, tarih içinde değişik dönemlerde Budizm ve Manihaizm dinlerini benimsemişlerse de dünyadan el etek çekmeyi gerekli kılan bu dinler cihangir bir millet olan Türkler arasında uzun süre rağbet görüp etkili olamamışlardır. İlâhî, semâvî ve tek tanrı olan Gök Tanrı ile İslâmiyet'in Allah fikri arasındaki benzerlik başta olmak üzere, İslâm'ın ahlâk, adalet, kâinat ve insan anlayışı Türklerin genel olarak inandıkları Gök Tanrı Dini'ne çok benziyordu.

Türklerin efsânevî atası Oğuz Kağan, Türkistan'ı kendine başkent yapmış ve askerlerinin başına geçip şu marşı söyletiyordu:

Kün tug olsun Gök kurukan
Takı deniz, takı müren

Bu şiirde de dile gelen Türk'lerin cihan hâkimiyeti fikri cihanşümul bir din olan yeni dinin (İslâmiyet'in) cihat fikriyle de uyuşmaktaydı. İslâmiyet öncesinde Türklere "Tanrının Kırbacı" diyen Batılılardan sonra, İslamiyet'le birlikte, bizzat İslâm Halifesi tarafından Türkler "Cundullah/Allah'ın Ordusu" olarak adlandırılmıştır. Daha sonraki süreçte ise Müslüman Türkler, askerlerine, İslâm Peygamberi Hazreti Muhammed'e hürmeten "Mehmetçik" adını vermişlerdir.

VII. yüzyılda Müslüman Araplarla temas kuran Türkler, bu ilişkinin gelişmesiyle İslâmiyet'i benimsemeye başladılar. Karadeniz'in kuzeyindeki Türk boylarından Hazarların bir ara Müslüman olduklarını biliyoruz. Tarihte ilk Müslüman Türk devleti ise M.S. 920 yılında Volga Bulgarlarıdır. En önemlisi de Karahanlı Hakanı Saltuk Buğra Han mahiyetiyle birlikte M.S. 940'da Müslüman olunca Türkler kitleler hâlinde İslâmiyet'i kabul etmeye başlamışlardır.

İslâmiyet ve Türk Edebiyatı

Türkler, İslâm medeniyeti dairesine girdikten sonra, yeni bir kültür ve edebiyat geliştirdiler ve zaman içinde İslâm dünyasında merkez ve kilit bir rol üstlendiler. XIX. yüzyılın ortalarına kadar süren bu edebiyat İslâmî Devir Türk Edebiyatı olarak

adlandırılmaktadır. Bu edebiyatın ilk örnekleri Karahanlılar döneminde görülür. XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu ve Balkanlar sahasında da bu yolda eserler yazılmıştır.

Bu edebiyat büyük ölçüde İslâm kültürüyle beslenmekteydi. Yeni dinin bazı kavramları yanında, edebiyatın ortak mecaz, mazmun ve sembolleri de edebiyatımıza girmiş oldu. Böylece, Farsça ve Arapça bazı kelimelerin kullanıldığı bir dil oluştu. Türkçenin bu dönemine Osmanlı Türkçesi adı verilmektedir.

Bu devir Türk edebiyatı, İslamiyet Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatı diye adlandırılmıştır. İslâmi Dönem Türk Edebiyatının alt başlıkları ise şunlardır:

1.Türk Halk Edebiyatı
   a. Âşık Tarzı Türk Halk Edebiyatı
   b. Dinî Tasavvufî Türk Halk Edebiyatı (Tekke Edebiyatı)
   c. Anonim Türk Halk Edebiyatı
2. Klâsik Türk Edebiyatı (Divan Edebiyatı)

Klâsik edebiyat daha çok belirli bir kültür seviyesine ulaşmış insanlara hitap ediyordu. Halk edebiyatı ise geniş halk kitleleri tarafından biliniyor ve benimsenip icra ediliyordu.

Prof. Dr. Mehmet Kaplan bu geçiş dönemiyle ilgili yaptığı yorumda şunları söylemektedir: "İslâmiyet, dünya ile ahret arasında, maddî kıymetlerle manevî kıymetler arasında bir denge kurar. Bu devirde eski alp tipinin yerini İslâmiyet uğruna savaşan gazi tipi alır. Bu tipin yanı sıra kendini Allah'a adayan iyiliksever, barış derviş-velî tipi de gelişir. İslâmî devirde Türk edebiyatına Arap ve Fars edebiyatından yeni bir duygu ve yeni bir insan tipi girer: Aşk ve âşık tipi. İslâmî devirde hikâye tarzında yazılmış eserlerde bu üç tipin örnekleri tasvir edilir ve yüceltilir."

XI. ve XII. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATI

İslâmiyet, Türk milletinin dinî ve sosyal hayatını bazı yönlerden değiştirmiştir. Bu değişiklikler, kısa bir zaman sonra edebî ve kültürel hayatlarına da yansımıştır.

İslâmiyet'i Türkistan bölgesinde ilk kabul eden Karahanlılar Devleti'nin toprakları içinde kısa zamanda yeni bir kültür ve edebî hayat meydana gelmiştir. Devletin merkezi olan Kâşgar, aynı zamanda en önde gelen kültür merkezlerindendi. Bu yüzden, Karahanlılar dönemi eserleri "Hakaniye Türkçesi" de denilen ve Kaşgar'da konuşulan Türkçe ile yazılmıştır. Bu dönemden günümüze kadar gelebilen eserler ve yazarları şöyle sıralanabilir:

Kâşgarlı Mahmud'un " Dîvânü Lûgâti't-Türk"ü,

Yusuf Has Hâcib'in " Kutadgu Bilig'i,

Edib Ahmed Yüknekî'nin Atabetü'l-Hakâyık"ı

Nehcü'l-Ferâdis,

Kitâb-ı Bakırgan

Ahmed Yesevî'nin " Dîvân-ı Hikmet'i.

Bugün elimizde, "Divân-ı Hikmet'in, Karahanlı Türkçesi ile yazılmış şekli bulunmamaktadır.

Bu devirde yazıda, eskiden beri kullanılan Uygur Harflerinin yanı sıra Arap harfleri de kullanılmaya başlamıştır. Arap alfabesinin kullanımı gittikçe yaygınlaşmıştır.

İslâm medeniyetine girdikten sonra Türk edebiyatında hem türler yönünden hem de şekiller yönünden değişiklikler meydana gelmiştir. Eskiden beri kullanılan türlerin ve hece vezninin yanı sıra, Arap ve Fars edebiyatından kaside (övgü) ve mesnevî gibi bazı yeni nazım şekilleri alınmış ve bu eserler aruz vezniyle yazılmıştır. Nazım birimi olarak eskiden beri kullanılan "dörtlük"ün yanı sıra "beyit" de kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca eserlerin tertibi de İslâmî geleneğe uydurulmuştur. Eserlerin Allah'a hamd ve Peygambere övgüyle başlaması, buna örnek gösterilebilir.

Öte yandan, İslâm'ın temellerini ve mukaddes kitabın dilini iyi anlayabilmek için Arapça öğrenmek gereği ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda, Karahanlı Türkçesi'ne yavaş yavaş Arapça kelimeler ve İslâmî kavramlar girmeye başlamıştır. Karahanlı Türkçesi, İslâm öncesi Türkçe ile gramer bakımından büyük benzerlikler göstermesine rağmen kelime hazinesi bakımından onlardan ayrılır.

Bu yüzyılda Farsça, Türklerin yaşadıkları bölgelerdeki halklar arasında değişik sebeplerden dolayı yaygın anlaşma dili olarak kullanılıyordu. Bu durum, Türk edebiyatında da tesirini göstermiştir. Nitekim bazı Türk şair ve yazarları, eserlerini bu dille kaleme almışlardır.

"İslâm Medeniyeti; Türklerin fikrî, edebî ve düşünce tarihi üzerindeki tesirini asırlarca göstermiştir. Yani bu yeni medeniyet, Türk milletinin ilim, fikir ve edebiyat alanında bir dönüm noktası olmuştur.

Türklerde dikkati çeken ilk değişim, dil sahasındadır. Çünkü Türkler, İslam'dan önce de değişik milletler ve kültürlerle yan yana bulunmuşlar, başka diller konuşan, başka milletleri yaşadığı coğrafyalarda hüküm sürmüşlerdir. Zamanla bunlarla dil, din ve kültür alışverişi az da olsa olmuştur. Bu cümleden olarak, Çinceden, Hintçeden, Moğolcadan, Sogdcadan, Farsçadan birçok kelime Türkçeye geçmiştir. Ama bu kelimeler, Türkçenin kendi gramer kuralları içinde Türkleşmiştir. Yani hiçbir suretle, Türkçe, yabancı kelime ve gramer kurallarının boyunduruğu altına girmemiştir. Türkçe, bir yönüyle âdeta kelime hazinesi olarak da zenginleşmiştir.

Bilindiği gibi medeniyetler; yayıldıkları ve kabul edildikleri ülkelere kültürleriyle birlikte girerler. Bu sebeple Türkler, İslâm medeniyetini kabul edince bu medeniyetin, akide, bilim ve tefekkür dilinden de birçok kelime Türkçeye girmeye başlamıştır. Diğer taraftan Türklerin Müslüman olmalarından sonra bu iman ve medeniyetlerini iyi tanıyabilmek ve onun ilmini ve ideolojisini anlayabilmek için; Kur'an dili Arapça ve edebiyat dili Farsçayı da öğrenmeleri gereği duyulmuştur. Arapça ve Farsçayı çok iyi öğrenmek ve İslâmî ilimlerde söz sahibi olacak dereceye gelmek ise, Türklerin az zamanda büyük Türk-İslâm devletleri kurarak bütün İslâm Dünyasına hâkim devletler vücuda getirmek yolundaki 'liderlik' hamlelerini de kolaylaştırmıştır.

Bu çağlara kadar yerli ve kavmî bir edebiyat yaparak, ana yurtlarında birbirine benzer hadiselerin sözlü anlatımlarıyla; koşuk, ilâhî ve destanlar üreten Türkler, İslâmiyet'ten sonra beşerî çehresi, millî çehresinden daha zengin; sosyal ve coğrafî çizgileri eskisinden daha başka bir edebiyat vücuda getirmişlerdir. Bu edebiyat, İslâmiyet'i kabul eden milletlerin ortak bir edebiyatı olmuştur. Çünkü bu edebiyatta; 'dilde, şekilde, edebî türde, sanat anlayışında, konu seçiminde, kültür ve ideolojide ortak konular, birliktelikler' ortaya konulmuştur. Böylece

bu yeni edebiyatın millî oluşu, bu ortak kıymetler arasında gösterilen millî şahsiyetlerle olmuştur.

Bu devirde Türkler, yeni vatanlarında kurdukları devletlerdeki hâkim unsurun yine Türk olmasına dikkat etmekle beraber, Müslüman olan her insanı kardeş sayan, insanî, yani uluslararası bir tolerans ve hoşgörü göstermişlerdir. Başka milletlere mensup Müslümanlarla işbirliği, kültür ve ideoloji birliği içinde de –sınırlı da olsa- çalışmışlardır. Böylelikle her Müslüman'ın iyiliği için çalışan, fakat Müslüman olmayanlara da aynı toleransı ve hoşgörüyü gösteren, onlara daha da fazla insanî muamele yapan gerçek bir Türk-İslâm Medeniyeti kurmuşlardır.

İslamiyet'ten sonra Türk edebiyatı, artık sadece destan edebiyatı veya Destan devri Türk edebiyatı değildir. Türk ordularının kahramanlık destanları ve kazanılan zaferleri eski çağları gölgede bırakacak bir zenginlik gösterdiği halde, şehirlerde ve medreselerde okuyanların edebiyatı olarak gelişen Türk edebiyatı; duygu, düşünce, görgü, bilgi ve ülkü bakımından daha çeşitli ve daha milletlerarası konularda eserler veren zengin ve dünya çapında bir edebiyat haline gelmiştir.

İşte başlangıçta bu İslâmî dönem Türk edebiyatı; her bakımdan, eskisinden çok farklı dinî, tarihî, kültürel, edebî, coğrafî vb.leri bir hayatın edebiyatı olmuştur. Bu sebeple İslâm medeniyetinin, İslâm kültürü bünyesinde gelişen genel anlamda İslâmî Türk edebiyatı denilen bir devir açtığını kabul etmek ve bu dönemin gelişen edebiyatını bu başlık altında, kendi devri, kendi şartları içinde görüp göstermek gerekmektedir." (Güzel, 2009, s. 47–48)

KUTADGU BİLİG

Türk dili ve edebiyatının olduğu kadar Türk kültür tarihinin de en muazzam eserlerinden biri olan Kutadgu Bilig hâlâ el sürülmemiş bir abide olarak karşımızda durmaktadır.

Türk-İslâm fikir ve sanat hayatının en eski örneklerinden biri olan Kutadgu Bilig, Türk dili ve edebiyatının olduğu kadar Türk kültür tarihinin de XI. Yüzyıldan bugüne kadar etkisini sürdürmüş en muazzam eserlerinden biridir. Bu eser, Türklerin özellikle bugün üyesi oldukları kültür çevresine giriş devrini içeren bir zaman diliminde yazıldığı için dünya görüşlerini, değer yargılarını ve karşılaştıkları meselelerle nasıl mücadele ettiklerini ortaya koymak konusunda faydalı olabileceği gibi, temasta bulundukları kavimler hakkında da bilgiler sunar. Okurlar, Yusuf Ha Hacib'in bu eseriyle Türk dil ve edebiyatının dışında, Türk toplum bilimi ve kültürüyle de ilgili pek çok bilgiye ulaşacaklardır.

Mutlu Olma Bilgisi anlamına gelen Kutadgu Bilig, insana her iki dünyada da (dünya ve ahret hayatı) tam manasıyla kutlu ve mutlu olmak için gereken yolu göstermek amacıyla kaleme alınmıştır. Birbirleriyle çok sıkı bağlı olan birey, toplum ve devlet hayatının ideal bir şekilde düzenlenmesi için gereken anlayış, bilgi ve erdemlerin ne olduğu; bunların ne şekilde elde edileceği ve nasıl kullanılacağı üzerinde duran şair-düşünür-mutasavvıf Yusuf Has Hacib, bununla kendi devrinde gündelik hayatın üstüne yükselenlerin düşüncelerine tercüman olmuştur. Ama o, iyi olmaları için mevki sahiplerine tatsız mecazlarla ahlak dersi veren kuru bir öğütçü değildir. Yusuf Has Hacib, bu eseriyle insan hayatının anlamını çözümleyen ve kişiye, toplumun, dolayısıyla da devletin içindeki görevini saptayan bir felsefe, bir hayat felsefesi sistemi kurmuştur.

O, bu kitabıyla ilgili şöyle diyor:

"Kitap adını Kutadgu Bilig koydum
Okuyana kutlu olsun ve elinden tutsun
Ben sözümü söyledim ve kitabı yazdım;
Bu kitap elini uzatıp her iki dünyayı da tutan bir eldir,
Kişi her iki dünyayı da devletle elinde tutarsa kutlu olur
Bu sözüm doğru ve dürüsttür."

YUSUF HAS HACİB

Yusuf Hâs Hacib, 1019'da bugün için Kırgızistan sınırları içinde kalan Balasagun'da doğmuş, yine orada ölmüştür. Hayatı hakkında pek az bilgi bulunmaktadır. İyi öğrenim gördüğü, çağının ilimlerinin yanı sıra Arapça ve Farsçayı da öğrenerek yetiştiği bilinmektedir. Balasagun'dan Kâşgar'a gelmiş, ünlü eseri Kutadgu Bilig'i 1070 yılında Kâşgar'da tamamlayarak, onu hükümdar Tabgaç Buğra Karahan'a sunmuş ve huzurunda okumuştur.

Şairin sanatının gücünü değerlendiren hükümdar, Yusuf'a "Hâs Hacib" (başmâbeyincilik) makamını vermiştir. Bundan sonra ömrünün sonuna kadar devlet hizmetinde kalan Yusuf Hâs Hacib, akıllı, ilim ve fazilet sahibi ve dindar biridir. Bu meziyetleri ile Müslüman Türkler arasında sevilmiş, çok itibar ve hürmet görmüştür. Askerî zümreyle ilgisinin olmadığı, Farabî'nin eseriyle sıkı bir yakınlık kurduğu kabul edilmiştir. Orta Asya'da iç çatışmaların arttığı yıllarda ahlâk kurallarının yeniden düzenlenmesinin gerekliliğine ihtiyaç duyarak, geçmiş günlerdeki "ideal" bir cemiyetin ortaya konması yoluyla, kendi devrini eleştirdiği Kutadgu Bilig adlı eserinde Türkçe yazmaya özellikle dikkat etmiştir.

Yusuf Hâs Hacib'in günümüze kalan tek eseri Kutadgu Bilig'dir. Bu kitap, İslâmî devir Türk edebiyatının ilk eseridir. Kitabın adı "Mesut olma bilgisi, güç ve kuvvet bilgisi" anlamına gelir. Eserde işlenen asıl konu "ideal insan tipi"dir.

Mesnevî tarzında yazılan eserin giriş bölümünde Besmeleden sonra, Allah, Hz. Muhammed ve Dört Hâlife övülür; yöneticilere seslenilir, kitabın anlamı ve yazılış sebebi hakkında bilgi verilir. Eserde, dünya ve ahrette mutlu olmak için tutulması gereken yollar gösterilir. Ayrıca, yeni Müslüman olmuş Türk toplumunun kültürü, bu toplumdaki sosyal dilimler, hukuk ve ahlâk kuralları yer almaktadır. Öte yandan eserde, Karahanlı devletinin yöneticilerine tavsiyeler de bulunmaktadır. Bu tavsiyeler, iyi bir düzen kurma, işe göre adam alma, vergiyi adaletli alma ve el sanatlarını geliştirme vb. konulardadır.

Giriş bölümünden sonra, beyitlerin arasında rubaî tarzında dörtlükler yer alır. 6645 beyit ve 173 dörtlükten oluşan Kutadgu Bilig, Firdevsî'nin " Şehnâme"sinde olduğu gibi aruzun fe 'ûlün/fe 'ûlün/fe ulün/fe 'ûl kalıbıyla yazılmıştır ki, bu kalıp, Türk halk şiirinde çok kullanılan on birli hece veznine çok benzemektedir. Yusuf Hâs Hacib, eserini " Han tili" diye

nitelendirdiği Karahanlı Türkçesi ile yazmıştır. Türk kültür tarihinin zengin kaynaklarından birisi olan Kutadgu Bilig, Türk dilinin eski, klâsik ve kendine özgü bir eseridir.

Eser, söz sanatları ve anlatım açısından da ilgi çekicidir. Düşünceler, diyalog ve monologlar, cevap beklemeyen etkili sorular ve hitabelerle anlatılır. Eserde sözlü edebiyatın örnekleri olan öğütler, hikmetli sözler, atasözleri çoktur: "İnsanın nuru yüzünde, yüzün nuru gözde; aklın nuru dilde, dilin nuru sözde.", "Bilim servettir, ona sahip olursan başarılı olursun, onu senden yalancı da hırsız da çalamaz." ... gibi.

Eserdeki, "Odgurmuş" tipi, dünyanın bütün zevklerinden vazgeçerek kendisini Allah yoluna adayan bir derviş olarak gösterilir. Onun şahsında saygı, sevgi, terbiye, dünyayı ve kendini tanıma, anlama; açgözlülük, cimrilik, bencillik gibi fena huylardan sakınma anlatılır. Eserde, her birini bir kişinin temsil ettiği adalet, baht, akıl, âkıbet, kavramları alegorik olarak işlenmiştir.

Kutadgu Bilig'in dört asıl kahramanı vardır: Bunlardan Hükümdar Kiin Togdı iktidar ve adaleti; Vezir Ay Toldı bahtı, zenginlik ve saygınlığı; vezirin oğlu Ögdülmiş aklı; vezirin kardeşi Ogdurmuş ise sadakat ve kanaati simgeler. Eser dört kişinin karşılıklı diyaloglarıyla âdeta bir tiyatro eseri niteliği taşımaktadır.

Eserde Hükümdar Kün Togdı, kendisine yaraşır bir danışman aramaktadır. Bunu duyan bilgili ve akıllı Ay Toldı hükümdara gelerek hizmetkârı olur, yaptığı hayırlı işlerle büyük itibar kazanır. Ölümünden sonra oğlu Ögdülmiş, Kün Togdı'nın hizmetkârı olur. Bundan sonra derinleşen düşünceler, Kün Togdı, Ögdülmiş ve Odgurmuş arasındaki diyaloglarla verilir. Yöneticiler değişik kesimlerdeki insanlara nasıl davranmalı? Meselelerin çözümünde yöntem ve ilkeler neler olmalı? Bir insanın, bir mesleğin ülkeye yararları nelerdir? Gibi konular diyaloglarla çözümlenir. Bu özellikleriyle eser, değerini yitirmeyen bir " siyasetname"dir.

Bugün elimizde Kutadgu Bilig'in üç el yazma nüshası bulunmaktadır: Bunlardan, Viyana'daki Uygur, Kahire ve Taşkent'te bulunanlar ise Arap harfleriyle yazılmıştır.

KUTADGU BİLİG'DEN

MENSUR MUKADDİME

Bismillahirrahmanirrahim

Hamd, şükür, minnet ve sonsuz övgü, o ululuk sahibi ve tam kudretli padişah olan Tanrı azze ve celleye özgüdür. O yeri göğü yaratmış ve bütün canlılara rızkını vermiştir. O neyi dilediyse yaptı ve neyi dilerse yapar. Yef'alü'llahü ma yeşa' ve yahkümü ma yürid. Yine insanların en iyisi, yalvaçların seçkini ve Tanrının ulu habercisi Muhammed Mustafa ile onun arkadaşları olan aziz ve muhterem ashabına sayısız selam ve sena olsun.

(...)

İLİG CEVABI ODGURMIŞKA

5114 Yanut birdi ilig ayur ay süzük
İçing me taşıng birle barça tüzuk

5115 Özüng yük yinitti bu dünya kodup
İlindim men emdi ağır yük yüdüp

5116 Bu dünya işi kıldı meşgul mini
Bayat tagınga öz tegümez kanı

5117 Manga öt erig bir tutunsu özüm
Kutadsu sözüng çın süzülsü özüm

HÜKÜMDARIN ODGURMIŞ'A CEVABI

5114 Hükümdar yanıt verdi ve dedi ki: Ey saf gönüllü,
Senin için ve dışın her bakımdan iyidir

5115 Bu dünyadan vazgeçmekle sen yükünü hafiflettin;

Ben ise ona tutundum, ağır yük altına girdim.

5116 Bu dünya işi beni meşgul etti; Tanrı ibadeti nerede,
Artık ona vakit bulamıyorum.

5117 Bana öğüt ve nasihat ver, ona göre hareket edeyim;
Sözün mutluluk versin ve ruhumu gerçekten arıtayım.

ADGURMUŞ'INHÜKÜMDARA CEVABI

5118 Odgurmuş yanıt verdi ve dedi ki: Ey hükümdar,
Her türkü iyiliğe sen iyilikle erişmeye çalış.

5119 Ey bilgisi nehir gibi akan, bil ki,
Tanrı kulları arasında benden kötü başka biri yoktur.

5120 Ey hükümdar, Tanrı'nın benden başka daha kötü
Kulunu istersen, o yine benim.

5121 Benim sözlerimin ne faydası olacak;
Acaba nasihatlerim sana faydalı olabilir mi?

5122 Yine de ben Rabbimden ümidimi kesmedim;
Bütün günahları affeden o bir Rabbimdir.

5123 Günahlarını itiraf eden ve Tanrı'dan
Af dileyen günahkâr kul ne der, dinle.

5124 Ben senin günahkâr, cefakâr kulunum;
İyice bakarsan, ben baştan ayağa günahım.

5125 Senden başka sığınacak Rabbim yok;
Günahımı bağışla, mutluluk yolunda beni destekle.

(...)

6640 Ey muhtaç vücut, neye inandım,
Göz göre göre kime dayandın.

6641 Şimdi yolunu düzelt, doğru hareket et.
Her iki dünyada da başköşeye geç.

6642 Bu dünyanın her yanı zevkle doludur.
Onu bırak, öteki dünyaya bak.

6643 Dilini tut, boğazına hâkim ol, çok uyuma,
Gözünü yum, kulağını tıka ve böylece huzur içinde yaşa.

6644 Ey Rabbim, bütün müminleri afet;
Bol rahmetini onlardan esirgeme.

6645 Peygamberimize ve onun dört
Arkadaşına binlerce selam ulaştır.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

1.Karahanlı Türkleri hakkında neler biliyorsunuz?

2.Kutadgu Bilig adlı eserin Türk Kültür tarihi bakımından önemi nedir?

3.İyi yetişmiş bir devlet adamının millet hayatı ve insanlık tarihi açısından önemi nedir?

4. "Siyasetname" kavramı, edebiyat terimi olarak ne ifade etmektedir? Türk edebiyatında başka siyasetname örnekleri var mı?

5.Yusuf Has Hacib bu metinde kime hitap etmektedir?

6.İlk beyitlerin orijinalini de verdik. Bu beyitlerden hareketle metnin veznini bulunuz.

7.Metne göre mutlu olmanın sırları nelerde gizlidir?

8.Bilge imam El Fârâbî'nin "Tabiat İlminin Kökleri Hakkında Yüksek Makaleler" adlı kitabı ile Kutadgu Bilig'i karşılaştırınız.

9.TÜRKSOY/ Türk Dünyası Kültür ve Sanat Ortak Yönetimi, 2016 yılını "Yusuf Has Hacib Yılı" ilân etmiştir. Bu yılda Makedonya'da bu konuda ne gibi faaliyetler yapıldı araştırınız.

DİVÂNÜ LÛGATİ'T-TÜRK

1072 senesinde yazımına başlanan Kitâbu Dîvânü Lûgati't Türk, ö dönem İslâmi Türk Edebiyatındaki geleneğe uyarak Allah (C.C.) e hamd ile başlamaktadır. Kitabın elyazması tek kopyası halen İstanbul Millet Kütüphanesinde saklanmaktadır. Kaşgarlı Mahmud, bu kitabını 1077 yılında; "Kitap bitti. Hamd Ezeli ve Ededi Olan Allah'a, salât ve selam Muhammed'e ve onun soyuna" diyerek tamamlamıştır.

Asya içlerinden Anadolu'ya Balkanlara kadar uzanan coğrafyada dağınık bir biçimde yaşayan ve gün geçtikçe dünya sahnesinde etkilerini arttıran bu insanların kim olduğu sorusuna bir cevap olarak yazılan bu kitap bütün Türk lehçelerini bir araya getirmek amacıyla çıktığı yolunda, Türk boylarının yaşayışlarının, inançlarının, mitlerinin ve tarihlerinin tanığı olmuştur.

Sayıları "Sadece Cenab-ı Hak tarafından bilinebilecek" bu kavimlerin, alt boylarının ve kollarının hatta ailelerin kullandıkları sözcükler ve dillerini inşa ettikleri kaideler ve ilkeler Arapça Lûgatlarındaki tertip çerçevesinde aktarılmış ve âlimâne bir terkiple sunulmuştur.

Mahmûd el-Kaâşgârî'nin özgün eseri Arapça dilbilgisine ait sözcük özellikleri uyarınca sınırları çizilmiş sekiz kitaptan oluşur; her kitap, sözcüğün içerdiği harf sayısına/niteliğine göre kurulan çeşitli vezinlerle belirlenen alt bölümlere ayrılmıştır; sözcükler bu bölümler boyunca sıralanır ve dilbilgisi açıklamaları bu alt bölümlerin nitelikleri uyarınca ve –kitabın başındaki tanıtım bölümleri hariç- yeri geldiğinde verilir.

Dîvânü Kugâti't-Türk'ün sayfaları arasında modern dilbilim kavramlarıyla aydınlatılmış kadim dili, tarihi, efsaneyi, inancı ve inanları, yaşama ve ölüme, kışa ve bahara dair hikmetleri bulacaksınız...

Ahmet Kabaklı, bu kitapla ilgili şu değerlendirmeyi yapıyor: "Divânü Lûgati't Türk'te, Arapça karşılığı verilen 7500 Türkçe kelime, bugünkü dilimize, öbür Türk şivelerine, her bakımdan ışık tutmaktadır. Doğrusu, bu eser olmasaydı, birçok Türkçe kelimenin asılları, nitelikleri, ek ve kökleri bilinmeden kalacaktı.

Ayrıca bu 7500 kelime, Göktürk ve Uygur dönemlerinden süzülmüş, Karahanlı, Selçuklu zamanlarının, en güçlü bir yazı diline sahip olduğunu gösteriyor. Nitekim Kutadgu-Bilig gibi bir şaheseri de bu Türkçe veriyor.

Kâşgarlı Mahmud'un bu ihtişamlı sözlüğünün, aynı zamanda bir Güldeste (antoloji) olduğu da biliniyor. Mahmud, sayısız Türk kavimleri arasında ilmî geziler, incelemeler yaparak, birçok atasözleri, kıtalar, dörtlükler, mâniler, türküler, koşmalar, destan parçaları, koçaklamalar derlemiştir. Yeri ve kelimesi geldikçe, bu malzemeyi bol bol kullanmıştır. Böylece Türk âleminin, "Türkoloji" dünyasının hem minnettarlık hem de övünç duyacağı bir muhteşem eser meydana getirmiştir."

KÂŞGARLI MAHMUD

XV. yüzyılda yaşamış büyük bir Türk bilginidir. Karahanlılar soyundan bir şehzadedir. Hayatı hakkında pek az şey bilinmektedir. Kâtip Çelebi'nin Keşf-üz-Zünûn adlı eserinde adının Mahmud bin Hüseyin bin Muhammed olduğu ve Barsganlı olduğu belirtilmektedir. Başta Kâşgar olmak üzere Buhara, Semerkant, Nişabur, Bağdat gibi merkezlerdeki kültür hayatından faydalanmış; İlmî faaliyetlerde bulunmuştur.

İlk Türk bilgini olan Kâşgarlı Mahmud, ayrıca Türk Dünyasını gezen ilk Türk gezginidir.

Barsgan emiri Hüseyin Çağrı Tigin'in oğlu Kâşgarlı Mahmud, edebiyatımızda Divânü Lûgati't-Türk isimli eseriyle tanınmıştır.

Karluk, Yağma, Çiğil, Kırgız, Tatar, Oğuz, Kıpçak, Türkmen, Peçenek ve Bulgar gibi Türk boylarının yaşadıkları illerin büyük bir kısmını gezmiş olan Kâşgarlı Mahmud; Türklerin diline, edebiyatına ve hayat tarzlarına dair pek çok dil malzemesi toplamıştır. Kendi ifadesine göre o, Hakaniye, Oğuz, Kıpçak, Argu, Çiğil, Kençek ve Uygur lehçelerini bilmekteydi. Eserinde gramerle ilgili de çok önemli bilgiler vermektedir. Hem bir sözlükçü

hem de bir gramerci olan Kâşgarlı Mahmud, modern manada olmasa bile, karşımıza çok yönlü bir araştırmacı olarak çıkmaktadır.

Çeşitli Türk boylarının konuşma şekillerini belli ölçülere göre sınıflandırmış; örnek verdiği kelimelerin değişik lehçe ve ağızlardaki şekilleri ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Kendisinin "en doğru" bulduğu Türk şivesi "Han tili" olarak adlandın han Karahanlı Türçesi'dir.

Kâşgarlı Mahmud'un en önemli eseri "Dîvânü Lügati't-Türk" (Türk Lehçelerinin Dîvan'ı)dır. Onun, varlığı bilindiği halde bugüne kadar ele geçmeyen "Cevâhirü'n-nahv fî Lûgati't Türk" (Türk Lehçelerinin Söz Dizimi Cevherleri) adlı bir de gramer kitabı bulunmaktadır.

Türk dilinin bilinen ilk sözlüğü olan "Dîvânü Lügati't-Türk" Araplar'a Türkçe öğretmek amacıyla yazılmıştır. 1072–1077 yıllarında yazılan eser, Zamanın Abbasi halifesine sunulmuştur.

Sekiz bin civarında kelimenin yer aldığı sözlükte madde başlan Türkçe olarak sıralanmış ve bunların Arapça açıklamaları verilmiştir. Eserde birçok atasözü ve şiir örnekleri yanında tarih, coğrafya ve etnolojiye dair bilgiler de mevcuttur. Bu yönüyle eser, yalnızca Karahanlılar dönemindeki Türk lehçelerinin durumunu değil, aynı zamanda Türklerin hayat tarzını da yansıtmaktadır.

"Dîvânü Lûgati't-Türk"te yer alan metinlerin ilk söyleyenleri bilinmemektedir. Bunlar konu bakımından da çeşitlilik gösterir. Eserde verilen şiir parçalarının bir kısmının, Türk şiirinin en eski örnekleri olduğu söylenebilir.

"Dîvânü Lûgati't-Türk"te çok kıymetli bir de harita bulunmaktadır. Bunda; Türklerin yaşadıkları bölgeler ayrıntılı olarak belirtilmiş; burası dünyanın merkezi kabul edilmiştir.

Bu özellikleriyle "Dîvânü Lûgati't-Türk" hem Türk kültürü hem de dünya medeniyeti bakımından eşsiz bir hazinedir. Yegâne el yazması, İstanbul'da bulunan bu eşsiz eser, bazı Türk lehçelerine ve Batı dillerine tercüme edilmiştir.

Kültür ve medeniyet tarihimizin temel eserlerinden olan kitap ancak 1908'den sonra İstanbul'da meydana çıktı. Eski tarihçilerimizden Antepli Aynî ve ünlü bilginimiz Kâtip Çelebi daha önce Divânü Lûgati't-Türk'ten bahsetmişlerdir. Ali Emirî Efendi, kitabı bir kadından satın alarak dönemin sadrazamı Talat Paşa'ya vermiş, Paşa'nın rızası ile de yayımlanmasına müsaade etmiştir. Transkripsiyonu, okunuş tespitini Prof. Dr. Ahmet

Caferoğlu, çevirisini Kilisli Rifat Bey yaparak ilkin üç cilt olarak basılmıştır (1915–1917). Bugün ellerde bulunan baskısı ve tercümesi Besim Atalay tarafından yapılmıştır (1939–1941). Üçü esas, biri tıpkıbasım ve biri de endeks olmak üzere beş ciltten ibarettir. Eserin elimizdeki biricik nüshası 1266'da Şam'da Muhammed bin Ebî Bekr tarafından istinsah edilmiştir. Ali Emirî tarafından bulunan bu nüsha şimdi Ali Emirî'nin bağış kitaplarıyla kurulan İstanbul Fatih'teki Millet Kütüphanesi'nde Ar. 4189 numarada kayıtlıdır. Nüshanın tıpkıbasımının ikinci baskısı 1990 yılında T. C. Kültür Bakanlığı tarafından yapılmıştır.

Divânü Lûgati't-Türk'ten

Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla
-Yardım O'ndandır-

Cömertlikte eli açık, ihsanda merhametli Allah'a hamd olsun. O ki, en sağlıklıların hasta, hitabeti en kuvvetlilerin konuşmaktan aciz oldukları bir devirde, haram ile mubahı açıkça belirten ayrıntılı bir izahla, Vahiyle birlikte Cebrail'i Allah yolunun yolcusu olan, Mürşidi ve Kandili yücelten Muhammed'e (Allah'ın salât ve selamı onun, ailesinin ve şerefli neslinin üzerine olsun) gönderdi.

İmdi, kul Mahmûd ibn el-Hüseyin ibn Muhammed (el-Kâşgarî) der ki:

Talih Güneşinin Türklerin Burcunda doğduğunu ve Cenab-ı Hakk'ın Türk Hakanlığını Göğün felekleri arasına yerleştirdi. Tanrı onlara Türk adını verdi ve onları yeryüzüne ilbay kıldı. Zamanımızın hakanlarını onlardan çıkardı. Dünya milletlerinin idare yularını onların ellerine verdi. Onları herkesten üstün eyledi. Kendilerini hak üzere kuvvetlendirdi. Onlarla birlikte çalışanı, onlardan yana olanı aziz kıldı ve Türkler yüzünden onları her dileklerine eriştirdi. Bu kimseleri kötülerin şerrinden korudu. Oklarının dokunmasından korunabilmek için aklı olana düşen şey, bu adamların tuttuğu yolu tutmak oldu. Derdini dinletebilmek ve Türklerin gönlünü almak için onların dilleriyle konuşmaktan başka yol yoktur. Bir kimse kendi takımından ayrılıp da onlara sığınacak olursa o takımın korkusundan kurtulur; bu adamla birlikte başkaları da sığınabilir.

Ant içerek söylüyorum, ben, Buhara'nın sözüne güvenilir imamlarından birinden ve başkaca Nişaburlu bir imamdan işittim. İkisi de şahitleriyle bildiriyorlar ki, Peygamberimiz

kıyamet alâmetlerini, ahir zaman karışıklıklarını ve Oğuz Türklerinin ortaya çıkacaklarını söylediği sırada, “Türk dilini öğreniniz; çünkü onlar için uzun sürecek bir egemenlik vardır.”

Buyurmuştur. Bu söz hadis ise, Türk dilini öğrenmek çok gerekli bir iş olur. Yok, bu söz hadis değil ise, akıl da bunu emreder.

Ben onların en uz dillisi, en açık anlatanı, akılca en incesi, soyca en köklüsü, en iyi kargı kullananı olduğum hâlde onların şehirlerini, çöllerini baştanbaşa dolaştım. Türk, Türkmen, Oğuz, Çiğil, Yağma, Kırgız boylarını dillerini, kafiyelerini belleyerek faydalandım. Öyle ki, bende onların her boyun dili en iyi yolda yerleşmiştir. Ben onları en iyi şekilde sıralamış, en iyi bir düzenle düzenlemişimdir.

Bana sonsuz bir ün, bitmez tükenmez bir azık olsun diye, Şu kitabımı-Allah’a sığınarak-Dîvânü Lügati 't-Türk adını vererek yazdım.”

Bu metin, eserin önsözünden alınmıştır. Kâşgarlı Mahmud, bu önsözde eserini hangi amaçla ve nasıl hazırladığını anlatmaktadır. Eserin aslı Arapçadır. Burada Türkçe tercümesine yer verilmiştir. Eserde şiirlere de yer verilmiştir. Bu şiirlerden bir örnek:

AŞK ŞİİRLERİ

Bunlar mini öles köz
Kara mengiz kızılyüz
Andın taınar tülkel tuz
Bulnap yana ol kaçar

Avlap meni koynumgız
Ayık ayıp kaymangız
Akar közüm uş ten giz
Teğre yöre kuş uçar.

Yığlap udu artadım
Bağrını başını kartadım
Kaçmış kııtıığ irtedini
Yağmur kipi kan saçar

Yüknük manga imledi
Közüm yaşın yamhıdı
Bağrını başın emledi
Elkin bolup ol keçer

(Türkiye Türkçesiyle)

1.“(O) baygın göz(ler) beni avlıyor (ve üzerinde) kara benler (bulunan o) pembe yüz (beni tutsak ediyor.) Bütün güzellik(ler) ondan damlıyor (sanki); (beni) tutsak ediyor, sonra da kaçıp gidiyor.

2.Beni avlayıp bırakmayın, (ne olur)! Söz verip sözünüzden caymayın! Gözlerim (den) deniz gibi (yaşlar) akıyor işte; (öyle ki akan gözyaşlarımın) çevresinde kuşlar uçuşuyor!

3.(Beni bırakıp giden sevgilimin) ardından ağlayıp mahvoldum. Bağrımın (kapanmış olan) yarasını (yeniden) deştim ve kaçıp gitmiş olan mutluluğu arayıp durdum. (Gözlerim) yağmur gibi kan (lı yaşlar) saçıyor (şimdi).

4.(Sevgilimin hayali bizi görünce) eğilip bana işaret etti; (kendini göstermekle) gözlerimin yaşını silmiş ve bağrımın yarasını tedavi etmiş oldu. (Ne yazık ki sonra) bir konuk gibi geçti gitti.

Divân-ı Lûgâti’t-Türk’ün sözlük kısmından örnek:

yaş: Gözyaşı
közüm yaşı aqdı: Gözüm yaşı aktı.

yaş: (Yenilebilen) yeşil yapraklı bitki
yaş yedim: Yeşillik yedim

yaş: Herhangi bir şeyin taze olanı
yaş et: Taze et

yaşadı.

Er uzun yaşadı: Adam uzun yaşadı.

Yaşar, yaşamaq

(...)

Yaşın: Şimşek. Hikmete dair olan bir Türk deyişi şöyledir.

Kimnig bile qaş bolsa yaşın yaqmas: Kimin yanında qaş (saydanımsı, pürüzsüz ve beyaz bir taş, mühür yüzüğe takılır (yâda taşı) varsa ona şimşek değmez çünkü bu daşın doğasında insanı şimşekten koruma vardır. Aynı zamanda bu taş, beze sarılıp ateşe atıldığında yanmaz, hatta kendisiyle birlikte bezin de yanmamasını sağlar. Bu sınanmıştır. Bir adam susmamışsa bu taşı ağzına koyar ve susuzluğu geçer.

(...)

Kaşgarlı Mahmud, kitabının "Türk" kelimesi hakkında bilgi veren kısmında şunları kaydediyor:

"Türk, Tanrı'nın Nuh oğlu Türk'e verdiği addır. Biz, Türk adını yüce Tanrı vermiştir dedik, çünkü bize Kaşgarlı Halef oğlu İmam Şeyh Hüseyin, ona da İbnü'l-Garkî denilen kimse haber vermiştir ki:

İbni Ebi'd-Dünya'nın ahir zaman üzerine yazdığı kitapta Allah'ın resulüne senetle ulaşan bir hadis yazılıymış. Bu hadise göre yüce Tanrı; "benim bir ordum vardır. Ona Türk adını verdim. Onları doğuya yerleştirdim. Bir kavme gazaplanırsam Türkleri o kavmin üzerine yollarım." Buyurmuştur.

İşte bu, bütün insanlara karşı bir üstünlüktür. Çünkü Allah, onlara ad vermeyi üzerine almıştır, onları yeryüzünün en yüksek yerinde havası en temiz ülkelere oturtmuştur. Onlara 'kendi ordum' demiştir.

Bundan başka Türklerde; güzellik, tatlılık, yüz güzelliği, edeb, büyüklere saygı, sözünde durma, sadelik, öğünmemek, kahramanlık, mertlik gibi övülmeye değer, sayısız faziletler vardır." (Kaşgarlı Mahmud, Divan-ı Lügati't Türk, Tıpkıbasım, s. 177)

Sonuç

"Mahmud ibn el-Hüseyin der ki: Kitabımıza başlarken bildirdiğimiz Türk lehçelerini bir araya getirme, ilkelerini gösterme, kurallarını açıklama ve aralarındaki farkları iyi bir düzenle tanzim etme niyetimizi gerçekleştirdik. Vaadimiz yerine getirilmiş ve gayemize ulaşılmıştır. Tüm fazlalıkları, gereksiz süsleri, aşırılıkları ve metni uzatan unsurları kitabın dışında bıraktım Son söz geldi çattı ve yazdıklarımız edebi bir hazine olarak bâki kaldı.

Kitap bitti. Hamd Ezeli ve Ededi Olan Allah'a, salât ve selam Muhammed'e ve onun soyuna"

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

1.Dörtlükleri şekil bakımından inceleyiniz.

2.Kâşgarlı Mahmud bu eserini nasıl meydana getirmiştir?

3.Kâşgarlı Mahmud'un eserine boy adlarından birini değil de üst kimlik olarak Türk adını koymuş olmasını anlamlı buluyor musunuz?

4.Türkçeyi öğrenmek konusunda Kâşgarlı Mahmud insanlara nasıl ve niçin tavsiyede bulunmaktadır?

5.Yabancılara Türkçeyi öğretme, Türk töre ve edebiyatını tanıtmak için yazılmış başka eserler biliyor
Musunuz?

6. Divân-ı Lûgâti't-Türk'ün Türk dili, tarihi ve kültürü bakımından önemi nedir?

7.Doğduğu yerden dolayı bu eserin yazarı Kaşgârlı Mahmud olarak tanınmaktadır. Kaşgarlı Mahmud'un türbesinin de bulunduğu Kaşgar'ın yerini dünya haritası üzerinde bulunuz. Kaşgarlı Mahmud'un doğduğu şehir bugün hangi ülkenin sınırları içindedir ve o bölge hangi isimle anılmaktadır, niçin?

8.Bugünkü sözlüklerle karşılaştırdığınızda bu kitap için neler söylersiniz?

9.Kaşgarlı Mahmud'un "Türk" için söyledikleriyle; Batılıların Türklere "Tanrı'nın Kırbacı" demesi ve yine İslâm Halifesinin Türklere "Cundullah/Allah'ın Ordusu" demesini birlikte düşündüğünüzde neler söylemek istersiniz.

10. Kaşgarlı Mahmud'un Türk'ü anlatırken saydığı faziletlerden hangisini kendi nefsinizde ve çevrenizde görebiliyorsunuz?

ATABETÜ'L HAKAYIK

AHMED EDİB YÜKNEKÎ

Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatının Karahanlılar bölgesinde yetişen ikinci büyük şair ve yazarı, Yüknekli Ahmed Edib'dir. Bugün Kazakistan sınırları içinde Çimkent ile Türkistan arasında "Yüknek" diye bir yerleşim yeri bulunmaktadır.

Edib Ahmed, XI. Asrın sonları ile XII. Asrın ilk yarısında yaşamıştır. Onun doğum ve vefat tarihleri hakkında belgelere dayalı bir bilgimiz yoktur. Ancak menkıbeler çerçevesinde omun hayatı hakkında kısa bilgilere sahip oluyoruz. Babasının adının Mahmud olduğu ve doğuştan kör olmasına rağmen kendisini çok iyi yetiştirerek "edibler edibî ve fazıllar başı" olduğu bilinmektedir. Arapça, Farsça yanında dinî ilimleri de öğrenmiş âlim bir kişi olan Edib Ahmed'in şöhreti XV. Yüzyılın sonlarına kadar sürmüş, hayatı menkıbelere konu olmuştur. Atabetü'l Hakâyık adlı eseriyle tanınmıştır.

Esasen, dinî tasavvufî Türk Edebiyatının din ve tasavvuf şairleri, halk hafızasında gerçek hayatlarından çok, menkıbevi hayatlarıyla yaşarlar. Halk muhayyilesi onların hayatlarını süslemiş; onları çok kere başka insanların üstünde gösteren manevî halelerle kuşatmıştır. Hayatlarında fevkaladelikler, sözlerinde ve hareketlerinde kerametler olduğuna inanılmış şahsiyetler, kendilerinden sonraki asırların hafızasında manevî kişilikleri ve kerametleriyle yaşatılmışlardır.

İşte XV. Asır Orta Asya şairi Ali Şir Nevai'nin Nesâyimü'l-Mahabbe adlı eserinde Edib Ahmed'e dair, bu çeşitten dikkate değer bilgiler vardır. Bu bilgilere göre:

"Edib Ahmed, aslen Türk'tür. Türkler arasında ona dair birçok menkıbe anlatılır. Meselâ Adib Ahmed, doğuştan kördür. Fakat çok zeki, çok dindar ve uyanık bir insandır. Gerçi zahir gözü kapalı, fakat gönül gözü açıktır. Oturduğu yer, Bağdat'tan birkaç fersah, bazılarına göre dört fersah uzaktadır. Her gün bu uzun yolu yürür, İmam-ı Âzam'ın dersine gelir ve pek çok meseleler öğrenirmiş. Derste oturduğu yer, meclisin en arka sırasıdır.

Yine bir gün İmam-ı Âzam'a sorarlar:

İmam Muhammed, İmam Ebu Yusuf... vb. dâhil olmak üzere gelip geçmiş talebelerinizden hangisini gönlünüz diler, hangisinden hoşnutsunuz? Demişler. İmam-ı Âzam onlara:

Hepsi iyidirler, ama o kör Türk var ya, en arka safta oturur ve bir mesele öğrenmek için dört fersah yoldan gelir, böylece o, diğerlerine örnek olmaktadır" Demiştir.

Edib Ahmed iyi bir tahsil görmüş, Arapçayı, Farsçayı öğrenmiş; tefsir, hadis, fıkıh, kelâm vb İslâmî ilimleri tahsil etmiş, fazıl ve takva sahibi bir Türk şairidir. (Güzel, 2009, s. 443)

Edib Ahmed'in dinî ve ahlâkî görüşlerini şöyle özetleyebiliriz:

Şairin, mütevazı olmak lüzumundan bahsettiği halde, kendi eseri hakkında tevazudan uzak kelimeler kullandığını görüyoruz. Fakat onun bu davranışını, eserde bulunan dinî ve ahlâkî hükümlere verdiği kıymetle izah mümkündür; çünkü Edib Ahmed, her şeyden evvel, dinî ve ahlâkî öğütler vermeyi düşünmüştür; bu işi lâyıkıyla yapabilmiş de sayılır. İmanı kuvvetli bir Müslüman olarak, fikirlerini, ayet ve hadislere dayanarak müdafaa ve kendi inançlarından çok, bilinen esasları ifade etmiş, fakat gerek İslâmî cepheden deliller göstermesi, gerekse zamanın ve sahanın Türkçesini güzel bir şekilde kullanmış olması eserine rağbet kazandırmıştır. (Pekolcay, 2002, s. 79)

ATABETÜ'L HAKÂYIK

Ahmed Edib'in bu eseri, o zamanki Türk beylerinden Dad Sipehsalar Mehmed Bey'e sunulmuştur. Bu sunuş ibaresi kitabın başındaki üçüncü manzumede kayıtlıdır.

"Hakikatlerin eşiği, basamağı anlamına gelen Atabetü'l Hakâyık Türk-İslâm muhitinin kültür çevresi içerisinde erdemli bir insan olmak için gerekli esasları ve ahlâk ilkelerini manzum olarak anlatan bir eserdir. Eserde bilgi, dil, cömertlik, alçak gönüllülük, kibir, hırs, yumuşak huyluluk, zamanın bozukluğu gibi konular işlenmektedir. Hu esaslar devrinde her okuyanın kolaylıkla anlayabileceği ve hafızasında tutabileceği bir tarzda, sade bir Türkçe ile ele alınmıştır. Üslûp bakımından Kutadgu Bilig'e benzer. Ancak bu eserde Arapça ve Farsça kelimelere daha çok yer verilmiştir.

Eser, Türk Dünyası'nın değişik bölgelerinde, yazıldığı dönemden çok sonraları bile defalarca çoğaltılmış, eserden ve yazarından takdirle bahsedilmiş ve severek okunmuştur. Allah'a, Muhammed'e ve Dört Halife'ye, eserin sunulduğu emir Muhammed Dâh Sipehsâlâ

Bey'e övgü ile başlayan bu eser, 14 bölüm halinde 256 beyit olarak Kutadgu Bilig gibi aruz vezninin fa'ûlün/ fa'ûlün/ fa'ûlün/ fa'ûl kalıbıyla yazılmıştır.

Her bölümde ayrı bir konunun işlendiği eserde nazım birimi dörtlüktür. Her dörtlük manilerdeki gibi a a x a şeklinde kafiyelidir. İslâmiyet'in etkisiyle beyitler de kullanılmıştır. Kitabın başındaki 80 beyittik kısım dışında tamamen dörtlüktür. Dili sadedir. Şair verdiği örneklerde ve yaptığı benzetmelerde başarılıdır.

"Kaşgar dili ile yazılmış olan bu eserin tespit edilen bir kaç yazma nüshanın en iyisi 1444'le Semerkant'ta yazılmış, şimdi Ayasofya'daki Arap ve Uygur harfli nüshadır. Atabetü'l-Hakâyık'ı ilk defa Necip Asım bulup, yayımlamıştır (l918). Prof. Dr. Reşit Rahmeti Arat basımındaki önsöz bölümünde, eser ve dili, yazarı hakkında bilgi vermektedir (l 951).

Eserin başında bir Tahmid, bir Na't manzumesi, dört Halife'nin methi hakkında üçüncü bir manzume vardır. Eserin konusu tamamıyla dinî ve ahlâkidir. Yazar bu yolda didaktik bir vaaz ve nasihat kitabı, kendi tabiriyle Mevâiz yazmak istemiş, eserini İslâm ahlâkçısı hüviyetiyle yazmıştır.

Eserde dindarlığın faziletlerinden, ilmin saadete götüren yol oluşundan; cömertliğin, bütün ayıpları, kirleri yıkayan, hatta şeref, şan ve güzellik arttırıcı bir tabiat olduğundan; tevazuun iyiliğinden, kibrin ve ihtirasın kötülüğünden ve diğer iyiliklerden bahis olunmaktadır.

ATABETÜ'L - HAKÂYIK'TAN

Bilig birle âlim yokar yokladı
Bilgisizlik erni çökerdi kodı
Bilig yind usanma ol Hak resul
Bilig Çin'de erse siz arkan tidi

Türkiye Türkçesi ile:

Âlim bilgi ile yükseldi,
Bilgisizlik insanı aşağı düşürdü;

Bilgi'yi ara, usanma; bil ki o Hak resul
"Bilgi'yi, Çin'de de olsa arayınız" dedi

Eserin bazı bölümlerinden alınmış ve Türkiye Türkçesi'ne aktarılmış örnekler:

Kemik için ilik ne ise, insan için bilgi odur;
İnsanın ziyneti akıldır, kemiğinki ise iliktir;
Bilgisiz (kimse), iliksiz kemik gibi, boştur;
İliksiz kemiğe kimse el uzatmaz.

Bilgili (ancak) lüzumlu sözü söyler;
Lüzumsuz sözü gömerek, gizler;
Bilgisiz ne söylerse, anlamadan söyler,
Onun kendi dili kendi başını yer.

Düşünerek konuşan adamın sözü, sözün iyisidir;
Çok gevezelik eden dil, karşı konulmaz bir düşmandır.
Sözünü başıboş bırakma, sıkı tut;
Dilin başıboşluğu bir gün başa belâ olur.

Sırrını iyi sakla, kimse bilmesin,
Sözünden kendine pişmanlık gelmesin;
Bütün gizli işlerin aşikâr olup,
Gören ve duyan sana gülmesin.

Bu dünya arkasından koşmak niçin;
Hasis maldan ötürü (koşar), sen kendini tut.
Mala bu kadar gönül bağlamak neden;
Bu mal sabah gelirse, akşam yine gider

Ey dost, büyüklerin hakkını gözet,
Lüzumsuz alay ve mücadeleden sakın;
Bu alay büyükleri sana karşı hiddetlendirir,
Küçükleri ise, küstah yapar; bunu hakikat bil.

Dünya düşmanlık, cefa ve eziyetle doldu;
Hani bir vefalı; varsa, ara bakayım.
Sen(kendin) bozuksun, onun için dünya bozuldu;
Niçin bu dünyadan şikâyet ediyorsun.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

1. Birinci dörtlüğün dilini inceleyiniz. Hangi kelimeler günümüzde de kullanılmaktadır? Anlam ve yapı bakımından değişmiş olanlar da var mıdır?

2."Bilgiyi Çin'de de olsa arayınız" hadisini açıklayarak bilgiye verilen önemi tartışınız.

3.Metinde bilgi için hangi benzetme yapılmaktadır?

4.Dilin muhafazası hakkında ne söylenmektedir?

5."Sır"la ilgili dilimizde söylenen atasözlerini tespit ederek ilgili dörtlükle karşılaştırınız.

6.Yunus Emre'nin;

Mal sahibi mülk sahibi
Hani bunun ilk sahibi
Mal da yalan mülk de yalan
Var biraz da sen oyalan

Söyleyişi ile buradaki hangi dörtlük anlam bakımından örtüşmektedir?

7.Edib Ahmed'in zamânenin bozukluğu hakkında söylediklerine katılıyor musunuz? "İğneyi kendine çuvaldızı başkasına batır" atalar sözünün anlamını hiç düşündünüz mü?

DİVÂN-I HİKMET

AHMED YESEVÎ

Ahmed Yesevî, XI. Asrın sonları veya XII. Asrın başlarında Batı Türkistan'ın Sayram kasabasında doğdu. Babası İbrahim Ata, annesi ise İbrahim Ata'nın müritlerinden Sayramlı Musa'nın kızı Ayşe Hatun'dur.

Ahmed Yesevî, anne-baba ve aile muhiti itibariyle saygın, dinine bağlı bir manevî ortamda doğar ve aynı ihtimamla yetiştirilir. Babası İbrahim Ata, "Nesebnâme" adlı eserin yazarıdır. İbrahim Ata bu eserinde kendi geçmişini tek tek isimlendirerek Hazreti Ali'ye kadar bağlar.

Ahmed Yesevî, henüz yedi yaşındayken babasının vefatı üzerine Yesi şehrine gitmiştir. Buradaki dinî kültürden etkilenmiştir. Hazreti Muhammed'in sohbetinde bulunduğuna ve ulu Peygamber'den Yesili Ahmed'e bir "emanet" getirdiğine inanılan Arslan Baba'nın vefatına kadar Arslan Baba'ya inlisab etti. Arslan Baha'nın vefatına kadar onun yanından ve Yesi'den ayrılmadı. Daha sonra Buhara'ya giderek burada bulunan âlim ve sufî Şeyh Yusuf Hemedânî'nin müridi oldu. Arapçayı, Farsçayı ve İslâmî ilimleri öğrendi. Hemedânî'nin ölümünden sonra halifesi olarak hocasının yerine geçti. Daha sonra, tekrar Yesi'ye dönerek kendi adıyla bilinen " Yesevîye" tarikatini kurdu. Bu tarikat Orta Asya Türkleri arasında büyük ilgi gördü. Bu tarikattan doğan çeşitli tarikatlar Anadolu'da ve Balkanlar'da Türk halkının manevî dünyasında etkili oldu.

Yesi, Oğuz Kağan'nın başkenti olmuş kutlu bir şehirdir. Sayramlı Ahmed'in Yesili Ahmed diye anılması buradaki hizmetlerinden dolayıdır. Ahmed Yesevî'nin manevî varlığı bu mütevazı, ama tarihî şehri, Mekke ve Medine'den sonra dünya Türklüğlü'nün üçüncü kutlu şehri yapmıştır. Ahmet Yesevî, bugün Türkistan diye anılan bu şehirde tasavvuf yolunda ölünceye kadar irşad faaliyetlerinde bulundu. M.S. 1166 yılında Yesi'de vefat eden Ahmed Yesevî, burada yatmaktadır. Bugün için Kazakistan sınırları içinde bulunan Yesi şehrinin adı şimdilerde Türkistan'dır. Daha sonra Emir Timur tarafından mezarının bulunduğu yere bir türbe ve külliye yaptırılmıştır. Türbe hâlâ bütün Türk dünyasından gelenler tarafından ziyaret edilmektedir.

. DİVÂN-I HİKMET

Divân-ı Hikmet; Ahmed Yesevî'nin "Hikmet"lerini içine alan mecmuanın adıdır. Ahmed Yesevî, Divan-ı Hikmet adındaki eseriyle tanınmıştır. Bu eser, hikmet adı verilen şiirlerden meydana gelmektedir. Şekil yönünden eski Türk halk şiirindeki koşuk ve sagulara benzeyen hikmetlerde, konu bakımından İslâm dini anlatılır. Hikmet, Anadolu sahasındaki dinî-tasavvufî halk edebiyatındaki İlâhî karşılığındadır. Prof. Dr. Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar isimli kitabında Yunus Emre'nin şiirlerinin, Ahmed Yesevî hikmetlerinin Anadolu'daki devamı olduğunu örneklerle belirtmiştir. Böylece Türk edebiyatının Türklerin yaşadığı bütün coğrafyalarda bir bütünlük ve süreklilik içinde geliştiği anlaşılmaktadır.

Yeseviye tarikatı, Orta Asya'da yaşayan Türkler arasında Müslümanlığın yayılıp kökleşmesinde etkili olmuştur. Allah'a varma yolunda duyulan heyecanı, şiirle ve musiki eşliğindeki dinî törenle dile getiren Yeseviye tarikatı, kültürlerinde bu özellikler bulunan Türklerin İslâmiyet'e ısınmalarını sağlamıştır.

Ahmet Yesevî'ye göre hayat uzun bir ibadet yoludur. Fakat Tanrı aşkı için bu yol yine de kısadır. Bu sebeple ömrün her anını, Tanrı sevgisiyle dolu bir ibadet anı bilmek, öyle yaşamak gerekir. Tanrı'ya varabilmek, ancak aşk yoluyla mümkündür. Bu da kolay bir yol değildir. Âşık olmak için insanın benliğinden uzaklaşarak nefsini terbiye etmesi gerekir. Gerçek mutluluk, bu güçlüklerin sonundadır.

Ahmed Yesevî'nin bu yoldaki görüşlerini yansıttığı eseri "Dîvân-ı Hikmet"tir. Hikmet, özlü, derin anlamlı sözlere denir. Ahmed Yesevî şiirlere "hikmet" ismini kendisi koymuş; edebiyatımızda "hikmet" tarzını başlatmıştır. Eserde 4400 kadar hikmet vardır. Bunlarda didaktik bir söyleyiş tarzı ağır basar.

O dönemin Türk aydınları Arapça ve Farsça yazarken, Ahmed Yesevî'nin hitâb ettiği Türk topluluklarına kendi dilleriyle; Türkçe hitâb etmiş olması önemlidir. O, hikmetlerini Türkçe söylemiştir.

"Dîvân-ı Hikme"te; Hz. Muhammed ve İslâm sufîleriyle ilgili menkıbeler, dervişliğin güçlüğü ve fazileti, Tanrı aşkı, ibadet, cennet-cehennem, kıyamet günü, dünyanın faniliği, Müslüman olmanın mutluluğu gibi konulara yer verilmiştir.

Eserdeki şiirler, şekil yönünden halk şiiri geleneğine yakındır. Aruzla yazılan şiirleri azdır. Genellikle hecenin 4+3=7'li ve 4+4+4= 12'li ölçüleri kullanılmıştır. Şiirler dört mısradan oluşan kıt'alar hâlinde söylenmiş, genellikle yarım kâfiye ve redif kullanılmıştır.

Hikmet İlâhilerde olduğu gibi koşma nazım şekliyle yazılmıştır. Kâfiye şeması aaab, cecb, dddb. . . Şeklindedir.

Ahmed Yesevî'nin şiirleri kısa zamanda çok sevilmiş, büyük ilgi görmüştür. Yesevî gibi söylemek, Türkistan sufileri arasında gelenek hâline gelmiştir. Bu yüzden, Yesevî dervişlerinin bazı şiirleri, kendi adlarını kullanmadıkları için daha sonra Ahmed Yesevî'nin zannedilerek " Dîvân-ı Hikmet"e girmiştir. Bilhassa aruzla yazılan hikmetlerin çoğunun Yesevî'ye ait olmadığı tahmin edilmektedir.

Ahmed Yesevî'nin hikmetleri, Türkler arasında bir düşünce birliğinin teşekkül etmesi bakımından çok önemlidir. Bugüne kadar yayınlanan hikmetlere baktığımızda şöyle bir tasnif ortaya çıkmaktadır:

a.Halk üslûbunu yansıtan hikmetler

b.Millî didaktizmi işleyen hikmetler

c.Millî ve manevî müşterekleri işleyen hikmetler

ç.İslâm inancını tarikat çerçevesinde işleyen hikmetler

Orta Asya'dan Balkanlara Türklüğümüzü, Müslümanlığımızı borçlu olduğumuz büyük velî Hoca Ahmed Yesevî (Pîr-i Türkistan); dilimizin gelişmesini, zenginleşmesini, dinimizin sapık görüşlerden arındırılmış, doğru yorumunu, millî kültürümüzün inançlarımıza sımsıkı bağlı oluşunu borçlu olduğumuz bir ulu şahsiyettir.

Kazakistan'ın Yesi (Türkistan) şehrinde medfun bulunan Ahmed Yesevî'nin dinî mesajı, İslâmiyet'in bütün zamanları, bütün mekânları kuşatan evrensel yorumudur. O, bilimi öne alan din anlayışının temsilcisidir. O, Kur'an ve sünnet temeline dayalı, saptırılmamış arı-duru Müslümanlığın Türk kültür ve yaşayışı ile hayata uygulanmış, yaşanmış yorumunun ilk temsilcisidir.

Bugün Orta Asya'dan Avrupa içerilerine kadar uzanan Türk-İslam kültür coğrafyası üzerinde Ahmed Yesevî kadar yaygın şöhreti olan bir başka kişi daha bulmak zordur. Zira ilk Buharalı dervişten Türk İstiklâl Harbi'nin manevî mimarlarına kadar bütün gönül adamları onun evlâdı ve varisleridir.

DİVAN-I HİKMET'TEN

1. Işkıng kıldı şeyda mini
Cümle âlem bildi mini
Kaygum sinsin tiini küni
Minge sin ok kireksin sin

2. Közüm açdım sini kördüm
Kül köngülni singe birdim
Uruğlarım terkin kıldım
Singe sin ok kireksin sin

3. Fedâ bolsun singe cânım
Töker bolsang minim kanım
Min kulungmun sin sultânım
Minge sin ok kireksin sin

4. Taâlallah zihni ma'nî
Sin yarattıng cism ü cânı
Kullık kılsam tiini küni
Minge sin ok kiriksin sin

5. Söylesem min tilimdesin
Közlesem min közümdesin
Könglümde hem cânımdasın
Minge sin ok kireksin sin

6.Âlimlerge kitâb kirek
Sûfılerge mescid kirek
Mecnûnlarga Leylâ kirek
Minge sin ok kireksin sin

7. Gâfıllerge dünyâ kirek
Akillerge ıkbâ kirek
Vâizlerge minber kirek
Minge sin ok kireksin sin

Günümüz Türkçesiyle:

1. Aşkın beni deli etti, elimle âlem beni bildi. Gece gündüz kaygımı sensin, bana sen gereksin, sen!

2. Gözümü açtım seni gördüm, bütün gönlümü sana verdim, akrabaları terk ettim. Bana sen gereksin, sen!

3. Kanımı döksen dahi canım sana feda olsun. Ben kulunum, sen sultanımsın. Bana sen gereksin, sen!

4. Taâlallah ne güzel mâna! Cisim ve canı sen yarattın. Gece gündüz (sana) kulluk etsem. . . Bana sen gereksin, sen!

5. Söylesem dilimdesin, gözlesem gözümdesin, (hem) gönlümde, hem canımdasın. .. Bana sen gereksin, sen.!

6. Âlimlere kitap gerek, sûfılere mescit gerek, Mecnûnlara Leylâ gerek. . . Bana sen gereksin, sen!

7. Gâfillere dünya gerek, akıllılara öte dünya, vaizlere minber gerek. . . Bana sen gereksin, sen!

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

1.Divân-ı Hikmet'ten alınmış bu hikmetleri anlattığı temel düşünceler nedir?

2.O zamanki Türkçe ile bugünkü Türkçe arasındaki benzerlikle ilgili olarak neler söylemek istersiniz.

3.Bu hikmetler size Yunus Emre'nin hangi ilahisini hatırlatıyor? Benzerliğin sebebi nedir?

4.Ahmed Yesevî, Farsça ve Arapça da bildiği halde hikmetlerini niçin Türkçe yazmıştır?

5.Altıncı dörtlükteki edebî sanatları açıklayınız.

6. Ahmed Yesevî'nin adını bugüne kadar hangi vesilelerle duydunuz?

7. Tasavvufî Türk edebiyatının gelişmesinde Ahmed Yesevî'nin rolü nedir?

9. Makedonya'da da Ahmed Yesevî dervişlerinden birileri var mı? Anadolu ve Balkanların Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında Ahmed Yesevî ve dervişlerinin etkileri neler olmuştur?

10. UNESCO, 2016 yılını "Ahmed Yesevî Yılı" ilan etti. Bu yıl Makedonya'da bu konuda ne gibi faaliyetler yapıldı? Araştırınız.

XIII. ve XIV. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATI

Türk edebiyatının gelişme çizgisi, Türk tarihi ve Türk diliyle doğrudan ilgilidir. Daha önceki yüzyıllarda başlayıp 13. yüzyılın sonlarında bulunan ve Orta Asya'dan Batı'ya doğru yapılan göçler Türk milletinin yaşayış tarzıyla birlikte dilini ve edebiyatını da etkilemiştir.

13. yüzyılın başlarına kadar tek bir kol hâlinde devam ede gelen Türk yazı dili ve edebiyatı bu yüzyıldan itibaren üç farklı coğrafî bölgede gelişmesini sürdürmüştür. Bu coğrafî bölgeler: Harezm, Anadolu ve Karadeniz'in kuzeyidir.

Türkistan bölgesinde, Karahanlılar sülâlesinden sonra hâkimiyet merkezi, biraz daha yukarıya kayarak Harezm bölgesine geçmiştir. 13. yüzyıldan beri Harezm sahasında çoğu dinî konuları işleyen telif ve tercüme eserler verilmeye başlanmıştır.

13. ve 14. yüzyıllarda Harezm sahasına ait bazı eserler şunlardır:

Kutub'un "Hiisrev ü Şirin" tercümesi; " Nechü'1- Mürid" (Müridlerin yardımcısı); Rabguzî'nin " Kısasü'l-Enbiya" (Peygamberler Tarihi) sı ve "Mirâcnâme"dir.

Diğer yandan 11. yüzyıldan itibaren İran ve Azerbaycan üzerinden batıya gelerek Anadolu ve civarına yerleşecek Oğuz boyları 13. yüzyıldan başlayarak yeni bir tarz dili meydana getirdiler. Bu yazı dili çerçevesinde yeni edebî ürünler de verilmeye başlanmıştır.

13. ve 14. yüzyıllar arasında Anadolu ve civarında eserler veren edebî şahsiyetler şunlardır: Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Hoca Dehhânî, Sultan Veled, Ahmed Fakîh, Şeyyâd

Hamza, Gülşehrî, Yunus Emre, Âşık Paşa, Mes'ûd bin Ahmed, Kadı Burhâneddîn, Şeyhoğlu Sadreddîn Mustafa, Seyyid İmâdeddîn Nesîmî, Ahmedî.

Karadeniz'in kuzeyinde " Deşt-i Kıpçak" (Kıpçak Bozkırları) adı verilen sahada yaşayan Kıpçak Türkleri, bu bölge ile daha sonra yerleştikleri Mısır ve Suriye bölgelerinde bazı eserler vermişlerdir. Bunlar, paralı asker olarak bölgeye gelmişler ve sonradan hâkimiyeti ele geçirerek Türk Devleti'ni (1250–1517) kurmuşlardır. Bu devirde, Türkçe yazmak, yöneticiler tarafından teşvik ediliyordu ve Türkçenin geçerli olduğu bir edebî muhit de oluşmuştu.

12. ve 13. yüzyıllarda bu sahalarda meydana getirilen eserler şunlardır:

Karadeniz'in kuzeyindeki Kapçaklardan kalan yegâne eser olan "Codex Cumanicus" (Kumanlara Ait Bilgiler Kitabı); ayrıca Mısır ve Suriye bölgesinde " Gülistan Tercümesi", "İrşâdü'l-mülûk ve's-selâtîn"(Melik ve Sultanların İrşâdı); " Kitâbü'l-fıkh" (Fıkıh Kitabı); "Minyetti'l- guzât" (gazilerin arzusu); Baylaralu'l-vâzih" (İzahlı Baytarlık Kitabı) ve Türkçe öğretmek maksadıyla gramer ve sözlükler yazılmıştır.

Bu yüzyılda, Müslüman Türklerin yaşadıkları bölgelerde, Ahmed Yesevî'nin etkisiyle tasavvuf edebiyatının ürünleri verilmeye başlanmıştır.

XIII. yüzyılın en önemli Kültür merkezi Konya'dır. Sadreddin-i Konevî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî bu merkezin önde gelen isimleridir. Moğol istilâsı ve bunun sonucundaki karmaşa Anadolu'da bir iman ve kültür buhranı doğurur. Fakat Mevlânâ ve Yunus gibi şahsiyetler bu buhranın derinleşmesini önlediler. Bunların ve onların yolundan gidenlerin başlattığı tasavvuf anlayışı gitgide yayıldı. Aslında bu cereyan daha önce Anadolu'ya gelen Ahmed Yesevî'nin dervişleri ile başlamıştı.

Tasavvuf, bir anlayış olarak İslâm'ın ilk dönemine kadar çıkar. Peygamberimizin yanında bulunan ve İslâm'ın ilk yatılı öğrencileri olan "ashâb-ı suffe" terkibindeki suffe ile tasavvuf arasında bir ilgi kurulur. Daha sonraki yıllarda tasavvuf; dünyayı, insanları, olayları anlama ve Allah'a yaklaşma yollarını arama ve uygulayıp yaşama şekli olarak gelişmiştir. Türkler arasında İslâmiyet'in yaygınlaşmasında tasavvufun büyük rolü vardır. Nitekim Anadolu'nun Türkleşip İslâmlaşmasını sağlayanlar arasında Ahmed Yesevî'nin Anadolu'ya gönderdiği dervişler önemle belirtilir. İşte bu yüzyıllardaki kültür ve edebiyat hayatında bu

anlayış çok etkili olmuştur. Mevlânâ ve Yunus sadece dönemlerinde değil daha sonraki yüzyıllarda da şair ve yazarlarımızın yanı sıra her kesimden insana da tesir etmişlerdir. Tekke edebiyatı diye ayrı bir edebiyat kolu doğmuştur. Üstelik tasavvuf anlayışı diğer sanat dallarında da kendini gösterir. Edebiyatımızda pek çok şairimiz bu anlayışı çeşitli şekillerde eserlerine işlemişlerdir.

XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Hoca Dehhanî ile Ahmet Fakih Türkçe eserler verirler. Selçuklu Sarayında bulunan bu şairler Anadolu'daki edebiyatımızın ilk önemli temsilcileridir. Mevlânâ eserlerini Farsça yazmasına rağmen yer yer Türkçe manzumeler de söylemiştir. Oğlu Sultan Veled'in Türkçe şiirleri babasınınkilerden daha fazladır.

XIV. yüzyılda görülen ilk eserler Yunus'un Risaletü'n-Nushiyye'sidir. Yunus Emre, Divanı'nda toplanan şiirleriyle de sadece bu yüzyılın değil bütün Türk edebiyatının en büyük şairlerindendir. Yunus, çok geniş bir coğrafyada okunmuş, benimsenmiş ve etkileri yüzyıllarca devam etmiştir. Gülşehrî Feriduddîn-i Attar'ın didaktik ve tasavvufı bir eseri olan Mantıku't Tayr aynı adla Türkçeye kazandırmıştır. Âşık Paşa da Garipnâme'si ile üne kavuşmuştur. Bu saydığımız şairler aynı zamanda mutasavvıftırlar. Yine bu yüzyılda Yusuf ile Züleyhâ mesnevisinin yazarı olan Şeyyad Hamza, naatleriyle dikkati çeker. Hoca Mesud, Erzurumlu Darir, Şeyhoğlu Mustafa, Seyyid Nesimî, Ahmedî ve Kadı Burhaneddin Ahmet XIV. Yüzyılın ikinci yarısında eser veren belli başlı şairlerdir.

XIII. yüzyılda Nasreddin Hoca'nın fıkraları kültürümüzün bir başka cephesini verir. Ayrıca Battalname, Hamzaname ve Saltukname nesir sahasında ve halk tarzında yazılan eserlerdir. Geçen yüzyıla nispetle bu yüzyılda; rubai, tuyug, kaside nazım şekilleri gelişerek devam etmiştir.

Bu dönem İslâmî Türk Edebiyatında, eski Türk destanlarına benzeyen ama İslâmî özellikleri öne çıkan yeni destanlar da oluşmaya ve söylenmeye başlamıştır.

İslâmî Dönemde gelişen destanlar şunlardır:

1.Satuk Buğra Han Destanı

2.Manas Destanı

3.Cengiz-nâme (Cengiz Han Destanı)

4.Battal-nâme (Battal Gazi Destanı)

5. Danişmend-nâme (Danişmend Gazi Destanı)

6. Saltuk-nâme

7.Hazreti Ali Cenk-nâmeleri

8.Alpmamış Destanı

9.Köroğlu Destanı

Manzum Eserler

YUNUS EMRE

Meşhur Türk mutasavvıf şairi Yunus Emre'nin hayatı hakkında kesin ve yeterli bilgimiz yoktur. Doğum ve ölüm tarihi tam olarak tespit edilebilmiş değildir. Onun 14. asır başlarında doğduğu ve Eskişehir-Bolu çıvarlarında yaşadığı bazı kaynaklarda zikredilmektedir. Azerbaycan başta olmak üzere Orta Asya'da ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Yunus Emre'ye ait olduğu söylenen mezar ve makamlar vardır.

Bunlar Müslüman-Türk insanının Yunus Emre'ye olan sevgisini gösterir. Asıl mezarının Eskişehir'e bağlı Sarıköy'de olduğu kabul edilmekledir.

Sakarya kıyılarında doğup Anadolu'yu hatta Şam ve Azerbaycan'ı gezen Yunus Emre, çiftçilikle uğraşmış, tasavvuf yoluna girerek, şeyhim dediği Taptuk Emre'den feyiz almış, Mevlânâ ile görüşmüş sohbet ve semâ meclislerinde bulunmuştur. Düzenli bir öğrenim gördüğü, Farsça ve Arapçayı, İslâmî ilimleri iyice öğrendiği şiirlerinden anlaşılmaktadır. Kendisinin " ümmi" olduğunu söylemesi ise okur-yazar olmadığından değil tasavvuf yoluyla öğrenilen "irfan bilgisiyle" ilgilidir.

Anadolu'da Türk diliyle başlayan yazılı edebiyatın Sultan Veled, Gülşehrî, Âşık Paşa ile birlikle ilk temsilcilerinden biri de Yunus Emre'dir. Dinî-Tasavvufî Türk halk edebiyatının büyük şairlerinden olan Yunus, Risalâtü'n Nushiyye mesnevisinde aruz, divanını meydana getiren hemen bütün şiirlerinde hece ölçüsünü kullandı. Her iki ölçüyle yazarken de halk dilini bütün zenginlikleriyle kullandı. Yunus Emre, aruz vezniyle şiir yazan ilk şairlerimizdendir. Bu sebeple şiirlerinde yer yer aruz kusurları görülür.

Beyitlerle yazdığı gazeller yanında, dörtlüklerle koşmayı andıran İlâhileri de vardır. Mutasavvıf bir şair olarak, sade bir dil ve içli bir söyleyişe sahiptir. Hayatı ve kâinatı " vahdet-i vücut" görüşüne bağlı kalarak yorumlamış. Allah'ın dışında her şeyin geçici olduğunu söyleyerek, şiirlerinde O'na kavuşma arzusunu dile getirmiştir.

Yunus Emre, Türk halk şiirini büyük ölçüde etkileyen şairlerin başında gelir. Zaman içinde divan şairlerini de etkileyen Yunus'un şiiri, Cumhuriyet sonrası gelişen Türk şiirinde de etkisini göstermektedir. Anadolu dışında bütün Türk Dünyasında da tanınan, bilinen ve hâlâ şiirleri zevkle okunan ölümsüz bir adamdır Yunus Emre.

Mutasavvıfların anlattıklarına göre, insan Allah'ın güzelliği (cemâl)ne bağlanıp, içini İlâhî aşkın lezzetiyle doldurunca, o güzellikte, onun çeşitli oluş, belirti ve görünüşleriyle birlikte olmaktan bir an bile ayrılamaz. İlâhî güzelliğe bakmak, İlâhî güzelliğin çeşitli tecellileriyle uğraşmak, aşkın hiçbir şeye değişemeyeceği sonsuz mutluluğu, bir nevî cenneti olur. Maddî varlığın zevkleri, hazları, mutluluğu ve bunlara kıyas edilen cennet, Allah âşıklarının İlâhî güzelliğe kavuşmak olarak adlandırdıkları cennetin yanında aşağı kalır.

Allah'ı istemek, yalnız O'na bağlanıp, gönlü yalnız Omun sevgisiyle doldurmak, O'ndan başka bir şeyle meşgul olmamak dervişliğin gereğidir. Bu olgunluğa ulaşmamış bir aşk henüz noksan ve ham sayılır.

Eserleri: Yunus Emre'nin Divan'ından başka Risâletü'n-Nushiyye (Nasihat Risalesi) adında 573 beyitlik küçük bir eseri daha vardır. Mesnevi nazım şekliyle yazılan bu nasihatname türündedir.

Yunus Emre, aşağıda okuyacağınız İlâhîsinde bakınız hangi duygu ve düşünceleri terennüm etmektedir:

İLÂHÎ

Aşkın aldı benden beni
Bana seni gerek seni
Ben yanarım dün ti günü
Bana seni gerek seni

Ne varlığa sevinirim
Ne yokluğa yerinirim
Aşkın ile avunurum
Bana seni gerek seni

Eğer beni öldüreler
Külüm göğe savuralar Toprağım anda çağıra Bana seni gerek seni

Cennet cennet dedikleri
Bir kaç köşkle bir kaç huri
İsteyene ver anları
Bana seni gerek seni

Yunus'dürür benim adım
Gün geçtikçe artar odum
İki cihanda maksûdum
Bana seni gerek seni

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

1.Şiirde Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini gösteren söyleyiş tarzları vardır: dün ü günü, anda, dürür, od, maksûd kelimeleri de bunlardandır. Bu kelimelerin anlamlarını sözlüklerden bulunuz ve bugün için bu kelimelerin yerine hangi kelimeleri kullanmaktayız?

2.Bu şiirin nazım şekli hakkında bilgi veriniz.

3.Şairin ısrarla "Bana seni gerek seni" dediği kimdir?

4.Şair, bu şiirinde kiminle konuşuyor? Bu samimiyet, Yunus Emre'nin kişiliği ve felsefesi hakkında size neler düşündürüyor?

5.UNESCO'nun "1991 Sevgi Yılını" Yunus Emre Yılı ilan ederek kutlamasını nasıl izah ediyorsunuz?

6.Yunus Emre'nin eserleri Makedonya'da Makedonca ve Arnavutça da yayımlandı mı?

7.Türkiye'de ve Türk Dünyasında Yunus Emre için pek çok şiir yazılmıştır. Aşağıda Türkiye'de yayımlanan "Yunus'a" başlıklı bir şiiri okuyacaksınız. Makedonya'da da Yunus Emre'yi anlatan şiirler var mı?

(…)
Bir Türkmen kocası var
Gezerek asır asır
Binlerce yıl öteden
Dili bugüne taşır.

Nasıl taşınır söyle

Koskoca bir milletin
Konuştuğu bir lisan
Asırlar boyu böyle?

Bir Türkmen şâiri var
Kelimeler birer er…
Dili bir safa dizer
Din için cehde yollar. (*Diyanet Çocuk Dergisi*, Mart 2004, S.284, s.14)

MEVLÂNA CELÂLEMÎDDİN-İ RUMÎ

Mevkânâ Celâleddin-i Rumî, 1207'de Belh'de dünyaya gelmiştir. Bir mutasavvıf ve din bilgini olan Bahaeddin Veled'in oğludur. Moğol tehlikesi yüzünden memleketini terk ederek babasıyla birlikte Hicaz, Şam yoluyla Anadolu'ya gelerek Konya'ya yerleşti. Babasından ve devrin diğer bilginlerinden dersler alan Mevlânâ, Şems-i Tebrizî ile tanıştıktan sonra tasavvuf yoluna girdi.

Babası, 1231 yılında öldüğünde o, henüz yirmi dört yaşındaydı. Etrafındakilerin ısrarı üzerine babasının makamına geçti, oturdu. Vaazlar vermeye başladı. Devrin âlim şahsiyetlerinden Seyyid Burhaneddin ile uzun süren dostluklarından sonra 1244'de asıl mürşidi Şems-i Tebrizî ile karşılaştı.

Bu karşılaşma onun bütün hayatının akışını değiştirdi. Şems-i Tebrizî'nin ölümüne çok üzülen Mevlânâ, müritlerinin başına önce Selahaddin Zerkubî'yi sonra da Hüsameddin Çelebi'yi geçirip kendisi üzlete çekildi. Meşhur eseri Mesenevî'yi de bu sıralarda yazdı. Uzun süre devam eden ateşli bir hastalıktan kurtulamayarak 1273'te Konya'da öldü. Mezarı bugün Konya'da bir türbe ve müze olarak ziyarete açıktır.

Asıl adı Cclâleddin'dir. "Efendimiz" anlamına gelen " Mevlânâ" âdeta onun adı olmuştur. Anadolulu anlamında "Rûmî" diye anılır.

Mevlânâ'ya göre, Allah aşkı insan ruhunu temizleyip yüceltir. Allah'a ulaşmanın tek yolu, insanın ihtiraslarını yenmesidir. Mevlânâ'nın ölüm karşısındaki tavrı da mânidardır: "Ölüm, Allah'a kavuşmaktır. Benim öldüğüm gece, bir düğün gecesi, en büyük sevgiliye kavuşmak anlamında bir vuslat gecesi olacaktır." demektedir.

Ölümünden sonra oğlu Sultan Velet tarafından kurulup sistemleştirilen Mevlevîlik tarikatı, önceleri Anadolu'da daha sonraları bütün bir Osmanlı coğrafyasında yayılmıştır. Bugün de dünyanın pek çok yerinde insanlar tarafından ilgi görmektedir.

İslâm mutasavvıfları arasında aşka, dostluğa, kardeşliğe ve hoşgörüye en fazla bağlı olanlardan biri olan Mevlânâ, çeşitli İslâmî ilimleri ve tasavvufî bilgileri özümledi ve bunları en anlaşılır biçimde halka yansıtmaya çalıştı. Gerek yazılarında, gerek sohbetlerinde yalnız halka değil, devlet ileri gelenlerine de görev ve sorumluluklarını hatırlattı. Kur'an ve Hadiselerin ışığında beliren İslâm ahlâkını, kendine özgü bir yöntemle yorumlamaya ve yorumladığı esaslar içinde uygulamaya gayret etti. Hayâ, edep, terbiye, vefâ, sabır, af gibi kavramlara çok önem verdi. İnsanları eşref-i mahlûkat olma yoluna çağıran ve dünya edebiyatının en büyük şairlerinden biri olarak kabul edilen Mevlânâ, şiirlerini ve özellikle gazellerini coşkulu bir dille yazdı; İlahî aşkı terennüm etli. Mesnevî'sini bugün hikâye diyebileceğimiz kıssalarla zenginleştirip, didaktik bir üslûpla kaleme aldı; insanlara nasihat verdi, onlara seviyelerine göre hakikati anlattı.

Mevlânâ, mutasavvıf şairlerin en ünlülerinden biridir. Devrin geleneğine uygun olarak bütün eserlerini Farsça yazmasına rağmen, Türk edebiyatında uzun süre etkili olmuştur.

Eserleri: Mesnevî, Mevlânâ'nın altı ciltlik en tanınmış eseridir. Ünlü İran şairi Molla Cami, bu eseri kastederek, "Mevlânâ peygamber değildir, fakat kitabı vardır demiştir. 26. 000 beyitlik bu eser, yüzyıllar boyunca yapılan tercüme ve açıklamalarıyla en çok okunan eserlerden biridir. Manzum tercümeleri arasında en ünlüsü XIII. yüzyıl şairi Nahifi'nin kidir. Günümüzde daha sade bir Türkçe ile yapılmış tercümeler de vardır. Abdulbaki Gölpınarlı'nın çalışması bunlardan biridir (l 952–1956).

Şairin diğer eserleri şunlardır: *Divan-ı Kebir* (Gazel ve rubaileri içine alır, 40 bin beyitlik bir eserdir. *Rubailer*, daha sonra ayrı bir kitap olarak da basılmıştır.), *Fîhi Mâfîh* (sohbet türünde bir eserdir), *Mektubât* (içinde 147 mektup vardır), *Mecâlis-i Seb'a* başlıca eserleridir.

Aşağıda okuyacağınız metin şairin Mesnevî adlı eserinden alınmıştır. Eserin orijinali Farsça yazılmıştır. Aşağıda geçmişimiz Türkçesi ve günümüz Türkçesi ile mukayese yapabilmeniz için önce birkaç beyit geçmişimiz Türkçesinde verilmiştir. Aynı beyitler Türkiye Türkçesi ile nesre çevrilerek de verilmiştir. Daha sonra da bu hikâyenin tamamı Türkiye Türkçesi ile nesir olarak verilmiştir.

ARSLAN İLE TAVŞAN

1.Bîmi ko ben leîme kâhirem
Anı kalır itmekde gâyet kâdirem

2.Davşan ey dür korkmışan andan beter
Baksam ol çâha hemân cânum yiter

3.Koltuğuna alasın beni meğer
Andan edebilem ol çâha nazar

fâilâtti'n / failâtün / fâilün vezniyle Farsça olarak yazılan bu şiirin günümüz Türkçesi ile nesre çevrilişi şöyledir:

1.Aslan tavşana, "Korkma! Ben o kötü aslana üstün gelirim. Onu yok etmek için güç kuvvet, sahibiyim." der.

2."Tavşan, ondan ziyâdesiyle korktum eğer o kuyuya baksam, hemen ölürüm.

3.Beni koltuğuna alırsan, kuyuya o zaman bakabilirim." der.

ASLAN İLE TAVŞAN

Güzel bir ormanda yaşayan hayvanlar çok mutsuzdu. Çünkü kralları olan aslandan çok korkuyorlardı.

Bir gün hayvanlar bir araya gelerek;

—Aslana her gün yiyeceğini götürürsek belki o da bizi avlamaktan vaz geçer, dediler. Sonra da düşündüklerini aslana anlattılar.

Aslan;

—Ben size güvenmiyorum. Onun için de avlanmaya devam edeceğim, dedi.

Hayvanlar aslana yemin ettiler, çok dil döktüler. Sonunda aslanı razı ettiler.

Her gün kur'a çekiliyordu. Kura'da kim çıkarsa gidip aslana teslim oluyordu. Böylece diğer hayvanlar kurtuluyordu.

Tilki, geyik, çakal derken sıra tavşana geldi. Tavşan aslana yem olmak istemiyordu.

—Bu zulüm daha ne kadar sürecek, dedi.

Diğer hayvanlar toplandılar.

—Yapma, etme. Bu kadar zamandır sözümüzde durduk. Eğer sen bunu bozarsan aslan bizi mahveder, dediler.

Tavşan;

—Siz merak etmeyin. Ben aslana öyle bir oyun oynayacağım ki. . . Ondan sonsuza kadar kurtulacağız. Yeter ki siz bana güvenin! Dedi.

Diğer hayvanlar, tavşanın ne düşündüğünü çok merak ettiler. Ama tavşan onlara sırrını söylemedi.

Tavşan, aslanın yanma çok geç gitti. Aslan, hayvanların sözünde duramayacaklarını, anlaşmayı bozacaklarını düşünmüştü. Kızgınlıkla kükrüyor ve pençeleriyle yeri kazıyordu. Tavşanın yavaş yavaş geldiğini görünce çok kızdı.

—Neredesin, neden geciktin? Diye bağırdı.

—Efendimiz, gecikmemin çok önemli bir nedeni var.

Aslan daha da sinirlendi. Kükremeye başladı. Tavşan, yalvararak aslana kendisini dinlemesini söyledi. Sonunda aslan;

—Söyle bakalım neden geciktin? Diye sordu.

Tavşan söze başladı.

—Efendim ben sabah erkenden yola çıktım. Yanımda benden daha şişman bir arkadaşım vardı. Tam sizin ağzınıza lâyık, etli bir tavşandı. Yolda gelirken bir aslan yolumuzu kesti. Biz yalvardık. “Yapma, biz kralımızın yemeğiyiz. Bizi yolumuzdan alıkoyup geciktirme! ’’dedik. Ama o bizi dinlemedi.

—Sizin kralınız da kim oluyormuş! O benim ayağımın tozu bile olamaz, diyerek size hakaret etti. Sonra da arkadaşımı yakaladı. Ben de zor kaçtım. Gelene kadar zaman geçti o yüzden geciktim, dedi.

Bunu duyan aslan;

—Çabuk beni o kendini bilmezin yanına götür! Diye kükredi.

Tavşan önde, aslan arkada uzun zaman yürüdüler. Derin bir kuyuya yaklaştıkları zaman tavşan yavaşladı. Aslanın arkasından yürümeye başladı. Aslan iyice sinirlendi.

—Neden geride kalıyorsun? İlerle, yanıma gel! Diye emretti.

Tavşan;

— Sultanım, o zalim aslan ilerideki kuyuda yaşıyor. Korkumdan yürüyemiyorum, dedi. Bunu duyan aslan;

— Korkma, ben senin yanındayım. Hadi bak bakalım, o kendini bilmez orada mı? Dedi. Tavşan;

— Korkumdan gözümü açıp bakamam. Fakat beni kucağınıza alırsanız bakabilirim, Dedi.

Bunun üzerine aslan, tavşanı kucağına aldı. Kuyunun başına gidip içeriye baktı. Bir de ne görsün: Kuyunun dibinde kucağında şişman bir tavşan olan bir aslan duruyor. Aslan bütün gücüyle kükreyerek elindeki tavşanı bir kenara fırlattı. Sonra da kuyuya atladı. Tabii boğulup gitti.

Böylece aslan, tavşanın tuzağına düştü. Bütün hayvanlar da aslanın zulmünden kurtuldular.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Sözlük: *bîm:* Korku; *leîm:* Kınanan, kötülüğü söyleyen; *kahir:* Kahreden, üstün gelen; *kadir*: Güçlü, gücü yeten; *çâh:* Kuyu; *nazar:* Bakmak

Sorular:

1. Mesnevî, pek çok hikâyeye yer vererek insanlara yol gösteren bir eserdir. Bu hikâyelerin hemen hepsinde insanlara iyi insan olmak yönünde ders verildiği görülmektedir. Bu hikâyelerin bir kısmı fabl şeklindedir. Okuduğunuz hikâye de bu özellikleri taşımaktadır. Sizce Mevlânâ'nın fabl türünü tercih etme sebebi nedir?

2. Tavşan ve aslan hangi özellikleriyle hangi tip insanları temsil etmektedirler?

3. Aslanın tavşanın oyununa gelmesinin sebebi nedir?

4. Bu hikâyenin ana fikri sizce nedir?

5. Bu hikâye rol dağılımı yaparak dramatize etmeye uygun mudur? Bu hikâyeyi sınıfta canlandırmaya

Ne dersiniz?

6. Mevlâna'nın Mesnevîsindeki hikâyelerin pek çoğu "fabl" türündedir. Türk edebiyatından ve dünya edebiyatından bu türe örnek olabilecek başka eserler okudunuz mu?

Mensur Eserler

NASREDDİN HOCA

Türk Edebiyatında bir fıkra tipi olarak tanınan Nasreddin Hoca, kendini anlatsaydı acaba nasıl anlatırdı?

"Tıbbın babası İbni Sina Türk; modern matematiğin, modern fiziğin ve astronominin kurucusu Uluğ Bey Türk; müzikolojinin dünya çapındaki kurucusu filozof Farabi Türk,... Askerlik sanatının dâhisi, Rusları ve Doğu Avrupalı kavimleri dize getirip utandıran ve kendisinden "Tanrının Kırbacı" diye bahsettiren Atilla Türk, Rus'u da Çinli'yi de hizaya getiren Er Manas Türk… Gönüllere su serpen, Allah korkusunu değil, Allah sevgisini ibadetin hareket noktası ve amacı yapan Mevlana Türk; şiirin, felsefenin, astronominin, psikolojinin derin bilgini, erişilmez sanatkârı Nizâmi Türk. Hindistan'da Taç Mahal gibi bir abideye sebep olan Babur ve oğulları Türk.

Askerlikte, silah sanayinin gelişmesinde, tıbbın, matematiğin, psikolojinin, devlet adamlığının temellendirilmesinde Türkler var; yoğurt, peynir Türklerin. Yufkasından, kömbesine kadar ekmek dediğimiz çörek Türklerin.

Bu kadar değil: İslam olur olmaz minareleri incelten Türkler, Peygamberin sahih hadislerini toplayanlar hem Buhari, hem de Ma'ce Türk… Tasavvuf bilgisini hayat tarzı yapan Hace Ahmed Yesevi de dervişleri de Türkoğlu Türk…

Bilime hizmet gibi, İslam'a hizmet de Türklerde…"

Dünyayı güldüren adam, ben de Türküm. Biz, nüktesi, nekresi ve latifesi ile zarif bir milletiz… Algılama, anlama, kavrayıp değerlendirme, yargıya bağlama diye tarif ediyorlar zekâyı… İşte ben bu mana da Türk zekâsının örneğiyim.

Ben, XIII. asırda Anadolu'da yaşadım. Bu dönem bir çöküntü dönemidir. Her bakımdan sıkıntıların yoğunlaştığı karanlık bir dönemdir.

Türkler, Anadolu'da Selçuklu gibi her bakımdan büyük ve gelişmiş bir devlet kurduktan sonra Moğollar Anadolu'yu istilaya başladılar. Birlik ve beraberlik parçalandı. Huzur kalmadı. Yurtta ve sokakta tam bir kargaşa ortamı hâkim oldu. İsyanlar yaşandı. Beyler israf ve saltanat düşkünü, gösteriş meraklısı oldular. Rüşvet, yolsuzluk, kanunsuzluk, cahillik… Olabildiğince arttı. Bu arada Haçlı saldırıları da Anadolu'yu perişan ediyordu.

Böylesine günlerde sıkıntılar, beraberinde inançsızlığı, umutsuzluğu ve karamsarlığı da getirir.

İşte bu dönemde yaşananları, kendi başımdan geçmiş gibi fıkralar halinde anlatarak insanlarımızı güldürürken düşündürmeye, hayata bağlamaya çalıştım.

Benim fıkralarımda bilgi, görgü ve hikmet dersleri vardır. Başı sıkışanlar birbirine ders vermek isteyenler o gün bu gündür benim fıkralarımı anlatır dururlar. Yahut sevincini, üzüntüsünü ifade etmek isteyenler benim fıkralarımın arkasına gizlenirler. Benim fıkralarımla zaman zaman birbirinize ders verir, içinizi dolduran sıkıntılardan kurtulursunuz.

Bana, aradan şu kadar yüz yıl geçmesine rağmen Türkiye başta olmak üzere Türk Dünyasının hemen her köşesinde hâlâ rastlarsınız. Yolda, çarşıda, evde, okulda, ders kitaplarınızda, televizyonda… Hemen her yerde ben konuşmaya başlayınca herkes susup dinlemeye başlamıyor mu, işte bu çok hoşuma gidiyor. Çünkü ben sizi, çok seviyorum… Ve ben sizleri saadetin yollarına eriştirecek kılavuzlardan biriyim.

Son yıllarda; benim temiz ahlakım, keskin zekâm ve hoşgörümle hiç bağdaşmayan, ama benim adım anılarak anlatılan fıkralar konusunda sizleri uyarıyorum. Bunlar, bu güzel milletin huzurunu istemeyen kimseler tarafından uydurulmuş fıkralardır. Çünkü Benim fıkralarım, alelâde bir kurnazlığı değil, imbiklenmiş zekânın arkasında doğruyu, iyiyi ve güzel işleri, sabrı, dürüstlüğü, doğru ve sağlam bir imanı telkin eden bir akıl yürütme sistemidir. Tabii ki güldürmek ve düşündürürken eğlendirmek de işin tadı tuzudur.

Bu ölçüt benim fıkralarımla sahteleri arasında bir ölçüdür… Unutmayın sizleri seviyorum ve size güveniyorum.

Devletime bağlı, insanları seven, orta halli bir halk adamı idim. Bütün kötülüklere düşman, bütün iyiliklere dostum. Çünkü ben samimi, dindar, gerçek bir Müslüman'dım. Dualarım sizin de böyle birer vatan evladı olmanız içindir.

Kahramanlık gibi, bilim gibi, devlet kuruculuğu gibi zekânın da Müslüman Türk milletine çok ama çok yakıştığının bir ifadesi olan beni tanıdınız değil mi?

Eşeğine ters binen ben, göle maya çalan ben…

Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı 100 Temel Eser Listesine benim fıkralarımı da almış. Sahtelerinden sakınarak beni okumanızı ve yeri geldiğinde anlatmanızı sizlerden istesem…"

* *

*

Nasreddin Hoca'nın hayatı hakkındaki bilgiler rivayete dayanmaktadır. Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemektedir. XIII. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir.

Sivrihisar'a bağlı Morto köyünde doğmuştur. Köy imamı olan babasının ölümünden sonra bir müddet bu vazifeyi devam ettirmişlerdir. Ünlü mutasavvıf Seyyid Mahmut Hayrani'ye bağlanarak Akşehir'e yerleşmiş ve burada öldüğü sanılmaktadır. Türk dünyasında birbirinden uzak coğrafyalarda Nasreddin Hoca'ya ait olduğu ileri sürülen pek çok türbe bulunmaktadır.

Nasreddin Hoca, bütün Türk dünyasında tanınan ve sevilen bir mizah ustasıdır. Meselâ; o, Azerbaycan'da Molla Nasreddin, Kazakistan'da Koca Nâsır, Özbekistan'da Nasreddin Efendi olarak çıkar karşımıza.

Hoca'yı ölümsüzlüğe eriştiren güler yüzü, tatlı dilidir. Türk halkı, onun fıkralarını her vesile ile anlatmaktadır. Türk dilinin konuşulduğu her yerde her an Nasreddin Hoca vardır. Hoca'nın ünü, Türk dünyasının da sınırlarını aşarak Balkanlardan Uzak Doğu'ya; Sibirya'dan Arap Yarımadası'na kadar yayılmıştır.

O, ortak halk zekâsını, tecrübesini ve dünya görüşünü kendi şahsiyeti çerçevesinde toplayan bir halk bilgesidir. Fıkraları, çok defa bir maksadı açıklamak, bir fikri desteklemek için kullanılır. Örnek olarak "Parayı veren düdüğü çalar", " Acemi bülbül bu kadar öter", "Yorgan gitti, kavga bitti", "Ye kürküm ye dünyası", "Damdan düşen hâlden bilir" verilebilir.

Fıkralarının yazıya geçiriliş tarihi bilinmemektedir. Ancak fıkralarının yazıya geçirildiği en eski yazma 16. yüzyıla aittir. Daha sonra, fıkralarının derlendiği birçok eser meydana getirilmiştir.

Nasreddin Hoca fıkraları, Türk milletinin ortak ürünleridir. Bunlar, asırlar boyunca yenileri ilâve edilerek zenginleştirilmiştir. Yani, halkımız değerli bulduğu her nükteyi ona mal etmiştir. Yani halkımız, değerli bulduğu her nükteyi ona mal etmiştir.

Hoca'nın fıkralarında, sırf güldürmek için güldürme, kurnazlık, yalancılık, başkasına zarar verme yoktur. Onun mizahı, Türk halkının dertlerine çözüm getirir ve yapıcıdır.

Nasreddin Hoca'ya ait olarak gösterilen fıkraların hepsi onun olmayabilir. Ona ait olanlar da, zaman içerisinde az çok değişikliğe uğramıştır. Türk milleti, yüzyıllar boyunca mizah yönünü, hayat felsefesini ve dünya görüşünü büyük ölçüde Nasreddin Hoca tipi etrafında oluşturduğu fıkralar ile ortaya koymuştur.

Sözlü edebiyat ürünleri içinde nesir dili ile anlatılan fıkralar, yoğun bir anlatım gücüne sahip eserlerdir. İnce bir mizah, alay veya hikmet taşırlar. Fıkralar bir olaya bağlı olarak anlatıldıklarından hikâyeye, ayrıca, güldürücü unsurlar taşıdıklarından da halk komedisine benzerler.

Fıkralar bir tez ve karşı tez üzerinde kurulur. Olumlu, olumsuz tipler ve fikirler karşı karşıya getirilir. Fıkraların asıl özelliğini, bu tezat oluşturur. Fıkralardan güdülen amaç, okuyucuyu düşündürmek ve ona ders vermektir. Bu özellikleri Nasreddin Hoca fıkralarında da görmekteyiz.

Ferdî bir karakter taşıyan fıkralar, zaman geçtikçe nesilden nesile aktarılarak toplumun malı olur. Fıkralar, sohbetlerde, konuşmalara canlılık ve renk katar, iler milletin millî karakterini temsil eden fıkra
“ tip”leri vardır. Bunlar bir toplumun zekâ, muhakeme ve espri gücünün, hazır cevaplılığının, ahlâk anlayışının temsilcileridirler. Toplumun kanaatleri bunlar vasıtasıyla verilir.

Türk dünyasında Nasreddin Hoca, Aldar Köse, İncili Çavuş, Bekri Mustafa, Temel, Kayserili ve Bektaşî tipi fıkraları yaygındır. Makedonya’da birlikte yaşadığımız milletlerin ise İtar Peo ve Mio. . . fıkra tipleri dikkat çekmektedir.

Gazete ve dergilerde günlük olayları özel bir görüşle yorumlayan yazılara da fıkra denilmektedir. Aynı adla anılan bu iki yazı türünü birbirine karıştırmamalıdır.

Prof. Dr. Sadık Kemal Tural, bu konuda şunları yazıyor: ‘‘Sosyolojik manada milletleşmenin, psikolojik manada kendisini bir millete ait hissetmenin, etnolojik manada ise bir bütünün ayrılmaz bir parçası olarak görüp kendi sorumluluğunu duymanın azaldığı toplumlarda, yasaların işlevinden daha çok, fıkra da denilen lâtifenin işlevi gündeme gelir, devreye girer.

Türk soylu halkların hepsinde çeşitli adlarla fakat aynı tipi canlandıracak tarzda karşımıza çıkan Hoca Nasreddin, bir Türk bilgesi, bir kültür koruyucusu, bir yaygın eğitimci ve bir din adamı olarak değer ve davranış bozukluklarını hesaba çekmektedir. Bu ortak atamız veya başka bir söyleyişle, Türk soylu halkların ortak bilgesini güldürürken düşündüren, düşündürürken sorumluluğunu hatırlatan atasını bir ucuyla Dede Korkut’a bağlamak mümkündür. Bazıları ise bu müthiş Türk’ü başka milletlere bağlama veya etkilendiğini söyleme hevesine kapılıyor. Ama nereye bağlarsak bağlayalım onun adına söylenen lâtifelerin ardında Türk bakışı, Türk yorumu, Türk duyarlılığı kısacası Türk vardır.”

Nasreddin Hoca Fıkralarından bir kısmı zaman zaman nazma çekilerek şiir halinde de yayınlanmıştır. Fuad Köprülü, Oran Veli, Nekat Sefercioğlu, Halistin Kukul ve Kenan Carbuğa bu çalışmaları yapan isimlerden birkaçıdır.

NASREDDİN HOCA FIKRALARINDAN ÖRNEKLER

BİR FİL DAHA İSTERİZ

Timur, bir gün fillerinden birini Nasreddin Hoca'nın köyüne gönderir. File çok iyi bakılmasını emreder.

Fil, köylülerin tarla ve bahçelerine girer. Her şeyi yiyip bitirir. Köylüler ne yapacaklarını şaşırırlar.

—Bu koca fil yüzünden her şeyimiz mahvoldu. Ne yapsak da ondan kurtulsak? Diye düşünmeye başlarlar.

Sonunda kalkıp Hocamın yanına giderler.

—Hocam ne olur bize yardım et. Timur seni sever. Sözüne değer verir. Bizimle beraber gelirsen ona rica ederiz. Fili köyümüzden götürmelerini isteriz, diyerek Hoca'yı ikna ederler.

Hep birlikte yola çıkarlar. Ama tam Timur'un bulunduğu yer yaklaşınca;

—Hoca, biz vazgeçtik. Sen bu işi tek başına yap, derler.

Hoca'yı tek başına bırakıp köylerine geri dönerler.

Nasreddin Hoca köylülere çok kızar. Timur'un yanma gider.

Timur onu görünce çok şaşırır.

—Hoş geldin Nasreddin Hoca. Ne oldu, yoksa filime bir şey mi oldu? Diye sorar.

Nasredin Hoca cevap verir:

—Hükümdarım. Gönderdiğiniz fil çok iyi. Köylüler de onu çok seviyor. Ama zavallıcık yalnız. Bize bir fil daha gönderir misiniz?

NERDE İSTERSEN BULUN

Yine bir gün komşudan
Biri vefat etmişti

Herkes işi bırakıp
Cenazeye gitmişti
O sırada bir adam
Yaklaşmış Nasreddin'e
Deniş: "Sorum olacak,
Ey Hocam sana yine!
Acımız fazla büyük
Elbette sabretmeli!
Cenaze götürürken,
Neresinde gitmeli?"
Hoca demiş: "Elbette,
Sonu budur her kulun!
Tabutta bulunma da
Nerde istersen bulun!"

BORÇ

Nasreddin Hoca bir gün zeytin satmak için pazara gitmiş. Bir süre sonra bir kadın zeytin almak için Hoca'nın yanına gelmiş. Kadın, Hoca'ya "Zeytin iyi mi? Lezzetli mi?" diye sormuş. Hoca, kadına "Bir tane ye ve tadına bak" diye cevap vermiş. Kadın, "Ben şimdi zeytini yiyemem, çünkü oruç tutuyorum." Demiş.

Bunun üzerine Nasreddin Hoca, bir kilo zeytini pakete koymuş ve kadına şunları söylemiş:

—Şimdi bu zeytinleri al, evine götür. Akşam iftarda ye. Parasını yarın verirsin.

Nasreddin Hoca "Şimdi Ramazan değil. Bu kadın niçin oruç tutuyor?" diye düşünmüş ve kadına sormuş:

—Hanımefendi, şimdi Ramazan değil, niçin oruç tutuyorsun?

Kadın şöyle cevap vermiş:

—Ben üç yıl önce Ramazan'da hastaydım. Bu yüzden oruç tutamadım. Yani, Allah'a oruç borcum var. Bu borcumu ödemek için şimdi oruç tutuyorum.

Bunun üzerine Nasreddin Hoca, kadına zeytinleri vermekten vazgeçmiş. Kadın, Hoca'ya "Biraz önce bana zeytinleri al, parasını yarın ver, dedin. Şimdi niçin vazgeçtin?" diye sormuş

Nasreddin Hoca, kadına şöyle cevap vermiş:

—Sen Allah'a oruç borcunu üç sene sonra ödüyorsun. Bana zeytin borcunu kaç sene sonra ödeyeceksin, bunu bilmiyorum. Bu yüzden sana zeytinleri vermiyorum.

FİDAN

Nasreddin Hoca bir gün evinin bahçesine birkaç fidan dikmiş. Ama bu fidanları akşam sökmüş ve evine götürmüş. Ertesi gün sabah aynı fidanları tekrar bahçeye dikmiş. Fidanları akşam tekrar sökmüş ve evine götürmüş.

Hoca'nın komşuları bunu görmüşler ve Hoca'ya sormuşlar:

—Hocam, çok merak ettik. Niçin fidanları sabahları dikiyor, akşamları da söküyorsun?

Nasreddin Hoca, komşularına şöyle cevap vermiş:

—Bugünlerde mahallemizde çok hırsız var. Onlar gece fidanlarımı çalarlar, diye korkuyorum. Bu yüzden fidanlarımı akşam evime götürüyorum.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

1.Edebî kavram olarak "fıkra" hangi anlamda kullanılmaktadır?

2.Makedonya'da Türkler başta olmak üzere diğer halklar arasında da yeri geldiğinde bir Nasreddin
Hoca fıkrasının anlatılmasının sebebini neye bağlıyorsunuz.

3.Makedon fıkra tipi İter Peo ile Nasreddin Hoca fıkralarının birbirine çok benzemelerini nasıl izah ediyorsunuz.

4.okuduğunuz her iki fıkranın da konusunu tespit ediniz.

5.Bu fıkralarda Nasreddin Hoca'nın hangi yönleri gösterilmektedir?

6.Etrafınızda anlatılan Nasreddin Hoca ve İter Peo fıkralarını derleyip sınıfa getiriniz.

7.Nasreddin Hoca'nın yaşadığı zaman dilimi ile Emir Timur'un yaşadığı zaman dilimi tarihî hakikatler acısından aynı değildir. Fıkrada halkın Timur'un karşısına Nasreddin Hoca'yı çıkartmasını nasıl izah ediyorsunuz?

8.Makedonya Türk edebiyatı yazarlarından İlhami Emin'in "Fil" adlı tiyatro eserinde anlatılan Nasreddin Hoca tiplemesi üzerine neler söylemek istersiniz?

9. Makedonya Türk tiyatrosunun sanatçılarından şair yazar rahmetli Lütfi Seyfullah'ın "Küçük Nasreddin" adlı tiyatro kitabındaki Nasreddin Hoca bizim bildiğimiz Nasreddin Hoca mı?

10. "Borç" adlı fıkrada, kadın niçin zeytinleri tatmak istememiş?

a. Çünkü oruç tutuyormuş

b. Çünkü aç değilmiş

c. Çünkü zeytinler taze değilmiş

ç. Çünkü hoca izin vermemiş

11. "Fidan" adlı fıkrada, Nasreddin Hoca fidanları niçin akşam söküp evine götürmüş?

BATTALNÂME

Türk edebiyatında mensur ve manzum birçok Battal Gazi menkıbesi kaleme alınmıştır. İlk telif veya tercümenin ne zaman yapıldığını tespit etmek mümkün değilse de, bu menkıbenin yazıya aktarılması XI. Asrın sonları veya XII. Asrın başlarında olmuştur. Battal namelerde Anadolu'nun Türkler tarafından fethine dair kayıtların bulunması, Onun Selçuklu Türklerinin ilk zamanlarında veya daha önce kaleme alındığı fikrinin yerleşmesine sebep olmuştur.

Battal name'de cihad ve gazâ ruhu kendini çok kuvvetli hissettirir. Türkçe Battal nameler incelendiğinde bunların bazı özgün vasıflara sahip olduğu görülür. Eski Türk inançlarından ve İran peri masallarından motifler bulunur. Baltalgazi'nin Hindistan seferine çıkarak burada cinlerle ve perilerle savaşması bu motiflere birer örnektir. Battalgazi'nin Aşkar Deniz isimli atı da kendisi gibi kahramandır. Atın da kahraman sayılması, menkıbenin eski Türk geleneklerinden etkilendiğini gösterir. Nitekim Dede Korkut hikâyelerinde ve bazı Türk destanlarında ve Köroğlu destanında da olduğu gibi kahramanların atlarının da ön plana çıktığı bilinmektedir.

Battalnâme, yüzyıllar boyunca Anadolu ve Rumeli'de halk arasında sözlü olarak yaşamıştır. XVI. yüzyılda da yazıya geçirildiği tahmin edilmektedir. XVIII. yüzyıl şairlerimizden Dârendeli Bekâî (l 757–1774) de yedi bin bey iti ik bir Battal Gazi hikâyesi yazmıştır.

Müslümanların Bizanslılarla yaptıkları savaşları esnasında yiğitlik gösteren Seyyid Battal Gazi'nin kahramanlıklarını anlatan bir eserdir.

Türkler, İslâmiyet'i kabul ettikten sonra İranlılar ve Araplar ile komşu oldular. Bunun sonucu olarak, onların edebiyatlarından etkilendiler. Bazı destanların, kahramanlarını değiştirip, yerli ve millî unsurlar ekleyerek kendilerine mal ettiler. Battal name böyle bir destandır.

Battal name, Arap kumandanı Seyyid Battal Gazi'nin şahsı etrafında oluşmuştur. Sayyid Battal Gazi'nin tarihi kişiliği hakkında kesin bilgiler yoktur. Battal, " kahraman" demektir. Asıl adı Abdullah'tır. 740-741'de Seyitgazi yakınlarında Bizanslılarla yapılan savaşta şehit olmuştur. Ancak, destanın ortaya çıkmasında bu tarihî kişinin rolü olsa bile, halk muhayyilesi onu, Anadolu'nun fethi mücadeleleri içinde bir "alp-gâzi" tipi olarak

şekillendirmiş, Türkleştirmiştir. Eserde dinî ve destanî motifler yanında masal motifleri de yer alır.

Destanda, Malatya Emirliği zamanında meydana gelen Arap-Bizans savaşları anlatılmaktadır. Olayların geçtiği yerler, Malatya merkez olmak üzere Kayseri, İstanbul, Amasya, Tarsus, İskenderun ve Suriye çevreleridir.

Battal name, yüzyıllar boyunca Anadolu halkı arasında sözlü olarak yaşamış, tahminen XVI yy. da yazıya geçirilmiştir. XVIII. yy. da Bekâî (1757–1774) tarafından manzum olarak da yazılmıştır.

Sonraları ortaya çıkan Danişmentnâme ve Saltuknâme de Battalnâme'nin bir anlamda devamı niteliğindedir. Danişmentnâme'nin kahramanı olan Sultan Melik Şah'ın emîri Melik Ahmed Gazi ile Saltuknâme'nin kahramanı Saltuk Baba, Battal Gazi'nini torunu olarak gösterilir. Battal Gazi, Peygamber soyundan sayıldığından " Seyyid" lâkabıyla anılır. Dolayısıyla, Melik Ahmed ve Saltuk Baba da aynı soydan gösterilir.

Sema Devir'in Türkiye Türkçesiyle ve kısaltılarak hazırladığı Battal Gazi Destanımdan alınmış aşağıdaki parçada Battal Gazi, olağanüstü güce sahip bir kahraman olarak anlatılmaktadır.

BATTALNÂME'DEN

—Hadi, yürüyün düşman üstüne. . .

Ahmet, hepsinden önce kılıcını çekip düşman içine dalmıştı bile. Arkasından Battal Gazi, Gazi Cude, ve oğulları da hızla düşman içine daldılar. Emir Ömer'se askerlerini biner biner düşman üzerine saldı. Önlem almak için yanında bir süvari bıraktı.

On bin kişilik İslâm askeri karşısında yüz binleri bulan düşman, zaman zaman Müslümanları zor durumda bırakır gibi oluyordu. Hatta bir ara etraflarını öyle bir kuşattılar ki yenileceklerini sanıp çok üzüldüler.

Buna rağmen hiç bir Müslüman askeri geri adım atmadı. Dönüp arkasına bile bakmadı.

İşte tam bu sırada inanılması güç bir şey oldu. Çok kuvvetli bir rüzgâr çıktı. Düşman askerleri önünü göremez oldu. Rüzgâr hepsinin gözlerinin içine dalıyor, zırhlarının içinde uğulduyor, toprağı havalandırıp gözlerine kaçırıyor, atlarını yere yıkıyordu. Allah İslâm askerlerine böyle yardım ediyordu. Çünkü onlar rüzgârın varlığını dahi hissetmiyorlardı.

Ancak bu duruma çok şaşırıyorlardı. Karşılarındaki düşman durup dururken ters yüz olmuş, âdeta yıkılmıştı. Hepsi savaşı bırakıp gözlerini ovuşturmaya başladılar. Sayıları yüz binleri bulmasına rağmen darmadağın oldular.

Battal Gazi, düşman bayraktarının bulunduğu tepeye kadar geldi. Adamın elinden Bizans bayrağını büyük bir hışımla çekti. Adam o hızla yere yuvarlandı. Şimdi Battal, elinde Bizans bayrağıyla düşman askerine doğru bakıyordu. Asker bunu görünce yüreğini büsbütün korku sardı. Hepsi kaçışmaya başladılar.

Hemen kaçanların ardına düşüldü. Tam üç gün üç gece kovalamaca devam etti. Birçoğu kılıçtan geçirildi. On bin kadarı da teslim alındı. Kayser oğlunun büyük çadırı Battal'ın eline geçti. Battal Gazi bu çadırı Ahmet'e hediye etti.

Sonra da daha önce Müslümanlığı kabul etmiş olan Kayser oğlu Rebi'ye dönerek;

—Ey aziz kardeşim! Sen de görüyorsun ki Bizans askeri buraya kadar ocağımızı söndürmek, başlarımızı kesip babana götürmek için geldi. Sayıca bizden kat kat fazla oldukları hâlde, Allah'ın yardımıyla bozguna uğradılar, elimize esir düştüler. Bunları ne yapalım? dedi.

Rebi, babasının askerlerine baktı.

—Eğer bunlarda zerre kadar akıl varsa Müslüman olurlar, yoksa. . .

Fakat Rebi sözlerini tamamlamadan askerin çoğu hep bir ağızdan;

—Biz İslâm'ı kabul ettik. Yalnız bize nasıl Müslüman olacağımızı öğretin de sizler gibi Allah'ın huzurunda başımızı secdeye koyalım, dediler.

Askerlerin bu sözleri üzerine Rebi ellerini açtı ve şükretti.

—Yarabbi, sana şükürler olsun, belki de canımızı almaya geldikleri için onları öldürecektik. Sen bizi bunu yapmaktan alıkoydun. Onlar biraz önce düşmanlarımızdı. Ama şimdi kardeşlerimiz oldu. Sen ne kadar yücesin ki kalbimizi dolduran düşmanlık ve kini bir anda sevgiye ve saygıya çevirdin.

Bütün İslâm askerleri de onları sevgiyle kucakladılar. Şemun'un elinden hiç bir şey gelmiyor, sadece seyretmekle yetiniyordu.

Yaşanan bu durum onun için çok acıydı. Yola çıkarken Rebi'yi getirmek için yemin etmemiş miydi? Oysa şimdi en değerli komutanlarından birini, Ahmer'i de burada bırakıp gidiyordu. Üzüntüsü gitgide derinleşiyor, içini burkuyordu. Ne garip, kardeşi Rebi artık ona yabancıydı. Ya İstanbul'a vardığında Kayser'e ne diyecekti? Nerede yanlış yapılmıştı?

Müslümanların tarafına baktıkça şaşkınlığı artıyordu. Biraz önce yanında bulunan askerler sanki onlardan biri olmuştu. Bu düşünceler sürekli kafasında dolaşıyor, beynini kemiriyordu. Sonunda Bizanslılar yenilginin verdiği keder içinde, başları öne eğik bir şekilde İstanbul'a doğru yola koyuldular.

Müslümanlarsa kendinden emin, coşkulu bir şekilde Malatya'ya girdiler. Halk onları büyük bir içtenlikle bağırlarına bastı. Zafer Malatya'yı şenlendirmişti. Gönüller ferahlamış, şehre huzurlu bir hava hâkim olmuştu.

Battal Gazi atının üzerinde herkesi selâmlıyor, böyle bir topluluğun içinde olduğu için şükrediyordu. Savaşın en zorlu anlarında bu özverili insanların duaları sanki kucaklarında yankılanmıştı. O zaman direnci iki katına çıkmış, zaferin geleceğine daha çok inanmıştı.

İşte dualarını eksik etmeyen bu insanlar, şimdi onları sımsıcak bir şekilde karşılamıştı. Kimisiyse evlâtlarına kavuşmanın sevinci içindeydi. Kimisiyse evlâtlarını bulamamıştı. Ama onları kaybetmenin acısını yüreklerine gömmüşlerdi. Evlâtları şehit olmuştu ya, bu onlara yeterdi.

Battal Gazi henüz anasını görememişti kalabalığın içinde. Sağa sola bakınırken, kendisini seyreden bir çift gözle karşılaştı. Bu gözleri tanıyordu. Savaşa gitmeden önce içinde fırtınaların kopmasına sebep olan şey, işte bu gözlerdi. Battal'ın yüzü kıpkırmızı oldu birden. Şinda'ya tekrar bakamadı. Yanından geçip gitti. Oysa savaşta onca yiğidi nasıl yenilgiye uğratmıştı. Fakat şimdi, Şinda karşısında yenilmişti. Onu gördüğü an bütün direncinin alt üst olmasına bir türlü anlam veremiyordu. Bu duygular içindeyken anasını gördü. Hasretle kucaklaştılar.

Herkes bayramı yaşayadursun, Emir Ömer elde edilen ganimetlerin pay edilmesiyle uğraşıyordu. Ganimetin beşte biri halifenindi. Bunlar bir fetih mektubuyla birlikte Bağdat'a halifeye yollandı. Geri kalansa askerler arasında pay edildi. Battal Gazi kendi hakkına düşeni, yeni Müslüman olan kardeşlerine verdi.

Fetih mektubu, Bağdat'a ulaşınca, halife bu müjdeli haber karşısında çok mutlu oldu. Zafer bütün şehre duyuruldu. Müjdeyi getirenler ödüllendirildi. Türlü türlü hediyelerle Malatya'ya döndüler.

Bu arada Bizans'ı derin bir korku ve ümitsizlik sarmıştı. Bir gün İstanbul'un da Müslümanların yönetimi altına gireceğini iyiden iyiye hissettiler.

(...)

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Sözlük: *kayser:* Roma hükümdarı; *şehid:* Allah (C.C) için, vatan için, namus uğrunda savaşırken ölen Müslüman; *halife:* Hazreti Muhammed'in ölümünden sonra Müslümanların idaresinin başına geçen kimse.

Sorular:

1.Parçada ne gibi destanî özellikler bulunmaktadır?

2.Seyyid Battal Gazi nasıl bir tiptir?

3. Battalnâme, Türk halkı tarafından çokça anlatılan ve okunan eserlerin başında gelir, bunun sebebi nedir?

4. Battal Gazi'nin aslen Arap olmasına rağmen bazı kaynaklarda Türk kahramanı olarak gösterilmesinin sebebi nedir?

5.Parçada, Allah (C. C.) İslâm askerlerine nasıl yardım ediyor? Buna benzer bir olaya Hz. Muhammed'in bizzat katıldığı bir savaşta da rastlıyor muyuz?

6.Yavuz Sultan Selim bir şiirinde:

Şirler pençe-i kahrımda olurken lerzan
Beni bir gözleri ahuya zebun etti felek.

Arslanlar kahrımın pençesinde titrerken Beni bir ceylân gözlüye mağlûb etti felek demişti. Battal Gazi'nin burada anlatılan parçada başından geçen olayın da Yavuz Sultan Selim'inkine benzer bir tarafı var mı?

7."Ocağımızı söndürmek" deyimini açıklayınız. Aynı anlama gelen başka deyimlerimiz de var mı?

8. İslâmi dönem Türk destanları hangileridir?

XV. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATI

15. Yüzyılın Türk edebiyatı iki farklı coğrafyada merkezleşmiştir. Bunlardan birincisi, temeli Köktürk, Uygur. Karahanlı ve Harezm Türkçeleri çizgisine dayalı olarak Türkistan'da gelişen Doğu Tiirkçesi (Çağatay) edebiyatıdır. İkincisi ise, Oğuz Türkçesi ile Kafkasya ve Anadolu'da ortaya çıkan Batı Türkçesi (Osmanlı ve Azerî) edebiyatıdır. Anadolu'da odaklaşan bu edebiyata " Divan edebiyatı" veya " Klâsik Türk edebiyatı da denilmektedir. Farklı coğrafyalarda gelişmesine rağmen, aynı kaynaktan gelen bu iki edebiyatı birlikte değerlendirmek gerekir. İki edebiyat arasında işlenen konular, kullanılan edebî tür ve nazım şekilleri birbirine benzer; batta çok defa aynıdır.

13.-14. yüzyıllarda Çağatay Türkçesi ile yazan şair ve yazarlar, 15. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlayan Klâsik Çağatay edebiyatına zemin hazırlamışlardır. 15. yüzyılın ilk yarısında eser veren şahsiyetler şunlardır: Sekkâkî, Haydar Tilbe, Yusuf Emîrî, Mevlânâ Lûtfî, Seydî Ahmed Mirza, Gedâî, Atâî, Ahmedî ve Yakînî.

15. yüzyıl Çağatay edebiyatının asıl temsilcileri, yüzyılın ikinci yarısında eserler vermiş olan Ali Şîr Nevâî ve Sultan Hüseyin Baykara'dır. Aynı dönemde yaşayan bu iki büyük şahsiyet, birlikte büyümüş, birlikte devlet hizmetinde bulunmuş ve birlikte sanatla, edebiyatla meşgul olmuşlardır. Bu dönemde, Çağatay edebiyatı, sanat ve ruh bakımından en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Ali Şîr Nevâî, Türk dilini savunmak yanında, bu dille üstün bir edebiyatın ortaya konulabileceğini de ispatlamıştır. Onun " Hamse"si ve diğer eserleri Türk dilinin şaheserleridir. Türk dilinin sultanı Ali Şîr Nevâî'nin ortaya koyduğu bu edebî dil, bütün Türkleri birleştirmiştir. Ali Şîr Nevâî, bu durumu bir beyitinde şöyle ifade etmiştir:

Türk nazmında çü men tartıp alem,
Eyledüm ol memleketni yek-kalem

(Türk şiirinde bayrak açtığımdan beri, Türk ülkesini tek bir dil etrafında birleştirdim.)

Ali Şîr Nevâî'nin eserlerinde kullandığı bu yazı dili, 20. yüzyılın başlarına kadar yalnızca Doğu Türklüğünün değil, Kuzey Türklüğünün de ortak yazı dili olmuştur.

15. yüzyılda Anadolu'da ve Kafkasya'da gelişen edebiyat ise; yine başka bir klâsik dönemin başlangıcı olmuştur. Anadolu'da Türk birliğinin sağlanmış olması ve kendisi de bir

sanatçı olan Fatih Sultan Mehmed'in sanatçılara değer vermesi, bu gelişmeyi hızlandırmıştır. Bu yüzyılda, Osmanlı sahasında daha çok gazel, kaside ve mesnevî nazım şekilleri kullanılmıştır. Bu devrin önde gelen edebî şahsiyetleri şunlardır: Ahmet Dâî, Süleyman Çelebi, Şeyhî, Cem Sultan, Ahmed Paşa, Hamdullah Hamdî, Necâtî.

15.yüzyılda Azerbaycan'da eser veren şairler arasında Kişverî, Habîbî, Cahanşah, Hakîkî, Hâmîdî, Hâşîrnî sayılabilir. Bu şairlerden Kişverî, Ali Şîr Nevâî'nin etkisinde kalmıştır.

Aynı dönemde, Osmanlı sahasında pek çok mensur eser de yazılmıştır. Kaygusuz Abdal, Sinan Paşa, Oruç Beg, ve Mercimek Ahmed mensur eser veren önemli şahsiyetlerdendir. Bu dönemde daha çok Osmanoğulları'nın tarihini sade bir dille anlatan " Tevârih-i 'Al-i Osman" tarzında mensur eserler yazılmıştır.

Aynı yüzyıl içerisinde, tekkeler çerçevesinde oluşan bir de Tasavvuf edebiyatı mevcuttur. Bunlar daha çok dînî nitelikli eserler olup Muhammediye ve Mevlid tarzındaki eserlerdir. Süleyman Çelebi, Hacı Bayram Velî, Yazıcıoğlu Ahmed, Rûşenî ve Kemâl Ümmî gibi şahsiyetler bu tarzda eserler vermişlerdir.

ALİ ŞÎR NEVÂÎ

Türk dünyasının en büyük şairlerinden olan Ali Şîr Nevaî, Herat'ta doğdu. Babası Timurîler sarayının vazifelilerinden Gıyaseddin Muhammed'dir. Çocukluğunda babası ile bir süre Irak'ta yaşadı. 1452 yılında Ebulkasım Bâbür, hükümdar olunca babası ile birlikte Horasan'a döndü. Eğitimini Meşhed ve Semerkant'ta tamamladı. Bu sırada ileride hükümdar olacak çocukluk arkadaşı ve süt arkadaşı Hüseyin Baykara da aynı mekteple talebedir, böylece aralarında ölünceye kadar devam edecek bir dostluk kuruldu. 1469 yılında Hüseyin Baykara sultan olunca, valilik, vezirlik ve emirlik makamlarında görevlendirilen Ali Şîr Nevâî, sultanın akıl danıştığı ve halkın sevdiği bir devlet adamı oldu.

Babasından kalan büyük servete sahip olduğundan, devlet görevlerinde bulunduğu için maaş almadan çalıştı, hizmet etti. Genç yaştan itibaren serüven dolu bir hayatı oldu, pek çok savaşa girdi. 1501 yılı başında, seferden dönen sultan Hüseyin Baykara'yı beklerken vefat etti.

Ülkesine bilim, sanat, imar, teknik, siyaset, sosyal ve ekonomik alanlarda önemli hizmette bulunan Ali Şîr Nevâî, Herat'ı bir bilim ve sanat, edebiyat merkezi hâline getirmişti.

Ali Şîr Nevâî, çocukluk yıllarından itibaren şiirle meşgul olmuş; küçük yaşta pek çok şairin şiirlerini ezberlemiştir. Bu dönemde bilhassa Ferideddîn Atar'ın "Mantıku't-tayr" isimli eserinin etkisi altında kalmış, daha sonra kendisi de ona nazire olark "Lisanü't-tayr" isimli eserini yazmıştır. Nevâî, ilk gençlik yıllarından itibaren şiir yazmaya başlar. Onun şair olarak yetişmesinde şair olan dayıları Kabûlî ile Garibî'nin mühim tesirleri olmuştur. Ali Şîr, Türkçe şiirlerinde Nevâî, Farsça şiirlerinde ise Fânî mahlasını kullanmıştır. Nevâî, çok sayıda şiir yazmıştır. Sadece gazellerinin sayısı 2600'ü geçmiştir. Bununla birlikte, her şiiri âhenk ve muhteva bakımından ayrı bir güzellik taşır.

Ali Şîr Nevâî, Klâsik edebiyatın geleneklerine uygun eserler vermiştir. Türk edebiyatında görülen bütün aruz kalıpları ve bütün nazım şekilleriyle şiirler yazmıştır. Sağlığında şöhreti Türkistan'ı aşarak İstanbul'a kadar ulaşmıştır; eserleri Osmanlı sahası da dâhil olmak üzere Türk dünyasının her yerinde okunmuş, Türk edebiyatında tesiri yüzyıllarca devam eden bir eser olmuştur.

Nevâî, Türkçenin büyük bir dil olduğuna inanır. Türkçe şiir yazılamayacağına inanan bazı şairlerin eserlerini Farsça yazdıkları bir dönemde o, Türk diliyle de güzel eserler yazılabileceğini ispat etmiştir. Onun en büyük özelliği, Türkistan Türkçesi'ni eserleriyle kuvvetli bir edebî dil hâline getirmiş olmasıdır. Bu özellik, onun şuurlu bir dil milliyetçisi olduğunu gösterir. Türkçeye karşı duyduğu derin sevgi ve bu dille yazdığı eserlerinin uyandırdığı büyük akisler sebebiyle, Türkistan Türkçesi yüzyıllarca onun adıyla, "Nevâî dili" diye anılmıştır.

Ahenkli bir dil, zengin hayallere, derin düşünceye, coşkun duygulara sahip olan Ali Şîr Nevâî, şiirlerindeki lirizmle de dikkatleri çekmiştir.

Eserleri: 1470'lerde kendisi, "Bedâyiü'l-bidâye" ve Nevâdirü'n-nihâye" isimli iki divan tertip eder. 1490'larda ise bütün şiirlerini, Hazâinü'l-meânî" adıyla dört cilt hâlinde toplar. Halk arasında, "Çâr Divân" adıyla meşhur olan bu külliyat "Garâibü's-sigâr", Nevâdirii'ş-şebâb", "Bedâyiü'l-vasaf' ve "Fevâidü'l-kiber" adlarını taşır.

Hazâinü'l-Meânî, şairin dünyanın dirlik ve düzeni, insanların mükemmeliyete erişmesi yolunda fikirlerini ihtiva eden manzum bir eserdir. Bu şiir anlayışının yegâne dayanağı ise aşktır. Bu aşkın mahiyeti ise, şairin kalbi gibi duygu yüklüdür. Şiirlerinde beşerî ve İlâhî aşkı pek yakın surette terennüm etmiştir.

Nevâî, 1483–1485 yılları arasında, ilk Türkçe Hamse"yi yazmıştır. Bu eser, "Hayretü'l ebrâr", "Ferhâd ü Şirin", "Leylâ vü Mecnûn", "Seb'a-i Seyyare", "Sedd-i İskender" adlı mesnevilerden meydana gelmektedir. 26 bin beyitten oluşan bu hamsede, 15. yüzyıl Türkistan Türklerinin dinî inancı, hayat tarzı vb. konularda geniş bilgiler bulunmaktadır. Tarihî devirlerde cereyan eden hâdiseler de eserde işlenmiştir. Şair eski şarkın Hüsrev, Dârâ, İskender gibi isimleri efsane ve rivayetlere karışan şahsiyetlerden, Leylâ ile Mecnûn gibi aşkları bütün dünyaya destan olan âşıkların hayatlarından yeni bir ruh ve mânâ kazandırarak bahseder. Devrinin en mühim sosyal meselelerini, milletinin arzu ve dileklerini sanatkârane bir üslûpla terennüm eder.

"Lisânü't-tayr", Nevâî'nin 1499 yılında yazdığı tasavvufî manzum eserlerinden biridir. Eserde, kuşların münakaşaları vasıtasıyla Nevâî, tasavvufun asıl maksadının Hakk'a ulaşmak olduğunu izah eder.

Nevâî, Fars diliyle de eserler yazmıştır. Bunlar; "Dîvân-i Fânî" ve "Sitte-i Zarûriyye'dir.

Nevâî, mensur eserlerini ömrünün son on yılı içinde yazmıştır. Dil, edebiyat-tarih ve felsefe konularını işlediği bu eserler, üslûp bakımından da nesir sanatının güzel örnekleri arasındadır.

Bunlar; "Mîzânü'l-evzân", "Mecâlisü'n-nefâis", "Risâle-i Muamma", "Hamsetü'l-mütehayyirîn", "Mahbûbu'l-kulûb", "Muhâkemetü'l-lûgateyn", "Nesâimü'l-mahabbe", "Târih-i Enbiyâ ve Hukemâ" ve "Târih-i Mülûk-i Acem"dir. "Muhâkemetü'l-lûgateyn", Nevâî'nin en önemli eserlerinden biridir.

GAZEL

1.Barsang al cânımnı tâ sinsiz manga cân kalmasını
Cân kalıp içre nâgeh dâğ-ı hicran kalmasını

2.Çün öler min çın diyin ışkı bozıig köngltimdedür
Min ölüp ol gene bu vîrâıicdc pinhân kalmasun

3.Ey köngül di közge bu dem kim tirig min kilse yâr
Arızıdın behre alsun arsu hayrân kalınasım

4. Hicride ança belâ yitkür manga ey çerh kim
Özleler ışkın heves kılmakka imkân kalmasun

5.Müjde-i vaslın diben ey kim köngüldin hicr okın
Tarta sin veli vâkıf bol ki peykân kalmasun

6.Delir ara andak ma'aş itkil ki sindin kalmasa
Tâ'at andak kim kirektiir bârı isyân kalmasun

7. Ey Ncvâyî sâbit olsun şâh-ı Gâzî devleti
Allıda kul bolmağan âlemde sultân kalmasun

Vezini, fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün olan bu gazelin günümüz Türkçesiyle nesre çevrilişi şöyledir:

1.Gidersen canımı da götür, sensiz bana can gerekmez. Can içinde can kalıp, ansızın hicrân yarası çekmeyeyim.

2.Doğrusunu söylemek gerekirse ben ölüyorum, fakat onun aşkı benim yıkık gönlümdedir. Ben ölünce o hazine bu virânede saklı kalınasın.

3.Ey gönül göze söyle, bu zamanda diriyim, sevgili gelirse yanağından hisse alsın, fazla hayran kalmasın.

4.Ey felek, sevgilinin ayrılığından bana öyle belâ ver ki; başkalarının aşkına kapılmaya fırsat olmasın.

5.Kavuşma müjdesini söyleyerek gönülden ayrılık okunu çıkarıyorsun, yazık; yalnız okun temreninin kalmadığını iyice anlayasın.

6.Dünyâda o şekilde yaşa ki gerektiği gibi ibâdet yapamasan bile, bari sende isyan kalmasın.

7.Ey Nevâî, Gâzî Şah'ın devleti sabit olsun, âlemde onıın önünde kul olmayan sultan kalmasın.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Sözlük: *Barsang:* Gitsen; *dâğ-ı hicrân:* Ayrılık yarası; *çın:* Doğru; *genç*: Hazine; *pinhan:* Gizli; *tirig*: Canlı, diri; *kilmek:* Gelmek; *arız:* Yanak; *behre:* Nasip, pay, hisse; *asm:* Fazla, fazlaca; *ança:* O kadar; *yiktürmek:* Ulaştırmak; *müjde-i vasi:* Kavuşma müjdesi; *diben:* Diyerek, söyleyerek; *tartmak*: Çıkarmak; *vâkıf bulmak:* Anlamak; *peykân:* Okun ucundaki demir; *dehr ara:* Dünyada; *andak:* O şekilde; *maaş itmek*: Yaşamak; *tâat:* İbadet; *kirek:* Gerek, lâzım; *Şâh-ı Gâzî*: Hüseyin Baykara, *Şah Gazi; allıda*: Huzurunda, önünde; kul bolmak: Köle olmak.

Sorular:

1.Anadolu sahasında Klâsik Türk Edebiyatı dediğimiz Divan Edebiyatı gelişirken Orta Asya'da da aynı özellikleri taşıyan bir klasik Türk edebiyatının gelişmiş olmasını nasıl izah ediyorsunuz.

2. Bu yüzyılda Balkanlarda da; özellikle Makedonya'da da Klasik Türk Edebiyatı yazarlarına ve onların eserlerine rastlanıyor mu? Araştırınız.

3.Çağatay Türkçesinin bir edebî dil haline gelmesinde Ali Şîr Nevai'nin rolü nedir?

4. Şiirde Orta Asya Türkçesi'nin özellikleri görülmektedir. Bunların bir kısmı az çok değişik şekilde günümüzde Türkiye Türkçesi'nde de kullanılmaktadır: Min (ben), kirek (gerek). . . gibi kelimelerin bugünkü kullanılışlarını da dikkate alarak Çağatay Türkçesi'nin özelliklerinden bazılarını söyleyiniz.

5.Gazelin tamamında ele alınan tema nedir?

6.Şairin Şah-ı Gazi dediği Sultan Baykara olabilir mi? Niçin?

7.Şair kendi gönlüne, sevgiliye ve feleğe nasıl seslenir? Bunlar nasıl bir ruh halinin sonucudur?

SÜLEYMAN ÇELEBİ

Süleyman Çelebi denilince Türk Edebiyatında akla ilk gelen "Mevlid"dir. Mevlid'in yazarı Süleyman Çelebi'nin hayatı hakkında sağlam bilgiler yoktur. Kimi kayıtlara göre Yıldırım Beyazid'in divan imamlığında bulunduğu ve Emir Buhârî dervişlerinden olduğu, Bursa Ulu Camii imamlığı yaptığı bilinmektedir. 1422 yılında öldüğü tahmin edilen Süleyman Çelebi'nin mezarı Bursa'dadır.

Sağlam bir dinî terbiye alan ve iyi bir öğrenim gören şair Mevlid isimli şiriyle tanınmaktadır. Gölpınarlı'nın Lalifî Tezkeresi'ne dayanarak verdiği bilgiye göre, Bursa'da bir hoca vaaz ederken peygamberleri birbirinden ayıramadığını görünce o anda irticalen (doğaçlama olarak): "Ölmeyip İsa göğe buldu yol Ümmeti olmağ üçün ol" beyitini söylemiştir. Daha sonra peygambere övgü temasını zenginleştirerek bugün hâlâ okunmakta olan mesnevi tarzındaki mevlidi yazmıştır.

Şair bu eserinde saf, sade, içten ve coşkulu bir dil kullanmıştır. Halkın anlayacağı bir dil ile yazılan bu eser Peygamberimiz Hz. Muhammed'e duyulan derin sevgi ve saygının çok samimî bir ifadesi olarak asırlarca zevkle, heyecanla okunup günümüze kadar gelmiştir. Değerinden hiç bir şey kaybetmeyen bu eserin pek çok dile tercümesi yapılmıştır.

Süleyman Çelebi'den sonra Mevlid yazanlar olmuş ise de onunki kadar yayılıp üne kavuşamamıştır.

İtalyanca, Urduca, Almanca, İngilizce, Rumca, ... gibi pek çok dile çevrilen Süleymen Çelebi'nin Mevlid'i hakkında 1922'de Almanya'da Bonn Üniversitesinde bir dokora tezi yapılmıştır. Türkiye'de de Prof. Dr. Necla Pekolcay'ın doktora tezi Mevlid'dir.

Hz. Muhammed'in doğumunun kutlanmasına Erbil Atabeyi Muzaferaddin Gökbörü tarafından XIII. yüzyılda başlanmıştır. XV. yüzyılda Süleyman Çelebi'nin eseri olan Mevlid bu geleneğin yaygınlaşmasında etkili olmuştur.

Günümüzde ise, sadece Mevlid kandilinde değil her yıl nisan ayının üçüncü haftasında "Kutlu Doğum Haftası" adıyla Hazreti Muhammed için faaliyetler, etkinlikler düzenlenmektedir. Türkiye'de başlatılan bu etkinlikler hâlihazırda Makedonya'da da yapılmaktadır.

Süleyman Çelebi'nin eseri zaman içerisinde geniş bir coğrafyada dilden dile geçerken, çıkarma ve eklemelerle yer yer değişikliğe uğramıştır.

Eserleri: Süleyman Çelebi'nin bilinen tek eseri Vesiletü'n-Necat (Kurtuluş yolu) adlı Mevlid'dir. 800 beyitlik bir mesnevi olan bu eser 1409'da tamamlanmıştır. Oldukça temiz bir Türkçe ile yazılan bu eser, mesnevi nazım şekliyle aa bb cc. . . kafiye örgüsüyle ve aruzun fâilâtün / fâilâtün / fâilün / kalıbıyla yazılmıştır.

Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i; Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı araştırma sahasına giren pek çok edebî türleri de bünyesinde barındırmaktadır. Eser altı bölümden oluşmaktadır: Münacaat (Allah'a yalvarış), Velâdet (Peygamberimizin doğuşu), Risâlet (ilk vahyin gelişi), Mirac (Hz. Muhammed'in göğe yükseliş mucizesi), Rıhlet (vefatı), Dua (Allah'tan günahların affı, Hz. Muhammed'den şefaat dileği).

Okuyacağınız parça orijinal metinden alınmıştır ve veladet bölümündendir:

MEVLİD'DEN

Ol gice kim toğdı ol hayr-ül-beşer
Anası anda neler görd i neler

Ol rebî'ül-evvel ayı nicesi
On ikinci gice isneyn gicesi

Toğduğın bilirdi ol halka temam
Ne didüğin işid imdi iy hümâm

Dedi gördüm ol habîbün anesi
Bir aceb nur kim güneş pervanesi

Berk urup çıkdı evümden nâgehân
Gökler irdi vü nûr oldı cihan

İndi göklerden melekler saff u saf
Ka'be gibi kıldılar evüm tavâf

Hem havâ üzre döşendi bir döşek
Adı Sündüs döşeyen anı melek

Üç alem dahi dikildi üç yire
Her birisi eydeyim nire nire

Mağrib ü maşrıkda ikisi anun
Biri damında dikildi Kâbe'nün

Yarılup dîvâr çıkdı nâgehân
Üç bile hûri bana oldı ayân

Çevre yanuma gellip oturdılar
Mustafâ'yı birbirine muştılar

Didiler oğlun gibi hiçbir oğul
Yaradılalı cihân gelmiş değül

MERİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Sözlük: *isneyn:* Pazartesi; *ayan olmak:* Görünmek; *hayrü'l-beşer*: İnsanların en hayırlısı; *hümân:* Akıllı; *rebiü'l-evvel*: Kamerî aylardan biri; *nâgehân:* Ansızın; *hâbîb*: Sevgili, burada Hazreti Muhammed için kullanılmıştır; *alem:* bayrak; *berk urmak:* Şimşek çakmak, çıkmak; *eydeyim:* Söyleyeyim; *tavâf kılmak:* Etrafını dolaşmak; *magrib*: Batı; *maşrık*: Doğu; *muştulamak*: Müjdelemek.

Sorular:

1.Makedonya'da da belirli günlerde mevlid okuma/okutma geleneği var mı?

2.Makedonya'da yaygın olarak hangi şairin yazdığı mevlid okunmaktadır?

3. Makedonyalı şairler arasında da mevlid yazarı var mı?

4. Süleyman Çelebi'nin kaleme almış olduğu Mevid'in Makedonca, Boşnakca, Arnavutca ve Romca tercümeleri de var mı?

5.Bir mevlid merasimi izleyerek gözlemlerinizi ve duygularınızı bir kompozisyon halinde defterinize yazınız.

6.Mevlid, Hz. Muhammed'in doğumunu anlatan edebî türdür. Genellikle mesnevî nazım şekliyle yazılan bu türde peygamberin hayatı, savaşları, mucizeleri, ahlâkı ve ölümü de söz konusu edilir. Hz. Muhammed'i konu alan başka türler hangileridir? Araştırınız.

7.Türk destanlarında "ışık" motifine sıkça yer verilmiştir. Destanlarımızda ışık gökten indiği halde Mevlid'de ışık (nur) göğe yükselmektedir. Bu konuda neler söyleyebilirsiniz?

8.Peygamberin doğumu anında ne gibi olağanüstülükler yaşanmıştır? Bunları şiirden hareketle anlatınız.

9.Şiirin dilini günümüz Türkçesi ile karşılaştırınız.

10.Başka peygamberlerin doğumu üzerine yazılmış şiirler ve doğum kutlamaları ile ilgili gelenekler biliyor musunuz?

MEVLİD'DEN

Toğdı ol saatte ol sultan-ı dîn
Nura gark oldı semâvât u zemin
Yaradılmış cümle oldı şâdumân

Gam gidüp âlem yeniden buldu cân
Cümle zerrât-ı cihân idüp nidâ
Çağrışuban didiler kim merhanâ
Merhabâ iy ‘âl-i sultân merhabâ
Merhabâ iy sırr-ı furkân merhabâ
Merhabâ iy derde dermân merhabâ
Merhabâ iy mâh ü hûrşîd-i Hudâ
Merhabâ iy Hakdan olmayan cüdâ
Merhabâ iy bülbül-i bâğ-ı cemâl
Merhabâ iy âşinâ-yı Zü’l-celâl
Merhabâ iy ‘âsî ümmet melcei
Merhabâ iy çâresüzlereşfâ’ı
Merhabâ iy can-ı bâkî merhaba
Merhabâ iy uşşâka sakî merhabâ
Merhabâ iy kudretü’l-‘ayn-i Halîl
Merhabâ iy hâsı mahbûb-ı Celîl
Merhabâ iy rahmeten li’l-âlemin
Merhabâ sensin şefi’u’l-müznibîn
Merhabâ iy pâdişâh-ı dü cihân
Senin içün oldı kevn ile mekân
Ey cemâli gün yüzi bedr-i münîr
Ey kamu düşmişlere sen sest-gîr

ŞEYHÎ

Asıl adı Yusuf Sinaneddin olan Şeyhî, Germiyanoğulları Beyliğimin başşehri olan Kütahya’da 1371 yılında doğdu. Memleketinde başladığı öğrenimi sırasında şair Ahmedî’den ders aldı, sonra İran'a gitti. Orada tıp, hikmet ve tasavvuf sahalarında kendini yetiştirdi. Dönüşünde Ankara’ya uğrayarak Hacı Bayram Velî'yi ziyaret etti ve ona bağlandı. Bu sebeple Şeyhî mahlasını aldı. Sonra Kütahya’ya yerleşerek bir attar dükkânı açtı ve hekimliğe başladı.

Kendi gözleri de rahatsız olan Şeyhî'nin, özellikle göz hastalıkları sahasında uzman olduğu ve Germiyanoğlu Yakup Bey'e hekimlik ve müsahiplik yaptığı bilinmektedir. Osmanlı Sultanı Çelebi Mehmed'in Karaman seferi sırasında (1415) ortaya çıkan hastalığını tedavi etmesinden sonra padişahın özel hekimi oldu. Hizmeti karşılığında kendisine tımar olarak verilen Tokuzlu köyüne giderken yolda soyulması üzerine meşhur eseri Harnâme'yi yazdı. Memleketi olan Kütahya'da 1431'de öldüğünde altmış yaşındaydı. Mezarı da Dumlupınar'ın Çifte Pınar köyündedir.

Anadolu'da klâsik şiirin kurucularından sayılan Şeyhî, XV. yüzyılın büyük şairlerinden biri olarak divan şiirinin kaidelerini daha belirli ve canlı bir tasvir yeteneğiyle yazdı. Arştırmacılar, Şeyhî'nin Fars edebiyatının kuvvetli tesiri altında olduğunu belirtiyorlar. O başta Selmân-ı Sâveci ve Hafız-ı Şirâzî olmak üzere Mevlânâ, Sadî, Zahir-i Faryabî gibi şairlerden dünya görüşü ve şiir zevki bakımından faydalanmış, bazı beyitleri de mealen nazmetmiştir.

Şeyhî'nin şiirlerinde tasavvuf iki şekilde ifade edilir:

Tevhidlerde görülen İlmî, didaktik kuru tarz; gazellerdeki cezbe ve aşk heyecanını coşkun şekilde gösteren lirik tarz. Edebiyat tarihçileri Şeyhî'nin gazel ve kaside yazmada, mesnevîde olduğu kadar başarılı olmadığı görüşündeler. Tasvirleri çok kuvvetli ve gerçekçi olan Harnâme adlı eseri mesnevî şeklinde olup, hicivlerindeki inceliği ile de mizah edebiyatımızın ilk şaheseri sayılmaktadır. Harnâme kadar meşhur başka bir eseri de Hüsrev ü Şirin mesnevisidir. Bir aşk macerasını hikâye eden bu eser 6944 beyitten oluşmaktadır. Şeyhî'nin bu iki eseri, Türkçe birçok deyim ve tabire yer vermesi bakımından Türk dil tarihi bakımından da önemlidir.

Eserleri: Şeyhî'nin elimizde gün ışığına çıkmış üç eseri bulunmaktadır: Hüsrev ü Şirin, Harnâme, Divan. Bunlardan başka Hâbnâme ve Neynâme isimli iki küçük mesnevî ile tıp konusunda manzum bir eseri daha olduğu ileri sürülmektedir. Şeyhî'nin asıl ününü sağlayan eseri Hüsrev ü Şirin'dir. Edebiyat tarihçilerine göre Türk edebiyatında yazılan Hüsrev ü Şirin'lerin en başarılısı budur.

Hicviye türünde bir eser olan Harnâme'de bir eşek kişileştirilerek, İnsanî zaaflar göz önüne serilmektedir. Şair, bu eserinde kendi hayalindeki olaylardan yola çıkarak, o devri ve insanlarını sosyal yönden eleştirmektedir. Harnâme'de olaylar şöyle gelişir:

Eşek kendisi ile öküzler arasındaki farka şaşar. Bunu yaşlı ve tecrübeli bir eşeğe sorar. O da kendisine yaratılıştaki hikmeti ve yaradılış sebeplerinin ayrı olduğunu anlatır. Öküzün ekin işleriyle uğraştığını, eşeğin yük taşıdığını söyler. Bunun üzerine eşek öküzün işini kendisinin de yapabileceğini düşünür. Harekete geçer ve bütün ekini bozar. Tarla yemyeşil iken kapkara olur. Sonra anırmaya başlar. Tarla sahibi bunu görünce ah eder. Eşeği döver, fakat hırsını alamaz. Sonra da eşeğin kulaklarını ve kuyruğunu keser. Eşek şöyle feryat eder: Gerçek olmayan şeyi isteyerek doğruluktan ayrıldım. Boynuz umdum, kulaktan oldum.

HARNÂME'DEN

Bir eşek var idi zaîf ii nizâr
Yük elinden katı şikeste vii zâr

Gâh odunda vii gâh suda idi
Dün ü gün kalır ile kusuda idi

01 kadar çeker idi yükler ağır
Ki teninte tüy komamıştı yağır

Nice tü kalmamıştı et vü deri
Yükler altında kane döndü deri

Arkasından alınca palanı
Sanki it artuğıydı kalanı

Bir gün ıssı eder himâyet anaya
Yâni kim gösterir inâyet anaya

Aldı palanını vü saldı ota
Otlayurak biraz yüridi öte

Gördi otlakda yürür öküzler
Odlu gözler ii gerlü göğüzler

Sömürüp öyle yerler otlağı
Ki kılın çekicek damar yağı

Boynuzu ba'zısının ay gibi
Kimünün halka halka yay gibi

Har-ı miskin eder iken seyrân
Kaldı görüp sığırları hayrân

Ne yular derdi ne gam-ı palan
Ne ayak altında beste vü nâlân

Acebe kalır ü tefekkür eder
Kendi ahvâlini tasavvur eder

Ki biriz bunlarımla hilkatde
Elde ayakta şekl ü sûretde

Bunların başlarına tâc neden
Bize bu fakr u ihtiyâç neden

Bizi ger arpa ok u yay etti
Bunların boynuzun kim ay etti

Vezni, Fâ i lâ tün/ me fâ i lün/ fa' lün şeklinde olan "Harnâme"nin buraya aldığımız kısmının günümüz Türkçesiyle nesre çevrilmiş hali şöyledir:

1.Çok zayıf, güçsüz ve düşkün bir eşek vardı. Bu eşek, fazla yük taşımaktan dolayı kırgındı, inim inim inliyordu.

2.Bazen odun çekmeğe, bazen da su taşımağa giderdi. Hâsılı gece gündüz zorda ve sıkıntıda idi.

3.O kadar ağır yükler taşırdı ki bütün sırtı yara bere içinde kalmıştı. Yaralar sırtında tüy bırakmamıştı.

4.Tüy ne demek! Değil tüy, eti ve derisi bile kalmamıştı! Yükler altında derisi kana dönüşmüş, baştanbaşa kan içinde kalmıştı.

5.Öyle bir hâldeydi ki, arkasından semerini alınca, geri kalan vücudu köpeğin sıyırıp attığı artık bir kemiğe benziyordu.

6.Bir gün sahibi onu korur, yâni acıyarak bir iyilikte bulunur:

7.Arkasından semerini aldı ve onu otlara salıverdi. Serbest kalan eşek de otlayarak, yavaş yavaş ötelere doğru yürümeye başladı.

8.Giderken, otlakta yürüyen öküzleri gördü. Bu öküzlerin gözleri ateşli ve parlak, göğüsleri de semizlikten gayet gergin ve dolgundu.

9.Otları öyle bir sömürüp yiyorlardı ki, vücutlarından bir kıl çekilse yere yağları damlardı.

10.Kiminin boynuzunu ay (hilâl) gibi, kiminin de halka halka olmuş, yaya benzetmişti.

11.Zavallı eşek, bakınıp gezinirken gördüğü bu sığırlara hayran kalmıştı. Onları çok beğenmiş, durumlarına imrenmişti.

12.Çünkü sığırların ne yular derdi, ne semer taşıma üzüntüsü vardı. Ne de ağır yükler altında hastalanıp inliyorlardı.

13.Hasta eşek sığırların bu derece sağlıklı, gürbüz ve rahat olmalarına hayret eder, şaşırır ve düşünmeye başlar. Bir de kendi durumunu, kendi çektiklerini gözünün önüne getirir.

14.Kendi kendine der ki: Bunlarla biz yaradılış bakımından biriz; onlar da hayvan, biz de. El ayak, şekil ve görünüş bakımından aynıyız.

15.Öyle olduğu halde, bunların başına niçin taç konmuştur; yâni neden onlar bu kadar rahat, sağlıklı ve gürbüzdür de biz yoksulluk ve ihtiyaç içindeyiz?

16.Gerçi bizim hâlimizin sebebi bellidir: Devamlı olarak arpa yiye yiye böyle ok ve yay ibi kupkuru ve gergin hâle geldik. Ama onların boynuzunu kim ay etti, onlara bu rahat yaşamayı kim bağışladı?

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Sözlük: *Zâlf:* Zayıf, güçsüz, dermansız; *nizâr:* Zayıf, bitkin, düşkün; *katı:* Pek çok; *vü:* Ve; *şikeste:* Kırılmış, kırgın; *zâr:* înleyici, ağlayıp inleyen; *gâh:* Bazan; *dün ü gün:* Gece ve gündüz; *kahr:* Zorlama, zorla iş yaptırma; *kısu:* Sıkıntı, eziyet; *tü:* Tüy, kıl; *yağır:* Hayvanların sırtında meydana gelen yara, *nice:* Nasıl, ne kadar, ne derece, ne demek; palan: Semer, eğer; ıs: Sahip; himaye etmek: Korumak; odlu: Ateşli, parlak; *inayet göstermek:* İyilik yapmak, acıyarak yardım etmek; *gerlü:* Gergin, dolgun; *göğüz:* Göğüs, sine; *dammak:* Damlamak, damla damla akmak; *çekicek:* Çekince; *har:* Eşek; *miskin*: Zavallı, acınacak hâlde; *har-ı miskin:* Zavallı eşek; *seyran etmek:* Gezinmek, bakıp gözden geçirmek; *gam-ı palan:* Palan (eğer) taşıma üzüntüsü, eğer altında *bulunma kederi; heste vü nâlân: Hasta ve ağlayıp inleyen; acebe kalmak: Hayret etmek, şaşırmak; tefekkür etmek:* Düşünmek; *ahvâl:* Haller, durumlar, oluşlar; *tasavvur etmek:* Zihinde canlandırmak, göz önüne getirmek; *hilkat:* Yaratılış, yaratılma; *şekl:* Şekil, kılık, biçim, görünüş; *suret:* Dış görünüş, biçim; *fakr:* Fakirlik, yoksulluk; *ger*: Eğer, gerçi, her ne kadar.

Sorular:

1.Tamamı 126 beyitten oluşan bu mesnevide kahraman eşektir. Eserde teşhis (kişileştirme) ve intak (konuşturma) sanatları kullanılarak ne anlatılmaktadır?

2.Eşek kime, niçin özeniyor?

3.“Herkes yaptığı iş kadar refahı hak eder” şeklindeki sosyal adalet anlayışını Harnâme’nin vermek istediği mesaj olarak düşünebilir miyiz?

4.Parçada XV. yüzyıl Anadolu Türkçesi’nin özelliklerini yansıtan söyleyişlere dikkat ediniz ve buna örnek kelime yazılışları bulunuz.

5. Bir kimseyi, makamı, âdeti, düşünceyi şiddetli bir şekilde yerme amacıyla yazılan edebî türe “Hicviye” diyoruz. Bugüne kadar okuduğunuz edebî metinler içinde hatırınızda kalan bir hicviye örneği var mı?

HACI BAYRAM VELÎ

(Anakara 1352(?)-1429/30)

Hacı Bayram Velî'nin asıl adı Numan'dır. Ankara'nın Solfasol köyünden Koyunluca Ahmed adlı bir çiftçinin oğludur. İyi bir medrese eğitimi görerek yetişti ve müderris olarak ders vermeye başladı. Ankara ve Bursa'da müderrislik yaptı. Somuncıı Baba diye bilinen zamanın ünlü mutasavvıflarından Şeyh Hamidüddîn'e bağlandı. Şeyhi ile birlikte Aksaray'dan ayrılarak Hacca gitti. Şam ve Hicaz'da bulundu. Şeyhinin ölümünden sonra döndü ve kendi adıyla anılan bayamiye tarikatini kurdu, çevresine toplanan miiridlerine tasavvufla ilgili görüşlerini anlatmaya başladı. Şöhreti kısa sürede yayıldı. Bir yandan da geçimini sağlamak için çiftçilikle uğraştı, Ankara'nın imarına katkıda bulundu. Yaşadığı sürece kendisine ve tekkesine getirilen hediyeleri yoksullara dağıttı. Türbesi Ankara'da adıyla anılan caminin yanında Augustus Mabedi'nin önündedir.

Dinî-tasavvufî halk edebiyatı, XV. yüzyılda da gelişmesini sürdürürken bu yüzyılın önemli isimlerinden biri de Hacı Bayram Vclî'dir. Yetiştirdiği önemli şahsiyetler vasıtasıyla tasavvufî hayatın gelişmesine katkıda bulunmuştur. Eşrefoğlu Rumî, Üftade, Akbıyık Şeyh, Yazıcıoğlu Ahmet ve Mehmet kardeşler ve Akşemseddin gibi büyük şahsiyetler onun talebeleridir. Sultan II. Murat çok sevip saydığı Hacı Bayram Velî'yi Edirne'ye davet etmiş ve kendisine çok hürmet göstermiştir.

O, Anadolu'daki tasavvufî hayatın ve edebiyatın gelişmesinde etkili olan şahsiyetlerin başında gelir. Özellikle Yunus Emre'nin etkisinde kalan ve onun tesiriyle İlâhî tarzında şiirler söyleyen Hacı Bayram Velî, halk ve divân edebiyatı üzerinde de etkili olmuştur.

Eserleri: Hacı Bayram Velî'nin müstakil yazılı bir eseri yoktur. Fakat eser olarak yetiştirdiği çok sayıda mübarek kişiler vardır. Bunların eserlerinde onun emekleri çok büyüktür. Kısacası Hacı Bayram Velî, teşkilatçı bir mutasavvıftır. Onun eserleri insandır. Bu bakımdan toplumun hocası olarak hizmeti büyüktür.

Hacı Bayram Velî'nin bugün elimizde aruz vezniyle yazılmış iki, hece vezniyle yazılmış üç şiiri bulunmaktadır. Şathiye ve ilâhî tarzındaki bu şiirlerinin bazıları eskiden tekkelerde zikir sırasında okunurdu. Sayıları çok az olmasına rağmen, aruzla olsun, heceyle

olsun, tamamiyle raksan ve vecdî bir dille söylediği tasavvufî şiirleriyle Hacı Bayram Velî, dinî tasavvufî Türk edebiyatının unutulmaz isimlerinden biri olmuştur.

Hacı Bayram Velî'nin çok meşhur olan ilâhîlerinden birini hep birlikte okuyalım:

İLÂHÎ

N'oldu bu gönlüm n'oldu bu gönlüm
Derd ü gâmınla doldı bu gönlüm
Yandı bu gönlüm yandı bu gönlüm
Yanmada derman buldu bu gönlüm

Yan ey gönül yan, yan ey gönül yan
Yanmadan oldu derdüne derman
Pervâne gibi pervâne gibi
Şem'ine ışkın yandı bu gönlüm

Gerçi ki yandı gerçi ki yandı
Rengüne ışkın cümle boyandı
Kendü de buldı kendü de buldı
Matlabını hoş buldı bu gönlüm

Seyr-i billâhdur seyr-i billâhdur
Lî-maallâhdur fenâ fillâhdur
Âyinesinde âyinesinde
Gird-i sivâyı buldı bu gönlüm

Sevâd-ı a'zam sevâd-ı a'zam
Belki olupdur arş-ı muazzam
Matlab-ı cânân matlab-ı cânân
Olsa acab mi şimdi bu gönlüm

Bayramî imdi Bayramî imdi
Bayram idersin yâr ile şimdi
Hamd ü senâlar hamd ü senâlar
Yâr ile bayram kıldı bu gün

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

1.Hacı Bayram Velî, Bayramiye tarikatının kurcusudur. Tarikat şeyhlerinin aynı zamanda şiir de yazmasını/söylemesini hangi sebebe bağlıyorsunuz?

2.Hacı Bayram Velî'nin İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmed'in hocası Akşemseddin'in de hocası olduğunu biliyorsunuz. Bu ilişki size neyi ifade ediyor?

3. Şiiri vezin ve şekil yönünden inceleyiniz.

4. Şiirde anlamını bilmediğiniz kelimelerin karşılıklarına sözlüklerden baktıktan sonra şiirin dili ve dönemin dili ile ilgili neler söylemek istersiniz?

5.Şiirde sık sık tekrarlar görüyorsunuz. Bu tekrarların sebebi sizce nedir?

6.Şair için "Bayram" neye bağlıdır?

Şimdi, Hacı Bayram Velî'den bir ilâhî daha okuyalım:

İLÂHÎ

Bilmek istersen sen seni
Can içre ara canı
Geç canundan bul onı
Sen seni bil sen seni

Kim bildi ef'âlini
Ol bildi sıfatını
Anda gördü zâtını
Sen seni bil sen seni

Görünen sıfatındur
Anı gören zâtındur
Gayri ne hâcetindür

Sen seni bil sen seni

Kim ki hayrete vardı
Nûra müstağrak oldı
Tevhîd-i Zâtı buldı
Sen seni bil sen seni

Bayram sözini bildi
Bileni anda buldı
Bulan ol kendi oldı
Sen seni bil sen seni

KAYGUSUZ ABDAL

(1341–1444)

Kaygususz Abdal, XIV. Asrın sonu ile XV. asrın birinci yarısında yaşayan, Teke ili Alâiye sancağı beğinin oğludur. O; tamamiyle bir tasavvuf şairi, toplumun hocası ve dinî tasavvufî Türk edebiyatının Yunus Emre'den sonra en önemli temsilcilerinden biridir. Çünkü Kaygususz Abdal, tasavvufî vecd ve heyecan bakımından en az Yunus Emre kadar başarılı şiirler vermiş ve Yunus'un sanatından geri kalmadığı gibi, eser ve şiirlerinin miktarı itibarıyla onun üstündedir. Bilindiği gibi, Kaygususz Abdal etrafında teşekkül etmiş bulunan menakıbnâme nüshalarında onun menkabevî hayatı Hac'dan dönüp, Abdak Musa'ya kavuşmasına kadar kayıtlıdır. Ayrıca Abdal Musa Tekkesi'nin bugünkü dervişleri de onun hayatını sözlü olarak anlatmaktadırlar.

Asıl adı Alaeddin Gaybî olan Kaygusuz Abdal, Alaiye (Alanya)de doğdu. Alanya beyinin oğlu olan Kaygusuz Abdal, gençliğinde iyi bir eğitim görmüş, bey oğlu olduğu için, avcılık, okçuluk ve diğer savaş tekniklerini de öğrenmiştir.

Henüz genç denecek yaştayken Antalya Elmalı'daki Abdal Mıısâ Tekkesi'ne inlisab etti(bağlandı) ve bundan sonra Kaygusuz adını aldı. Şeyhinin izniyle Mısır'a gitti, orada bir tekke inşa etti ve irşad faaliyetlerine başladı. Suriye, Irak, Hicaz ve Balkanları da gezen Kaygusuz Abdal, daha sonra Anadolu'ya Şeyhinin yanma geri döndü ve burada öldü.

Kaygususz Abdal, 1424–1430 tarihleri arasında Balkanlar'da bulunmuş; Edirne, Yanbolu, Filibe ve Manastır'a gelmiştir.

Tasavvuf düşüncesinin temelinde nefis terbiyesi ve güzel ahlâk bulunmaktadır. Kaygusuz Abdal'ın şiirlerinde de insanlara bu mânâda öğütler vermektedir. Tasavvuf felsefesine büyük yer verdiği şiirlerinde Yunus Emre etkisi görülür. Gerek şiirlerinde, gerekse düz yazılarında yalın ve anlaşılır bir dil kullanan şair, hem aruzu hem de hece veznini başarıyla kullandı. Bazı şiirlerinde "Sarayî" mahlasını kullandığı da olmuştur, şairin vezin ve kafiye kullanımındaki ustalığı, bazı şiirlerinde karşısındakiyle konuşur gibi rahat bir anlatımı tercih etmesi insanlara onun şiirlerini sevdiren bir başka etken olmuştur. Nefes, koşma, nutuk tarzı şiirleri yanında şatiycleri ile de tanınmıştır.

Eserleri: Şiir: *Divan* (hece ölçüsüyle yazılmış şiirler), *Yaşnâme* (hece ölçüsüyle), *Dolaphâne* (Aruzla), *Mesnevî-i Baba Kaygusuz*, *Gevhernâme*, *Minbernâme*.

Nesir: *Kilab-ı Mığlete*, *Dilgûşa*, *Saraynâme*, *Vücudnâme*, *Budalanâme*.

Tekke edebiyatı içerisinde genellikle bektaşî gleneğinde "ilâhî" karşılığı olarak "nefes" tabiri kullanılmaktadır. Bu şiirlerin Allah'ın verdiği ilham ile söylenmesinden dolayı nefes diye adlandırıldıktan bilinmektedir. Teslim Abdal'dan bir nefes şöyledir:

"Gafil durma şaşkın, bir gün ölürsün
Dünya sana baki değil ne fayda
Ettiğin işlere pişman olursun,
Pişmanlığın ele girmez ne fayda."

Tasavvufî düşünceler, tekke muhitinde etkili bir sanat olan şiirle dile getirilir zaman zaman müzik gibi sanatlarla da desteklenirdi. Bestelenerek okunan şiirlerin içinde Allah aşkını coşkulu bir şekilde anlatan lirik şiirler olduğu gibi, dinî konuları telkin etmeye yönelik didaktik şiirler de bulunmaktadır. Bektaşî tekke şeyhlerinden olan Kaygusuz Abdal'ın aşağıda okuyacağınız " nefes" inde tasavvufun insan anlayışı ve insana verdiği anlam dile getirilmektedir.

NEFES

Bu âdem dedikleri
El ayakla baş değil
Âdem mânâya derler
Sûret ile kaş değil

Gerçi et ü deridir
Cümlenin serverdir
Hakk'ın kudret sırrıdır
Gayre bakmak hoş değil

Âdem mânâ-yı mutlak
Âdemdedir nutk-ı Hak
Âdemden gaafil olma
Nefsi de serkeş değil

Kendi özünü bilen
Maksûdun bulan kişi
Hakk'ı bilen doğrudur
Yalancı kallâş kişi

Bu Kaygusuz Abdal'a
Âşık demen dünyâda
Nakş u sûret gözetir
Maksûdu nakkaş değil

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Sözlük: *Âdem:* İnsan, insanoğlu; *sûret:* Şekil, görünüş; *server:* Baş, başkan, bir takımın en ileri geleni; *mâna-yı mutlak*: Mutlak mânâ, salt öz, değişmez, eskimez, azalmaz, artmaz, ölümsüz mânâ; *nutk-ı Hakk*: Allah'ın sözle bildirme kudreti; *gaafil olmak*: Bilmezkik etnme; *serkeş*: Baş kaldıran, inatçı, itaatsiz; *maksâd:* İstenen, dilenen şey; *kallâş*: Kalleş, hileci, dönek, *nakş u sûret*: Şekil, dış görünüş; *nakkaş*: Nakış yapan, şekil çizen, ressam.

Sorular:

1.Balkan coğrafyasındaki tekkelerle ilgili araştırma yapanların belirttiklerine göre Osmanlı asırlarında bu coğrafyada 500'ün üzerinde faal tekke bulunmaktaymış. Günümüzde de Makedonya'da faal tekkeler var mı? Varsa bu tekkelerde şiirler okunuyor mu?

2.Tasavvuf düşüncesi tekkelerde şeyhler tarafından talim ettirilerek öğretilirdi. Bu eğitimde şiirin yeri veya rolü sizce nedir?

3. Bu şiirin teması nedir?

4. Şiirin bütün dörtlüklerini tek tek açıklayınız.

5. Şiirde anlatıldığına göre insan olarak yaratılmış olmaktan çok insan kalabilmek önemlidir. Şiirde anlatıldığına göre insanı insan yapan nedir?

6. Şair ilk dörtlükte olgun bir insanın özelliklerini sayıyor, son dörtlükte ise kendisini örnek göstererek ham bir insan tarifi yapıyor. Şair niçin böyle bir yol takip ediyor ve ham insanın özelliklerini sayarken neler söylüyor?

Mensur Eserler

DEDE KORKUT HİKÂYELERİ

Dede Korkut, Türk milletinin ve Türk Dünyasının müştereklerinden biridir. Tarih boyunca bütün Türk Dünyasında bilinen ve kabul gören bir şahsiyettir. Kimi onu bir efsane kahramanı, kimi vezir, kimi de bir Türk bilgesi olarak tanımlasa da esas olan onun bütün Türk boyları ve bütün Türk Dünyasında itibar gören bir manevî önder olmasıdır.

Prof. Dr. Abdulkadir İnan, Dede Korkut için; "Yalnız Oğuzların değil, bütün Türk kavimlerinin afsanevî ozanı" demekte ve şunları ilave etmektedir: "Dede Korkut, hakikî Türk ruhunu ve Tür an'anelerini taşımaktadır. Onu öğrenmek, millî kültürümüz için zarurîdir."

Hakikaten Dede Korkut sadece Anadolu ve Azerbaycan'da değili Orta Asya ülkelerinde, Türkistan'da da bilinmektedir. Kazak Türklerinin millî şairi Mağcan Cubayoğlu, Dede Korkut'un "Eşsiz bir halk şairi, kopuz ve tanburenin de mucidi" olduğunu söyler. Dede Korkut'un dinî bir şahsiyet olduğuna dair görüşler de vardır. Meselâ Özbek Türklerinin millî şairi Ali Şir Nevaî onu "bir Türk velîsi" olarak değerlendirir.

Dede Korkut bütün Türk âleminin ortak değerlerinden biridir. Bu sebepledir ki Tıpkı Yunus Emre'nin Anadolu'nun muhtelif yerlerinde kabri ve makamları olduğuna inanıldığı gibi, Dede Korkut'un da Yunus'dan daha geniş bir coğrafyada birçok yerde kabrinin olduğuna inanılmaktadır. Türkistan'da Aral Gölü kıyılarında, Kuzey Kafkasya'da Stavropol'da, Dağıstan-Derbent'te, Bitlis-Ahlat ve Bayburt'ta Dede Korkut'un mezarı olduğuna inanılan kabirler vardır.

Bugün edebiyatımızın ve kültürümüzün ilk eserlerinden olan Dede Korkut Kitabı'nda anlatılan destanî hikâyeler, Dede Korkut adlı ozan tarafından düzülüp, koşulmuştur. Yani bu eserin sahibi Dede Korkut'tur.

Ord. Prof. Fuad Köprülü, Dede Korkut Kitabı'nı bütün Türk edebiyatına bedel bir eser olarak görürken, Prof. Dr. Muharrem Ergin de, Dede Korkut Kitabı'nı Türk çocuklarının ruh ve kafa yapısını tek başına sağlam tutacak kudret ve karakterde bir eser olduğunu söylemektedir.

Türk boyları arasında dolaşarak, öğütler veren, yol açan, kimi zaman yeni doğan çocuklara isim koyan ve herkestan hürmet gören, halkın içinde yaşayan, ağlayanla ağlayan, gülenle gülen, büyükle büyük, lüçükle küçük olmasını bilen Dede Korkut Ata, eserleri ile halen dünyamızda yaşamaktadır. Onun hikmetli sözleri, ibretlik hikâyeleri kuru bir olaylar zinc değildir. Dede korkut hikâyelerinin her birininiri ardında çok derin anlamlar ifade eden bireysel ya da toplumsal mesajlar gizlidir. O, insanı ve toplumu ayakta tutan temel değerleri esprili ve heyecanlı anlatımıyla bir hikâyenin içine gizleyerek sembolik bir dille ve ustaca anlatır.

Asıl adı " Kitâb-ı Dede Korkut alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân" olan Dede Korkut Kitabı, doğudan batıya doğru haraket eden Oğuz Türkleri'nin 9.-11. yüzyıllarda mitolojik konulara

bağlı olarak meydana getirdikleri edebî bir eserdir. Bu bakımdan diğer Oğuznâmelerden farklı olarak “ Dede Korkut Kitabı”ndaki olaylar Kafkasya, Azerbaycan ve Anadolu’da geçer. Dede Korkut Kitabı esas itibariyle sözlü edebiyat ürünüdür. 16. yüzyılda yazıya aktarılmıştır. Kitaptaki hikâyelerin Oğuz Kağan Destanı’nın bir bölümü olduğu sanılmaktadır. Aslı manzum olan hikâyeler zamanla değişmiştir. Bugün elimizdeki metin, manzum ve mensur kısımlardan oluşmaktadır.

Kitapta, Müslüman Oğuzlar’ın, Kafkasya ve Anadolu'da kâfirlerle olan mücadeleleri ve kendi aralarındaki ilişkiler anlatılmaktadır. “Deli Dumrul” ve “ Tepegöz” hikâyelerinde ise, insanüstü kuvvetlerle yapılan mücadeleler konu edilir.

Dede Korkut Kitabı’nın el yazması iki nüshası vardır.; bunlardan biri Almanya’nın Drestane şehrinde, diğeri de Vatikan’dadır.

Kitaptaki olaylar, Türklerin bilgesi Dede Korkut’un dilinden anlatılır. Bunun için, zaman zaman onun, kitabın yazarı olduğu söylenmiştir. Fakat hikâyeler sonradan yazıya geçirilmiş/aktarılmış olduğu için bu doğru olamaz. . Dede Korkut, kendisi mücadelelerin içinde değildir. Ancak, her olayı görmüş gibi anlatır ve sonunu dua ederek bağlar.

Dede Korkut Kitabı’na göre, Oğuzlar’m başında hanlar hanı Bayındır Han bulunur. Ancak, Bayındır Han bir kahraman olarak olaylara katılmaz, olayları yönlendirir.

Hikâyelerde adı geçen beylerden biri de Kazan Han’dır. Kazan Han da Bayındır Han gibi büyük bir nüfuza sahiptir. Aslında Oğuz ilini Kazan Han yönetir. Kazan Han’ın divanına toplanan beyler ilin bütün meselelerini çözüme kavuştururlar. Son sözü her zaman Kazan Han söyler. Divanda her beyin kendine ait yeri vardır. Beylerbeyinin sağında “ Sağbeyler'', solunda da “Solbeyler” oturur. Akına gitmek için Bayındır Han veya Kazan Han’dan izin almak gerekir. Oğuzların çok sağlam bir yönetim teşkilâtına sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Dede Korkut Kitabı’nda bütün olarak Oğuz Türkleri’nin sosyal ve kültürel hayatı anlatılır. Kitapta, Oğuzlar’ın hayat tarzı, aile, aşk, hayat, vatan, din hakkındaki değer yargıları; giyimleri, silahları vb. konular hakkında bilgi verilir. Oğuzlarda aile hayatı çok önemlidir. Kadına, büyük değer verilir. Yerine göre kadın, ata binen, silâh kullanan bir kahramandır.

Oğuzlarda, dürüstlük ve vatan sevgisi çok güçlüdiir. “Dirse Han Oğlu Boğaç Han”hikâyesinde oğlun babaya saygısı, “Salur Kazan’ın Evinin Yağmalanması” ve “Bamsı Beyrek” hikâyelerinde aileye bağlılık gibi yüksek ahlâkî değerler üzerinde durulmuştur.

Dede Korkut Kitabı'na göre, Oğuzlar Müslüman'dır. Ancak, eski inanışlaryla İslamiyet'in getirdiği dünya görüşü yer yer iç içe girmiştir. Şimdi Dede Korkut Kitabında yer alan 12 hikâyeden birini hep birlikte okuyalım ve üzerinde tefekkür edelim/düşünelim.

KANGLI KOCA OĞLU KAN TURALI BOYUNU BEYAN EDER HANIM HEY

OĞUZ zamanında Kanglı Koca derlerdi bir gürbüz er var idi. Yetişmiş bir yiğit oğlu var idi, adına Kan Turalı derlerdi.

Kanglı Koca der: Dostlar, babam öldü ben kaldım, yerim yurdunu tuttum, yarınki gün ben Öleceğim oğlum kalacak, bundan daha iyisi yoktur ki gözüm görürken oğul gel seni evlendireyim dedi.

Oğlan der: Baba mademki beni evlendireyim diyorsun, bana layık kız nasıl olur? Kan Turalı der: Baba ben yerimden kalkmadan o kalkmış olmalı, ben kara koç atıma binmeden o binmiş olmalı, ben kanlı kâfir eline varmadan o varmış bana baş getirmiş olmalı dedi.

Kanglı Koca der: Oğul sen kız istemezmişsin, bir yiğit bahadır istermişsin, onun arkasında yiyesin içesin hoş geçesin.

Der: Evet canım baba öyle isterim, ya varasın bir cici bici türkmen kızını alasın, birdenbire kayayım üzerine düşeyim, karnı yırtılsın dedi.

Kanglı Koca der: Oğul kız görmek senden, mal rızk vermek benden dedi.

Böyle diyince yiğitler ejderhası Kan Turalı yerinden kalktı. Kırk yiğidini yanına aldı. İç Oğuz'u gördü, kız bulamadı. Çekildi geri döndü, evlerine geldi. Babası der: Oğul kız buldun mu?

Kan Turalı der: Yıkılsın Oğuz elleri, bana yarar kız bulamadım baba dedi.

Babası der: Hey oğul kız dileyip varan böyle varmaz.

Kan Turalı der: Ya nasıl varır baba dedi.

Kanglı Koca der: Oğul sabah varıp öğlen gelmek olmaz, öğlen varıp akşam gelmek olmaz, oğul sen mala dört elle sarıl, yığ, ben sana kız aramağa gideyim dedi.

Kanglı Koca sevine kıvana kalktı. Aksakallı çok yaşlı ihtiyarları yanına aldı. İç Oğuz'a girdi, kız bulamadı. Dolandı Dış Oğuz'a girdi, bulamadı. Dolandı Tırabuzan'a geldi. Meğer Tırabuzan tekürünün bir fevkalade güzel dilber kızı var idi. Sağına soluna iki çift yay çekerdi. Attığı ok yere düşmezdi. O kızın üç canavar kalınlığı kaftanlığı var idi. Kim o üç canavarı

bastırsa yense öldürse kızımı ona veririm diye vad eylemişti. Bastıramasa başını keserdi. Böylelikle otuz iki kâfir beyinin oğlunun başı burç bedeninde kesilip asılmıştı. O üç canavarın biri kükremiş aslan idi, biri kara boğa idi, biri de kara erkek deve idi. Bunların her birisi bir ejderha idi. Bu otuz iki baş ki burçta asılmıştı, kükremiş aslan ile kara erkek devenin yüzünü görmemişlerdi, ancak boğa boynuzunda helak olmuşlardı. Kanglı Koca bu başları ve bu canavarları gördü, başında olan bit ayağına toplandı. Der. Varayım oğluma doğru haber vereyim, hüneri var ise gelsin alsın, yoksa evdeki kıza razı olsun dedi. At ayağı çabuk ozan dili çevik olur. Kanglı Koca giderek geldi Oğuz'a çıktı. Kan Turalı'ya haber oldu, baban geldi dediler.

Kırk yiğit ile babasına karşı vardı. Elini öptü. Der: Canım baba bana yarar kız buldun mu? Der: Buldum oğul hünerin var ise dedi.

Kan Turalı der: Altın akçe mi ister, katır deve mi ister?

Babası der: Oğul hüner gerek hüner dedi.

Kan Turalı der: Baba yelesi kara cins atıma eyer vurayım, kanlı kâfir eline akın edeyim, baş keseyim, kan dökeyim, kâfire kan kusturayım, kul hizmetçi getireyim, hüner göstereyim. Kanlı Koca der: Hay canım oğul hüner dediğim o değil. O kız için üç canavar beslemişler. Kim ki o üç canavarı bastırır, o kızı ona verirler. Bastırıp öldürmese onun başını keserler burca asarlar.

Kan Turalı der: Baba bu sözü sen bana dememeliydin, mademki dedin, elbette varmalıyım, başıma kakınç, yüzüme dokunç olmasın, kadın ana bey baba esen kalın dedi.

Kanglı Koca der: Gördün mü ben bana nettim, oğlana korkunç haberler vereyim, gelmek olmaz, öğlen varıp akşam gelmek olmaz, oğul sen mala dört elle sarıl, yığ, ben sana kız aramağa gideyim dedi.

Kan Turalı der: Altın akçe mi ister, katır deve mi ister? Babası der: Oğul hüner gerek hüner dedi. Kan Turalı der: Baba yelesi kara cins atıma eyer vurayım, kanlı kâfir eline akın edeyim, baş keseyim, kan dökeyim, kâfire kan kusturayım, kul hizmetçi getireyim, hüner göstereyim.

Kanlı Koca der: Hay canım oğul hüner dediğim o değil. O kız için ü. canavar beslemişler. Kim ki o ü. canavarı bastırır, o kızı ona verirler. Bastırıp öldürmese onun başını keserler burca asarlar.

Kan Turalı der: Baba bu sözü sen bana dememeliydin, mademki dedin, elbette varmalıyım, başıma kakınç, yüzüme dokunç olmasın, kadın ana bey baba esen kalın dedi.

Kanglı Koca der: Gördün mü ben bana nettim, oğlana korkunç haberler vereyim, belki gitmez döner dedi.

Kanglı Koca burada söylemiş, görelim hanım ne söylemiş:

Der:

Oğul senin varacağın yerin
Dolamaç dolamaç yolları olur
Atlı batıp çıkamaz onun balçığı olur
Alaca yılan sökemez onun ormanı olur
Gök ile boy ölçüşen onun kalesi olur
Göz Kakarak gönül alan onun güzeli olur
Hay demeden baş getiren cellâdı olur
Sırtında kalkan oynar yayası olur
Yaman yerlere yeltendin geri dön
Aksakallı babanı ihtiyarcık olmuş ananı ağlatma dedi.

Kan Turalı kızdı, der:
Ne söylüyorsun ne diyorsun canım baba
Bu kadar işten korkan yiğit mi olur
Alp ere korku vermek ayıp olur
Dolamaç dolamaç yollarını
Kadir kor ise geceleyin at sürüp geçeyim
Atlı batıp çıkamaz onun balçığına kumlar döşeyeyim
Alaca yılan sökemez ormanını
Çakmak çakıp ateşe vereyim
Gök ile boy ölçüüşen kalelerini
Kadir kor ise yapayım yıkayım
Göz kakarak gönül alan güzelinin boynunu öpeyim
Sırtında kalkan oynar yayasının

Kadir kor ise başını keseyim
Ya varayım ya varmayayım
Ya geleyim ya gelmeyeyim
Ya kara erkek devenin göğsü altında kalayım
Ya boğanın boynuzuna ilişeyim
Ya kükremiş aslanın pençesinde didileyim
Ya varayım ya varmayayım
Ya geleyim ya gelmeyeyim

Yine görünceye kadar bey baba hatun ana esen kalın dedi. Gördüler ki namus için durmuyor, dediler: Oğul uğurun açık olsun, sağ esen varıp gelesin dediler. Babasının anasının ellerini öptü. Kırk yiğidini yanına aldı. Yedi gün yedi gece at koşturdular. Kâfirin hudut boyuna eriştiler, çadır diktiler. Koşucu atını koşturup Kan Turalı gürzünü göğe atıyor, inip yere düşmeden kavrıyor, tutuyor,

Hey kırk eşim kırk arkadaşım
Yüğrük olsa yarışsam
Hak Taala inayet eylese
Üç canavarı öldürsem
Güzeller sultanı sarı elbiseli Selcen Hatunu alsam
Babamın anamın evine dönsem
Hey kırk eşim kırk arkadaşım
Kırkınıza kurban olsun benim başım
diye söylüyordu.

Bunlar bu sözde iken meğer hanım teküre haber vardı. Oğuz'dan Kan Turalı derler bir yiğit var imiş, kızını istemeğe geliyor dediler. Kâfirler yedi ağaç yer karşı geldiler, neye geldiniz yiğit beyler dediler. Karşılıklı vermeğe almağa geldik dediler. İzzet hürmet eylediler. Ak çadır diktiler, alaca halı düşediler, ak koyun kestiler, yedi yıllık al şarap içirdiler. Alıp bunları teküre getirdiler.

Tekür taht üzerinde oturmuştu. Yüz kâfir gizlice giyimini giyinmişti. Yedi kat meydanı dolandı geldi. Meğer kız meydanda bir köşk yaptırmıştı. Bütün yanında olan kızlar al giymişlerde kendisi sarı giymişti, yukarıdan temaşa ediyordu. Kan Turalı geldi, kara şaykalı teküre selam verdi. Tekür selam aldı. Alaca halı döşediler. Oturdu. Tekür der: Yiğit nereden geliyorsun?

Kan Turalı yerinden kalkı verdi, sallana sallana yürüdü, ak alnını açtı, ak bileklerini sıvadı, dedi ki:

Karşı yatan kara dağını aşmağa gelmişim
Akıntılı suyunu geçmeğe gelmişim
Dar eteğine geniş koltuğuna sığınmağa gelmişim
Tanrı buyruğu ile Peygamber kavli ile
Kızını almağa gelmişim dedi.

Tekür der: Bu yiğidin sözü hızlı, eğer elinde hüneri var ise. Bu yiğidi anadan doğma soyundurun. Soyundurdular. Kan Turalı altınlı ince keten bezini beline ardı. Kan Turalı'yı alıp meydana getirdiler.

Kan Turalı cemal ve kemal sahibi idi. Oğuzda dört yiğit yüz örtüsü ile gezerdi. Biri Kan Turalı, biri Kara Çöğür ve oğlu Kırk Kınak ve boz aygırlı Beyrek. Kan Turalı yüz örtüsünü sıyırdı açtı. Kız köşkten bakıyordu, eli ayağı gevşedi, kedisi miyavladı, avsılolmuş dana gibi ağzının suyu aktı. Yanındaki kızlara der: Hak Taala babamın gönlüne merhamet lütfetse de başlık kesip beni o yiğide verse, bunun gibi yiğit yazık olur ki canavarlar elinde helak olsun dedi.

Bu sırada demir zincirle boğayı getirdiler. Boğa dizini büktü, boynuzu ile mermer taşı yuğurdu peynir gibi ditti.

Kâfirler der: Şimdi yiğidi atar, yıkar, yere serer, delik deşik eder. Yıkılsın Oğuz etleri, kırk yiğit bir bey oğlu ile bir kızdan ötürü ölmek ne oluyor dediler. Bunu işitince kırk yiğit ağlaştılar. Kan Turalı sağına baktı kırk yiğidini ağlar gördü, soluna baktı öyle gördü.

Der: Hey kırk eşim kırk arkadaşım, niye ağlıyorsunuz, kolca kopuzumu getirin övün beni dedi. Burada kırk yiğit Kan Turalı'yı övmüşler, görelim hanım nasıl övmüşler: Der:

Sultanım Kan Turalı
Kalkarak yerinden doğrulmadın mı
Yelesi kara cins atına binmedin mı
Arku Beli Ala Dağı
Anlayarak kuşlayarak aşmadın mı
Babanın ak otağının eşiğinde

Hizmetçiler inek sağar görmedin mi
Boğa boğa dedikleri
Kara inek buzağısı değil midir
Alp yiğitler hasmından kaygılanır mı olur
San elbiseli Selcen Hatun köşkten bakar
Kime baksa aşk ile ateşe yakar

Kan Turalı sarı elbiseli kız aşkına bir hu! Dedi. Bre boğanızı koyu verin gelsin dedi. Boğanın zincirini aldılar, salı verdiler. Boynuzu elmas mızrak gibi. Kan Turalı'nın üzerine hücum etti. Kan Turalı adı güzel Muhammed'e salâvat getirdi, boğanın alnına öyle bir yumruk vurdu ki boğayı kıçı üzerine çökertti. Alnına yumruğunu dayadı, sürdü meydanın başına çıkardı. Çok uğraştılar. Ne boğa yener, ne Kan Turalı yener. Küt küt boğa solumağa başladı. Ağzı köpüklendi.

Kan Turalı der: Bu dünyayı erenler akıl ile bulmuşlardır, bunun önünden sıçrayayım, ne hünerim var ise ardından göstereyim dedi. Adı güzel Muhammed'e salâvat getirdi, boğanın önünden savuldu. Boğa boynuzu üzerine dikildi. Kuyruğundan üç kere kaldırıp yere attı. Kemikleri hurdahaş oldu. Bastı boğazladı. Bıçak çıkartıp derişini' yüzdü. Etini meydanda bırakarak derisini Tekür'ün önüne getirip der:

Yarın sabah kızını bana veresin dedi. Tekür der: Bre kızı verin. Şehirden sürün, çıksın gitsin dedi. Tekür'ün kardeşi oğlu var idi, der:

Canavarların sultanı aslandır, onunla da oyun göstersin, kızı ondan sonra verelim dedi.

Vardılar aslanı çıkardılar, meydana getirdiler. Aslan haykırdı, meydanda ne kadar at var ise kan kaşandı.

Yiğitleri der:

Boğadan kurtuldu, aslandan nasıl kurtulsun dediler, ağlaştılar. Kan Turalı yiğitlerini ağlar gördü, der: Bire alca kopuzumu ele alın beni övün, sarı elbiseli kız aşkına bir aslandan döneyim mi dedi.

Arkadaşları burada söylemiş, görelim hanım ne söylemiş: Der:

Sultanım Kan Turalı
Akça sazlar içinde san deriler görüp taylar basan
Avın damarını delerek kanım emen
Kara çelik öz kılıçtan dönmeyen

Ak kirişli katı yaydan korkmayan
Ak tüylü delici oktan çekinmeyen
Canavarlar sultanı kükremiş aslan kıran
Alaca köpek yavrusuna kendisini dalatır mı
Alp yiğitler savaş günü hasmından kaygılanır mı

Dediler.

San elbiseli Selcen Hatun köşkten bakar Kime baksa aşk ile ateşe yakar Sarı elbiseli kız aşkınaa bir hu! Dedi. Kan Turalı, bire katır aslanını koyuver gelsin dedi.

Kara çelik öz kılıcım yok ki kapıştığı zaman iki biçeydim, sana sığındım cömertler cömerdi gani Tanrı, medet dedi. Aslanı koyu verdiler, sürdü geldi. Kan Turalı bir çoban keçesini eline doladı, aslanın pençesine sunu verdi. Adı güzel Muhammed'e salâvat getirdi, aslanın alnını gözetip öyle bir yumruk vurdu ki, yumruk çenesine dokundu ufattı. Ensesinden tuttu belini yüzdü, sonra kaldırıp yere vurdu, hurdahaş oldu. Tekür'ün önüne geldi, dedi:

Dost, kızını bana ver dedi. Tekür der: Kızı getirin verin, bu yiğidi gözüm gördü gönlüm sevdi, ister dursun ister gitsin dedi. Yine kardeşi oğlu der: Canavarların başı devedir, onunla da oyununu oynasın dedi, ondan sonra kızı verelim dedi.

Tanrıdan inayet olunca beyin paşanın himmeti Kan Turalı'nın oldu. Tekür devenin ağzını yedi yerden bağlayın dedi. Hasut kâfirler bağladılar, yularını sıyırıp salı verdiler. Kan Turalı fırlar devenin koltuğundan girer, fırlar çıkar. Sarhoş yiğit hem iki canavarla savaşmıştı,

kaydı düştü. Altı cellât ensesine geldiler, yalın kılıç tuttular. Burada arkadaşlar söylemiş, görelim hanım ne söylemiş:

Kalkarak Kan Turalı yerinden doğruluverdin
Yelesi kara cins atına sıçrayıp bindin
Ela gözlü yiğitlerini yanına aldın
Arku Beli Ala Dağı geceleyin aştın

Akıntılı güzel suyunu geceleyin geçtin
Kanlı kâfir eline geceleyin girdin
Kara- boğa geldiğinde hurdahaş eyledin
Kükremiş aslan geldiğinde belini büktün
Kara erkek deve geldiğinde niye geçtin
Kara kara dağlardan haber aşar
Kanlı kanlı sulardan haber geçer
Kudretli Oğuz eline haber varır
Kanglı Koca oğlu Kan Turalı netmiş derler
Kara boğa geldiğinde kıpırdatmamış
Kükremiş aslan geldiğinde belini bükmüş
Kara erkek deve geldiğinde niye geçmiş derler
Büyük küçük kalmaz söz eder
Yaşlı kadın erkek dedikodu eder
Ak sakallı baban dertli olur
îhtiyarcık olmuş anan kan yaş döker
Hanım kalkarak yerinden doğrulmazsan
Altı cellât ensende yalın kılıç tutar
Birdenbire güzel basını keser
Aşağıdan yukarı bakmaz mısın
Karşına alaca kaz geldi şahinini atmaz mısın
Sarı elbiseli Selcen Hatun işaret eder görmez misin
Seni deve burnundan perişan olur dediler bilmez misin

Sarı elbiseli Selcen Hatun köşkten bakar
Kime baksa aşk ile ateşe yakar

Sarı elbiseli kız aşkına bir hu dedi. Kan Turalı ayağa kalktı. Der: Bre ben bu devenin burnuna yapışınca o kız sözü ile yapıştı derler, yarın Oğuz eline haber varır, deve elinde kalmıştı kız kurtardı derler, bre kolca kopuzumu çalın övün beni, yaradan kadir Tanrı'ya sığındım, bir erkek deveden döneyim mi, inşallah bunun da başını keseyim, dedi. Yiğitleri Kan Turalı'yı övüp söylemiş, görelim hanım ne söylemiş:

Kapkayalar basında yuva tutan
Kadir ulu Tanrıya yakın uçan
Mancınığı ağır taştan vızıldayıp müthiş inen
Arı gölün ördeğini şakıyıp alan
Koca üveyik dipte yürürken çekip yüzen
Karıncığı aç olsa kalkıp uçan

Cümle kuşlar sultanı kartal kuşu
Kanadıyle saksağana kendisini bağırtır mı
Alp yiğitler savaş günü hasmından kaygılanır mı

Dediler.

Sarı elbiseli Selcen Hatun köşkten bakar. Kime baksa aşk ile ateşe yakar San elbiseli kız aşkına bir hu dedi. Kan Turalı adı güzel Muhammed'e salâvat getirdi, deveye bir tekme vurdu. Deve bağırdı. Bir daha vurdu, deve ayağı üzerinde duramadı yıkıldı. Basıp iki yerden boğazladı. Arkasından iki kayış çıkardı, tekürün önüne bıraktı, der: Akıncıların okluğunun bağı, üzengisinin kayışı kopar, dikmek için lazım olur dedi. Tekür der:

Vallah bu yiğidi gözüm gördü gönlüm sevdi dedi. Kırk yerde otağ diktirdi. Kırk yerde kızıl alaca gelin odası diktirdi. Kan Turalı ile kızı getirip gelin odasına koydular. Ozan geldi coşturucu havalar çaldı. Oğuz yiğidinin yüreği kabardı.

Kılıcım çıkardı yere çaldı, kertti, dedi ki: Yer gibi kertileyim, toprak gibi savrulayım, kılıcıma doğranayım, okuma saplanayım, oğlum doğmasın, doğarsa on güne varmasın, bey

babamın kadın anamın yüzünü görmeden bu gelin odasına girersem dedi. Evini çözdü, devesini bağırttı, kara koç atını kişnetti, geceyi gündüze kattı, göçtü. Yedi gün yedi gece at koşturdu. Oğuz'un hudut boyuna çıktı, çadır dikti. Kan Turalı der:

Hey kırk eşim kırk arkadaşım. Kurban olsun size benim başım. Hak Taala yol verdi vardım, o üç canavarı öldürdüm, sarı elbiseli Selcen Hatun'u aldım geldim, haber eyleyin babam bana karşı gelsin dedi. Kan Turalı baktı gördü bu konduğu yerde kuğu kuşları, turnalar, sülünler, keklikler uçuyorlar. Soğuk soğuk sular, çayırlar, çimenler..

Selcen Hatun bu yeri güzel gördü, beğendi. İndiler, yeme içme ile meşgul oldular. Yediler içtiler.

O zamanda Oğuz yiğitlerine ne kaza gelse uykudan gelirdi. Kan Turalı'nın uykusu geldi, uyudu. Uyurken kız der:

Benim âşıklarım çoktur, ansızın dörtnala gelmesin, tutup yiğidimi öldürmesinler, akça yüzlü ben gelini tutup babamın anamın evine iletmesinler dedi. Kan Turalı'nın atının giyimini sessizce tuttu giydirdi. Kendisi de giyimini sessizce tuttu giyindi. Mızrağını eline aldı, bir yüksek yere çıktı, bekledi.

Meğer hanım Tekür pişman oldu. Üç canavar öldürdüğü için bir kızcağızımı aldı gitti dedi. Gizlice kara elbiseli, mavi demirli altı yüz kâfir seçti. Gece gündüz at koşturdular. Ansızın yetiştiler.

Kız hazır idi. Baktı gördü dörtnala yetiştiler, atını oynattı, Kan Turalı'nın üzerine geldi. Söylemiş, görelim hanım ne söylemiş: Der:

Gafil olma kara başını kaldır yiğit
Ela süzme güzel gözünü aç yiğit
Pazularından ak ellerin bağlanmadan
Ak alnın kara yere tepilmeden
Birdenbire güzel başın kesilmeden
Alca kanın yeryüzüne dökülmeden
Hasım yetişti düşman erişti
Ne yatıyorsun kalk yiğit
Kapkayalar oynamadan yer oyuldu
Yaşlı beyler ölmeden el boşaldı

Kaynaşarak uğrayarak dağdan indi
Tertiplenip üzerine düşman geldi
Yatacak yer mi buldun yurt mu buldun
Noldu sana

Diye seslendi. Kan Turalı sıçradı uyandı, ayağa kalktı. Der:

Ne söylüyorsun güzelim dedi. Der. Yiğidim, üzerine düşman geldi, uyandırmak benden, savaşıp hüner göstermek senden dedi. Kan Turalı gözünü açtı, göz kapaklarını kaldırdı. Gördü gelen at üzerinde, giyimini giyinmiş, mızrağı elinde. Yeri öptü, der: Amenna ve saddakna, maksudumuz Hak Taala katında hâsıl oldu diyip arı sudan abdest aldı. Ak atına bindi, adı güzel Muhammed'e salâvat getirdi, kara elbiseli kâfire at sürdü, karşı vardı. Selcen Hatun at oynattı Kan Turalı'nın önüne geçti. Kan Turalı der:

Güzelim nereye gidiyorsun dedi. Der: Bey yiğit baş esen olsa börk bulunmaz mı olur, bu gelen kafir çok kafirdir, savaşalım, dövüşelim, Ölenimiz olsun, sağ kalanımız otağa gelsin dedi. Burada Selcen Hatun at sürdü. Hasmım bastırdı. Kaçanını kovalamadı, aman diyeni öldürmedi, öyle sandı ki düşman bastırıldı. Kılıcının kabzası kan içinde otağa geldi. Kan Turalı'yı bulamadı. O sırada Kan Turalı'nın babası anası çıka geldi. Gördüler ki bu gelen kişinin kılıcının kabzası kanlı, oğlu görünmez. Haber sordular, görelim nasıl sordular:

Anası der:

Anam kişi kızım kişi
Sabah erken yerinden kalkı verdin
Oğulu tutturdun mu
Birdenbire güzel başını kestirdin mi
Kadın ana bey baba diye bağırttın mı
Sen geliyorsun bir beyim görünmüyor bağrım yanıyor
Ağız dilden bir kaç kelime haber bana
Kara başım kurban olsun gelin sana
dedi.

Kız bildi ki kaynanası kayın babasıdır. Kamçı ile işaret kılıp: Otağa inin, nerede iner karışır toz var ise ve nerede karga kuzgun oynuyorsa orada arayalım dedi. Atına mahmuz vurdu, bir yüksek yere çıktı, gözetledi. Gördü ki bir derenin içinde toz kâh toplanıyor kâh dağılıyor. Üzerine geldi. Gördü ki Kan Turalı'nın atını aklamışlar, gözünün kapağını aklamışlar, yüzüne kan bürümüş, durmadan kanını siliyor, kâfirler üşüşüyor, kılıcını yalın eyliyor kâfiri önüne katıp kovalıyor. Selcen Hatun bunu böyle gördü, içine ateş düştü. Bir bölük kaza şahin girmiş gibi kâfire at sürdü. Bir uçundan kırıp kâfiri öbür ucuna çıktı.

Kan Turalı baktı gördü ki bir kimse düşmanı önüne katmış kovalıyor. Selcen olduğunu bilmedi, kızdı. Burada söylemiş, görelim hanım ne söylemiş: Der:

Kalkıp yerinden doğrulan yiğit ne yiğitsin
Yelesi kara cins atına binen yiğit ne yiğitsin
Birdenbire başlar kesen
Destursuzca benim düşmanıma giren yiğit ne yiğitsin
Destursuzca düşmana girmek bizim elde ayıp olur
Bre yürü
Doğan kuş olarak ucayım mı
Sakalınla boğazından futayım mı
Ansızın senin başını ben keseyim mi
Alca kanını yer yüzüne dökeyim mi
Kara başını terkiye asayım mı
Bre belası gelmiş yiğit ne yiğitsin
Çekilip dön
dedi

Selcen Hatun burada söylemiş, görelim hanım ne söylemiş:Der:

Hey yiğidim bey yiğidim
Develer yavrusundan döner mi olur
Kara koçta cins atlar
Taycığını teper mi olur

Ağıllarda akça koyun
Kuzucağını süser mi olur
Alp yiğitler bey yiğitler
Sevgilisine kıyar mı olur
Yiğidim bey yiğidim
Bu düşmanın bir ucu bana bir ucu sana
dedi.

Kan Turalı bildi ki bu düşmanı basıp dağıtan Selcen Hatundur. Bir tarafına da kendisi girdi. Kılıç çekip yürüdü, kâfir basını kesti. Hasım bastırıldı, düşman kırıldı. Selcen Hatun Kan Turalı'yı at arkasına aldı çıktı. Giderken Kan Turalı'nın fikrine bu geldi ki:

Kalkıp ey Selcen Hatun doğrulduğunda
Yelesi kara cins atına bindiğinde
Babamın ak otağının eşiğine indiğinde
Oğuzun ela gözlü kızı gelini destan anlattığında
Herkes sözünü söylediğinde
Sen orada durasın övünesin
Kan Turalı perişan oldu
At arkasına aldım çaktım diyesin
Gözüm döndü gönlüm gitti öldürürüm seni
dedi.

Selcen Hatun durumun ne olduğunu bilip söylemiş, görelim hanım ne söylemiş: Der:

Bey yiğit övunürse erkek övüncün aslandır
Övünmekle kadın erkek olmaz

(...)

Ak boz atlara binerek koşuştular, bey babasının yanına eriştiler. Babası oğlancığını gördü Allah'a şükürler eyledi. Oğlu ile, gelini ile Kanglı Koca Oğuz'a girdi. Yeşil, alaca, güzel çimene çadır dikti. Attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirdi. Düğün etti.

Kudretli Oğuz beylerini ağırladı. Altınlıca gölgeliğini dikip Kan Turalı gelin odasına girip muradına maksuduna erişti.

Dedem Korkut gelip neşeli havalar çaldı, destan söyledi deyiş dedi, gazi erenlerin başına ne geldiğini söyledi:

Şimdi hani dediğim bey erenler
Dünya benim diyenler
Ecel aldı yer gizledi
Fani dünya kime kaldı
Gelimli gidimli dünya
Son ucu ölümlü dünya
Ecel geldiğinde on imandan ayırmasın.
Kadir seni namerde muhtaç etmesin.
Allah'ın verdiği ümidin kesilmesin.
Ak alnında beş kelime dua kıldık, kabul olsun.
Âmin diyenler Tanrı'nın yüzünü görsün.
Derlesin toplasın günahınızı adı güzel Muhammed
Mustafa'ya bağışlasın hanım hey!

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

1.Bugün için Türk Dünyasının pek çok yerinde olduğu gibi Makedonya Türkleri arasında da Dede Korkut Hikaâyelerinden bazılarının anlatıldığını bilyoruz. Çevrenizdeki yaşlılardan bu hikâyeleri derlemeye çalışınız.

2. Dede Korkut Hikâyeleri, başta Ziya Gökalp olmak üzere pek çok şair tarafından şiir şeklinde de düzenlenmiştir. İster bu şekildeki düzenlemelerden isterseniz nesir şeklinde yayınlananlardan olsun Dede Korkut Hikâyelerini bir bütün olarak mutlaka okuyunuz ve bu hikayâlerdeki insanî ve millî hasletleri tespit ediniz.

3.Hikâyede adı geçen yerleri atlastan bularak Dede Korkut hikâyelerinin kültür coğrafyası hakkında bilgi veriniz.

4. Hikâyede “Dedi” diye başlayan ve çoğu şiirsel bir anlatım özelliği taşıyan kısımlar anlatıma ne gibi özellikler kazandırıyor?

5. Bu hikâyedeki masal ve destan unsurları nelerdir?

6. İslâm Peygamberi Hazreti Muhammed (S.A.V.), bir hadislerinde, Türklerin Kantura oğulları olduklarını bildirmiştir.(Köksal, 2004, s. 223) Bu hikâye ile bu hadis-i şerifi birlikte düşündüğünüzde Türk tarihiyle ilgili neler söyleyebilirsiniz?

ALİ ŞÎR NEVÂÎ

MUHAHAKEMETÜ’L LÛGATEYN

“Muhâkemetü’l-lûgateyn”, Nevâî’nin en önemli eserlerinden biridir. Eser, 1499 yılında, Türkçe ile Farsça’yı mukayese etmek üzere nesir tarzında yazılmıştır. Nevâî, Fars dili ve edebiyatının Türkistan’da yaygınlaşması ve bazı Türk şairlerinin eserlerini Türkçe’nin yerine Farsça kaleme alması üzerine “ Muhâkemetü’l-lûgateyn”i yazar. Eserinde, sanat ve ilim adamlarına Türk dilinin Farsça’dan daha kudretli ve daha zengin bir dil olduğunu ispat etmek için birçok delil gösterir.

Şairliğinin yanı sıra, bir dil âlimi de olan Nevâî’ye göre Türkçe, kelime hâzinesi bakımından Farsça’dan daha zengin bir dildir. Eserinden Farsçayı Acemler’den bile daha iyi bildiğini söyleyerek Türkçe’nin, mecaz, cinas, kafiye ve fiil yönünden de daha zengin olduğunu örneklerle izah eder. Eserinde yüz kadar fiil sayarak bunların hiç birinin Farsça’da bulunmadığını belirtir. Türklerle Parsları mukayese ederken Türkler’in Farslar’dan daha kabiliyetli insanlar olduğu sonucuna varır.

Nevâî, Türk dilini faziletlerle ve yüceliklerle dolu hâzineye, seyrine doyum olmayan bir gül bahçesine benzetir. Dil ile milletin büyüklüğü arasında bir paralellik kurar. Türkçe’nin devlet ve edebiyat dili olması hâlinde Türkler’in dün olduğu gibi bugün de üstün bir millet olacağına inanılır.

MUHAKEMETÜ'L LÛGATEYN'DEN

Türk'ün Sart'tan daha keskin zekâlı, daha üstün anlayışlı, daha saf ve temiz yaratılışlı olduğu bilinmektedir. (. . .)Ancak Türkler en büyüğünden en küçüğüne, kölesinden beyine kadar hepsi Fars dilini bilirler. Herkes kendi durumuna göre konuşur. Bazen fesahât ve belâgatla konuşurlar. Hattâ Türk şairleri, Fars diliyle çok renkli şiir ve tatlı sözler söylerler. Ne var ki Fars milletinin en alt tabakasından en üst tabakasına kadar ve en cahilinden en bilgilisine kadar hiçbiri Türkçe konuşamaz ve konuşanları da anlamaz. Şayet yüz kişiden veya bin kişiden birisi bu dili öğrenip konuşacak olursa, kim işitirse onun Fars olduğunu anlar. O konuşan kendi diliyle kendini gülünç duruma düşürür.

(...)

At türlerine baktığımızda, tobuçak, argumak, yeke, yabu ve tatu gibi hepsini Türkçe adlandırırlar. Atlarını yaşını dahî çoğunlukla Türkçe söylerler. Yalnızca kulun karşılığı olarak küre kelimesini kullanırlar. Diğer, tay, gunan, dolan, tunan, çırga, langa demek için dili iyi bilen Farslar Türkçelerini kullanırlar. Bir çoğu bunları da bilmez. Atın eğerine zin derler. Ancak, çoğunlukla eğerin kısımlarını, meselâ, ciliker, hana, tokum, cazlık, ulargaç, gancuga, çılbur, kantar, tokulga ve toka şeklinde Türkçe adlandırılan Kamçıya ise tâziyâne derler, ama buldurge ve çöpçurgayı Türkçe söylerler. Cibe, cevşen, kûhe, kalganuruk, karbıçı, kiçim ve ahe gibi savaş âletlerini de Türkçe kullanırlar.

(...)

Birtakım bilgisiz Türk gençleri kolaylık olsun diye Farsça şiir söylemeye gayret ederler. Hâlbuki insan iyi düşünür ve çabalarsa bu dille oldukça güzel ve açık bir anlatım bulur. Bu dille, her türlü söz ustalığı, gerçekten de daha kolaydır. Ondan sonra, böylece Türk Dili'nin sağlamlığı delillerle ispatlanmış oldu. Bu halkın içinden çıkan bütün insanların, kendi dilleri dururken, başka dilleri

kullanmamaları ve bu dillerle iş yapmamaları gerekirdi. Eğer iki dille konuşabiliyorlarsa, kendi dillerini daha çok kullanmaları diğerinden daha az faydalanmaları gerekirdi. Eğer mübalağa etmek gerekirse, iki dili eşit oranda kullanmalıdırlar. Bu duruma asla izin verilmemelidir. Çünkü Türk milletinin ileri gelenleri Farsça şiir söylerler. Hiçbir zaman Türkçe söylemezler. Söylerlerse de Farsın Türkçe söyleyişi gibi, Türkçe'yi güzel kullanan Tiirkler'in yanında okuyamazlar, okusalar bile her sözlerinde yüz kusur bulunur ve her terkiplerine yüz itiraz gelir. Kısacası, bu dilde çok güzel sözlerin ve üslûbun varlığı, yukarıda söylenen bu üstün özellikleri ile ortaya çıkmış oldu.

(Türkiye Türkçesine aktarılarak alınmıştır.)

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Sözlük: *Sart:* Fars; *fesahat:* Açıklık; *belâgat:* Güzellik; *muhakeme:* Karşılaştırma; *lûgat:* Sözlük.

Sorular:

1.Dil olarak Türkçeyi kullanmayı bıraktığı için bugün Türk Dünyasının bir parçası olmaktan çıkmış tarihî Türk toplulukları var mı?

2. Milletlerin zaman zaman kendi dillerini bırakarak başka dilleri kullanmaya merak sarmasının sebepleri nelerdir?

3.Ali Şîr Nevâî'nin yaşadığı devrin siyasî, sosyal ve dinî şartlarını da düşünerek böyle bir eser yazmaya neden ihtiyaç duyduğunu söyleyiniz.

4.Kaşgarlı Mahmud'un Divânü Lügati't Türk adlı eserinin yazılış sebebiyle Ali Şîr Nevâî'nin bu eserini yazış sebeplerini düşündüğünüzde neler söylemek istersiniz.

5.Okuduğunuz metnin ana fikrini söyleyiniz?

6.Metinde "at" ile ilgili kelimelerin çoğunun Türkçe olmasını nasıl izah ediyorsunuz?

7.A. Ş. Nevâî, kendi ana dili dururken başka dillere özenip o dilleri kullananları nasıl Karşılıyor?

8.Makedonya'da da kendi ana dilini bırakıp başka dileri kullanmak için uğraşan insanlar var mı?

9.Türkler açısından baktığınızda bugün için Arapça ve Farsçanın yerini hangi diller almıştır?

SALTIKNÂME VE MENÂKIBNÂMELER

SALTIKNÂME

Destanlar, milletlerin kendi tarihlerini ve dünyayı kendi bakış acılarından yorumladıkları metinlerdir. Destan metinleri, bu açıdan bakıldığında millî şuur altıdırlar ve millî şuurun devamında da önemli etkenlerdendir. Bu tür metinlerde, bir milletin hayat felsefesi, idealleri, yaşma tarzı, folkloru, tarihi, edebiyatı, sosyolojisi bir hazine olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka söyleyişle, destanlar, bir milletin kendisine yönelik en önemli belgeleridir.

İslâmî dönem Türk edebiyatın destan özelliği taşıyan Battalnâme, Dânişmendnâme ve Sarısaltuknâme adlı eserleri; Türk tarihi, Türk edebiyatı, Türk dili ve Türk kültürü açısından son derece önemlidirler.

Oğuz Türkleri 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Müslüman-Türk kimlikleriyle Anadolu'ya girmişler, uzun süre bu coğrafyayı vatan yapma mücadelesi vermişlerdir. Bizans Devleti'nin direnci; Bizans ordusu içinde bulunan ve Balkanlardan gelen Kuman ve Peçenek Türkleri'nin Malazgirt Savaşı'nda aniden Oğuz Türklerinin tarafına geçmeleriyle büyük ölçüde kırıldığı için Türkler, çok kısa zaman içerisinde İstanbul Boğazı'na yaklaşmışlardır. Ancak genel anlamda durum böyle iken Anadolu içlerinde kalan çok sayıda Bizans topluluğu bu coğrafyayı Türklere teslim etmemek için uzun yıllar direnmişlerdir. Ayrıca Anadolu'nun pek çok yerine Türkler girmekte zorlanmışlardır. Bizanslar ile Türkler arasında bu mücadeleler devam ederken pek çok insan maddi ve manevi anlamda insanüstü faaliyetlerde bulunmuş; Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran, Mevlana Celaleddin Rumî, … gibi bazı şahsiyetlerin faaliyetleri efsaneleşmiştir.

Bu alışılmışın üzerindeki mücadelelerle Danişment Gazi ve Sarısltık Gazi'nin üstün gayretleri ise destanlaşmıştır. Danişmend Gazi ve Sarı Saltık Gazi'nin çevresinde gelişen olaylar sonra yazıya geçirilmiş, böylece Danişmend-nâme ve Saltık-nâme çok önemli iki destan ortaya çıkmıştır.

Danişmed-nâme, Malazgirt Savaşı'ndan hemen sonra Anadolu'daki başlayan Türk-Bizans mücadelelerini anlatmaktadır. Malatya'dan başlayıp Türkiye'nin kuzey kısmının nasıl

Türk vatanı yapıldığını anlatmaktadır. Yani mekân bugünkü Türkiye'nin Malatya, Kayseri ve Ankara'dan İstanbul Boğazı'na çekilecek bir çizginin kuzeyidir.

Türk destan geleneği içerisinde Danişmend-nâme'den sonra yer alan Saltık-nâme, ayrıca bu gelenek içerisinde son halka olma özelliği de taşımaktadır. Türk kahramanlığının destanîleşmiş eserlerinden biridir. Sarı Saltık isimli bir Türkün çevresinde teşekkül etmiştir.

Hikâyeler Sarı Saltık'ın şeceresini, çocukluk yıllarını, daha sonraki hayatını, savaşlarını, üç kıtaya Allah'ın adaletini götürüşünü, kerametlerini ve XIII-XIV. Yüzyılda cereyan etmiş bazı olayları içermektedir. Üç ciltten oluşan bu dev eser, kuruluş itibariyle Battal-nâme ve Dede Korkut Hikâyeleri'ne benzemektedir.

Saltık-nâmenin mekânı çok geniştir. Daha açık bir ifade ile Anadolu'dan başlayıp Avrupa, Asya ve Afrika'nın en uç bölgelerine uzayan bir sahayı içerisine almaktadır.

Saltık-nâme'den anlaşıldığına göre, Sarı Saltık, XIII. yüzyılda yaşamış, Anadolu ve Balkanların Türkler adına fethinde birinci derecede rol almış bir Türk kahramanıdır. Sarı Saltık, Sinop'ta doğmuş, hayatta olduğu süre içerisinde üç kıtaya âdaleti, doğruluğu ve aydınlığı bu ilimizden hareket ederek götürmüştür. Hayatının daha sonraki yıllarında Edirne'ye taşınmış, burayı fetih kapısı durumuna getirmiştir. Sarı Saltık'ın faaliyet alanı, yukarıda da bahsedildiği gibi, Anadolu'dan başlar. Daha sonra haksızlık, kanunsuzluk, zulüm ve kötülüklerin bulunduğu bütün yeryüzüne kadar uzar. Yani Sarı Saltık, nerede kötülük, kanunsuzluk ve zulüm varsa düzeltmek için oradadır.

Bu çerçevede içerisinde Saltık-nâmeye göre Sarı Saltık, Balkanlara yani Avrupa'ya, Asya'ya ve Afrika'ya çok sayıda seferler düzenlemiş, uzun süre bu coğrafyada kalmış, çeşitli güçlerle mücadele etmiş, Allah'ın da kendisine verdiği insanüstü yetenek ve güçlerle mücadelesinde başarılı olmuştur. (Demir, 2013, s. 23–24)

Sarı Saltuk, tam bir **alp-eren velî** tipidir. O, tarihî Türk destanlarında görülen **alp** tipinin İslamlaşma süresinde çıkmış yeni şeklidir. Menâkıbâmesi de, İslâmî Türk destanı özelliği taşımaktadır. Türkistanlı Hoca Ahmet Yesevî dervişlerinden olduğu ve Seyyid Battal Gazi'nin torunu olduğuna inanılmaktadır. Sarı Saltuk'un hayatı hakkında kesin bilgiler yoktur. Onun gerçek kişiliği menkîbevî hayatında kaybolmuştur. Türk kültür coğrafyasında Anadolu, Romanya, Arnavutluk, Saraybosna ve Makedonya gibi ülkelerde birçok yerde mezarı olduğuna inanılmaktadır.

Saltuknâme, Osmanlı Devletimin kurulması, Anadolu ve Balkanlar'ın Türkler

tarafından fethinin anlatıldığı bir eserdir. Sarı Saltuk'un dinî kültürü çok geniştir. Dört kitabı (Kur'an, İncil, Tevrat, Zebur) ezbere bilir. O, çok güçlüdiir, hiçbir düşman onunla baş edemez. Tek başına kalabalık düşman içine girer, kaleler fetheder, aman dileyenlere karşı merhametlidir. Olağanüstü özellikleri vardır, istediği kılığa girer, ne kadar uzakta olsa hakkında söylenenleri duyar, kuru ağacı yeşertir, darda kaldığında Hızır Aleyhisselam onun yanına koşar, öleceği zamanı önceden bilir. . .

Saltuknâme, EbuT-Hayr-ı Rumî tarafından kaleme alınmıştır. Yazar, bu eserini Cem Sultan'ın emriyle yazmıştır. Edirne'de iken dinlediği Sarı Saltuk menkıbelerini çok beğenen Cem Sultan, onu bunları dinlemekle vazifelendirmiştir. O da, aralıksız yedi yıl süreyle Anadolu ve Balkanlar'ı dolaşarak halk ağzından derlediği menkıbeleri üç ciltlik bir eserde toplamıştır. Eserin yazılmasının 1480 yılında bittiği kaynaklarda zikredilmektedir.

Eser, halk ağzından dinlenildiği için XV. yüzyıl halk söyleyişleri, dayimler ve cümle yapısı bakımından önemlidir.

SALTIK-NÂME'DEN

(…)

Bir kez, " Ya Hızır! "dedi, ol saat Hızır aleyhisselam yetişti, geldi. Şerifi ol yerden kaptı, ırakta kodu. Aklı başına gelince ana bir kılıç sunuverdi. Ağaçtan indi. Eyitti: " Bu kılıç Resul hazretinindir, sana rızî oldu. Pes, Şerif alp anı izzetle sakladı. Hurma ağacından idi. Taşa çalsan ikiye bölerdi. Daim yanında götürürdü. Pes, Şerif ol kılıç ile bir ev gibi taşı çaldı, iki pâre kıldı.

(...)

Bu yandan asker gelürken meded itmeğe, yolda Harcanevan kâfirleri alıp koyuvirmemişlerdi. Hem anda dahi ceng-cû iderlerdi. Şerif göçdiim kim Alyanos Burç üstinc çıkmak ister, tiz ileri varup eyitti: " îy kâfir! Kanda gidersin? Şerif gitdi, yine girii gele dimez misin? 'k Alyanos kakıyıp el kılıca vurdı dahi Şerif üzre yiirüdi. Şerif bir kez nara urdı kim: " Benem Sarı Saltuk, gözünüz açıın iy kâfirler! "didi. Elindeki kılıç birle Alyanos'u depere şöyle tutup çaldı kim atı ve donıyla dört pâre oldı. Müslümanlar Şerifin narasın işidecek bakdılar. Gördüler kim Alyanos'ı depeledi ölüsi diri, dirisi bir ejderha olup güyâ cansuzlar idi, canları geldi. " Aferin sana, kolun kuvvetlü, ömrün ziyade(olsun) iy Server! " didiler. Çiinkim

Alyanos kâfir atından diişdi, can cehenneme virdü hemân kâfirler târ ü mâr oldılar, kaçdılar ve Müslümanlar hisardan çıkup kâfirleri ele alup kırdılar. Kırk pare gemilerin alup gerisi kaçup gitdi ler, Kara Deniz içine giriip gitdiler. Server denize al depiip artlarınca girdi. Eliyle toprak saçardı, su kara yir olırdı. Boz Tepe tininde bellüdür bu yir denize giriip gitmişdür. Pes Şerîf eyitdi: " İnşaallah helâk olurlar. " Diyii bedduan ildi. Râviler eyüdürler, ol gemiler Kara Deniz'e çıkıcak Hak Taalâ yıl virdi, ol gemilerin her birin taşa urup helâk eyledi ve kimin kenara atdı, kimin gark eyledi. Girii anlardan iiç pare gemi kurtılup, İslâmboPa vardı. Ol dahi şehr önünde kenara atdı. Anlar haber virdi ler. Tektir mâtem idiir feryâd-i figân eyledi. Cemi Rum diyarına Şerüfün sağ ve selâmet girii geldiiği aşikâre oldı. Ezin cânib Müslümanlar Şerife karşu gelib elin öpdiler, dualar ve senalar eylediler. Ol kâfırleriin malından Sultân'a pîş-keş gönderdiler veli Şerif katı incindi, eyitdi: " Pâdişâh olalar bu reâyâyı niçiin gözetmeyler? Padişâhlık böyle mi olur? " didi. Hele bâri girüp şehri emâret itdiler. Şerif makamına geldi, karar dııtdı ve Emîr Osman Şerife kızı Nefise Bânû'yı virdi. Düğünler itdiler, Şerifi gerdeğe koyup mıırâdların gördiler. Şerifle yârânları ve Müslümanlar şâdlıkda, yimekde ve içmekde.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Sözlük: *Hızır:* İçenlere ölmezlik veren âb-ı hayât'ı içmiş bulunan ve kul sıkıldığı, dara düştüğü zaman imdadına yetişmekle meşhur olan peygamber; *eyitti:* Söyledi; *ceng-cû:* Kavga ve dövüş arayan; *râvî:* Anlatıcı; *kanda***:** Nereye; *tar-ü mâr:* Darmadağınık; *tekür:* Tekfur; *kakımak***:** Öfkelenmek; *nara urmak:* Nara atmak, haykırmak; *depere:* Tepeleyerek; *don:* Elbise, -kıyafet; *ezincânib:* Bu taraftan; *pîşkeş:* Hadiye, armğan; ***reâyâ*:** Osmanlı halkı; *yârân:* Arkadaşlar, dostlar.

Sorular:

1.Sarı Saltık'ın kılıcının tahtadan olmasının ve bu kılıçla kerametler göstermesinin sebebi ne olabilir?

2.Okuduğunuz metinde Padişah (devlet yöneticisi) nasıl anlatılmaktadır?

3.Sarı Saltık'ın Diyar-ı Rum'da saldığı korku hangi cümlelerle anlatılmaktadır?

4.Sarı Saltık müdahalesinde haklı mıdır?

5.Sarı Saltık'ın Türkiye başta olmak üzere Balkanlarda pek çok yerde makamı veya mezarı bulunmaktadır. Makedonya'daki Sarı Saltık mezarı nerededir?

6.Makedonyalı şair Yahya Kemal bir şiirinde:

"Geldikti bir zamanlar Sarı Saltık'la Asya'dan,
Bir bir Diyar-ı Rûm'a dağıldık Sakarya'dan."

Demektedir. Bu konuda sizin düşünceleriniz nelerdir?

MENAKIBNÂME

Menâkıbnâme: Tanınmış veya tarihî şahsiyetlerin iyi taraflarından bahseden hikâye diye tarif edilen menâkıbnâmeler, tasavvufî fikirlerin İslâm âleminde geniş bir şekilde yayılmasından ve tarikatlerin kuvvetle teşkilâtlanıp, yerleşmesinden sonra(XI. asırdan itibaren)öncelcri Arapça ve sonraları Farsça ve Türkçe büyük bir menâkıb edebiyatının vücud bulmasıyla ortaya çıkmıştır.

Tasavvuf akımı ilerledikçe, İran edebiyatında olduğu gibi Türk edebiyatında da tarikat kurucuları, velîler ve şeyhlerin menkâbevî hayatlarını konu olarak ele alan bir tür gelişmeye başlamıştır. **Menâkıbnâme** ya da **velâyetnâme** adı verilen eserlerde olağanüstü unsur, evliyâ tezkirelerine nisbetle daha fazladır. Hatta tarikat büyüklerini tanıtmak amacı ile yazıldıkları için de dilleri ve üslûpları süslü ve yapmacık nesirden uzak ve halk diline yakın yazılmıştır.

Evliya menkıbelerine dair eserler, bir tarih kaynağı olarak ekseriya şüpheyle karşılanmakta ise de, bunların asıl tarihî kaynaklar ile karşılaştırılmaları neticesinde, bir takım hurafeler ve harikuladelikler arasında gayet kıymetli bilgiler de verdikleri görülür. Bunlardan başka bu gibi eserlerde, asıl tarihî kaynaklarda hiç bahsedilmeyen, devrin sosyal ve ekonomik hayatı ile örf ve ananelerine ait bilgilere de bazen çok miktarda yer verdiği görülür. Bu eserler din ve tasavvuf rûhiyatı bakımından da pek kıymetli bilgilerle doludur. Ciddî ve İlmî bir dikkatle ele alınacak olursa menâkıbnâmeler, edebiyat tarihi ve tarih bilimi açısından önemli birer kaynak eser niteliği arz edeceklerdir.

Âhiyan-ı Rum, Abdalân-ı Rum vc Bâcıyân-ı Rum ile Alp-gâzi, Derviş-gâzi, Alp-eren, adı verilen ve genel olarak " **Kolonizatör Türk Dervişleri"** diye adlandırılan Horasan Erleri, başta Anadolu olmak üzere Balkanlara da manevî yapısıyla Türkleştiren

unsurlar olarak ortaya çıkmışlardır. Sosyal hayatın içinde halkın kültür hamurunu yoğuran mutasavvıf dervişler, coğrafyanın vatanlaştırmasında askeri teşkilâtlardan geri kalmayacak hizmetleri ile savaşlarda ve barışta daima ön şatlarda yer almışlardır.

Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Türkler, büyük bir imtihan vererek destan devri yaşayacak yüksekliğe erişmişlerdir. Bu destan devrinin Anadolu'su gerçekten de erenler ve alpler diyârı haline gelmiştir. Öyle ki, Anadolu'da gazâ yapan vc fütuhat yapan Türk kahramanları etrafında destanlar teşekkül ettirilmiş, bunların mezar ve türbeleri birer ziyarctgâh haline dönüştürülmüştür. Dikkate değer bir başka husus da, bu kahramanların " baba", "dede", "gâzi", "velî", adlarıyla anılarak, kısa zamanda evliyalaştırılmış olmalarıdır.

İşte bu Kolonizatör Türk Dervişler'inden biri de hayatının son günlerini Anadolu'da Çorum ilinin Osmancık ilçesinde yaşamış olan **Koyun Baha'dır.**

Menâkıbnâmeler; Prof. Dr. Mehmet Kaplamın Türk Edebiyatı'nda tipler üzerine yaptığı araştırmalarında da belirttiği gibi, bir nevî velilerin destanı gözüyle bakabiliriz. Fakat bu menâkıbnâmelcrin destanî özellikleri yanı sıra, soyut tefekküre dayanan bir nevi düşünce ve ahlâk sistemi de vardır. Tarikatların ve velîlerin dayandıkları tasavvuf felsefesi, insanla Allah, insanla kâinat ve insanla insan arasındaki münasebetleri insicamlı bir şekilde tesbît eden bir dinî felsefe sistemidir ve onlar bu sistemin temsilcileridirler.

İslâm büyükleri hakkında yazılan eserlere menâkıbnâme denir. Koyun Baba menâkıbnâmelerinden öğrendiğimize göre, Koyun Baba Horasan'da dünyaya gelmiştir. Asıl adı Seyid Ali olup, Hazreti Ali soyundandır. Türkistanlı Hoca Ahmed Yesevî dervişlerinden sayılan Koyun Baba, Horasan erlerinden Hacı Bektâş-ı Velî'nin çağdaşı ve tilmizi (öğrencisi) olarak gösterilmektedir.

Horasandı Koyun Baba Kâbe'yi ziyaret ettikten sonra çeşitli yerleri de gezerek Anadolu'ya gelmiş, Anadolu'da bir müddet dolaşmış ve nihayet Kızılırmak Vadisi'nde Osmancık denilen bir geçit noktasında yerleşmeye karar vermiştir. Menâkıbnâmelerde beyân edildiğine göre Osmancık'a Allah'ın emri vc Peygamber'in tavsiyesi üzerine gelmiş ve o zamanın şartlarında stratejik bir konumu olan bu yerleşim yerinde bir tekke açmıştır.

Otuz kadar kcrâmeti, ırıenâkıbnâmelerle günümüze kadar taşınmıştır.

Dinî olarak olağan üstü hâlleri peygamberler gösterirse buna **mucize,** bir velî gösterirse **keramet** adı verilir. Aşağıda okuyacağınız parça Koyun Baba Mcnâkıbnâmcsi'nden alınmıştır.

KOYUN BABA MENÂKIBNÂMESİ'NDEN

Koyun Baba Hazretlerimin hayatında önemli bir yeri olan olaylardan biri de Koyun Baba ile Fatih Sultan Mehmed arasındaki görüşmedir.

Sultan Murat Han'ın oğlu Sultan Mehmed Osmanlı Padişahı idi. Uzun Haşan ise Acem Şahı idi. Bir gün Uzun Masan Acem'den ordu toplayıp Anadolu üzerine sefere çıktı. Evvela Erzurum'a geldi. Ordan Sivas'a, Sivas'tan Tokat'a doğru Anadolu içlerine kadar ilerledi. Uğradığı her yeri yakıp yıkıyor, taş taş üstüne bırakmıyor ve yağmalıyordu. Osmancık tarafına doğru yöneltti. Osmancık yakınlarında ordugâh kurup bir müddet burada kaldı.

Birgün halkın huzuruna çıkıp onlarla hasbihâl ederken onlara burada Evliyaullah'tan herhangi bir kimsenin bulunup bulunmadığını sordu. Padişah'm bu sorusu üzerine Osmancık halkı;

-"Vardır Padişahımız. Burada kuvvet ve kudret sahibi Koyun Baba derler gerçek bir Allah eri vardır. " dediler.

Padişah halkla yaptığı sohbetten sonra vezirini çağırıp;

-"Lala, git Koyun baba denen o Allah erini ziyaret et. Gör dinle bizim için neler düşünür, ben de yarın sabah erkenden kendisini ziyeret ederim. " diye emir buyurdu.

Vezir, yanma bir kaç yiğit alıp, Koyun Baba Hazretleri'ni ziyarete gitti. Kızılırmak kenarına varınca yanındakilere " Velâyet sahibi er huzuruna gideriz. Gelin ırmaktan abdest alalım. " deyince yanındaki yiğitler de bu fikri isabetli bulup hep beraber abdest aldılar. İçi dışı temiz bu Allah kulları samimi duygularla şu ikindi vakti Koyun Baba Hazretlerinin huzuruna vardılar. Baba Hazretlerinin nuranî cemalini görünce şaşırıp kalan Vezir ve yanındakiler Koyun Baba Hazretlerine hangi yönden yaklaşacaklarını şaşırdılar. Arka tarafa doğru yöneldiklerini görünce Koyun Baba Hazretleri;

-"Siz er kişiler, er kişiye ense tarafından mı yaklaşırsınız? Bu küstahlık değil midir? " deyince Vezir;

-"Hata bizden, ata senden ya Erenler Şahı. " Deyip Baba Sultan Hazretlerinin eline sarılıp öptü. Baba Hazretleri de O'nun bu tevazuu karşısında hoşgörülü bir tavırla ağırladı. Oturup uzun uzun sohbet ettiler. Halvetleri son bulup Vezir, Hünkâr otağına dönünce Sultan

Mehmet tarafından huzura davet edildi.

Vezir hünkâra Koyun Baba Hazretlerini uzun uzun anlattı. Onun gerçek bir " Allah Eri" olduğu kanaatini de ilave etti. Bu görüşme üzerine Fatih;

"O Allah Erini ziyaret etmek bize de vacib oldu. " Diyerek yol hazırlığı yapılmasını istedi. Yanma birkaç yiğitle ulemadan bir grup alıp Koyun Baba Hazretlerini ziyarete geldi.

Geldiğinde Baba Sultan Hazretleri Hakk ile muaşeretle meşgul bulunuyordu. Sultanın huzuruna çıkmak istediği Baba Hazretlerine malûm olmuştu. Zikir ve duasını bitirip Fatih Sultan Mehmcd'e teveccüh edince; O, kendini doyumsuz bir mutluluğun ve sevincin girdabında buldu. Şaşkına dönmüştü. Kendini güç toparlayıp " Selâmünaleyküm ey Allah Eri" deyince Koyun Baba Sultan " Ve Alcykümselâm ey Allah'ın kullarının Emiri" diye cevap verdi. Bu arada Fatih içine girdiği tarife sığmaz manevi hazla Koyun Baha'nın karşısına geçip sohbete başladılar.

Fatihle beraber gelen yiğitler ve âlimler de huzurda bulunuyor ancak onlar hiçbir söze karışmıyorlardı. Mana âleminin bu iki " Eri" arasındaki sohbete şahit oluyorlardı.

Zaman ilerledikçe sohbet koyulaşıyordu. Bir ara Fatih, Koyun Baba Hazretlerine:

—Baba Sultan, himmet nazar eyle, birkaç muradımız vardır. Hakk bunları nasib etsin. " dedi.

Baba Hazretleri de O'na:

-"Muradın Hakkça malum ve muvafaktır. Var Allah yolunda gaza et. Gazan mübarek olsun. " diye dua etti.

Bu buluşmadan ayrılırken Fatih Koyun Baba Hazretleri'ne Güneydoğusu taraflarında bir köy vakfetmişti. " Dervişler o köyün geliri ile geçinip beş vakit bekamız için dua etsinler. " demişti. Ayrıca Koyun Baha'nın yanından ayrılırken de yanındakilere:

—Şimdi bildim ki, Baba Hazretleri bu zamanın kutbudur. Dilerim bizi dualarından eksik etmez. Erenler nazarı ve hizmeti bizimle beraberdir. " diyerek düşüncelerini açığa vurmuştu.

Fatih'in ziyaretinden sonra Koyun Baba Hazretleri'ne bir köyün vakfcdildiği duyurulunca o günlerde yanında bulunan on yedi kadar dervişini toplayıp, onlara şu nasihatte bulunmuştu:

—Benim kazanıma vakıf ekmeği koymayın, dibini deler. Hak Tcalâ dergâhında bulgur bulamacı elverir. "

“Kimsenin ağacına tamah etmeyin, dirlik odunu yakın. “

“Yoldan geçeni hoş tutun. Misafiri ağırlamakta cimri davranmayın. Elinizde olanı kaçırıp, aç kalmaktan korkmayın. Misafire harcanan gerisin geri yerine gelir. “

“Şeriat emrini muhkem tutun. Zira Şeriat evinden çıkan dört kapının da dışına çıkmış olur. “

“Elinizi Allah için duaya, kul için Ata’ya daima açık tutun. Alnımzm teri kurumasın. Fisebilillah alın teri dökmenin hayrından mahrum bırakmayın kendinizi. “

“Dost kalbin ferah tutun. Düşmanlarımızın da kalbini kazanın. “

“Devletlü olmak dilersiniz; dilsiz, kulaksız olun. “

“Dervişlik dilersiniz; O’nun iplerine sımsıkı sarılın. Dervişlik Kemâl bulunca gelir size yetişir. “

“Birbirinize yar olun. Birbirinize yar oldukça bana da yar olursunuz. Bana yar olanların Hakk’a yar olması için dua ederim. “

“Eğer bu nasihatlerimi dinlemezseniz aranızdan kaybolur giderim. Dinlerseniz diinyad ve ahirette berhiidar olun. “

“Hakk’ı her yerde koruyun. Ben iyiyi yavuzu gözetirim. Yaramazı, haksızı bana gönderin. O'nun hakkından ben gelirim. Tuttuğumu geç tutarım ama muhkem tutarım. “ buyurmuştu.

Aradan uzun zaman geçmiş, Fatih Otlukbeli'nde Uzun Masan beyi perişan edip tekrar, İstanbul’a dönmüştü. Günlerden bir gün vezirini çağırıp;

-“Lala, Koyun Baba Hazretleri’nin rumuzunun sahih çıktığına şahadet ederim. Kesinlikle O'nun Allah’ın velî kullarından biri olduğuna inancım tamdır. O’na dergâhlar kurup araziler, köyler vakfetmek isterim. Sen ne dersin? “ deyince Vezir’i Fatih’e:

-“Hünkârım güzel niyet etmişsin. Allah kabul etsin ve yardımcınız olsun ancak derim ki, evvelâ bir salih kulunuzu göndereyim. Varsın o Evliyaullah’ı görsün ve ondan bir cevap alsın. Rızası neyedir. Hünkârım ondan sonra karar verseniz daha iyi olur. “ deyince bu düşünce Fatih tarafından makul karşılanmış ve Hünkâr kapıcılarından erenler aşığı birini çeşitli hediyelerle Koyun Baha’ya gönderdiler.

Saray hizmetlisi, kapıcı özel ulakla on bir günde Osmancık’a ulaştı. Koyun Baba Hazıeleri’nin elini öpüp, duasını aldıktan sonra:

-“Hünkârım selâm etti. Senin için bir tekke ve biraz da bina yaptırıp hayır-hasenat etmek

ister. Ayrıca ihtiyaçların için de bu bin akçayı gönderdi. Sen ne dersin. “ deyip içinde bin akça bulunan keseyi Koyun Baha’nın dizi dibine bırakınca, Baba Hazretleri tebessüm edip;

-“Hünkârım bizi tanır. Hakkın bize verdiği bize yeter. Eğer hayır ve hasenat etmek istiyorsa bu Kızılırmak'm üstüne bir köprü yaptırsın. “ dedi ve başkaca bir tek kelime söylemeden halvete çekildi.

Kapıcı aynı yolla İstanbul’a dönüp Fatih’in huzuruna çıktı ve Koyun Baha’dan aldığı cevabı aynen nakletti. Fatih bu haberi alınca Kızılırmak üzerine bir köprü yaptırmak istemiş ancak o yıllardaki çeşitli meşgaleler O’nun bu düşüncesini tahakkuk ettirmeğe fırsat vermemişti. Köprüyü yaptırmak da daha sonra padişah olan büyük oğlu Beyazıd Han’a nasib olmuştu.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Sözlük: *Küstah:* Hayasız, edepsiz, arsız***;*** *ata:* Bağışlama, ihsan; *halvet:* Yalnız, tenha kalma, tenhaya çekilme; *vacib:* Zorunlu, yapılması şer’an lüzumlu olan, farz derecesine yakın bulunan; *muaşeretle:* Birlikte yaşayıp iyi geçinme; *teveccüh:* Çevrilme, yönelme, güler yüz gösterme, yakınlık duyma; *himmet:* Ermiş kimsenin tesiri; *kutuh:* Bir konuda geniş bilgisi ve salahiyeti olan kimse, bir gurubun, bir kavmin başı, ulusu, büyüğü.

Sorular:

1.Koyun Baha’nın yaşayışı ve kişiliği hakkında neler söyleyebilirsiniz?

2.Fatih Sultan Mehmed ile Koyun Baha’nın karşılaşması ne şekilde olmuş ve nasıl bir sonuç doğurmuştur?

3.Savaşı kazandıktan sonra Fatih’in Koyun Baha’yı aratması sizce doğru bir davranış mı?

4.Koyun Baha’nın dervişlerine yaptığı nasihatlerde anlattıkları sosyal hayatta toplumun huzuru ve şahısların mutluluğu için gerekli davranışlar mıdır? Tartışınız.

5.“Şeriat evinden dışarı çıkan dört kapının da dışına çıkmış sayılır. “ bundan ne anlıyorsunuz?

6.Okuduğunuz metinde masal ve destan unsurları var mı?

7.Makedonya’da da Koyun Baba adlı bir evliya türbesi bulunmaktadır. Bu türbenin ve

tekkenin nerede olduğunu tespit ediniz ve bu evliya etrafında oluşmuş menkıbeleri derleyiniz.

8. Bulunduğunu çevrede de evliya türbeleri veya kabirleri var mı? Bunların kerametleri hakkında neler anlatılıyor?

9. Mucize" ile "keramet" kavramları arasındaki fark nedir?

10. Menakıpnamelerin, destan, masal ve efsanelerle farklı ve benzer yanları nelerdir?

11. Yaşadığınız çevrede "Hızır" ile ilgili inanışlar var mı? Varsa bunları yaşlılarınıza sorarak derleyiniz.

12. Okuduğunuz parçadaki masal ve destan unsurlarını bulunuz.

XVI. YÜZYIL EDEBİYATI

On altıncı yüzyıl Türk dünyasını esas olarak iki büyük sahada değerlendirmek gerekir. Bunlardan birincisi, Osmanlı ve Azerbaycan; İkincisi ise Türkistan sahasıdır.

Bu yüzyılda bilhassa Osmanlı Devleti yükselişinin doruğundadır. Yavuz Sultan Selinvin padişahlığı sırasında kazanılan zaferlerle geniş topraklar devlete katılmıştır. Kanûnî döneminde Avrupa'da Avusturya içlerine kadar ilerlenmiş. Türk donanması Atlas okyanusuna ve Hint denizine kadar açılmıştır. AvrupalIların Muhteşem Süleyman adını verdikleri bu hükümdar, Osmanlı Devleti'ni, hem doğu hem de batı devletleri arasında en üstün seviyeye ulaştırmıştır.

16. Yüzyılda Asya, Avrupa ve Afrika'da hâkimiyet kuran Türkler, hâkim oldukları yerlerde büyük bir medeniyet meydana getirmişlerdir.

Türk edebiyatı, Osmanlı sahasında, 14. ve 15. yüzyıllarda atılan temeller üzerinde yükselmiştir. Edebiyatın yanı sıra ilim, büyük bilginler elinde gelişmiş, mimarîde dünyanın en büyük şahsiyetlerinden biri olan Mimar Sinan bu devirde yetişmiştir. Tezhip, minyatür ve hat gibi sanatlarda da imparatorluğun ihtişmına uygun eserler verilmiştir.

Mimar Sinan gibi mimarlar; İbn-i kemâl, Ebussuûd Efendi, Kınalızâde gibi âlimler; Bâkî ve Hayâlı gibi yüzyıla damgasını vurmuş usta şairler; Hoca Sadeddîn, Gelibolulu Alî gibi tarihçiler; Sehî, Latîfî, Aşık Çelebi gibi tezkire yazarları 16. yüzyılda sanat, kültür ve edebiyat alanında yetişen büyük şahsiyetlerdir. Bu şahsiyetlerin yetişmesinde kendileri de birer sanatkâr olarak htikümdârların da büyük rolü olmuştur.

Hem hiikümdâr, hem de şair olan Fatih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim, Kanûnî Sultan Süleyman, İkinci selim, Üçüncü Murat, Kırım Hanı Gazî Giray devrin ilim admlarmı ve sanatkârları çevrelerinde toplayarak teşvik etmişlerdir. Bu dönemde Türk edebiyatı, en büyük şairlerini yetiştirerek klâsik bir edebiyat hâline gelmiştir.

Şiir dili, özellikle ses güzelliği bakımından gelişme göstermiş, Türkçe söyleyişle aruz arasındaki uyum daha ileri bir seviyeye gelmiştir.

Osmanlı sahasında, Divan şiirleri, devrin bütün plâstik ve süsleme sanatlarındaki ince işleyiş zevkini kendi mısralarında aksettirmişlerdir.

Bu yüzyılda, halk edebiyatı sahasında da önemli şairler yetişmiştir. " âşık" adıyla anılan bu şairler, Türkistan Türk kültüründe önemli bir yeri olan " bakşılık" geleneğini

Osmanlı sahasında devam ettirmişlerdir. Yaşadıkları devrin kahramanlıkları, güzellikleri, tanıdıkları alımlı güzelleri karşısında duygularını dile getiren bu şairlere Türk dünyasının her köşesinde rastlanmaktadır. Öksüz Dede, Kul Mehmed halk şiiri alanında yetişmiş usta şairlerdir.

Tekke ve Tasavvuf edebiyatı da yunus Emre ve Mevlânâ'nın etkisi altında devam etmiştir. Şeyh İbrahim Gülşenî ile Ümmî Sinan, Yunus ve Mevlânâ tarz İlâhî ve gazelleri ile devrin tanınmış mutasavvıf şairleri arasındadır. Tekke edebiyatında nefesleri ile dikkati çeken bir başka halk şairi de Pir Sultan Abdal'dır.

XVI. yüzyılda Azerî Türklerinin kültür, sanat ve edebiyatında da büyük gelişmeler meydana gelmiştir. Bu dönemde, ilim, kültür ve edebiyat merkezi de Tebriz'dir.

Bu yüzyılda Azerî sahasında yetişen büyük şairler Şah İsmail Hatâyî ve Fuzulî'dir. Matâyî, bu dönemde hem âşık tarzı hem de klâsik tarzdaki şiirleriyle dikkati çeker. Safevîler döneminde saray ve ordunun dili de Tiirkçedir. Fuzulî'nin şiirleri, dönemden sonra pek çok şaişri etkilemiş ve bir " Fuzûlî mektebi'Tıin doğmasına vesîle olmuştur. Bu yüzyılda Azerbaycan sahasındaki halk şiirinin de en önemli temsilcisi Kurbânî'dir.

Bu yüzyılda klâsik Çağatay edebiyatı Şeybânîler tarafından Türkistan'da ve Bâbiir ile de Hindistan'da olmak üzere iki sahada devam ettirilmiştir. Bâbtir, " Bâbürnâme" adlı seyahat ve hatırat eseriyle Hindistan sahasının en önemli şahsiyetidir.

Bâbür'ün kardeşlerinden Şeybân'a mensup beylerin idaresindeki göçebe Özbekler, XVI. yüzyılın başında Harezm, Mâverâtinnehir ve Horasan'ı ele geçirerek Timurlular hâkimiyetine son vermişlerdir.

Bir yandan Hindistan'da Timurlular sülâlesi devam ederken Semerkand ve Buhara'da Şeybânî'ler hâkimiyet kurmuşlardır. Şeybânîler, Çağatay edebî dilini devam ettirmişlerdir.

Klâsik Çağatay şiirini devam ettiren şairler şunlardır: Şeybânî Han, Ubcydullah Han, Muhammed Salih, Muhammed Bâbtir ve Kâmuran Mirza'dır.

Bu dönemde edebiyat, Yesevî tarzı hikmetler ve Nevâî tarzı söyleyişin etkisinde kalmıştır.

Manzum Eserler

FUZÛLÎ

(1494–5 / 1556)

On altıncı yüzyılın ve bütün bir divan edebiyatının en ön saftaki birkaç şairinden biri de Fuzûlî'dir. Doğum tarihi 1494–5 olarak tahmin edilen şairin doğum yeri Bağdat'tır (Hille). Asıl adı Mehmed, babasının adı Süleyman'dır. Oğuz Türklerinin Bayat boyundandır.

Bağdat ve civarında yetişti. Küçük yaşlardan itibaren Arapça ve Farsça'yı, zamanının geçerli bir çok ilmini öğrenmeye başladı. Devrinin büyük âlimlerinden biri olarak tanındı, kendisine " Mevlânâ Fuzûlî", " Molla Fuzûlî" gibi isimler verilmiştir.

Kerbela, Bağdat ve Necef bölgelerinde yaşadı. Hayatı boyunca Irak'tan dışarı çıkmadı, uzun bir şiire Hz. Ali'nin türbedarlığını yaptı. 1556'da çıkan veba salgını sırasında öldü ve Kerbela'da toprağa verildi. Onun klasik edebiyatımızdaki şöhreti ölümünden sonra da devam etmiş ve kendisinden sonra yetişen birçok şairi etkilemiştir.

Klasik Türk edebiyatının en büyük şairi olarak kabul edilen Mehmed, Fuzûlî mahlası ile meşhur olmuş ve eserlerini Azerbaycan Türkçesi ile yazmıştır. Arapça ve Farsça eserler de kaleme aldı.

Fuzûlî, şiire erken yaşlarda başladı. Zamanın şiir zevkini göze alarak gazel yazmaya büyük önem verdi. Türk dilini ve edebiyatını bir bütün olarak gören Fuzûlî, kendinden önce gelen ve zamanının Türk şairlerinin eserlerini okuyup inceledi, en fazla Alî Şîr Nevâî'den etkilendi. Edebiyatımızın en coşkun ve en lirik şairi olarak aşk ve ıstırap şairi olarak tanındı. Şiirlerinde aşk ve ıstırabın yanı sıra ayrılık, elem, fedakârlık ve rintlik konularını da işledi.
"Benden övücü ve yerici şiirler isteme. Ben âşığım, dolayısıyla bütün sözlerim aşk üzerindedir. " diyen Fuzûlî, bir güzellik ve aşk şairidir. Onun aşk anlayışında tasavvufun da önemli bir yeri vardır. Fakat ondaki tasavvuf bir gaye değil vasıtadır. Onun aşkı, beşerî aşkla başlar Peygamber vc Allah aşkına kadar uzanır. Şiirlerindeki coşkunluğun temelini, aşkın elem ve ıztırapları teşkil eder. Aşk, şairi olgunlaştırmış, onu dünyanın geçici zevklerinden uzaklaştırarak manevî hazlara yöneltmiştir.

İlahî aşkla beşerî aşkı en iyi şekilde yorumlayan şair olarak bilinen Fuzulî, bütün eserlerinde, insanlığa bilgiyi, sevgiyi, alçak gönüllülüğü, doğruluğu öğütlemiştir. İlimsiz şiiri, temelsiz duvara benzeten ve ömrü boyunca ilim kazanmak için çalışan Fuzûlî, aynı

zamanda da devrin sayılı âlimlerindendir.

Eserleri: Şiir: *Türkçe* Divan, Farsça Divan, Arapça Divan, Hadikatü's Süeda (Kerbela faciasını anlatan bu eser Saadete Ermişlerin Bahçesi anlamına gelir**), *Beng ü Bade*** (Safevî devleti hükümdarı Şah İsmail'e (şair Hatayî) sunulmuş olan bu mesnevî Sırlar ile Şarap arasındaki münazarayı hikâye etmektedir**.), *Sâkînane* (Farsçadır), *Enisü'l-Kalp, Sohbetü'l Esmar*** (Meyvelerin Sohbeti anlamına gelen bu eser Azerbaycan'da çocuklar için resimli kitap olarak da **basılmıştır, 1995), Leyla ile Mecnun.**

Nesir: *Rind-ü Zahid*, *Hadîs-i Erbaîn Tercümesi***,** (Kık Hadis), *Hüsn-ü Aşk, Matlaü'l İtikad,* Türkçe Mektıplar (Şikâyetname adlı bu mektubu XVI. yüzyıl Türk nesrinin ve sosyal hayatının en önemli belgelerinden biridir.)Türkçe ve Farsça divanlarının Mukaddimeleri (önsözleri) şiir sanatı (poetika) açısından önemlidir.

Bir kimseyi, yeri veya zamanı övmek için yazılan uzunca manzumelere kaside denir. Beyit birimiyle yazılan bu şiirler genellikle 33–99 beyit arasında olur. Bu şiirlerde aruzun uzun kalıpları kullanılır. İslâm Peygamberi Hazreti Muhammed'i övmek, ona olan sevgiyi dile getirmek için yazılmış kasidelere ise na't denir. Ayrıca, nazım şekli ne olursa olsun İssla^m Peygamberi Hazreti Muhammed'i övmek için yazılan şiirlere de na't denir.

Fuzûlî'nin Hazreti Muhammed'i övmek için yazdığı na'tın adı "Su Kasidesi"dir. Bu kaside nin tamamı 32 beyittir. Şimdi bu kasideden seçtiğimiz 8 beyiti birlikte inceleyelim:

SU KASİDESİ'NDEN

Arızın yâdiyle nemnâk olsa müjgânım nola
Zâyi olmaz gül temennâsiyle vermek hâre su

İşte peykânın gönül hecrinde şevkim sâkin et
Sûsuzem bir kez bu sahrâda benimçün âre su

Dest-bûsî arzusuyla ölürsem dostlar
Kûze eylen toprağım sunun anınla yâre su

Hâk-i pâyine yetem der ömlerdir muttasıl
Başını taştan taşa ûrup gezer âvâre su

Saçma ey göz eşkden gönlümdeki odlâre su
Kim bu denlü dûtuşan odlâre kılmaz çare su

Ab-gûndur giinbed-i devvâr rengi bilmezem
Yâ muhît olmuş gözümdem giünbed-i devvâre su

Sûya versün bâğban giülzârı zahmet çekmesün
Bir gül âçılmaz yüzün tek verse bin gülzâre su

Yumn-i nâ'tinden güher olmuş Fuzûlî sözleri
Ebr-i nisandan dönen tek lü'lü-i şehvâre su

Umduğum oldur ki rûz-i haşr mahrum olmıyam
Çeşme-i vaslın vere ben teşne-i dîldâre su

Vezni, Fâ i lâ tün / Fâ i lâ tün / Fâ i lâ tün / fâ i lün olan bu şiirin söz konusu beyitlerinin günümüz Türkçesiyle nazma çevrilmiş hali şöyledir:

1.Ey göz! Gönlümdeki ateşlere gözyaşlarından su saçma ki, böylesine tutuşmuş ateşe suyun faydası olmaz.

2.(Şu) dönen (gök) kubbe(si), su renginde midir? Yoksa gözümden akan yaşlar mı, bu kubbeyi kapladı? Bilemiyorum.

3.Bahçıvan, gül bahçesini sele versin. . . Boşuna zahmet çekmesin. . . (Bir değil)bin gül bahçesine su verse, (o bahçelerde) senin yüzün gibi (güzel) bir gül açılmaz.

4.(Senin gül) yanağını özleyerek, kirpiklerim ıslansa ne ziyanı var: Dikene gül istemek için verilen su boşa gitmez.

5.Gönül! Onun ok gibi kirpiklerini ara, bul. . . Ayrılığında duyduğum coşkun isteği dindir! . . . Susuzum, bu(özleyiş) çöl(iin)de bir kere de benim için su ara! . . .

6.(Onun) elini öpmek arzusuyla ölürsem, (onun elini öpmeden ölür de toprak olursam) dostlarım, toprağımdan bir su kabı yapınız, sevgiliye onunla su veriniz, (böylelikle onun dudaklarına değmek talihine ulaşayım).

7.Onun ayak bastığı toprağa varacağım diyen su, ömürlerden beri, durmaksızın, başını taştan taşa vurarak, başıboş gezip, akmaktadır.

8.Seni övmek için söylemenin uğuruyle, Fuzûlî'nin sözleri inci(gibi) olmuş. . . Nisan bulutundan düşen damlaların şahane inci(ler) haline gelmesi gibi. . .

9.Umduğum odur ki, mahşer gününde (seni görmekten) mahrum olmayayım. Sana kavuşmanın çeşmesi, senin güzelliğine susamış olan bana su versin, beni kandırsın. .

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Sözlük: *Eşk:* Gözyaşı; *od:* Ateş; *bu denlü:* Bu kadar, böylesine; *âb-gûn:* Su renginde, mavi; *günbed:* Kümbet, kubbe; *devvâr:* Dönen; *güıbed-i devvâr:* Dönen kubbe, gökyüzü; *muhit olmak:* Çevrelemek, kuşatmak, kaplamak; *bağban:* Bahçıvan; *gülzâr:* Gül bahçesi; *tek:* Gibi; *arız:* Yanak; *yâd:* Anma, hatırlama; *nem-nâk:* Nemli, ıslak; *müjgân:* Kirpikler; *zâyi olmak:* Elden çıkmak, kaybolmak, yitmek, yok olmak; *temenna:* Dilek, istek; *hâr:* Diken; *peykân:* Okun ucundaki sivri demir, temren; *hecr:* Ayrılık; *şevk:* Şiddetli istek; *sahra:* Çöl, ova; *dest-bûs:* El öpme; *kûze:* Testi; *eylen:* Eyleyin, yapın; *hâk-i pây:* Ayak toprağı, ayağın bastığı yer, mezar; *yeteni:* Yeteyim, varayım, ulaşayım; *ömr:* Ömür; *muttasıl:* Aralıksız olarak, devamlı; *yümn:* Uğur, bereket; *nâ't:* Hz. Muhammed ve diğer din büyükleri için söylenen övgü şiirleri; *yümn-i nâ't:* Övmenin uğuru; *güher:* Mücevher, inci; *ebr-i nisan:* Nisan bulutu; *dönen tek:* Döndüğü gibi; *lü'lü-i şehvâr:* Şahlara layık iri ve kıymetli inci; *rûz-i haşr:* Mahşer günü, kıyâmet günü; *çeşme-i vasi:* Kavuşma çeşmesi, kavuşma pınarı; *teşne-i dîdâr:* Bir güzel yüz görmeğe susamış olan.

Sorular:

1. Bu kasideye niçin ‘w Su Kasidesi”denmiştir?

2.Kasidelerin adlandırılması ile ilgili kaideler nelerdir?

3.Bu şiir bir “ naaf'tır. Bu şiirin naat olduğunu bize gösteren ip uçlarını şiirden hareketle bize söyleyiniz.

4.Kâinatın varlığını teşkil eden dört temel unsur (anasır-ı erba) toprak, hava, su, ateşten her biri klâsik Türk edebiyatında bir peygambere telmihtir. “ Su” hangi peygamberi hatırlatmaktadır?

5.Bu şiirdeki edebî sanatları bulunuz ve tek tek her beyti açıklayarak şiiri tahlil ediniz.

6.Fuzulî, Azerbaycan Tiirkçesi ile yazan bir şairdir. Bu şiirde söz konusu şivenin özelliklerine rastlıyor musunuz?

7.Bu kasidenin taç beytini ve dua beytini gözteriniz.

8.Divan Edebiyatı için "Saray çevresinde gelişen edebiyattır veya Enderun edebiyatıdır" diyenler de var. Bu türden tarifleri de düşünerek, Bağdat yakınlarında doğan ve ömrü hayatında payitata (saraya) bir kere olsun gelmemiş olan Fuzûlî'nin Divan edebiyatımızın önemli şairlerinden birisi sayılmasını nasıl izah ediyorsunuz.?

9.Modern Türk edebiyatında ve Makedonya Türk Edebiyatında da na't yazma geleneği var mı? Bunların örneklerini bulup defterinize yazdıktan sonra sınıfa getirip arkadaşlarınıza okuyunuz.

LEYLÂ İLE MECNUN'DAN

Leyla ile Mecnun hikâye olarak İslâm edebiyatında çok yaygındır. İster Arap olsun, ister Fars oslun pek çok şairin Leyla ile Mecnun mesnevisi yazdığı bilinmektedir. Türk edebiyatında da Leylâ ile Mecnûn aşk hikâyesi çok işlenmiştir. Orta Asya sahasındaki Tiirkler arasında bilhassa Kazak Türkleri'nin şairi Şekerim'in Leylâ ile Mecnûn mesnevisi meşhurdur. Osmanlı sahasında ise Fuzûlî başta olmak üzere pek çok şair, bu klâsik konuyu işlemişlerdir.

Günümüzde Leylâ ile Mecnûn'un filmi çekilmiş, hatta Azerbaycan'da Leylâ ile Mecnûn'un operası bile vardır. Bu eski aşk hikâyesini Fuzûlî yeniden yorumlamıştır. Onun yazdığı Leylâ ile Mecnûn Mesnevisi Arap ve Acem hikâyelerinden farklı ve tamamen orjinaldir. Bu eser bütün Türk dünyasında tanınmış ve sevilmiştir.

Leylâ ile Mecnûn Mesnevisinde ana çizgileriyle vaka(özet) şöyledir:

İki farklı kabilenin çocukları olan Kays ve Leylâ aynı okulda okurlar ve birbirlerine aşık olurlar.

Kays ile Leylâ'nın aşkları dillere düşünce, Leylâ'yı okuldan alırlar. Kays da ayrılık ıztırabı ile perişan olur, dillere düşer ve artık Mecnûn diye anılmaya başlar. Kays'ın babası oğlunu bu kara sevdadan kurtarmak için Kâbe'ye götürür. Mecnûn burada aşk derdinin artması için dua ederek babasını şaşırtır. Babası üzgün ve perişan eve dönerken, Mecnûn da

çöllere düşer.

Leylâ'yı babası bir başkasıyla evlendirir. Leylâ, kocasına eğer kendisine el sürerse cin tarafından ikisinin de öldürüleceğini söyler. Leylâ'nın kocası karısının aşkına hürmet gösterir, halbuki kendisi de Leylâ'ya âşıktır ve onu sevmektedir.

Leylâ kocasının evinde, Mecnûn çöllerde ıstırap çekerler. Leylâ'nın kocası ölünce Mecnûn çok üzülür, ağlar. Onun da Leylâ'yı sevdiğini söyleyerek, o öldü ben buradayım der.

Mecnûn çölde acılarla ıstıraplarla yoğrulur, yanar, olgunlaşır, dünyadan hatta Leylâ'nın maddî varlığından el çeker. Nihayet Leylâ çölde onun yanma geldiğinde onu tanımaz, Leylâ benim içimdedir, sen kimsin? Der. Leylâ ile aralarında haber getirip götüren Zeyd'den kendisini Leylâ'nın yanma götürmesini ister. Leylâ'nın mezarını kucaklar ve orada can verir.

Mesneviler, beyit birimiyle ve aruzun kısa kalıplarıyla yazılan bir nazım şeklidir. Divân edebiyatının manzum hikâye ve romanları bu şekilde yazılmıştır. Mesnevi biçimiyele tıp, tarih, din, ahlâk ve kûgat kitapları yazılmış olup daha çok destanlar, aşk hikâyeleri, dinî ve tasavvufî eserler bu nazım şekliyle kaleme alınmışlardır.

Mesnevilerde beyitler kendi aralarında kafiyelidirler aa bb cc vd. gibi. Vezin olarak da aruzun Mef'û lü/ me fâ i lün/ fe û lün kalıbıyla yazılırlar.

Mesnevilerin içinde yer yer gazellere ve diğer nazım şekilleriyle yazılmış manzumelere de rastlanır. Bunlar metnin okuyuş monotonluğunu kırmak, karşılıklı konuşmalarda, bir bir duyguyu ifade etmek için söylenir.

Aşağıda Fuzûlî'nin Leylâ ile Mecnûn Mesnevisinden alınmış bazı beyitleri okuyacaksınız:

(...)

Yâ Rab bana cism ii can gerekmez
Cânân yoğ ise cihan gerekmez

Minba'd zelîl ii hâr kılma
Sergeşte-i rüzgâr kılma

Çün râz-ı dilini etti takrîr
Re'yine muvâfık oldu takdîr

İmdat kılıb inâyet-i Hak
Kıldı anı maksadına mülhak

Gül derdi hadîka-i emelden
Mey içti surâh-i ecelden

Kabrini kucakladı nigârın
Can sudkası etti ol mezârın

Leylî dedi verdi cân-ı şîrin
Ol âşık-ı bî-karar ti miskîn

Bu beyitlerin günümüz Türkçesiyle nesre çevrilişişöyledir:

1.Ey Tanrım!. Bana cisim ve can gerekmez; sevgili yok ise cihan gerekmez!

2.Bundan sonra beni hor ve zavakkı etme, hayatın başını döndürdüğü bir şaşkın haline düşürme!

3.Gönlümün sırrını söyleyince, alın yazısı da kendi düşünüp dilediğine uygun düştü.

4.Allah (C.C) in yardımı, imdadına yetişip onu maksadına ulaştırdı.

5.Emek bahçesinden gül topladı, ecel sürahisinden şarap içti (istediğine kavuşup öldü).

6.Sevgilinin mezarını kucakladı ve canını armagan etti.

7.O zavallı kararsız âşık, "Leylâ" dedi ve tatlı canını verdi...

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Sözlük: *Çün:* Mâdemki, ne zaman ki; *nigâr:* Sevgili; *cisın ü can:* Vücut ve ruh; *minba'd:* Bundan sonra; *zelîl:* Hor, alçak; *hâr:* Hakîr, hor, zavallı; *sergeşte:* Başı dönmüş, şaşkın; *rüzgâr:* Zaman, devir; *sergeşte-i ruzgâr:* Zamanın, hayatın başını döndürüp, şaşkına çevirdiği; *râz-ı dil:* Gönül sırrı; *takrîr:* Söyleme, anlatma; *re'y:* Düşünce, görüş; *müvâfık:* Uğun; *takdir:* Kaderin hükmü; *inâyet-i Hak:* Allah'ın yardımı; *mülhak:* Katılmış, eklenmiş; *lıadîka-i emel:*

Emel bahçesi***;*** *mey:* İçki; *surâhi-i ecel:* Ecel sürahisi; *sudka:* Armağan; *leylî:* Leyla; *eân-ı şirîn***:** Tatlı can; *âşık-ı bî-karar ü miskin:* Zavallı ve kararsız âşık.

Sorular:

1.Divan Edebiyatı diye anılan Klasik Türk Edebiyatımızdaki mesneviler, modern roman ve hikâyenin bizim edebiyatımızdaki ilk örnekleri sayıla bilir mi?

2.Fuzulî'nin yaşadığı coğrafyanın onun eserlerinde ne gibi etkisi olabilir?

3.Günümüz şairlerinden de Leylâ İle Mecnun yazan var mı?

4.Şiirin konusu nedir?

5.Leylâ ile Mecnun'un aşkları dillere destan olmuştur. Mecnun, niçin ölümü özlemektedir?

6.Bu şiirde şlenen aşkı nasıl tarif edersiniz? Bu aşkın vasıfları nelerdir?

7.Mecnun'un aşkının vardığı nokta ile günümüzdeki aşkları karşılaştıdığınızda neler söylemek istersiniz?

8.Mümkünse Leyla ile Mecnun Mesnevisi'nin tamamını bulup okuyunuz. Özet bölümleri de okuyarak bu eseri tahkiyeli eserlerle mukayese ediniz. Roman, hikâye, masal, destan, tiyatro, ... gibi tahkiyeli eserlerde zaman, mekân, olay ve şahışlar kadrosu bulunmaktadır. Fuzulî'nin Leylâ ile Mecnun adlı eserinde de bunlar var mı? Eğer bunlar varsa niçin bu eser de tahkiyeli eserlerden sayılmasın?

9.Fuzuli'nin eserleri Makedonca ve Arnavutçaya çevrilmiş mi?

10.Şiirin veznini bulunuz.

BÂKÎ

(1526–1600)

Fuzulî gibi Bakî de sadece on altıncı yüzyılın değil divan edebiyatı diye adlandırılan uzun dönemin en başta gelen birkaç büyük şairinden biridir. Asıl adı Abdulbâki Mahmud'dur. Ama O, Bâkî mahlası ile tanınmıştır.

Babası, İstanbul'da Fatih Camii müezzinlerindendir. Yoksul bir ailenin çocuğu olduğu için küçük yaşlarda çalışmaya başlamış, bir ara saraç çıraklığı yapmıştır. Ondaki okuma arzusunu gören komşuları Karamanlı Mehmed Efendimin yardımıyla medrese tahsiline başlamıştır. Küçük yaşta medresede gösterdiği başarı ve yeteneği ile kısa zamanda ilim ve sanat çevrelerinde tanınmıştır. Devrinin meşhur hocalarından dersler almıştır, çağının

ünlü şairleri Nev'î ve Valihî, tarihçi Hoca Sadettin ile sınıf arkadaşlığı yapmıştır.

Yazdığı şiirlerle yirmi yaşına gelmeden şöhrete ulaşmıştır. Kanunî, II. Selim, III. Murat, III. Mehmed devirlerinde müderris, kadı ve kazaskerlik vazifelerinde bulunmuştur. En büyük isteği olan Şeyhülislâm'lık makamına ulaşamadan 16Û0'de doğduğu şehir olan İstanbul'da vefat etmiştir. Cenaze töreninde Şeyhülislâm Sadullah Efendi, kalabalık bir cemaat huzurunda onun şu beytini okumuştur:

Kadrini seng-i musallâda bilip ey Bâkî
Durup el bağlayalar karşıma yârân sâf sâf

(Ey Bâkî, dostların senin değerini ancak musalla taşında anlayarak karşında sâf sâf durup el bağlayacaklar.)

Bâkî, on dokuz yaşındayken İstanbul'un genç şairleri arasına girmeyi başarmıştır. Hocası Karamanlı Mehmed Efendi hakkında söylediği Sümbül Kasidesi şöhretinin daha da artmasını sağlamıştır. Bâkî'yi yetiştirenler arasında önemli bir yeri olan Zatî, onun sanat kabiliyetini ilk farkedenlcrdcn biridir. Hayattayken kendisine Sultanü'ş-şuarâ tinvânı verilen Bakî, devrin ileri gelenleri tarafından, padişah Kanuni'ye takdim edilmiştir.

Bakî, kılasik şiirin inceliklerini ve nazım tekniğini iyi bilen ve Türkçeyi kullanmakda da usta olan bir şairimizdir. Aruzla yazdığı şiirlerinde öncelikle "gazel"e önem vermiştir. Şiiri söz ipliğine inciker dizmeye benzeten Bakiî'nin şöhreti nin genç yaşta Osmanlı coğrafyasının her tarafına yayılmasını sağlayan onun bir kültür adamı olarak edebiyata hakim olmasıdır. Özellikle tabiat, aşk ve güzellik konularında güçlü şiirler yazmıştır. Şiirlerinde Fuzulî'nin kinden farklı bir aşak anlayışı görülür; onun şiirlerindeki aşk plâtonik ve ilahî değil, beşeri ve maddî bir aşktır. Bakî'nin şiirlerinde felsefî düşünceler ve tasavvufî eserler yok gibidir. Ama o, imanı bütün bir müslümandır, bunu da şiirlerine zaman zaman yansıtmıştır.

Neşeli, hoş sohbet, nüktedân, biraz geveze mizalı, müstehzî ve bazan hiçve kaçan tutumu yüzünden zamanın devlet adamları tarafından hoş karşılanmamıştır. Hatta onları incittiği dahi olmuştur. Bu yüzden kimi vazife ve mamkamlara getirilmemiş; zaman zaman azledilmiştir.

Şeyhü'-İslam olmak üzereyken kendisi hakkında yapılan dedikodular yüzünden bu makama atanmadığını biliyoruz. Bunun üzerine yazdığı bir şiirde şöyle demektedir:

Baş eğmeziz edâni-yi dünyâ-yı dûn içün

Allahâdır tevekkülmüz îtimâdımız

Bu alçak dünyanın alçak nimetlerine boyun eğecek kadar alçaklaşmadık. Bizim tevekkül ve itimadımız Allah'adır. Diyecek kadar tevekkül sahibi ve gururludur.

Bakî, geçici olan bu dünyada ömrün dünya işleriyle hebâ edilmesine üzülür. İç huzurunu dünyanın mal ve mülküne değişmez. Ölüm karşısında üzülür fakat korkmaz.

Eserleri: Dîvan; Me'âlimü'l-Yakîn fî Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn ya da Mevâhib-i Ledünniyye; Fezâilü'l-Cihâd; Fezâilü'l-Mekke; Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn.

Daha çok yeme-içme, eğlence ve aşk onularını işleyen gazelleriyle ünlü olan Bakî'nin bir gazeki şöyledir:

GAZEL

Fermân-ı aşka cân iledir inkıyâdımız

Hükm-ikazâye zerre kadar yok inâdımız

Baş eğmeziz edâni-yi dünyâ-yı dûn içün

Allahâdır tevekkülmüz îtimâdımız

Biz müttekâ-yı zer-keş-i câhe dayanmazız

Hakkın kemâl-i kûtfunadır istinâdımız

Zühd ü sakâha eylemeziz ilticâ hele

Tuttu eğerçi âlem-i kevni fesâdımız

Minnet Hudâya devlet-i dünyâ fenâ bulur

Bâki kalur sahîfe-i âlemde âdımız

Mef'û lü/ Fâ i lâ tü/Me fâ î lü/Fâ i lün vezniyle yazılmış olan bu gazelin günümüz Türkçesiyle nesre çevrilmiş hali şöyledir:

1. Aşkın fermanına canla başla boyun eğeriz; alın yazısının oluşlarına karşı zerre kadar inâdımız yoktur.
2. Şu sefil dünyâ için bir lakım alçak kimselere baş eğmeyiz; ancak Allah'ın takdirine

razı olur, Allah'a güveniriz.

3. Biz iktidar mevkiinin altın işlemeli değneğine dayanmayız; bizim dayanışımız Allah'ın lûtfunun büyüklüğüne ve sonsuzluğunadır.
4. Her ne kadar günahlarımız dünyayı tuttuysa da, biz, cehennem korkusuna dayanan sahte dindarlığa, ham sofuluğa sığınmayız.
5. Allah'a şükür olsun ki, dünyânın devlet, servet ve saadeti gelip geçici olduğu hâlde, bizim adımız dünyâ sahifesinde(larihte ve değer bilir insanların hafızasında)unutulmadan, sürekli olarak kalır.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Sözlük: *Fermâıı-ı aşk:* Aşkın fermânı; *inkıyadı:* İtaat etme, baş eğme; *hükm-ı kaza:* Kazanın hükmü, alın yazısının yerine gelmesi; *edânî:* Çok alçak kimseler; *dünyâ-yı dûn:* Alçak, sefil dünyâ; *tevekkül:* Allah'ı vekil etme, kadere karşı acizliğini kabul edip elinden geleni yaparak dünyâ işlerinde Allah'a güvenme; itimâd: Güven; *müttekâ:* Dayanılacak âlet, değnek, baston, asâ; *zer-keş:* Altın işlemeli, altın kakmalı; *câh:* Yer, mevki, rütbe; *müttekâ-**yı** zer-keş-i câh:* Rütbenin, iktidar mevkiinin altın kakmalı asası; *kemâl-i lûtf:* Lûtfun büyüklüğü, noksansızlığı; *istinâd:* Dayanma; *zühd-ü salâh:* Dindarlık, sofuluk, Allah korkusuyla haramdan çekinmek; *ilticâ eylemek:* Sığınmak; *eğerçi:* Gerçi, ise de; *âlem-i kevn:* Varlık âlemi, dünyâ; *fesâd:* Karışıklık, din kurallarına aykırı düşen hareketler; *minnet Hudâya:* Allah'a şükr olsun; *devlet-i dünyâ:* Dünyâ devleti, dünyâ saadeti; fenâ bulmak: Yok olmak, geçip gitmek; *bâkî:* Kalıcı, ebedî, sürekli, devamlı; *sahîfe-i âlem:* Âlem sahi fesi.

Sorular:

1. Gazelin konusu nedir?
2. Şairin dünya hayatı karşısındaki tavrını bu gazelden hareketle anlatınız.
3. Beyitleri arasında konu birliği bulunan bu türlü gazellere ne ad verilir?
4. Aynı kökten gelen kelimeleri aynı beyitte kullanma sanatına "İştikak sanatı" denir. Bu gazelde bu sanata bir örnek var mı?
5. Bâkî bir mutasavvıf değildir, fakat din anlayışında, divan şiirine hâkim olan anlayışa bağlı kalmıştır. Bu gazelde bu anlayışa dair neler vardır?

Mensur Eserler

FUZÛLÎ'NİN ŞİKÂYETNÂMESİ'NDEN

Fuzulî, ömrü boyunca doğduğu yer olan Kerbelâ vc çevresinden çıkmamış, çok istediği hâlde Osmanlı Devleti'nin payitahtı İstanbul'u ve diğer kültür merkezlerini gezip dolaşarak oralardan şiir ve hikmet demetleri derememiştir. Fuzulî, bir taraftan bu durumdan şikâyet etmekte, öte yandan da bunun mühim bir eksiklik sayılamayacağını, zira yaşanan toprakların itibarının kişinin istidat ve kabiliyetini olumsuz yönde fazla etkilemeyeceğini; cahillerin, bayındır (zengin, gelişmiş) ülke insanı olmakla itibar kazanamayacağı gibi, bilgili insanların da çöllerde durmakla vahşî vc medeniyetsiz sayılmasının düşiinüleyemeyeciğini açık yüreklilikle ifade etmektedir.

Prof. Dr. Muhammed Nur Doğan, Fuzulî için şöyle bir değerlendirme yapıyor: "Hemen ifade edelim ki, Fuzûlî'nin nesri, şiir kadar güçlü, sanatlı ve tuzaklarla doludur. Onun şiirlerinde kelimelerin değişik anlamlarıyla oynamayı ve böylece okuyucusunu şaşkınlığa, tereddüde ve acizliğe düşürmeyi ve böylelikle sözüne espiri katmayı seven karakteri, nesrinde de karşımıza çıkar. Bu sebeple Fuzûlî'nin bu özelliği gözönünde bulundurulmadan ve metnin içerisinde büyük başarı ile gerçekleştirdiği semantik tutarlılığı izleme anlayışı her an gözetilmeden onun nesrini doğru anlamak mümkün olmaz."

Hayatını hep maddî ihtiyaçlar ve sıkıntılar içinde geçiren Fuzulî, Kanunî Sultan Süleyman Bağdat'ı alınca ona ve Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi'ye kasideler sunar. Daha sonra saraydan, şaire maddî destek sağlanmasını emreden bir berat gelir. Fuzûlî bu beratı ilgililere götürse de bir cevap alamaz. XVI. yüzyılda Bağdat'taki Vakıflar İdaresi memurlarının, daha çok kendi menfaatleri için çalıştıklarını görür. Memurların iş ve ihtiyaç sahiplerine çıkarttıkları zorluğu ve takındıkları tavırları anlatan şu mektubu yazar:

ŞİKÂYETNAME'DEN

". . . Huzurlarına gittim. Bir cem' gördüm. Hikâyetleri perişan. Ne safâdan anda eser ü ne sıdkdan anda nişan var.

Selâm verdim, rüşvet değildiir deyu almadılar. Hüküm gösterdim, faidesizdir deyû mültefıt olmadılar. Eğerçi zâhirde sûret-i itâat gösterdiler, amâ zebân-ı hâl ile cemî-i suâlime cevap verdiler.

Dedim: Ya eyytihe'l-ashâb, bu ne fı'l-i hatâ ve çîn-i ebrudur?

Dediler: Muttasıl bizim âdetimiz budur. **Dedim:** Benim ri'âyetimi vâcib gömüşler ve bana berât-ı teka'üd vermişler ki, andan hemîşe behremend olam ve pâdişaha ferâğ-ı bâl ile

du'a kılam. **Dediler:** Ey miskin, senin mezâlimine girmişler vc sermâye-i tereddüt vermişler ki, müdâm fâidesiz cidâl edesin ve nâ-mübârek yüzler görüp nâ-mülâyim sözler işidesin.

Dedim: Berâtımın mazmunu ne içün sûret bulmaz? **Dediler:** Zevâiddir, husulü mümkin olmaz. **Dedim:** Böyle evkaf zevâidsiz olur mu? **Dediler:** Zarûriyyât-ı âsitâne'den ziyâde kalsa bizden kalur mu? **Dedim:** Vakıf mâlin ziyâde tasarruf etmek vebâldir. **Dediler:** Akçemiz ile satun almışıız bize helâldir. **Dedim:** Hisâba alsalar, bu sülûkünüzün fesâdı bulunur. **Dediler:** Bu hisâb, kıyâmetde alınur. **Dedim:** Dünyâda dahî hisâb olur, haberin işitmişliz. **Dediler:** Andan dahi hâkimiz yokdur, kâtipleri râzî etmişüz.

Gördüm ki suâlime cevâbdan gayrı nesne vermezler, nâçar terk-i mücâdele kıldım ve me'yûs ti mahrûm gûşe-i uzletime çekildim.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Sözlük: *Mültefit olmak:* İltifat etmek, yüz vermek; zahirde: Görünüşte; *suret-i itaat:* Dinler, kabul eder gibi görünme; ***zebân-ı hâl:*** Hâl dili; ***cemi'-i sual:*** Bütün sorular, soruların tamamı; ***ya eyyühe'l-ashab:*** Ey sahip ve malik olanlar; ***fîl-i hata:*** Hatalı iş; ***çîn-i ebru:*** Kaş çatıklığı; ***muttasıl:*** Aralıksız, devamlı; ***reâyet:*** Hürmet, gözetme; ***müdâm:*** Sürekli; ***bî-fâide:*** Faydasız, boş yere; ***cidal:*** Uğraşma, mücadele etme; ***sermâye-i tereddüt:*** Gidip gelme sermayesi; ***nâmübarek:*** Hoş ve güzel olmayan; ***nâ-mülâyim*:** Hoş ve yumuşak olmayan; ***mazmun:*** İçinde bulunan; ***gûşe-i uzlet:*** Yalnız lık köşesi; ***suret bulmak:*** Yerine gelmek; ***zevâyid:*** Fazlalık.

Sorular:

1.Fuzulî, kendisine maaş bağlayan; merkezi İstanbul'da bulunan Bağdat Vakıflar idaresine gittiğinde nasıl karşılanmıştır?

2.Eskiler güzel söze " kelam-ı kibar"derlerdi. Fuzûlî'nin bu metinde geçen selâm verdim, rüşvet değildir diye almadılar" sözü nasıl bir anlayışı anlatmaktadır? Bugün de bu tip insanlar var mı?

3.Klasik Türk edebiyatı nesrinin dil özelliklerinden biri de secili söyleyiş (iç kafıye/ ahenk) tir. Bu metinde, devrin şiir dilindeki sesi veren **perişân-nişân, çin-i ebrûdur-âdetimiz bûdur** gibi secili söyleyişleri görüşüyoruz. Metindeki diğer secileri de siz bulunuz. Bu anlayışın ifadenin akıcılığına, açıklığına ve şiirselliğin muhafazasına yardımcı olduğuna dikkat ediniz.

4.Fuzûlî'nin bu metni sosyal tenkit içermektedir. Ancak tenkit mizah ve hiciv

üslubuyla yapılmıştır. Bu mizahî söyleyişteki incelikleri metinden hareketle anlatınız.

5.Rüşvet nasıl bir sosyal hastalıktır? Bu hastalığın fert ve toplum üzerindeki tesirlerini; İslâm Peygamberi Hzareti Muhammed'in "Rüşvet alana da verene de lanet olsun" hadis-i şerifini de dikkate alarak tartışınız.

ÂŞIK GARİP HİKÂYESİ

Halk hikâyeleri, masallar ve destanlar gibi anlatıma dayalı türlerden biridir. Hikâyelerde destanlarda olduğu gibi tarihî bir olayın bulunması şart değildir. Olayların anlatımları mensur/ düz yazı olmakla birlikte, kahramanların karşılıklı olarak duygularını anlattıkları bölümler manzum/şiir şeklindedir. Kişilerin ve olayların anlatımında daha gerçekçi bir ifade görülür. Konunun ağırlığını kahramanlıktan çok aşk maceraları oluşturur.

Halk hikâyeleri XV. yüzyıl sonrasında ortaya çıkan sosyal değişmeler sonucunda "âşık" adı verilen sanatkârlar tarafından yaratılıp geliştirilirler.

Halk hikâyeleri üç ana bölümden oluşur:

1.Döşeme,

2.Asıl metin,

3.Dua.

Âşık, döşeme bölümünde dinleyicileri/okuyucuları hikâyeye hazırlamak için bir giriş yapar. Burada, eski âşıkların adını anar, hikâye hakkında bilgi verir. Daha sonra asıl hikaye anlatılır ve bir dua ile bitirilir.

Türk edebiyatındaki başlıca halk hikâyeleri "Âşık Garip", "Tahir ile Zühre", "Kerem ile Aslı", "Ferhat ile Şirin", Asuman ile Zeycan", "Arzu ile Kamber"dir.

Âşık Garip Hikâyesi'nin XVI. yüzyılın ikinci yarısında teşekkül ettiği sanılmaktadır. Bu hikâye, Kafkaslar, Azerbaycan; Anadolu ve Orta Asya gibi geniş bir coğrafyada bilinip anlatılmaktadır. Hikâyenin sözlü ve yazılı çeşitli şekilleri vardır. Bütün Türk dünyasında bilinen bu hikâyenin kahramanı Âşık Garip'in kesin olarak yaşayıp yaşamadığı tesbit edilmiş değildir. Hikâyenin, eskiden var olan bir aşk hikâyesinin alınıp işlenmesiyle ortaya çıktığı. Âşık Garip'in ise hayalî bir şahsiyet olduğu sanılmaktadır. Bazı kaynaklarda Âşık Garip'in doğum yeri olarak Tebriz, Tiflis ve Mısır gibi yerler gösterilmektedir. Hikâyenin Özbekistan ve Türkmenistan'da anlatılan şekillerinde Âşık Garip'in Diyarbakır'da yaşamış olan Şeyh Abbas'ın vezirinin oğlu olduğu ifade edilmektedir

ÂŞIK GARİP HİKÂYESİ'NDEN

Yaygın olan riayete göre hikâyede ana çizgileriyle vaka şöyledir:

Garip'in ticaretle uğraşan babası ölünce kendisine büyük bir miras kalır. Fakat etrafını çeviren dalkavuklar parasım yiyerek onu fakir düşürürler. Garip, iş aramak zorunda kalır ve gurbete çıkar. Birçok işe girerse de başarılı olamaz. Bir şairin yanında uzun süre kalır, ancak yine bir şey öğrenemez. Bu duruma çok üzülen Garip, kendisine şairlik verilmesi için dua eder. Duası kabul olur. Bir gece uyurken riiyâsında bâde içer; hayatının tek amacı hâline gelecek olan sevgilisi gösterilir ve âşık olur. Böylece, hem saz çalma, hem şiir söyleme yeteneği kazanır.

Âşık Garip'in sevgilisi olan Şah Senem Tiflis'tedir. Garip, anasını ve kız kardeşini de yanına alarak onu aramaya çıkar. Birçok zorluklardan sonra Tiflis'e gelirler. Âşık Garip burada bir konağa misafir olur. Bir gün konak sahibiyle birlikte bir kahveye gider. Kahvede âşıklar vardır. Onlarla atışır ve yener. Dinleyiciler arasında Şah Senem'in babası da vardır. Garip'i beğenir ve konağına davet eder. Garip, konağın bahçesinde çalıp söylerken pencereden bakan Şah Senem'in aksi, bahçede bulunan havuza yansır. Garip, bu yüzü hemen tanımıştır. Nihayet bir akşam iki sevgili dostlarının yardımıyla buluşurlar.

Garip, Şah Senem'i babasından ister. Babası, kızını Garip'e vermek için âşığın ödeyemeyeceği miktarda başlık parası ister. Garip, istenen başlık parasını kazanmak için yedi yıl süre ister. Gurbete çıkar. Halep'e giderek orada yedi yıl kalır. Saz çalarak başlık parası kazanır. Bu arada Şah Senem ile evlenmek isteyen Şah Velet, Garip'in öldüğü haberini yayar. Bunun üzerine Şah Senem Şah Velet'le nişanlamak zorunda kalır. Bir tüccar, Âşık Garip'e durumu bildirir. Âşık Garip, sevgilisinin evlenmek üzere olduğu haberini alınca yola çıkar. Düğünün sonuna yetişir ve sevgilisine kavuşur. Bu arada kız kardeşini de Şah Velet'le evlendirir.

Aşağıda Âşık Garip'in başlık parası için gurbete gitmeden önce Şah Sencm'le buluşması anlatılır:

(. . .) Âşık Garip uyanıp Akça Gelin'e " Sevdiğimi getirdin mi? " dedi. Akça Gelin dedi, " Oğlan, ben sana uyuma deyii tcnbih etmedim mi? Ben kızı getirdim. Bahçenin içinde gezdi, geriye gitti"deyince; Âşık Garip, " Ah efendim"deyip başladı ağlamaya.

Şimdi Şah Senem, oğlanın ağladığını görünce, Akça Gelin'e “Getir”deyti işaret eyledi. Akça Gelin dedi: “ Gel oğlan gel, gayri ağlama, sevdiğin buradadıf’deyü alıp köşke doğru gidince. Şah Senem’de köşkten aşağı inip Âşık Garip’e karşı gelip boynuna sarılıp, kol kol atıp köşke çıkıp oturdular. Şah Senem dedi:

“Ey sevdiğim sen diyâr-ı gurbete gidecekmişsin”dedi. Oğlan dedi: “ Ey sevdiğim, nice gitmeyim, baban benden kırk kese akça istemiş. Gidip kazanıp, gelip seni alsam gerek”deyince, kız dedi: “Sevdiğim, ben senin için Akça Gelin ile kırk kese akça bağladım, hazırladım duruyor” deyince, oğlan dedi: “Bak sevdiğim, ben şimdi seni, senin paran ile alsam, yarın insan hâlidir, bir gün sana bir sert söyleyeceğim, o zaman sen gücenirsin, benim param ile adam oldun da şimdi bana karşı laf söylersin, diyecek değil misin? “ deyince, kız dedi: Hayır sevdiğim, demem”dedi. Oğlan dedi: “Olmaz sevdiğim, gayri niyet ettim, ben giderim” dedi.

Şimdi, kız bir yandan, Akça Gelin bir yandan bu kadar “Gitme”diye yalvardılar. Çare olmayınca zavallı kız dedi: “ Gayri sevdiğim sen bilirsin, Allah selâmet versin. Allah dünya gözüyle görüşmek nasip eylcye. “deyince, oğlan dedi: “Ey sevdiğim, gidip gelmemek var, gelip görmemek var. Seninle ahd ti aman edelim de bari öyle gideyim. “Deyip sazı aldı eline, bakalım kıza ne söylemiş. Kız da yüzüğünü eline aldı ve bakalım ne diyecek:

Başına döndüğüm gül yüzlü Senem
Gidem yar eğlenem belki gelmeyem
Bu ayrılık bize Hak’tan verildi
Gidem yar eğlenem belki gelmeyem
Gitme Garip gitme yollar çamurdur
Senin yiireciğin taştır demirdir
Yedi yıl dediğin hayli ömürdür
Var Garip’im sağlık ilen gelesin

Böyle söyledikte, kız dedi: “Sevdiğim, Allah selâmet versin”dedikte, oğlan kıza koynundan tası çıkarıp, içine mührünü koyup, “Al sevdiğim benim sende nişanım olsun” deyip verdi. Şimdi kız da iki gömlek giymiş idi. Birini çıkarıp, bir çevre içine sarıp, Al sevdiğim, bu da benim sende nişanım olsun”deyip verdi.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Sorular:

1. Hikâyenin konusu ve ana fikri nedir?

2. Hikâyenin kahramanı olan Âşık Garip'in gurbete çıkış sebebi nedir?

3. Başlık parası günümüzde de gurbete çıkma sebeplerinden midir?

4. Makedonya'da da başlık parası alma geleneği var mı? Bu nasıl bir sosyal problemdir?

5. Hikâyede masal ve destan unsurları var mı? Varsa örnekleriyle anlatınız.

6. Bu halk hikâyesini okuduğunuz diğer hikâyelerle; konu ve anlatım tekniği açılarından karşılaştırınız.

XVI. YÜZYIL DÜNYA EDEBİYATI

On beş ve on altıncı asırlarda Avrupa - özellikle Kuzey Avrupa - tarihinin en önemli olaylarından biri sayılabileceğimiz "Protestanizma" sahne oldu; bu akım batı dünyasını toplumsal, ideolojik ve kültürel bakımdan oldukça değiştirdi. Cemiyet hayatının bir aynası durumundan olan edebiyata da bu değişim yansıdı elbette. Bu etki ile eserlerini kaleme alanlarının başlıcaları şunlardır: Donne, Andre Gİde, Milton, Tackeray, Rilke, T. S. Eliot, Cariyle, François Mauriaraham, Graham Greene, Gabriel Marcel, Samuel Backett. . .

Protestan hareketinin edebiyattan çok mimariyi ve resmi etkilediği doğrudur. Ancak ilk Protestanlar'dan Martin Luther (1483–1546) ve Jean Calvm (l 509–1564)'in edebiyatçılar üzerindeki etkisi de göz ardı edilmemelidir.

Alrnanlar'ı, Fransızlar'ı ve İngilizleri yakından tanıyan bir Hollandalı olan Desiderius Eramus (1466–1536)'un hümanistler arasında apayrı bir yeri vardır. Deliliğe Övgü adlı kitabı, siyaset ve mizah açısından ele alındığında değeri anlaşılacak bir eserdir.

Rönesans, Fransız şiirini de oldukça etkilemiştir. Kendilerini " Yedi Yıldız" diye adlandıran bir topluluk Fransızca'ya klasik bir güzellik vermeye çalışırlarken şiirde biçim olarak " sonnef'tarzı kullanmalarıyla ilgi çekmişlerdir. Topluluğun en önemli şairi Pierre de Ronsard (1524–1585) bugün bile şiir dünyasını etkilemeye devam etmektedir.

On altıncı yüzyıl İngiltere'nin Papalıkla arayı bozup ulusal bir kilise kurduğu bir zaman dilimidir. Bu zıtlaşma edebiyata da yansımış, devrin en ünlü yazarlarından Tomes More (1478–1535) idam sehpasında can vermiştir. 1516da yazdığı Utopia adlı eserinde gelecek, güzel bir dünya tablosu çizmiştir T. More. Bencilliğin, kötülüğün, hırsın olmadığı bu dünyada insanlar birbirini severek, hoşgörü içinde yaşarlar. Bu eser " ciddî şaka"nın en güzel örneklerindendir.

Sonnetler, lirik şiirler ve uzun şiirler, bu yüzyıl İngiliz şiirinin denediği biçimlerdir. Nesir alanında Sır Fancıs Bacon (1561–1626) Denemeler adlı eseriyle üne kavuşmuştur.

Biz bu seneki edebiyat derslerimizde bu yılda Fransız edebiyatından Montaigne ile İngiliz edebiyatından Shakspeare'i eserleriyle tanımaya çalışacağız.

WILLIAM SHAKESPEARE

(1564–1616)

Shakespeare, 26 Nisan 1564'de Stratford-on-Avon'da doğdu. Babası şehrin ileri gelen şahsiyetlerindendi. Doğduğu kasabadaki Grammar School'da okudu. Ön sekiz yaşındayken evlendi. Yirmi iki yaşında Londra'da Blacktriars Tiyatrosuna girdi. Bu tiyatroyu saray desteklemekteydi. Bir yıl sonra da tiyatronun sahipleri arasına katıldı. Epeyce para kazanmış olmalı ki, 1597de, Stratford'da biraz toprak, bir de ev aldı. Ölümünden bir süre önce (1612) Stratford'a çekildi. 23 Nisan 1616'da öldü.

Shakespeare'in ilk oyunlarını taşra toplulukları için yazmış olması mümkündür. Aşağı yukarı bütün piyeslerini 1590 ile 1610 yılları arasında yazmış oynatmıştır. 1592'de Londra'da bulunuyordu, oyun¬cu ve oyun yazarı olarak küçümsenmeyecek bir şöhrete sahipti. Kont Henry Wrİothesley ile dost olmuş, çoğu sonelerini ona ithaf etmiştir. Bu arada " Venüs and Adonis"(1593)şiiri birkaç yil içinde dokuz kere basılmıştır. 1594Me Lord Chamberlain'in tiyatro topluluğunun teşkilatçıları araşma giren Shakespeare, burada oyun yazan ve hissedardır. 1599'da bu bu topluluk kendi tiyatrosu olur. Te Globe'u kurdu. James I. , 1603'de tahta çıkınca topluluk kralın himayesine girdi, adı da " Kralın Topluluğu"oldu. Topluluk başarıdan başarıya atılıyordu. Shakespeare'e " Gentleman"(bey)ünvam da bu başarılardan sonra verilmiştir.

Shakespeare'in eserlerini kendinin yazmadığı (mesela; Bacon'un) yazdığı ileri sürülmüşse de bu konuda kesin belge ve bilgi yoktur. Onun oyunları üçe ayrılır; Komediler, trajediler ve tarihî oyunlar. O, konularını kendi yaratmamış, hep başka yazarlardan almıştır. Ama, buna " çalma" denemez; o çağda bütün yazarların metodu buydu. Shakespeare de aldığı bütün konuları zenginleştirmiş, değiştirmiş, içlerine kendi kişiliğini katmıştır. Onun eserleri bitmek tükenmek bilmeyen birer hazinedir. Hep yeni, hep canlıdırlar. İnsan denen varlık bütün yönleriyle karşımıza çıkar. Küçük olayların büyük sonuçlar doğurması, başkalarının günahını suçsuzların çekmesi, hiç kimsenin ne çok kötü ne de çok iyi olması, soğukkanlılığın başarı kazanması. . . Bütün bunlar çok işlenmiştir; ama Shakespeare'in ustalığı bu çok işlenmiş

konuları taze, canlı olarak verebilmesindendir. Tiyatroyu çok iyi bilmesi, sağlam bir tekniğe sahip olması tiyatro eserlerinin değerini arttırmaktadır. Eserlerinin değerini arttıran başka bir sebep de yarattığı karakterlerdir. Macbet'i, Hamlet'i, Brutus'u kim unutabilir?

Prof Dr. Mehmet Kaplan Şhakespaere'nin eserlerini değerlendirirken şunları kaydediyor: "Shakespeare'in piyeslerinin başarılı olmasında sahne hayatını ve seyirciyi yakından tanımasının da büyük rolü vardır. Shakespeare piyeslerinin konusunu tarihten ve eski yazarlardan almış, onları kendine göre yoğurmuştur. Shakespeare piyeslerinde eski Yunan tiyatro yazarlarının çok önem verdikleri vak'a, zaman, mekân birliğine aldırmaz. Aynı zamanda şair olan Shakespeare piyeslerini nesir, nazım karışık yazar. Shakespeare'in piyeslerinin bugün de dünya sahnelerinde zevkle seyredilmesi şu üç özelliğe dayanır:

a.Vak'alan heyecan verici ve sürükleyicidir,

b.Şahısların karakter ve ruh halleri derin, gerçek ve karmaşıktır,

c.Shakespeare'in üslûbu güzel ve orijinaldir."

Eserleri: Shakespeare, eserlerini kendi bastırmamış, bunlar kendisinden izin alınmadan baskıya verilmiş, birçokları da oyunlar sırasında tutulan notlardan meydana getirilerek basılmıştır. Bu yüzden birçok karşılıklar doğmuştur, aynı eserin değişik şekilleri piyasaya sürülmüştür. Onun eserlerini başka dram yazarlarıyla işbirliği yaparak yazdığını söyleyenler yanında, Shakespeare'nin bilgisiz bir oyuncu, bir takma ad olduğunu söyleyenler de vardır. Bu eserlerin Francis Bacon veya Oxford kontu gibi son derece kültürlü bir kimsenin kaleminden çıktığını iddia edenler de bulunmaktadır. İster kendi¬si, ister başkası yazmış olsun, Shakespeare imzasını taşıyan piyesler bugün bile tiyatro dünyasını kasıp kavurmaktadır. Shakespeare, bütün tiyatro yazarlarına tesir etmiştir. Romantikler onu örnek almıştır. Türk yazarlarına da tesir eden Shakespeare'in birçok eseri Türkçe'ye çevrilmiş ve Türkçe sahnelenmiştir. Onun en çok tanınan piyesleri şunlardır: Hamlet(1595), Makbet(1609), Oth-eüo(1601), Bir Yaz Gecesi Rüyası(1595), Venedik Taciri(1600), Yanlışlıklar Taciri(1594), Richard III (1594). . .

HAMLET'TEN

Hamlet, Danimarka prensidir. Babasının ölümü üzerinden kısa bir süre geçtikten sonra annesi amcasıyla evlenir. Genç Hamlet, annesinin bu davranışını af edemez. Bu arada ülkede garip, olağanüstü olaylar meydana gelmektedir. Bir savaş hazırlığı vardır. Bir gece Hamlet'in babasının hayali Hamlet'e görünerek, Hamlet'le konuşur ve kardeşinin kendisini bahçede

uyurken, kulağına zehir damlatmak suretiyle öldürdüğünü anlatır ve intikamını almasını ister. Hamlet şüphe içindedir. Bu itham gerçek midir yoksa yalan mı? Hamlet annesini ve amcasını kontrol altında tutarken rahatça hareket edebilmek için deli gibi davranır. Onun hu davranışları annesini olduğu kadar sevgilisi Ophelia 'yı(Ofelya) da üzer. Hamlet kesin karar veremeyen, müterediddit bir tiptir. Ancak düşünecek vakti olmayınca harekete geçer. Böyle bir durumda, Kral zannıyla Ophelia'mn babasını öldürür. Ophelia duyduğu üzüntü so nucu çıldırır ve intihar eder. Hamlet 'ten kurtulmak isteyen kral onu İngiltere 'ye gönderir fakat Hamlet geri döner. Dönüşte Ophelia için kazılan mezarla karşılaşır ve oarada Ophelia 'nın erkek kardeşi Leatres (Liartes) ile dövüşür. Kral Hamlet 'ten kurtulmak için bir plan yapar. Leartes ile Hamlet arasında bir düello düzenlenir. Leartes bu düello da ucu zehirli bir kılıç kullanacaktır. Düello'da iki genç de zehirli kılıçla yaralanırlar. Kraliçe Hamlet için hazırlanan zehirli kupadaki şarabı içer ve ölür. Hamlet de kralı öldürür. Sarayda bu facia olurken Fortinbras (Fortinbras) ve askerleri içeri girerler.

HAMLET-Yaşamak mı? Yoksa ölmek mi, mesele bunda. Kör talihin sapanlarına. oklarına zihninde tahammül göstermek mi daha mertçe olur, yoksa kaygıların ummanına karşı silahlanıp onları yok etmek mi? Ölmek: uyumak. O kadar! Bir uykuyla kalp üzüntüsünü, tabiatın bedene miras olarak verdiği bin bir acıyı sona erdiriyoruz diyebilmek, candan, gönülden istenecek bir son olur. Ölmek: uyumak. Uyumak: belki de rüya görmek! Ya, dert orada: çünkü bu kalıbı üstümüzden çıkarıp attıktan sonra, o Ölüm uykusunda kim bilir ne rüyalar görürüz, düşüncesi bizi durmaya mecbur ediyor. Yaşamak felâketini uzatan, işte bu düşünce yoksa, -insan bir hançerle kendi işini kendi halledebilirken-zamanın sillesine, hakaretlerine, zalimin haksızlıklarına, kendini beğenmişin küstahlıklarına, karşılıksız kalan aşkın ıstırabına, kanunun ihmaline, mevki sahibinin kibrine. sabırla gösterilen liyakatin değersizlerce görülmesine kim tahammül ederdi? Meşakkatli bir hayatın yükü altında inleyip ter dökmeye kim razı olurdu? Ne çare ki, ölüm sınırlarını aşan yolculardan hiç birinin geri gelmediği o bilinmez ülke ardında da belki bir şey vardır korkusu, zihnimizi şaşkın ederek bizi, bilmediğimiz musibetlere düşmektense içinde olduklarımıza tahammül ettiriyor. Düşünmek, işte hepimizi böyle korkak ediyor; azmin gürbüz rengi tereddüdün soluk gölgesiyle hasta bir renk alıyor. En büyük, en mühim teşebbüsler, bu düşünce yüzünden mecralarını değiştiriyor; bir fil adını almaktan çıkıyorlar. Ama dur bakayım! Güzel Ophelia ha! Peri sultan, dualarında bütün günahlarımı hatırla.

OPHELİA-Efendimiz, kaç gündür devletliniz nasıldır?

HAMLET-Saygıyla teşekkürler ediyorum; iyiyim, iyi, iyi.

OPHELİA-Efendimiz, bende yadigârlarınız var, ne kadar zamandır vermek istiyordum. Rica ederim, buyurun alın.

HAMLET-Muhterem efendimiz, pekâla biliyorsunuz ki, verdiniz. Hatta onlara tatlı sözler katmıştınız ki, değerleri artmıştı. Mademki artık manaları kalmadı, onları geri alın. Çünkü yüksek, bir kalp için, hediye veren kimsede alâka sönünce, hediye de değerini kaybeder. Buyurun efendimiz.

HAMLET-Ya! Sizin sözünüz doğru mudur?

OPHELİA-Efendimiz?

HAMLET-Yüzünüz güzel midir?

OPHELİA-Efendimiz ne demek istiyorlar?

HAMLET-Eğer özünüz doğru, yüzünüz de güzelse doğruluğunuz güzelliğinizin alış verişini kessin.

OPHELİA-Güzellik için doğrulukla alışverişten daha iyi bir alış veriş olabilir mi, efendimiz?

HAMLET-Elbet olur. Çünkü doğruluğun kudreti güzelliği kendine benzetinceye kadar, güzelliğin kuvveti onu kendine kaç kere âlet eder. Bu, bir vakitler herkese aykırı gelirdi, ama, zaman doğru olduğunu gösterdi. Sizi vaktiyle sevmiştim.

OPHELİA-Gerçekten, efendimiz, beni de buna inandırmıştınız.

HAMLET-Bana inanmamalıydınız çünkü kökümüz fena, ne kadar fazilet aşılanırsa aşılansın, cinsi büsbütün düzelmiyor, onda eski tadından kalıyor. Sizi sevmiyordum.

OPHELİA-Büsbütün aldanmışım.

HAMLET-Git, bir manastıra çekil. Ne diye günahkâr insan yetiştirip duracaksın? Ben faziletten yana şöyle böyle bir adamım; gene de kendimde öyle kusurlar buluyorum ki, keşke anam beni hiç doğurmasaydı diyorum. Çünkü gururluyum, kinciyim, ihtiraslıyım; aklıma sığdıramayacağım ka¬dar çok kötülük de karşımda, bir işaretimi bekliyor. Benim gibiler yerle göğün arasında sürüklenip duracak da ne olacak? Biz hepimiz düpedüz kötü insanlarız; hiç birimize inanma. Bul bir manastır, çekil. Baban nerede?

OPHELİA-Evde efendimiz.

HAMLET-Kapıyı üstüne kapasınlar da, evinden başka yerde maskaralık etmesin.

OPHELİA-Yarabbi, onun yardımcısı sen ol!

HAMLET-Evlenirsen, sana cihaz diye şu musibeti veriyorum; ismetinden donsan, kar gibi lekesiz olsan, yine de iftiradan kurtulamayacaksın. Bir manastıra git, hadi hoşça kal! Yok, ille evlenecek-sen, sersemin biriyle evlen; çünkü aklı başında olanlar, onlara ne isim taktırdığınızı pekâlâ bilirler. Manastıra, hadi; hem de hiç durmadan. Hoşça kal.

(Orhan Burian tercümesinden)

METİN ÜZERİNE ÇALIŞMALAR

1.Hamlet'in psikolojisi hakkında ne gibi ipuçları veriliyor?

2.İnsanın dış görünüşü içinin aynası olabilir mi? Hamlet'in bu konudaki tesbiti nedir?

3.Hamlet, sizce nörastenik bir hasta mıdır? Yoksa içinde bulunduğu durum ruh halini açıklar mı? Zaman zaman yaşadığınız olaylar karşısında işi deliliğe verdiğiniz olur mu?

4.Hamlet, Öphelia'ya neden sert davranıyor?

5.Shakespeare'in tiyatrolarından herhangi birini seyrettiniz mi?

6.Shakespeare'i, yalnız İngiliz edebiyatının değil, dünyanın en büyük yazarlarından biri yapan nedir?

MONTAİĞNE

(1533–1592)

1533'de doğan Mıchel de Monteigne, bir deri tüccarı olan Bordeaux' belediye reisinin oğludur. Fransızca eğitim görmeden Latince öğrendiyse de, hiç bir zaman Yunanca öğrenememiştir. Lis¬eye devam etmiş; ama, oradan büyük bir fayda elde edememiştir. Bordeaux'daki Yüksek Devlet Mahkemesi'nde yargıç oldu. Babasının ölümünden sonra, yargıçlığı bırakıp şatosuna çekildi(1568). Bir ara Almanya'ya ve İtalya'ya yolculuğa çıktı. 1581 'de Bordeaux Belediye Reisi oldu ve 1586 yılma kadar çalıştı.

Monteigne'in çağdaşları üzerinde olsun, sonraki nesiller üzerinde olsun etkisi çok büyük olmuştur. XVII. yüzyılın felsefî gelişmesinin temelini atmıştır. Fakat kilise şüpheli gördüğünden onun eserlerini yasak etmiştir.

Monteigne yargıçlığı bırakıp da şatosuna çekilince Ess-ais adlı denemelerine başladı (1752). Bu denemelerin ilk kitabını 1580'de yayımladı. Büyük bir eser olan denemelerine ilkin bir not defteri gibi başlayan Monteigne, kütüphanedeki eski yazarların (özellikle Plutarkhos'un)eserlerinden beğendiği yerleri, vecizeleri bu deftere kaydederdi. Kendi de

bunların üstüne düşündüklerini yazardı. Yazıları tarih sırası ile incelenecek olursa düşüncelerindeki gelişme takip edilebilir. Birinci safhada ölüme, acıya, dünya belalarına karşı stoik bir flozof gibi ilgisiz görünür. İkinci safhada bir şüphecilik devresinden geçmiştir. Üçüncü devresinde kişisel bir felsefeye geçer, stoiklerin kendi öğretisine dayanmaz bu onun kendi hayat anlayışına dayanan epikürcü bir eğilimdir. Erdem artık onun için bütün insan melekelerinin düzenli ve uyumlu kullanılmasıdır. Bütün eseri boyunca fzikî, ahlakı ve zihnî bakımdan kendi portresini çizer. Eserinin hangi sayfasını açarsanız açın, unutamayacağınız bir bilgi gizlidir. Denemelerinde konular sistemli olarak dizilmemiştir, bölümlerin başlarındaki adın esas metinle pek az ilgisi vardır.

İlmin kesin bilgiler vermediği konularda yazılan sanatkârane nesirlere deneme denir. Denemelerde her şey denemeyi yazan kişinin şahsî duygulan, fikirleri ve dünya görüşü açısından değerlendirilir. Daha çok felsefe, ahlâk, siyaset, sanat, edebiyat ve eğitimle ilgili konularda yazılan denemeler ayrıntılara girmeden birkaç sahife içinde meseleyi ortaya koyan yazılardır.

Yazarın ele aldığı konulara yaklaşma tarzına göre sübjektif, objektif, karakter denemeleri, tenkidi denemeler gibi birkaç gruba ayrılan bu türün en ünlü temsilcisi Fransız yazar ve düşünür Monteigne'dir.

Rönesans'ın kitapsever kişileri sevdikleri klasiklerden derledikleri atasözlerini, vecizeleri ve anektotları bir yere kaydedip biriktirmeyi çok severlerdi. Monteigne de biraz böyle yapmış, ama, kendi düşüncelerini eklemeyi unutmamıştır. Denemelerinin okuyucuyla konuşur gibi bir havası vardır.

Monteigne insanların anlaması için önce şahsın kendisini anlaması gerektiğine inanmıştır; denemelerinde kendinden çokça bahsetmesi bundandır. İlk cildini 1580'de ikinci cildini de 1588'de yayımladığı Essais (Denemeler) onu modern edebiyatın ilk denemecisi yapmaya yetmiştir.

Eserleri: Denemelerini üç cilt halinde toplamıştır. Babası için Latince'den Tabiî Teoloji adında bir kitabı çevirmiştir, Bu çeviri ele aldığı konu (din konusu) itibariyle onun üzerinde etkili olmuştur. Denemeler (Les Essais)in her üç cildinden seçilmiş bazı parçalar Sabahattin Eyüpoğlu tarafından Türkçe'ye çevirilerek "Denemeler" adıyla yayınlanmıştır.

SAADETE DAİR

Büyük İskender'in dalkavukları onu Zeus'un oğlu olduğuna inandırmışlar. Bir gün yaralanıp da yarasından kan aktığını görünce: " Buna ne diyeceksiniz bakalım? Demiş, kıpkızıl mis gibi bir insan kanı değil mi bu? Homeros'un destanlarında Tanrıların yarasından akan kan hiç de böyle değildir.

İnsan her yerde aynı insandır ve bu insanın yaradılışında aksilik olmadı mı, kâinatın tacını giyse yine çıplak kalır.

"Etrafını güzeller alsa, bastığın yerde güller bitse." (Pesius)

Ruhu kaba ve duygusuz olan için bütün bunlar neye yarar? İnsanın sağlığı ve düşüncesi yerinde değilse, hazdan, saadetten de bir şey anlamaz.

"Bir şeyin kıymeti sahibinin kalbine göre değişir: ondan fayda görürse iyi, zarar görürse fenadır. " (Terentius)

Talih insana bütün nimetlerini verse, onları tadabilecek bir ruh lâzım. Bizi mesut eden, bir şeyin sahibi olmak değil, zevkine varmaktır.

"Ev, mal, mülk, yığınla tunç ve altın; vücudunda veya ruhunda dert olan adamın yarasına mer¬hem değildir. İnsanın elindeki nimetleri tadabilmesi için keyf yerinde olmak gerek. Bir arzusu, bir korkusu olan için ev, bark neye yarar? Gözlerinde çipil olan, tabloyu ne yapsın? " (Horatius)

Nasıl dili pas tutmuş bir adam Yunan şarabının tadından bir şey arılamazsa, nasıl bir at, üzer¬indeki zengin koşumların farkında olmazsa, vurdumduymaz, zevksiz bir ahmak da içinde yaşadığı nimetlerin farkına varmaz. Efatun der ki:

"Sağlık, güzellik, kuvvet, zenginlik ve bütün bu iyi dediğiniz şeyler insanın iyisine ne kadar yaraşırsa, kötüsüne o kadar yaraşmaz; kötü dediğiniz şeyler de tersine."

Ruhta ve bedende rahatlık olmadıkça,.döşek rahat olmuş neye yarar? Vücudumuza bir iğne, bedenimize bir dert girdi mi, dünyalara sahip de olsak rahatımız kaçar. Kum sancıları bir başladı mı, insan ne kadar devletli, haşmetli de olsa tacını tahtını, saraylarım unutmaz mı? Bir kral öfkelendiği zaman krallığı onu kızarmaktan, sararmaktan, deli gibi dişlerini gıcırdatmaktan koruyabilir mi? Hâlbuki kral, kafalı ve iyi yaradılışlı bir adamsa saadetine krallığının kattığı şey pek azdır.

“Miden iyi, ayakların sağlamsa, kralların hazineleri seni daha fazla mesut edemez.” (Horatius)

Tacın tahtın aldatıcı, yalancı şeyler olduğunu görür. Hatta belki de kral Seleucus gibi düşünür der ki:

“Hükümdar asasının ne kadar ağır olduğunu bilen, onu yolda bulsa elini sürmez, geçer.” Gerçekten başkalarını düzene koymak az iş değildir; kendi kendimize düzen vermenin zorluğunu biliriz. İnsanlara kumanda etmek pek rahat bir iş gibi görünür, ama ben kendi hesabıma insan kafasının ne kadar âciz; yeni ve şüpheli şeyler arasında doğruyu bulmanın ne kadar güç olduğunu gördükten sonra, şu kanaate vardım ki, başkalarının ardından gitmek, önde gitmekten daha kolay, daha hoştur. Çizilmiş bir yolda yürümek ve yalnız kendi hayatından sorumlu olmak ruh için büyük rahatlıktır. Kaldı ki, Keyhüsrev’in dediği gibi, insanın kumanda etmeye hakkı olması için, kumanda ettiklerinden daha değerli olması gerekir.

Ksenephon’ım anlattığına göre, kral Hieron daha ileri giderek diyor ki: Krallar beden nazlarım bile herkes kadar tadabilecek halde değiller; çünkü rahatlık ve kolaylık onlara bu nazlarda bizim bulduğumuz acıyla karışık tatlılığı, mayhoşluğu tattıramaz.

“Fazla yüz bulan, her dediğini yaptıran aşk bezginlik verir; iyi bir yemeği fazla kaçırmak da mideyi bozar.” (Ovidius)

Bolluk kadar insanı sıkan, usandıran şey yoktur. Büyük Sultanın sarayında öyle imiş. Onun atalarından biri de ava giderken beraberinde en az yedi bin şahinci götürmüş, böyle bir avın manası ve zevki acaba neresinde idi?

METÎN ÜZERİNE ÇALİŞMALAR

1.Deneme türünün özelliklerini okuduğunuz bu yazı üzerinde tespit edip tartışınız.

2.Batı Edebiyatında ve Türk edebiyatında deneme türünün tarihî gelişimini araştırınız.

3.Monteigne, gerçek saadeti nasıl, nerede ve insanların hangi meziyetlerinde arıyor?

4.Monteigne, bu denemesinde yeni fkirler mi söylüyor? Yoksa kendinden öncekilerin söyledikler¬ine yeni bir şeyler mi ekliyor? Bunlara bakarak Monteigne’in deneme tekniği hakkında neler söyle¬mek istersiniz?

5. “Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi

Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi”

Osmanlı sultanı Kanunî’nin bu sözüyle anlatmak istedikleri ile Monteigne’nin fkirleri arasındaki benzerlikler nelerdir?

6. Avrupa’da gelişip oradan Türk edebiyatına geçen diğer edebî türler gibi deneme de bizde ilk örneklerini XIX. asırda verdi. Gazete ve dergilerin artması ile de gelişti. Bu türde eserler verenler arasında Cenap Sahabettin, Ahmet Haşim, Ahmet Rasim, Yakup Kadri, Falih Rıfkı Atay, Nurullah Ataç, Ahmet Hamdi Tanpınar, Sabahattin Eyüboğlu, Cemil Meriç ve Mehmet Kaplan’ın isimlerini sayabiliriz. Bu yazarlarımızdan örnek deneme yazıları getirip sınıfta okuyunuz.

7. “Saadet” kavramı size ne anlatıyor? Bu konuda birer kompozisyon yazınız.

8. Dikkat etmişseniz Monteigne, denemesinde pel çok kişiden alıntılar yapmıştır. Kitap okurken veya birini dinlerken hoşunuza giden cümleleri not alıyor ve daha sonra yazılarınızda ve konuşmalarınızda bunları kullanıyor musunuz?

XVII. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATI

On yedinci yüzyılda, dünyanın en büyük siyasî gücü olma özelliğini devam ettiren Osmanlı devleti ile Bâbürlü devleti, en geniş hudutlarına ulaşır. Anadolu, Balkanlar, Kırım, Kafkasya, Arabistan yarımadasıyla Kuzey Afrika’ya Osmanlı devleti hükmetmektedir.

Bâbürlü devleti ise, geçen asırdaki canlılığını bu asırda da devam ettirmiş ve Hindistan'ın tamamına yakınını idaresi altına almıştır.

Bu yüzyılın sonuna doğru Osmanlı devleti, geçen asırlardaki hızlı gelişmesini kaybeder vel699'da imzalanan Karlofça antlaşmasıyla ilk defa toprak kaybına uğrar.

Bu yüzyılda, Safevî Türk devletinin hâkim olduğu İran ve hanlıkların hâkimiyetindeki Türkistan bölgesiyle birlikte, dünya nüfusunun yarısına yakını, Türk hâkimiyetindedir.

1 7. yüzyılda Türkistan bölgesindeki hanların birbirleriyle olan mücadeleleri yüzünden siyasî birlik sağlanamaz. Bu, 1550'lerden itibaren Türk yurtlarına doğru yayılmacı politika takip eden Rusya'nın işini kolaylaştırır. Ruslar, bu yüzyılda, Türkistan'ın kuzeyindeki hanlıkları kendi idareleri altına alırlar.

XVII. Yüzyılda Osmanlı sahasında hüküm süren siysî durgunluğa rağmen kültür, sanat ve edebî hayat yükselişine devam etmiştir. 16. yüzyıldaki kudretini koruyan bu medenî yükseliş, devlete hâkim olan siyasî durgunluğu gölgeleyecek abide eserler vermeyi sürdürmüştür.

Mimarbaşı sedefkâr Ahmed Ağa'nın eseri olan Sultan Ahmed Camii ile Mimar Davud Ağa'nın eseri olan Yeni Cami, geçen yüzyılda Mimar Sinan tarafından yapılan Süleymaniye ve Selimiye ile beraber Türk mimarî sanatının en güzel örnekleri arasında sayılmaya lâyık şaheserlerdir.

Birer dâhi olan Hafız Post ile talebesi Buhurîzâde Itrî, klâsik musikîmizi eserleriyle zirveye taşımışlardır. Mustafa Nâimâ ve Peçevî İbrahim Efendi, tarih sahasında; Kâtib Çelebi, coğrafya ve bibliyografya sahasında; Evliya Çelebi ise, seyahatnâme sahasında Türk ilim âleminin her zaman iftihar edeceği eserler vermişlerdir.

Divan şiiri teknik, âhenk ve incelik bakımından gelişme göstermiş; bu yüzyılda yetişen birçok sanatkâr artık İran şairlerini değil, Fuzulî ve Bâkî gibi kendi klâsik şairlerini örnek kabul etmişlerdir. Klâsik şiirin en âhenkli kasidelerini söyleyen Nefî, şüphesiz bu yüzyılın en kudretli şairidir. Gazel vadisinde Şeyhülislâm Yalıyâ ile Nâilî, tefekkür şiirinde Nâbî, mesnevî sahasında Nev'izâde Atâî, bu yüzyılın diğer önemli şairleridir. Veysî ile Nergisî ise sanatlı nesrin en tanınmış temsilcileridir.

17. Yüzyılda halk edebiyatı da altın devrini yaşamış, âdeta bir mektep hâlini almıştır. Karacoğlan, Gevherî, Âşık Ömer gibi halk şairleri eserlerini bıı yüzyılda vermişlerdir. Tekke edebiyatının bu yüzyıldaki en mühim temsilcileri ise Aziz Mahmud Hüdâyî ile

Niyâzî-i Misrî'dir.

Türkistan'da, 17. yüzyılda fikir ve sanat hayatını temsil eden çok az şahsiyet yetişmiştir. Bunlar arasında Şeyh Hasankulu Ahsenî, Sofi Allahyâr ve Babarahim Meşreb, tasavvufî eserler veren şairlerdir. Bıı yüzyılda Türkistan sahasının en mühim şahsiyeti, Türk tarihine dair eserler yazan Ebü'l-Gâzî Bahadır Han'dır.

XVII. Yüzyılda Azerbaycan sahasında yetişen şairler arasında en önemli olanları; Sâîb Tebrîzî, Melik Bey Avcı, Mesîhî, Mirza Tâhir Vâhid ve Tebrizli Kavsî'dir. Halk şiirinin temsilcileri ise Sarı Âşık ile Tufarganlı Abbas'tır.

Bu şairler ve diğerleri klâsik Türk şiirinden konu, tem, kelime yönünden faydalandıkları gibi tekke şiirinin de etkisinde kalmışlardır. Bununla beraber halk zevkinin inceliklerinin ve güzelliklerinin halk şairleri tarafından büyük bir başarı ile kullanıldığını görüyoruz.

Sarayın, özellikle hanım sultanların himayesini gören saz şairlerinin kendi kahveleri vardı ve orada usta çırak usulüyle yetişirlerdi. Öte yandan askerler arasında saz şairleri, Osmanlı Devleti'nin çeşitli kara ve deniz savaşlarına katılmışlar ve bunlarda gösterilen kahramanlıkları şiirleriyle anlatmışlardır. Bu şairlerin eserlerinde, kahramanlık hissi ve kahramanlık ahlâkı, önemli yer tutar.

Halk şairleri divan tertip ederek klâsik şiire yaklaşmışlardır. Öte yandan divan şairleri de halk tarzına yönelmişlerdir. XVIII. yüzyılda kendini Nedim'le bulacak olan mahallîleşme akımı da bu asırda başlamıştır.

Manzum Eserler

NÂBÎ

(1642–1712)

17. Asrın meşhur şairi Nâbî'nin asıl adı Yusuf'tur. Divan edebiyatında hikemî tarzın en önemli temsilcisi olarak gösterilmektedir. Urfa'da doğan ve eğitimini Urfa'da alan Nâbî, 23 yaşlarında İstanbul'a gelerek dönemin en etkili isimlerinden Mühasip Mustafa Paşa'nın divan kâtibi ve kethüdası olmuştur. Başta Sultan IV. Mehmed olmak üzere sultan ve vezirlerin dostluğunu kazanmıştır.

Hacca gidip geldikten sonra yirmi beş yıl kadar Halep'te yaşamıştır. Daha sonra vali olan Baltacı Mehmed Paşa ile beraber İstanbul'a dönmüş ve büyük bir sevgi ile karşılaşmıştır. İstanbul'da vefat etmiştir.

Nâbî, şiirde hikmetli ve öğretici söz söyleme tarzının öncülerinden olmuştur. Nâbî, gazellerinde hikmetli, mesnevilerinde de didaktiktir. Bu tarz, kendisinden sonra Nâbî mektebi diye adlandırılmıştır. Şiirlerinde nesrine göre sade ve siissüz bir dil kullanmıştır.

O, zengin bilgi birikimi, hayat tecrübesi, keskin zekâsı ve yüksek sanat kabiliyeti sayesinde hikemî tarzın şiir geleneğini başlatmıştır. Fikir yönü ağır basmakla birlikte, aslâ yavanlığa ve kuruluğa düşmemiş, hatta dini öğretici şiirlerinde bile romantik kalabilmiştir. Özellikle aşk şiirlerinde ve gazellerinde güçlü bir lirizm vardır.

Nâbî, döneminde gerek devlet erkanı gerekse sanat çevrelerinden saygı görmüş; ölümünden sonra da bu sahadaki şairleri etkilemiş, üstat kabul edilmiştir.

Eserleri: ***Türkçe Divan, Farsça Divan, Hadis-i Erbâîn Tercümesi, Hayrâbât, Surnâınc, Hayriye adlı mesnevilerinden başka, Fetihnâme-i Kamaniçe, Tuhfetü'l Haremeyn, Zayl-i Siyer-i Veysi ve Münşeat gibi eserleri vardır.***

Hayriye, Nâbî'nin oğluna hitâb ederek yazdığı, didaktik bir eserdir. Ebulhayr Mehmed'e yol göstermek, nasihatta bulunmak amacıyla yazdığı bu mesnevisi, özgün konusu ile sosyal tenkit ve didaktik edebiyatımızın en başarılı örnekleri arasındadır.

HAYRİYE'DEN

Ey nihâl-i çemen-ârâ-yı edeb
Nûr-bahşâ-yı dil ti dîde-i edeb

Hikmet-âmîz gerekdiir eş'âr
Ki meali ola irşâda medar

Ab-ı hikmetle bulur nevş ti nemâ
Gülşen-i şi'r riyâz-ı inşâ

Baksan ekser sühan-i şâir-i hâm
Zülf ü sümbül gül ü bülbül mey ti câm

Çıkamaz dâire-i dilberden
Kad ü hadd ü leb ü çeşm-i terden

Geh bahâra tolaşur geh çemene
İliştir serv ü gül ü yâsemene

Reh-i-nâ-reftede cevlân idemez.
Sapa vadileri seyrân idemez

Söyleme şi'ri tehî ma'nâdan
Ağunu çekme balıksuz mâdan

Kokusuz lâleye benzer o sühan
Ki ola lafzı tehî ma'nâdan

Hicveden el-hazer ey cân-ı peder
Ki virür meşreb-i irfâna keder

Hüsne sarfeyle sözii şâir isen

Halkı teshîre çalış kâdir isen

Fe i lâ tün / Fe i lâ tün veya Fe i lün/ Fâ i lâ tün/ Fa'lün vezniyle yazılmış olan bu şiirin söz konusu beyitlerini bugünkü Türkçeyle nesre çevirecek olursak:

1. Ey edep ve terbiye çimenini süsleyen fidan; ey babasının gözüne ve gönlüne nur veren oğul!
2. Şiir hikmetli olmalıdır, manası yol göstermelidir.
3. Şiir ve nesir bahçesi hikmet suyu ile yeşerip serpilir.
4. Baksan, acemi şairlerin şiiri çoklukla, zülüf, sünbül, gül, bülbül, içki ve kadehten söz eder.
5. Bunların şiiri dilber, boy, yanak, dudak ve yaşlı göz dairesinden çıkmaz.
6. Bu şiir, bazen baharda, bazen çeşmede dolaşır; servi, gül ve yasemine ilişir.
7. Bu şairler kimsenin gitmediği yerlerde dolaşıp sapa vâdilerde gezinemezler.
8. Anlamı olmayan şiiri söyleme; ağını, balık düşmeden sudan çekme.
9. Anlamsız, boş kelimelerden oluşan bir söz kokusuz lâleye benzer.
10. Ey babasının canı, hicivden sakın. Yergi bilge kimselere keder verir.
11. Şair isen sözü güzellik için sarfet, muktedirsen halkı büyülemeye çalış.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Sözlük: *Hikmet-âmiz:* Hikmetli; *eş'ar:* Şiirler; *meâl:* Anlam; *irşâd:* Yol gösterme; *medâr:* Sebep, vasıta; *âb-ı hikmet:* Hikmet suyu; *nevş ü nema***:** Canlanma, gelişip serpilme; *gülşen-i ş'ir:* Şiir bahçesi; *riyâz-ı inşâ:* Nesir bahçesi; *ekser:* Çoğunlukla; *sühan-ı şair-i hâm:* Acemi şairin sözü; *mey***:** İçki; *câm:* Kadeh; *dâire-i dilber:* Sevgilinin bahsi; *kad:* Boy; *hadd***:** Yanak; *leb:* Dudak; *çeşm-i ter:* Yaşlı göz, ağlayan göz; *gelı:* Kâh, bazen; *çemen:* Gül bahçesi, çemenlik alan; *reh-i nâ-refte:* Gidilmemiş yol; *cevlân etmek:* Dolaşmak; *tehî:* Boş; *mâ:* Su; ***sühan:*** Söz; *hâli:* Boş; *hicv:* Yerme; *el-hazer:* Sakın; *cân-ı peder***:** Babanın cam, sevgili çocuğu; *meşreb-i irfan:* Bilgelik meşrebi, yaratılışı; *hüsn:* Güzellik; *teshir:* Büyü; *kâdir:* Güçlü, gücü yeten.

Sorular:

1. Nâbî, çocuğuna nasıl seslenmektedir? Onun için oğlu ne anlam ifade etmektedir?

2. Şaire göre şiir nasıl olmalıdır?
3. Şiirde neler olmalıdır?
4. Şiirin üslûbu ve dili nasıl olmalıdır?
5. Bazı şairler, "şiir nedir veya şiir ne değildir?" sorularına cevap niteliği taşıyacak şekilde, şiirle ilgili görüşlerini anlatan şiirler yazmışlardır. Bunlara edebiyatta "manzum poetikalar" deniyor. Türk edebiyatında bunun pek çok örnekleri vardır. Hatta "Türk Edebiyatında Manzum Poetikalar" adlı bir kitap ta yayımlanmıştır. Makedonya Türk edebiyatında da şairlerimizden poetika yazan var mı?
6. Sizce şiir nedir?

NEFÎ

(1572–1635)

Divan edebiyatımızın en meşhur kaside şairlerinden birisi olan Nefî'nin asıl adı Ömer'dir. Erzurum'un Pasinler ilçesinde doğmuştur. Hakkında fazla bilgimiz yoktur. Babası da şair olan Nefî, iyi bir eğitim görmüştür. Muhtemelen Kuyucu Murat Paşa ve Gelibolulu Âli'nin yardımlarıyla I. Ahmed döneminde İstanbul'a gelmiştir.

I. Ahmed, II. Osman ve IV. Murat devirlerinde yaşamıştır. Kısa süre içinde şiirleriyle; özellikle kasideleriyle dikkati çeken şair, padişahların ve diğer devlet adamlarının yakın ilgi ve desteğini görmüştür Yazdığı hicviyeler yüzünden bir süre sonra gözden düşmüştür. Edirne'de görevlendirilmiş ve kendisine bir daha hicviye yazmaması emredilmiştir. Padişaha yazdığı bağlılık kasidelerinin karşılığı olarak İstanbul'a tekrar gelmesine müsaade edilmiş ise de çok geçmeden vezir Bayram Paşa'yı hicveden(taşlayan) bir şiiri yüzünden boğdurularak öldürülmüştür.

Nefî Türk edebiyatının en büyük kaside şairlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Kaside nazım şeklinin bütün bölümleri özellikle fahriye bölümü onun şiirlerinde tam olarak belirginleşmiştir. Kasidelerinde göz kamaştıran mübalağalı ve orijinal hayallere yer verilmiştir. Kendinden emin, mağrur bir söyleyişe sahiptir. Dili çağdaşlarından daha ağırdır.

O, övgü şiirlerinde olduğu kadar yergi şiirlerinde de kabına sığmayan, taşkın bir yaradılışa sahiptir. Şiirlerinde bahar, aşk gibi konuların dışında savaş ve kahramanlık konularını da işlemiştir. Dile, vezne ve kafiyeye hâkimiyette büyük bir ustalık göstermiştir.

Eserleri: Nefî'nin Türkçe ve Farsça divanları meşhurdur. En tanınmış eseri çoğunluğunu kasidelerin oluşturduğu **Türkçe Divan'ıdır.** Bir de **Farsça Divan'ı** vardır. Hiciv şiirlerini **Sihâm-ı kazâ (Kaza okları)** adlı bir kitapta toplamıştır. Bu eserinde, devlet adamları olmak üzere babası ve şair dostlarını kaba bir dille eleştirir. Ayrıca 96 beyitlik Tuhfetü'l-Uşşâk adlı Farsça bir kasidesi bulunmaktadır. Fasça Divan'a dâhil edilen bu kaside, Fuzulî'nin Enîsü'l-Kalb adlı eserine nazire olarak kaleme alınmıştır.

Şimdi okuyacağınız beyitler, Nefî'nin, IV. Murat için yazdığı "Bahar Kasidesi"nden alınmıştır.

BAHAR KASİDESİ'NDEN

1.Esdi nesim-i nev-bahâr açıldı güller suph-dem!
Açsın bizim de gönlümüz sâkî mcded sun câm-ı Cem

2.Erdi yine üıdîbehişt oldu havâ anber-sirişt
Âlem behişt ender belıişt her gıışc bir Bağ-ı îrem

3.Gül devri âyş eyyamıdır zevk u safâ hengâmıdır
Âşıkların bayrâmıdır bu mevsim-i ferhunde-dem

4.Lutfeyle sâkî nâzı ko mey sun ki kalmaz böyle bu
Doldur stirahî ve sebû boş durmasın peymâne hem

(...)

5.Her nev-resîde şâh-ı gül almış eline câm-ı mül
Lutfet açıl sen dahi gül ey serv-i kadd ii gonce-fem

6.Bir câm sun Allah için bir kâse de ol mâh içlin
Tâ mcdh-i şâhenşâh içlin alem ele levh u kalem

7.Sultan Murâd-ı kâmran efser-dih ü kişver-sitan

Hem pâdişeh hem kahraman sâhipkırân u Cem-haşem

Müs te fi lün/ Müs te fi lün/ Müs te fi lün/ Müs te fi lün vezniyle yazılmış olan bu kasidenin okuduğunuz beyitlerini günümüz Türkçesiyle nesre çevirecek olursak:

1.İlkbahar rüzgârı esti. Sabahleyin güller açıldı. Ey içki sunan güzel, yetiş, Cem'in kadehinden şarap sun ki bizim de gönlümüz açılsın, biz de neşelenelim.

2.Yine nisan ayı geldi hava yine amber kokulu oldu. Dünya sanki cennet içinde cennet gibi. Her köşe bir İrem bahçesini andırıyor.

3.İçinde bulunduğumuz bu zaman güllerin açıldığı mevsimdir. Yiyip içip eğlenme ve zevk edip neşelenme zamanıdır. Bu uğurlu mevsim âşıklar için de bir bayram sayılır.

4.Ey içki sunan güzel, nazlanmayı bırak! Lütfet de bize içki sun. Çünkü bu güzel kokulu mevsim uzun süre devam etmez, çabuk geçer. Sürahiyi, testiyi içkiyle doldur. Kadehler de hiç boş durmasın.

5.Her yeni yetişmiş gül dalı (gül dalına benzeyen her genç) eline bir şarap kadehi almış. Ey selvi boylu, gonca ağızlı güzel, lütfet açıl, sen de biraz gülümse!

6.Bana Allah aşkına bir kadeh şarap ver; bir kâse de o ay yüzlünün hatırı için sun. Ta ki (içkimi içip neşelenerek) o şahlar şahının (Sultan Murad Han'ın) övgüsü için elime kâğıt ve kalem alayım.

7.Bahtiyar, dileğine kavuşmuş Sultan Murad! Ülkeler alan, taçlar giydiren Sultan Murad! Hem padişah, hem kahraman, her zaman muzaffer ve Cem gibi haşmetli Sultan Murad!

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

1.Halk edebiyatımızda "taşlama" dediğimiz, Divan edebiyatında ise "hiciv" olarak adlandırdığımız türün özellikleri nelerdir?

2.Genelde Türk edebiyatında ve özelde de Makedonya Türk edebiyatında yazdığı şiirler yüzünden başı belâya giren şairler tanıyor musunuz?

3.Nefî'nin kasidelerinin edebiyatımızdaki yeri nedir?

4.Bu kasideye niçin "Bahar Kasidesi" denmiştir?

5.Hicviyeleri ile tanınan Nefî, zaman zaman hicvettiği IV. Murad için niçin böyle bir kaside yazmak lüzumu hissetmiştir?

6. Şiirde anlamını bilmediğiniz kelimelerin anlamlarını sözlüklerden bulup defterinize yazınız.

7. Şairin dili ve üslûbu hakkında neler söylemek istiyorsunuz?

8. Şair, Sultan Murad'ı niçin Cem'e benzetmektedir?

9. Şiirin birinci beytinde adı geçen Cem kimdir?

KARACAOĞLAN

(1606–1679)

Türk edebiyatında ünü kıtalara yayılan Karacaoğlan ‘m hayatı hakkında elimizde kesin bilgiler bulunmamaktadır. 17. yüzyılda Anadolu’nun güneyinde yürükler arasında yaşadığı sanılmaktadır. Babası Kara İlyas’ın Türkistan’dan geldiği söylenmektedir.

Daha çok kendi bölgesinde dolaşmakla beraber, Balkanlar’da gezmiştir. Şiirlerinde Tuna’dan ve Avusturya’dan bahsetmesi onun bu coğrafyayı da gezdiğini göstermektedir.

Gezdiği yerlerin güzelliğine ve güzellerine şiir söylemiş olan Karacaoğlan, eserlerinde devrinin konuşma dilinin bütün incelik ve kıvraklığını yansıtmıştır. Yaşadığı bölgelerin gelenek, inanış ve hayat tarzlarını büyük bir ustalıkla işlemiştir. insan ve tabiat güzelliği, özellikle Yörük-Türkmen güzelleri onun şiirlerinde övülerek anlatılmaktadır.

Şiirlerinde hece veznini kullanan bu saz şairimiz, koşma, semaî, varsağı, destan ve türkü gibi nazım şekillerinde şiirler söylemiştir. O, kendisinden sonra yetişen saz şairleri üzerinde de etkili olmuştur. Divan şiirinin etkisinde kalmayan ender saz şairlerimizdendir. O, içinde yaşadığı toplumun bilge bir sözcüsü durumundadır.

Eserleri: Günümüzde beş yüzden fazla şiiri bilinmektedir. Şiirlerinin toplandığı pek çok kitap hazırlanmıştır, yayımlanmıştır.

KOŞMA

Çukurova bayramlığın giyerken,
Çıplaklığın üzerinden soyarken,
Şubat ayı kış yelini kovarken,
Cennet demek sana yakışır dağlar.

Ağacınız yapraklarla donanır,
Taşlarınız bir birliğe inanır,
Hep çiçekler bağrınızda gönenir,
Pınarınız çağlar, akışır dağlar.

Rüzgâr eser, dallarınız atışır,

Kuşlarınız, birbiriyle ötüşür,
Ören yerler bu bayramda pek üşür,
Sünbül niçin yaslı bakışır dağlar?

Karac'oğlan size bakar sevinir,
Sevinirken kalbi yanar göyünür;
Kımıldanır hep derdlerim devinir,
Yas ile sevincim yıkışır dağlar.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

1.11'li hece vezniyle ile yazılmış olan bu şiirin veznini istediğiniz bir mısra üzerinde gösteriniz.

2.Şiirde ne anlatılmaktadır?

3.Şiirde, şair zaman zaman "teşhis" dediğimiz kişileştirme sanatını kullanmıştır. Bunları tespit ediniz. Sizce bu anlatım tarzı şiire bir canlılık kazandırıyor mu?

4.Şairin içinde bulunduğu ruh hali bahar mevsimine uygun mudur?

5.Gezgin bir saz şairi olan Karacaoğlan'ın yolunun bir zamanlar Balkanlar'a da düştüğünü biliyoruz. Onun Balkanları anlatan şiirleri de olabilir mi? Araştırınız.

KOŞMA

İndim seyrân eyledim Firengistanı
İlleri var bizim ile benzemez.
Levin tutmuş goncaları açılmış
Gülleri var bizim güle benzemez

Göllerinde kuğuları yüzüşür
Meşesinde sığırları böğrüşür
Güzelleri şarkı söyler çağrışır
Dilleri var bizim dile benzemez

Karac'oğlan eydür dosta darılmaz
Hasta oldum hatırcığım sorulmaz
Vatan tutup bu yerlerde kalınmaz
İlleri var bizim ile benzemez

ÂŞIK ÖMER

(1630–1707)

Aydın, Konya ve Kırımlı olduğu ileri sürülmektedir. Şiirlerinde İstanbul, Bursa, Sakız, Varna, Sinop, Bağdat ve Balkan şehirlerinden bahsetmektedir.

Konya Gözleve'de doğduğu ve Karamanlı Şerifi adında bir hocadan ders aldığı, orduya girerek IV. Mehmed, II. Ahmed ve II. Mustafa devirlerinde serhat kalelerinin fethine katıldığı, söylediği gazâ şiirleriyle meşhur olduğu bilinmektedir. Söylediği gazâ şiirleri Âşık Ömer'in yaşadığı devri açıkça tayin ettiği gibi, onun pek değerli bir ordu şairi olduğunu da göstermektedir.

Yeniçeri ortalarında ve leventler katında manzumeleri okunan Âşık Ömer'i saz şairleri üstat bilirler. O, okur-yazar bir şairdir. Klâsik edebiyatı iyi bilir. Mevlânâ'nın Mesnevî'sini, Hafız Divânı'nı okuyacak kadar Farsça öğrenmiştir. Divanında aruzla yazılmış çok sayıda şiir bulunmaktadır. Bununla beraber, onun asıl ününü sağlayan şiirleri hece vezni ile yazdıklarıdır. Yüz yetmiş şairi değerlendirdiği, **Şairnâme** adlı uzun şiiri, edebiyat tarihimizin kaynakları arasında önemli bir yere sahiptir.

O, âşıklar tarafından "üstat" ve "pir" sayılmıştır. Tasavvufî felsefesiyle yazdığı şiirleri, tekkelerde besteyle okunmuş, hakkında menkıbeler anlatılmış, şahsiyeti etrafında kutsallık oluşmuştur. Şuara tezkirelerinde bazı klâsik şairler tarafından övülmüştür.

Eserleri: Âşık Ömer, saz şairlerimizin hem en ünlüsü hem de en çok şiiri bugüne ulaşanıdır; bin beş yüze yakın şiiri bilinmektedir. Nuzhet Ergun bu şiirlerden büyük bir kısmını kitap hâlinde yayımlamıştır (1935).

KOŞMA

Elâ gözlerine kurban olduğum
Yüzüne bakmaya doyamadım ben

İbret için gelmiş derler cihana
Noktadır benlerin sayamadım ben

Aşkın ateşidir sînemi yakan
Lütfuna erer mi çevrini çeken
Kolların boynuma dolamış iken
Seni öpmelere kıyamadım ben

Terk eyledim ağalarım beğlerim
Boz bulanık seller gibi çağlarım
Anın içlin ben ah edip ağlarım
Ayrılık oduna döyemedim ben

Kaldı deli gönül kaldı hep yasta
Mevlâm erdir beni murada kasta
Âşık Ömer eydür sevgili dosta
Allahaısmarladık diyemedim ben

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

1.Şiiri vezin, kafiye ve tür yönünden inceleyiniz.

2.Şiirde "benlerini" yerine "benlerin" örneğinde olduğu gibi vezin gereği hece düşmeleri vardır. Bunları bulunuz.

3.Şair, gayet samimî itiraflarda bulunmaktadır. Bu nasıl bir aşk duygusudur? Bu psikolojiyi izah ediniz.

4.Bu şiiri türkü olarak radyo ve ya televizyonlarda dinlediğiniz oldu mu?

5.Günümüzde söylenen bazı şarkı ve türkülerin Âşık Ömer'in şiirlerini çağrıştırması onun şairlik gücünün zamanımıza kadar etkisini sürdürdüğüne bir işaret midir?

Mensur Eserler

EVLİYA ÇELEBİ

(1611–1682)

Medeniyetlerin yakından tanıkları olan gezginler, coşkun akan ırmaklara benzerler. Gezip gördükleri yerlerdeki medeniyet birikimlerini bize aktarırlar. Durmadan, yorulmadan, bıkmadan geçmişten geleceğe hep bilgi taşırlar, görgü taşırlar, kültür taşırlar. Her medeniyet aynı zamanda kendi gezginlerini de yetiştirir. Gezginin gezme merakı, aşkı ve tutkusu, yaşadığı medeniyet havzasının derinliği ile mütenasiptir. Daha zengin bir medeniyet havzasında yetişen gezginler, adeta kanatlanarak bütün evreni yücelerden seyretmek isterler. Hem kendi medeniyet birikimlerini dünyaya taşırlar, hem de öteki medeniyet havzalarının zengin ürünlerini bölgelerine aktarmak, anlatmak ve tanıtmak isterler.

Üç kıtaya yayılmış bulunan ihtişamlı "Devlet-i Aliye-i Osmaniye"nin yani Yüce Osmanlı Devleti'nin sahip bulunduğu hazineleri bize aktarmaya çalışan Evliya Çelebi işte bu alanda bir medeniyet gezginidir. Kendisini sürekli "Evliyâ-yı bî-riyâ" olarak tanıtan, ata binip cirit oynayan ve ömrünün 40 yılını seyahat ile geçiren bu büyük gezginin, iyi eğitim görmüş, uslup sahibi bir edip, şair, hattat, nakkaş, musikişinas, zarif ve entelektüel bir İstanbul çelebisi olduğu anlaşılmaktadır.

Öylesine bir gönül zenginliğine sahiptir ki, bu muhteşem devletin en üst kademesinde görev alan devlet adamlarının en yakınlarında yer aldığı halde asla makam, mevki ve menfaat derdine düşmemiş, eserinde kendi adını dahi gizleyerek hocasının lakabıyla anılmayı tercih etmiştir.

O, artık son bulmaya başlayan muhteşem Osmanlı rüyasının efsanevî anılarını yeniden canlandırma iştiyakıyla yanıp tutuşur. Hep bu eski rüyanın sürüp gitmesini arzular. Bu sebeple de eserini rüyalar üzerine kurulu bir anılar manzumesi gibi planlamış gözüküyor. Devrinin pek çok aydını gibi, kulakları Kanunî döneminin muhteşem anılarıyla dolup taşmış olan Evliya Çelebi, bu ihtişamı, şaheser bir ifade ve abartı dolu bir üslup ile gözler önüne sermeyi amaçlar. (Karlığa, 2011, s. 25–26)

Evliya Çelebi, seyahate adanmış hayatıyla, benzersiz yazarlığıyla büyük ilgi çekmektedir. O, bir İstanbullu olarak Orta Avrupa'dan İran'a, Ukrayna'dan Sudan'a değin büyük bir

tutkuyla seyahat etmiş, ünlü Kızılelma şehirlerinden kimsenin adını bile duymadığı Somali limanlarına varıncaya kadar toplumları, olayları, insanları -yalnız insanları değil, hayvanları, bitkileri, şehirleri, binaları her şeyi- sonu gelmez bir merakla gözlemlemiş –sadece gözlemlemekle kalmamış- inci dizer gibi söze, yazıya dönüştürmüştü. Amerika'da olup bitenleri bile öğrenmek istiyor. Batılı coğrafyacılarla boy ölçüşmeye can atıyordu. Yaşı altmışı geçmişken Nil'in kaynağını örme tutkusuyla çıktığı gizemli Nil yolculuğunu, büyük eserinin son kitabında bütün ayrıntılarıyla anlattığı gibi, büyük bir harita yaparak çizimlerle de belgeledi. O, geliştirdiği kişilikle toplum kalıplarını, yazdıklarıyla çağını aşmıştı. 17. Yüzyılda Osmanlı'nın dünyaya açılan penceresiydi.

İstanbul'da doğmuştur. Babası Derviş Mehmet Zillî Efendi, saray imamlarından Evliya Mehmed Efendi olan arkadaşlığına hürmeten oğlunun adını Evliya koymuştur. Evliya Çelebi, bir saray mektebi olan Enderun'da okumuştur. İslâmî ilimleri öğrenmiş, Kur'an'ı hıfzetmiştir. hat, tecvid, nahiv ve müzik dersleri almıştır. II. Murat devrinde saraya alınan Evliya Çelebi burada muhasiplik ve çeşitli memuriyetliklerde bulunmuştur.

Gezmeye, yeni yerler görmeye meraklı bir delikanlı iken bir gece rüzyasında Hz. Muhammed'i gören Evliya Çelebi " Şefaat ya Resulallah! "diyeceği yerde heyecanlanarak; " Seyahat ya Resulallah! "dediğini anlatarak, kendisine Hz. Muhammed'in hem şefaat hem de seyahat müjdesi verdiğini belirtmiştir.

Bu rüyanın ardından İstanbul'dan Bursa'ya gelmiştir. Sonra da Anadolu merkez olmak üzere Osmanlı Türk-îslâm kültür coğrafyasını baştan başa dolaşmıştır. Bütün buraları gezerken yanında bulunduğu paşa ve komutanların hizmetinde bulunmuş, imamlık, müezzinlik yapmış, elçiliklere benzer yarı resmî görevlerde de bulunmuştur. Yeri geldiğinde at üstünde aylarca süren seferlere katılmıştır. Elli yıl hiç durmadan seyahat eden Evliya Çelebi son olarak Hacca gitmiş, Hicaz'dan döndükten sonra vefat etmiştir.

Evliya Çelebi gezip gördüğü yerleri en ince ayrıntısına kadar anlatmıştır. İlgi çekici olayları zaman zaman masal ve destan unsurları ile süslemiştir. **Seyahatname** adlı on ciltlik bir eserde topladığı yazılar sadece Türk edebiyatının değil, dünya edebiyatının da şaheserleri arasında sayılan bir seyahatnâmedir. Dünya edebiyatında bu kadar geniş bir coğrafyayı tanıtan başka bir edebî eser daha bulunmamaktadır. Seyahatnâme adlı bu eser Türk-İslâm kültür tarihi açısından çok mühim bir eserdir. Coğrafya, tarih, etnografya, folklor, dil, din, sanat tarihi, sosyoloji, jeopolitik ve

devlet felsefesi bakımından çok kıymetli bilgiler içeren Seyahatnâme pek çok konuda hala birinci elden kaynak niteliğini korumaktadır.

Evliya Çelebi zaman zaman hayalî unsurlara yer verip, mübalağa yapsa da bir sezgi, görgü ve bilgi ürünü olan bu eseriyle divan edebiyatında nesir sahasında kullandığı sade bildi İle de dikkate şayandır.

Eserleri: ***Seyahatnâme*** **(** tamamı yeni harflere çevrilerek yayımlanmıştır. 15 cilt, 1944–1945; 8 cilt 1952)

Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti zamanında Türkün kültür coğrafyası üzerinde pek çok yeri gezmiş ve gördüklerini zaman zaman bir tarihçi, sosyolog ve kültür adamı dikkatiyle yazıya geçirmiştir. Aşağıda Evliya Çelebi seyahatnamesin 'den Üsküple ilgili bazı kısımları kısmen sadeleştirilmiş olarak okuyacaksınız.

ÜSKÜP

Burası Yıldırım Beyazıt Han devrinde Gazi Evranos Bey eliyle feth edilmiş ve sonra Yıldırım Beyazıt Han bu ferah verici yerin su ve havasından hazz idüp kâh taht merkezi Edirne'de kâh Üskiip'de kışlardı.

Üsküp, Vardar nehrinin sağ ve solunda geniş, düz, çimenlik ve bahçeli bir yerde kurulup nehrin batı tarafın ve kalenin bulunduğu yerde binlerce kârgir îmaretle süslenmiş büyük bir şehirdir. Yetmiş adet mahallesi vardır.

Kalesi; iki kat, sağlam, girilmesi güç bir kale olup güzel bir bölgedir. Kapı ve duvarı parlak, cilâlı traş edilmiş taşla yapılmış olup taşlarındaki zarafet ve işlemeler hiçbir kalede görülmemiştir. Mühendislerin üstadı o duvarın kocaman mermer sütunlarını alçı oyar gibi oyup nakışla süslemiştir. Bu kale Üsküp şehrinin ortasında olup beşgen şeklinde heybetli yüksek bir kaledir ki çevresinde duvarları elli arşın kadar yüksektir. Yetmiş burcu vardır. İki bin kadar dükân şehri süslemektedir. Kıble tarafına açılan üç kat demir kapılar vardır. Her yüksek kapının aralığı bekçilerle doludur ve o aralığın kapı ve duvarı silâh âlet ve edevatı ile süslenmiştir. Kalenin asla havlesi yoktur. Son derece yüksek kayalar üzere kurulmuş olup bütün sahra gözükür. . . .

Câmileri: Küçüklü, büyüklü 120 câmi ve mescidi vardır. Ama kırk beşinde Cuma

namazı eda olunur. Saat Kulesi dibinde Hünkâr Câmii, aşağı şehir içinde Yahya Paşa Câmii, Vardar nehri büyük köprü karşısında Karlızâde Câmii, Koca Mustafa Câmii bunlardan bazılarıdır. Bir de Alaca Câmii namıyla mehşur bir câmi vardır ki Gazi îshak Bey binasıdır. İshak Bcyzâde İsa Bey Câmii dahi gayet ferahtır. Mescidlerinden İsa Bey Mescidi, İshak Bey Ayinesi, Kepenekciler Mescidini bilmekteyim.

Sultan Murat Han Câmii Medresesi, Yahya Paşa Medresesi, îshak Paşa Medresesi, İsa Paşa Medresesi, Mustafa Paşa Medresesi, Karlızâde Medresesi medreselerinin mehşularıdır. . . Yetmiş yerde mektepleri var, her câmi yakınında da bir mektep bulunur. Koca Mustafa Paşa Mektebi en meşhurudur. Yirmi adet tekkesi iki yiiz adet sebilânesi vardır.

İşbu şehrin bütün imâretlerine taksim olan su Kaçanik kalesinden gelen nehirdir ki İsa Bey kemerleriyle şehre dağıtır.

Çarşısı; iki bin yüz elli adet dükkândan ibaret kârgir bina, kemerler ve kubbelerle süslü çarşı ve pazarları vardır. Ezcümle bezciler, çadırcılar, ayakkabıcılar, boyacılar, takkeciler çarşıları gayet müzeyyen tertip üzere bina olunmuş sultanî çarşıları olup sokakları temizdir. Her dükkânda kavanozlar, hokkalar içre sümbül ve benefşe ve gül, nesrin ve reyhan ve erguvan ve zambak ile süslenmiş; cümle ziyaretçi ve tüccarın dimağı kokulanır. Kıymet bilir, ahlâklı kazanç ehli kimseleri var. Çok sıcaklarda bütün Pazar Bağdat mahzenleri gibidir. Zira çarşıları Bosna va Halep gibi baştanbaşa kemerlerle yükseltilmiştir. Bir bedesteni var ki, vasfında diller kısa ve kalemler âciz ve kırıktır. İki başı demir kapılı, kubbelerle yapılmış sağlam bir kaledir. Tacirler her an misafirlerine buhur yakıp gül suyu serperler.

METİN ÜZERİNDE ÇAKIŞMALAR

1.Seyahat etmeyi seviyor musunuz?

2. En son seyahatinizde gittiğiniz yeri anlatınız.

3.Gezdiğiniz yerlerle ilgili notlar alıyor, yazı yazıyor musunuz?

4.Bir yere gitmeden önce orasıyla ilgili bilgi topluyor muzunuz? Meselâ gideceğini yerle ilgili daha önceden yazılmış ve yayımlanmış seyahat yazılarını okuyor musunuz? Okumalı mısınız?

5.Evliya Çelebi 17. yüzyılda gördüğü Üsküp'ü nasıl anlatıyor? O Üsküple bugünkü Üsküp arasında ne gibi farklar var?

6.O zamanki Üsküp'te eğitim müesseseleri var mıymış?

7.Türkiyeli şair Fazıl Hüsnü Dağlarca, "Makedonya" başlıklı şiirinde;

Bitmez tükenmez bir bayramdır başkent Üsküp
Her gün yeni
Her gün pırıl pırıl

Demektedir. Bu şiirin tamamını bulup okuduktan sonra Üsküp'te Türk Çarşısını geziniz. Çarşı bugün ne haldedir? Gözlemlerinizi ve kanaatlerinizi bir kompozisyon halinde kaleme alınız.

8.Yakın zamanlarda da Üsküp'ü anlatan seyahat yazıları yazılmış mıdır? Meselâ Yavuz Bülent Bakiler, Rıdvan Canım, Hüseyin Özbay, A. Haluk Dursun, Yaşar Nabi Nayır, Samiha Ayverdi, Yıldırım Ağanoğlu, Recai Özcan, … gibi pek çok kültür ve sanat adamının buraları anlattığını biliyoruz. Bunları bulup okuyunuz ve nasıl anlatmışlar, anlatınız.

9.Üsküp belediye başkanının oğlu Yahya Kemal'in "Kaybolan Şehir" başlıklı şiirini ve yine Üsküplü şair Fahri Ali'nin "Kaybolmayan Şehir" başlıklı şiirini, Nazlı Rânâ Gürel'in bugünkü Üsküp'ü anlatan "Kaybolan Şehir" şirini okuduktan sonra Evliya Çelebi'nin yazısında anlattığı Üsküp'le karşılaştırın.

KAYBOLMAYAN ŞEHİR

dün gece rüyama girdi Beyatlı
Kaybolan Şehir'den dizeler okudu tatlı tatlı

zaman açıldı ağır ağır
zamandan kopana dedi, bağır bağır

dur hele koca şair: Üsküp'te yaşarız
"Kaybolan Şehir"se biz neye varız?

Kaşını çatıp sert sert baktı Beyatlı
dedi ki: aynı yol dünya çarklı

Üsküp ki onikilerden sonra çilemiz
hey gönül sana sarılmaktır derdimiz

İsa Bey camiinde bir avuç mezar taşları
zamana tarih yazmış bura insanları

vardar ki akar tarihe şırıl şırıl
Şeyh Sadedddin türküleri pırıl pırıl
(…)
bir tarih yazılır Beyatlı şiiriyle
yarını yaşarız bilincimizle

Üsküp ki koca şiirinde sevgi özü
Üsküp ki insanımızın kalbinde dert özü

ana ülkede vatan hasretiyle yanarız
vatanda ana ülke hasretini yaşarız

10.2011 yılı Evliya Çelebi'nin doğumunun 400. yılıydı. UNESCO bu yılı Evliya Çelebi Yılı ilan etmişti. Bu yıl çerçevesinde Üsküp'te de bir takım etkinlikler düzenlenmişti. Bunları araştırıp, anlatınız.

PEÇEVÎ

(1574–1649)

İbrahim Efendi, bugünkü Macaristan'ın Peç kentinde dünyaya geldiği için "Peçevî" adıyla anıla gelmiştir. Ailesi Alaybeyoğulları adı ile tanınmış olup Saraybosna yakınlarında Biha nahiyesinde oturmakta idi. Bilinen ilk atası, Fatih Sultan Mehmed'in silahtarı olan Kara Davut Ağa, Saraybosna'da zaamet sahibi ve Alaybeyi idi. Onun oğlu Cafer Bey de yine Bosna Alaybeyliğine getirilmiş bulunuyordu. Bu Cafer Bey'in birbirinden yiğit, uçboyu savaşlarında, özellikle Kara Malkoç Bey'in sancakbeyliği zamanında kahramanlıklarıyla sivrilen sekiz oğlu vardı. İşte bunlardan biri yine Bosna Alaybeyi ve İbrahim Efendi'nin babasıdır. İbrahim Efendi'nin annesi ünlü sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın amcalarından birinin kızıdır.

Peçevî İbrahim Efendi, dört yaşına geldiğinde babasını yitirdi. Budin Beylerbeyi olan dayısı Ferhar Paşa'nın yanına geçti. Bu dayısının ölümünden sonra da Anadolu Beylerbeyi olan Lala Mehmed Paşa'nın hizmetine girdi. Bosna'daki savaşlara ve Kanunî Sultan Süleyman'ın Irak Seferi'ne katılmıştır. Avusturya Savaşlarının birçok safhalarında bulundu. Estergon Kalesi'nin fethine şahit oldu. Ömrü cephelerde ve devlet hizmetinde geçti.

Peçevî İbrahim Efendi, gençliğinden beri tarihe yakın bir ilgi duymuş, derin bir sevgi beslemiştir. Kendi deyimiyle, bütün bir ömrünü tarih kitapları okuyarak ve tarih araştırmaları yaparak geçirmiştir.

Peçevî İbrahim Efendi'nin kabiliyetli bir gözlemci olduğu ve tarih alanında oldukça geniş bilgiye sahip bulunduğu anlaşılmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman'ın svaşlarını; "Gazevat ve Fütühat-ı Sultan Süleyman Han" başlığı altında bir araya toplayarak bu kitabını 1641'de Budin Beylerbeyi Vezir Musa Paşa'ya sundu. "Peçevî Tarihi" adını taşıyan kitabı ise 1520–1640 yılları olaylarını kapsamaktadır. Bu kitap, kapsadığı zamanla ilgili olarak hala Osmanlı tarihinin en önemli kaynaklarından biridir.

Tarihçi İbrahim Peçevî, Macaristan'ın Peç kasabasında doğdu. Bosna alaybeyi Cafer Bey'in oğludur. Budin beylerbeyi dayısı Ferhat Paşa'nın yanında iyi bir eğitim görerek yetiştirildi. Lala Mehmet Paşa'nın himayesini gördü. Estergon (l595) ve Eğri Kalesi (1596) fetihlerinde savaşa katıldı, Macar Prensi Baykoç'a taç giydirme merasiminde bulundu. I. Ahmet'in tahta çıktığı yıl (1603) İstanbul'a gelerek birçok memurluklarında bu arada uzun bir süre Tokat defterdarlığında bulundu, sonra yine Tuna boylarına dönüp İstolni Belgrat mutasarrıfı, Tamışvar ve Bosna defterdarlığı yaptı. 1641'de Budin'e gitti, burada ve Peçuy'da eserini yazmakla ömrünü tamamladı, Budin'de öldü.

Gereksiz söz ve oyunlara kapılmadan sade bir dil kullanarak iki ciltlik tarih kitabını yazan Peçevî, eserinde Kanunî'nin tahta çıkışından başlayarak (1520), IV. Murat'ın ölümüne kadarki (l640) olayları anlattı. Eserini yazarken Celâlzade Salih Efendinin, Ramazanzâde'nin ve kâtip Mehmet Efendi'nin tarihlerinden faydalandı, yapılan anlaşmaları da gözden geçirdi. Peçevî, eserini yazarken yabancı kaynaklardan (Macar Tarihi) da faydalanmıştır. O, bu özelliğiyle yabancı kaynaklardan faydalanan ilk tarihçimiz olmuştur. Peçevî Tarihinde, siyasi olaylar yanında Fikrî ve sosyal konulara da yer verilmiştir. Yer yer fıkra ve hikâyelerle de süslenen eserde sade bir dil, canlı ve tabiî bir üslûp kullanılmıştır.

KÖTÜ KOKULU VE SAĞLIĞA ZARARLI TÜTÜNÜN ORTAYA ÇIKIŞI

Tütünü 1009 yılında (Miladi 1600) İngilizler getirdiler ve rutubetten ileri gelen kimi hastalıklara ilâçtır diye sattılar. Keyif ehli kimi ahbaplar, keyif verir diye tiryakisi oldular. Giderek, keyif ehli olmayanlar da kullanmaya başladılar. Hatta ulema ve devlet büyüklerimizden birçokları o tutkuya uğradılar. Kahvehaneler, rezil ve ayaktakımı kimselerin fazla tütün içmelerinden dumanla doldu ve içinde olanlar birbirini göremez oldu. Çarşı ve pazarlarda ellerinden lüle düşmez oldu. Birbirinin yüzüne üfleye üfleye çarşı ve mahalleleri kokuttular ve üzerine nice saçma sapan şiirler yazıp yerli yersiz okuttular.

Kimi dost çevreleri arasında defalarca tartışmalar oldu. Tütünün iğrenç kokusu hemen adamın sakal ve başörtüsüne, üzerindeki giysilerine, özellikle, eğer içinde içilirse, evine siner. Bundan başka halı ve keçe gibi eşyayı, evdeki yatakları, yer yer yakar; kül ve köz ile dört bucak pislenir; uykudan sonra uğursuz kokunun dimağı etkilediği ve fazla kullanılması ile insanın çalışamaz hale geldiği, elleri iş görmekten kaldığı ve bunlar gibi daha birçok korkunç zararları görülürken, zevki ve yararı neredediр diye soruldukça "bir eğlencedir, bunun dışında sefası zevk verir" demekten başka bir cevap verememişlerdir. Halbuki bundan ruhça bir safa ihtimali yoktur ki, zevke dair olsun. Bu cevap bir cevap olamaz, sadece tatsız tuzsuz bir ağız kalabalığından başka bir şey değildir ve büyük günahlardan sayılmalıdır. Hepsi bir yana, tütün İstanbul'da kaç kez büyük yangınların çıkmasına yol açmış bulunmaktadır. Nice yüz bin adam o ateşe yanmış yakılmıştır. Ancak gerçekte forsa çalıştıran gemilerde gardiyanlar kullanırlarsa biraz uyku giderici etkisiyle forsa gözetleyicilerine yararlı olduğu inkâr olunamaz. Bir de rutubeti gidererek kuruluk getirir. Fakat bu kadarcık bir yarar için birçok zararlarına katlanmak ne akıl kârıdır, ne de geleneğe uyar.

Kırk beş tarihine (1635–1636) gelinceye kadar tütün o kadar yaygınlaştı, o denli ün kazandı ki, yazılması ve anlatılması imkânsızdır. Ulu Tanrı padişahımız hazretlerinin ömürlerini, adalet ve insaflarını çok çok arttırsın ki, bütün Osmanlı ülkelerinde kahvehaneleri kaldırıp yerlerine uygun dükkânlar koydurmuşlar ve kokuşmuş tütünün içilmesini kesin olarak yasaklamıştır. Bu hususta nice fukara ve zengine, merhamet ve şefkatlerinden öyle büyük bir bağışta ve herkese öyle zengin bir ikramda bulunmuştu ki, bunlar kıyamete dek şükretseler yine de yeterince borçlarını ödeyemezler. (Peçevî, s. 259–260)

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

1.Osmanlılar zamanında yazılmış tarih kitaplarından baştan sona kadar okuduğunuz bir eser oldu mu?

2. Tütün mamulü sigaranın Osmanlı yurduna gelişiyle ilgili Peçevî neler anlatıyor?

3.Sigaranın sağlığa zararı ve sosyal hayata etkileri ile ilgili olarak Osmanlılar zamanında da tartışmalar varmış, bugün de tartışmalar yapılıyor mu?

4.Sigara yasağı veya belirli yerlerde sigara içme yasağını nasıl değerlendiriyorsunuz?

5.Makedonya'daki sigara içme alışkanlığıyla ilgili neler söylemek istersiniz.

KEREM İLE ASLI HİKÂYESİ

Türk edebiyatında Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Tahir ile Zühre, Arzu ile Kamber, Kerem ile Aslı, … gibi pek çok aşk hikâyesi mevcuttur. Hatta bu hikâyeler, türkülere, atasözlerine bile konu olmuşlardır. Bu aşk hikâyelerinden başka aşk odaklı olmamakla birlikte halk arasında çok iyi bilinen ve anlatılıp dinlenilen Sansar Mustafa, Hikâye-i Cezayir Dayılarından Ali Dayı, Gündeşli Oğlu Hikâyesi, Demirci Hikâyesi, Ferruhdil ile Mehmed Bey Hikâyesi, … gibi halk hikâyelerimiz de bulunmaktadır.

Arapçada başlangıçta “kıssa” ve “rivayet” olarak düşünülen, sonraları “eğlendirmek” maksadı ile “taklid” manasında kullanılan “hikâye” deyimi, gerçek veya hayali bir takın vak’aların, maceraların hususî bir üslupla, sözle nakil ve tekrarı demektir. Bu tarif, az bir farkla bugün anladığımız “halk” ve “modern” hikâye türü için de kabul edilebilir.

Türk halk hikâyeleri, zaman seyri ve coğrafya-mekân içinde efsane, masal, menkabe, destan vb mahsullerle beslenerek dinî, tarihî, içtimaî hadiselerin potasında iç bünyelerindeki bağlarını muhafaza ederek milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserlerdir. (Elçin, s. 444)

KEREM İLE ASLI HİKÂYESİ’NDEN

Kerem ile Aslı, XVII. Yüzyılda oluşmuş bir aşk hikâyesidir. Hikâyede ana çizgileriyle vak’a (özet) şöyledir:

İsfahan padişahı ile onun haznedarlığını yapan Keşişin çocukları olursa birbirleriyle evlendirmeye karar verirler. Allah’a yalvarırlar, dualarının sonunda padişahın oğlu, keşişin ise kızı olur.

Kerem, Isfahan şahının oğludur (Asıl adı Ahmet’tir.) . Aslı ise şahın haznedarı Ermeni keşişin kızıdır. Zaman çabuk gelip geçer, Kerem, Aslı’yı sever. Fakat bir Müslüman kızını vermek istemeyen keşiş, bir bahane ile oradan kaçar. İzini kaybettirmek amacıyla İran, Kafkasya, Anadolu'yu dolaşır. Kerem de peşlerine düşer. Kerem’in yanında arkadaşı Sofu ve elinde sazı vardır. Kerem halk aşığı olmuştur.

Kerem sonunda sevgilisine Kayseri’de ulaşır. Fakat ondan beklediği ilgiyi göremez. Bunun üzerine kendisindeki sevginin bir kısmını Aslı’ya vermesini Allah’tan diler. Duası kabul olur ve Aslı da onu sever. Fakat Keşiş, kızını alarak oradan kaçar. Zorlu maceralardan sonra Kerem Halep’te, Halep paşasının emri ile Aslı’sına kavuşur ve nikâhlanırlar. Ancak iki sevgili evlenecekken Keşiş’in büyüsüne kurban giderler. Keşiş, kızı Aslı’ya son düğmeye kadar çözüldükten sonra iliklenen sihirli bir yün elbise giydirir. Kerem, Aslı’nın düğmelerini bir türlü çözemez. Sonunda ateşli bir “ Ah!” çeker, yanar ve kül olur. Aslı, dağılan külleri saçı ile toplarken o da yanar ve iki âşığın külleri birbirine karışıp kavuşur.

(...)

Şimdi Keşiş dahi Şah'tan mühlet alıp evine geldi. Karısına eyitti: "Ben sana demedim mi idi, bu kız büyürse başımıza felâketler getirir? İşte Şah benden kızı oğluna istedi. Geçen gün Ahmet Bey buraya geldikte kızı görmüş. Babasına söylemiş. Şimdi benden kızı Şah istedi. Ben de beş ay mühlet aldım. Kızı nüşanladım. Şimdi çare nedir?" dedi. Karısı eyitti: "Sen elem çekme, ben kızı alıp kaçarım." Deyip kavi ii karar eylediler. Günlerden bir gün gecenin büründe yükte hafif, bahâda ağır ne varsa alıp ve birer ata binip gittiler. (...)

Biz gelelim Şah'a... Bunlar İsfahan'da günü tamam edip. Isfahan halkı gelin almaya Zengi'ye gittiler. Kerem bunlara dedi ki, "Ben ilerleyeyim, sizler yavaş yavaş geliniz." Deyip atını sürdü. Bir de yola giderken gördü ki; birkaç ihtiyar acele giderler. Kerem bunları görüp eyitti: "Ne tarafa gidersiniz?" Bunlar eyittiler: "Efendim, bir keşiş var idi. Her şeyi bilir idi. Bu gece kaçmış. Biz, acaba bu şehir yere mi geçecek, yoksa ateşe mi yanacak? Zira, bu keşiş bizi bırakıp gitmezdü deyü, şimdi biz de anın ardından gideriz. Bize bir ziyan gelmesin."dediler.

Kerem bu haberi işidip ağlamaya başladı. "Eyvah! Sevdiğimi elimden uçurdum. Keşiş'in gözü çıksın deyip, aldı sazı eline. Bakalım ihtiyarlara ne söyledi. Aldı Kerem:

Han Aslı'm Zengi'den firar eylermiş
Yol vermeyin başı dumanlı dağlar
Bile gitmiş atasıyla anası
Yol vermeyin başı dumanlı dağlar

(. . .)

Deyip kesti. (...) Bir de babası gelmekte olsun. Kerem, ihtiyarlardan bu haberi işidip, oradan atı sürüp doğru Zengi'ye gelip dâhil oldu. Ama yüreğinden kan gider. Gezerek'ten keşişin konağına geldi. Kızı bulamayınca bahçeye geldi, aceb sevdüğüm bahçede olmasun deyü. Baktı ki; bahçede yok. Hemen kızın gergeftin gördüğü gibi aşka gelip aldı sazı eline. Bakalım bahçede ne dedi. Aldı Kerem:

Geldim dost bağına eyledim nazar

Gördüm yarin bahçesinde gül yeri
Ak gerdana dane dane dizilmiş
Aklımı başımdan aldı hâl yeri

(...)

Deyip kesti. (...) Kerem, Keşiş'in bahçesinde söylemekte olsun, biz gelelim Kerem'in babasına. Kerem'in arkasından asker ile dâhil oldular. Keşiş'in konağına gelip baktılar ki Keşiş yoktur. Şah, Zengi'nin ihtiyarlarını çağırıp sual eyledi. Anlar dahi serencâmı haber verdiler. "Efendim bilmiyoruz, bir gece karısıyla ve kızıyla nâbeîd oldular." Şah bu haberi işitince, "Eyvah! Evladım duyarsa kendini helâk eder." Deyü başladı Zengi'nin içinde Kerem'i aratmaya.

Her biri bir tarafa gidip, Sofu ile Şah bir tarafa gittiler. Ararken kızın bahçesine geldiler ki Kerem'in elinde saz ah dedikçe tütünü göklere çıkar.

(...)

Babası taaccüp edip, "Oğlum, şimdi ne yapalım?" dedi. Kerem eyitti: "Türkçesi, ben Aslı için yanıyorum. Babası alıp kaçtı." Dedi. Babası eyitti: "Oğlum Keşiş kaçtı ise ben sana andan alâsını alayım.

Kerem eyitti: "Ben andan başkasını istemem. Sen bana izin ver, arkasından gider, bulur, alır ve gelirim." Dedi. Babası razı olmadı. (...) "Gel bu sevdâdan vazgeç" dedi. Kerem'in bu söz kulağına girmeyip, tekrar elin öpüp yola revan oldular. Babası arkasından bakakaldı.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Sözlük: *Mühlet:* Süre, vâde; *nâbedîd:* Görünmez; *serencâm:* Baştan geçen olaylar; *taaccüp:* Şaşırma, hayret; *tütün:* Duman.

Sorular:

1.Hikâyede ne anlatılmaktadır?

2.Hikâyenin trajik yönünü ne oluşturmaktadır?

3.Hikâyedeki olaylardan hareketle Müslüman insanın din hoşgörüsü hakkında neler söylemek istersiniz?

4. Halk hikâyeleri ile modern hikâyeler arasındaki farklılıklar nelerdir?

5.Makedonya'da da Türkler arasında anlatılan halk hikâyeleri var mı? Araştırınız.

XVII. YÜZYIL DÜNYA EDEBİYATI

On yedinci yüzyılın ilk yarısında İngiltere'de ekonomik, toplumsal ve ideolojik bir değişmişine oldu. Aynı değişme daha sonra Fransa'da ve Amerika'da da olmuştur. On altıncı asırda İngiltere'yi aristokratlar yönetiyordu. Onlar şatolarında tembel tembel keyif sürerlerken, iş adamı Puritan, 1642'de Calvin düşüncesinin bayrağı altına sığınarak Stuart soyuna karşı ayaklandı. Puritanlarm başındaki Oliver Cromvvell (1599–1658), Parlemento'nun yardımıyla İngiltere'yi yönetmeye başladı.

Böylece kavgalarla geçen bir yüzyılda yazarların bazıları Puritanlan, bazıları da eski düzeni yani kralı savundular. İç savaş sırasında kralı tutan şairlerden ikisi Richard Lavelace ile Sır John Suckling'in acı olmayan, zaman zaman alaycı bir tavır taşıyan şiirleri " saf şiiri'e örnek gösterildi. Metafzik şairler olarak anılan Donne, Herbert, Croshha\v, CowIey, Marvell ve Vaughn, "saf şiiri" düşünceyle süsledikleri, ya da felsefeyi saf şiirle verebildikleri için olacak her zaman münekkitlerin Övgüsünü kazanmışlardır. Din ve bilim, zekâ onların şiirlerinin ayrılmayan unsurudurlar; ama, bunlar hiç bir zaman " şiir'"i boğmazlar.

Shaekspeare'den sonra en büyük İngiliz şairi olarak kabul edilen John Müton (1608–1674), Puritanlar'ın yanını tutmuş, ama hiç bir zaman tek görüşün adamı olmamıştır.

On yedinci yüzyılın sonunda, Rönesans ruhu Avrupa'yı bırakmıştı. İngiltere'de Elizabeth çağı, bir hatıradan başka bir şey değildi artık. Avrupa'da yeni bir hava, yeni düşünceler, yeni davranışlar görülüyordu; o eski canlılıktan, tazelikten eser kalmamıştı. Edebiyat, romantik, bireyci olmaktan çıkmış, rasyonel (faydacı), toplumsal olmuştu. Düzen, her şeyin üstünde tutuluyordu. Şairler Jonson'u Shaekspeare'ye tercih ediyorlardı, okuyucular, klasikleri daha çok beğeniyorlardı. Neo Klasizm edebiyata hâkim düşünce hâline gelmişti.

Lucretius, Monteigne, Boileu ve Fransız klasik tenkitçilerin etkisinde kalan John Dryden, modem İngiliz nesrinin babası sayılır. Şiirden, tiyatroya, eleştiriye kadar birçok edebî türde kalem oynatan Dryden, Neo klasizmin en iyi örneğidir.

Puritanlaria iş adamları İngiltere'nin yüzünü değiştirirlerken Fransa'da Krallık ile Aristokratlık devam ediyordu. Manş Denizi'nin iki tarafında iki farklı dünya yaşanıyordu adeta. İngilizler elbiselerinden' süsleri bir bir çıkarıp atarlarken, Fransızlar lüks kıyafetleri ve peruklarıyla yaşadılar Fransız İhtilâline kadar. Bir süs, zarafet sürüp gidiyordu. Bir kültür ve

sanat merkezi olarak Ver-saüles, Avrupa'yı hâlâ etkilemeye devam ediyordu. Bu çağda Fransa'da klasizm önem kazandı.

Fransız Akademisi'nin kuruluşunun da gerçekleştiği bu yüzyılda Rene Descartes(1596–1650)ve Blaise Pascai(1623–1662) gibi bilim adamları ile Ajcademi üyesi Françoıs de Fenelon(1651–1715) önemli simalardandırlar. Fenelon'un 1699da yazdığı Telemaque, Türkçeye çevrilen ilk eserlerden biri olması dolayısıyla da bizim edebiyat tarihimizde de önemlidir. Akıcı, ahenkli, duygulu bir üslûpla yazılan bu kitap Hıristiyan değerlerine dayanılarak kardeşçe yaşamayı savunan bir ahlâk kitabıdır.

Pierre Corneille(1606–1684), tiyatro eserleriyle Fransa'da olduğu kadar bütün dünyada ilgi uyandıran bir avukattı. Jean de la Fontaine(1621–1695)küçük hayvan şiirleriyle üne kavuşmuştu. La Fontaine'nin hayvanları tıpkı insanlara benzer. Yaşadığı zamanı, insan hayatını çok iyi gözlemlediği için gerçekten başarılı bir mizah yaratmış, şiirlerini siyasî ve toplumsal olaylarla beslemiştir. Konularının bazılarını eski yazarlardan, eski masallardan almış, ama çoğunu da kendisi yaratmıştır. Fabl türü onunla anılır olmuştur.

Çocukların olduğu kadar büyüklerin de sevgisini kazanan periler, prensler, şatolar ve hayvanlarla dolu büyülü dünyaların masallarını yazan Charles Perrault (1628–1705) da bu yüzyılın Fransız yazarlarındandır. Kül Kedisi, Ormandaki Kız, Çizmeli Kedi, Parmak Çocuk, Mavi Sakal masallarını çoğumuz biliriz; ama o masalların yazarının Charles Perrault olduğunu kaç kişi biliyor acaba? Racine ve Moliere ise bu yüzyılın tiyatro edebiyatında önemli iki isimdir.

JEAN RACİNE

(1639–1699)

Fransız klasik tiyatro yazarlarından olan Jean Racine, 1639'da, bir taşra vergi memurunun oğlu olarak dünyaya geldi. Anne ve babasını küçük yaşta kaybedince dindar bir kadın olan büyükannesi tarafından yetiştirildi. Yunan dili ve edebiyatının öğretildiği Bouvais ve Port-Royal'de eğitim gördü. Akrabaları onun kiliseye girmesini istedilerse de o kendini şiire ve tiyatroya verdi.

Tiyatroyu bırakıp evlendikten sonra Boileau ile birlikte kraliyet tarih yazıcılığı vazifesini paylaştı (1677). Bundan sonraki ömrü kral Louis XVI'e refakat etmekle geçti, onunla sefere çıktı, Paris'te kaldıkları süre içinde de geniş bir aile çevresi edindi. Sarayda bir ara itibarı bozuldu gibi olduysa da ölmeden önce af edildi.

Genç yaşta kendini şiire ve tiyatroya veren Racine, ilk OdesTarıyla (1660–1663) kendine hami buldu ve ilk oyunu Tebaide'i (1664) Moliere tarafından sahneye koydurdu. İlk tragedyası oynandığında Racine yirmi beş yaşında idi. Kısa zamanda Corneille'in tek rakibi olarak kabul edilen Racine, Fransız Akademisine alınmıştır. Onun tragedyaları ruhunun karanlıklarına inen, oradan sahneye yansıyan oyunlardır. Eski Yunan'la Roman'dan alınmış kişiler etrafında oluşturduğu bu oyunlarda Racine, "günah'"a Eski Yunan oyunlarındaki "kader"i düşündürür. İnsan elinde olmadan kötülük denilen şeyin pençesine düşer. Tutkular yıkıntıya götürür kişiyi; aşk şeref alçaltan, yok eden bir şeydir ilk büyük eseri Andromaque'da bu temler işlenmiştir.

Eski Yunan yazarları gibi hareket, zaman ve mekân birliği kurallarına (üç birlik kuralı) uyar. Fakat bu kurallar İçinde kahramanlarının karakterlerini kuvvetle canlandırmayı da

başarır. Eserlerinin kurgusundaki vakalar sade, entrikasız olmakla beraber, gergindir. Bu gerginlik kahramanlarının içinde bulundukları çatışmalı durumdan kaynaklanmaktadır.

Racine'in üslûbu da sadedir. Şahısları alelade bir dille konuşurlar. Süslü, vecizeli ve hikmetli cümleler kullanmazlar. Şiiri nesre yakındır. Tiyatro eserlerinde kadınlar dikkati çeker. Bu kadınlar sevgi, kıskançlık, kin ve intikam duygularının esiridirler. Tutkuları onları felakete sürükler.

İnsanın akıl ve iradesine inanmayan rahipler tarafından büyütülmüş olan Racine'in tiyatrolarında din Ön plânda olmamakla beraber, insanları tutkularına esir kılmakla, kurtuluşu Tanrı'nın lütfünden beklemektedir.

Eserleri: La Tebaide (1664), Andromaque (1667), Britanikus (1669), Beranis (1670), Bayazıt (1673).

ANDROMAK'DAN

Konusunu eski Yunan mitolojisinden alan bu piyesin kahramanı Andromak, Pruva Savaşı 'nda ölen Hektor'un karışıdır. Epir kralı Pirüs, Hektor'u Öldürdükten sonra Andromak ve oğlunu esir alır. Andromak'a âşık olur ve onunla evlenmek ister. Faziletli bir kadın olan Andromak buna rıza göstermez. Yunanlılar esir oğlun büyüdükten sonra kendilerinden intikam alacağından korkarak onu öldürmesini veya kendilerine teslim etmesini isterler. Bunu bildirmek için Pirüs'ün sarayına Agememnon'un oğlu Orest'i gönderirler. Orest de Pirüs'ün nişanlısı Hermiyon'a âşıktır ve onu kaçırmak ister. Fakat Hermiyon Oretst'i değil Pirüs'ü sever. Pirüs, oğlunu Yunanlılara teslim etmek tehdidi ile kendisiyle evlenmesi için Andromak'a baskı yapar. Andromak oğlunu kurtarmak için buna razı olur. Andromak'ı kıskanan Hermiyon, kendisine âşık olan Orest'e Pirüs u öldürürse kendisiyle kaçacağını vaad eder. Fakat sonra pişman olur. Tapınaktaki Yunanlılar Oresl'ten önce davranarak Pirüs'ü öldürürler, Hermiyon intihar eder.

Racine, bu piyesinde insanların kaderini ihtiraslarının tayin ettiği fikrini ortaya koymuştur.

SAHNE-IV

PİRUS ve ANDROMAK

Pirus

—Beni mi arıyorsunuz Madam?

Benimçün imkân var mı böyle hoş ümitlere

Andromak

—Gidiyorum oğlumun hapsedildiği yere.

Günde bir kez görmeme izniniz var değil mi?

Hektor'dan ve Troya'dan kalan tek servetimi.

Gidiyorum bir müddet onunla ağlamaya.

Senyör, kucaklamadım oğlumu bugün daha

Pirus

—Madam Yunanlıların telaşına bakarsak,

Size yeni konular çıkıyor, ağlanacak.

Andromak

—Ya, neymiş korktukları Senyör Yunanlıların?

Elinizden kurtulmuş Troyalılar kalmasın!

Pirus

—Hektor'a nefretleri daha henüz sönmemiş,

Oğlundan korkuyorlar

Andromak

—Korktukları şey müthiş!

Bir talihsiz çocuk ki, daha henüz bilmiyor:

Efendisi Pirüs'muş, babası imiş Hektor.

Pirus

—Her neyse. Öldürülsün istiyor Yunanlılar

İş çabuk bitsin diye Orest'i yolladılar

Andromak

—Demek vereceksiniz böyle zalim bir karar?
Onu benim sevgim mii acaba suçlu kılar
Korkmuyorlar öcünü almasından babanın,
Gözyaşını silmesin istiyorlar ananın,
Babamın ve kocamın yerini tutacakken,
Her şeyimi kaybetmek… Hep sizin elinizden

Pirus

—Madam, gözyaşlarınızı önledi red cevabım,
Hattâ Yunanlılardan silahlı tehdit aldım
Fakat, denizler aşıp binlerce gemilerle,
Çocuğu almak için Epir'den gelseler de,
Helena'nın döktüğü bunca kana karşılık,
On yıl sonra sarayım kül olmuş görsem, artık,
Bir an tereddüt etmem, koşarım imdadına,
Korurum hayatını, hayatım pahasına,
Lâkin tehlikelere sizinçün atılırken,
Yumuşak bir bakışı esirgemeyin benden.
Yunanlıların nefreti, baskısı her bucağın,
Bir de uğraşmayayım zulmünüzle, bırakın.
Kolumu veriyorum, ümit etmem mümkün mü?
Kabul eder misiniz size tapan gönlümü?
Sizinçün savşırken, ne olur bırakın da,
Sizi bari saymayım düşmanlar arasında.

Andromak

—Senyör, yaptığınız ne, ve ne der Yunanistan?
Beklenir mi bu zaaf böyle büyük bir ruhtan?
O güzel, o büyük iş ister misiniz yarın,

Bir âşık kafasının taşkınlığı sayılsın?
Esir, daima mahzun, kendi kendimden bezgin,
Nasıl dilersiniz ki Andromak sizi sevsin?
Sizce ne cazibesi olabilir, söyleyin.
Ebedi gözyaşına mahkûm, bahtsız gözlerin?
Hayır, hayır; düşmanın derdine saygı gerek,
Bahtsızları kurtarmak, oğlu anaya vermek
Yüz milletin hıncını gidermek üzerinden,
Ya hayatını benim kalbime ödetmeden.
Buna rağmen, lâzımsa, bir yer gösterin ona:
Senyör yakışan budur Aşil'in çocuğuna.

(…)

Pirus

—Oğlunuzun yanına gidin siz de.
Madam, onu görünce, hiddeti unutarak,
Belki de hisleriniz daha makul olacak.
Tekrar sizi görürüm, kararı bilmek içün
Madam, onu öperken kurtarmayı düşünün.

(Munis Faik Ozansoy çevirisinden alınmıştır.)

METİN ÜZERİNE ÇALIŞMALAR

Sözlük: *masum:* Suçsuz, günahsız; *sefil:* Sefalet çeken, yoksul.

Sorular:

1. Okuduğunuz bu eser Yunan mitolojisindeki hangi eserle Örtüşmektedir?

2.Yazar, destandaki konuyu tiyatroya aktarırken kendince bazı değişiklikler de yapmış mı?

3.Okuduğumuz metindeki şahısların psikolojik tahlillerini yaptığınızda ortaya çıkan çarpışan duygularla ilgili neler söylemek istersiniz?

4.Eserdeki psikolojik çözümleme ve dramatik gerilime dikkat ediniz. Bu konuda neler söylemek istersiniz?

5.Andromak trajedisindeki klasik unsurlar nelerdir?

6. Nazım/şiir şeklinde bir tiyatro eseri okudunuz. Türk edebiyatında da nazım/şiir şeklinde tahkiyeli eser (roman, hikâye, destan, masal ve tiyatro) var mı? Araştırıp sınıfa getiriniz.

7.Eski Yunan yazarlarının efsaneleri ile ilgili neler biliyorsunuz?

8.Bir manzum tiyatro eseri örneği okudunuz. Türk edebiyatında da manzum tiyatro örnekleri var mı?

SERVANTES

(1547–1616)

Mıguel De Cervantes Saavedra, bir eczacının oğlu olarak İspanya'da Henares'te 1547 yılında doğdu. Babası mesleği gereği sık sık şehir değiştirdiğinden dolayı Servantes'in düzenli bir eğitim alması mümkün olamamıştır.

Servantes'in yaşadığı zaman, İspanyol tarihinin heyecanlı bir çağı idi. Servantes 20 yaşında iken İspanya'nın Papalık'taki temsilcisi ile İtalya'ya gitti. 1570'te İspanya Ordusu'na er olarak girdi. Türkler'in kuşatmış olduğu Kıbrıs'ı kurtarmak için savaşlara katıldı. Fakat

1575 yılında Tunus'tan İspanya'ya giderken, Cezayir Türklerin eline geçti ve beş yıl Cezayir'de esir kaldı, kaçmaya çalıştı. İspanyol hükümetinin Ödediği fidye ile kurtularak ülkesine döndü. Kısa bir müddet Portekiz'de vazife yaptıktan sonra, 1582'den itibaren kendini edebiyata verdi. 1587'de, İngiltere'yi istilaya hazırlanan İspanyol ordusunun ikmal şubesine tayin oldu. 1597'de devlet memurluğundan atıldı ve kısa bir süre için Seville'de hapsedildi. Daha sonraki hayatı son derece mahrumiyet içinde geçti. 1616'da Madrit'te öldü. Mezarının yeri kesin olarak bilinmiyor.

Henüz tanınmış bir edebi şahsiyet olmamakla beraber, Don Carlos ve Kraliçe İsabelle'in ölümünden sonra yazdığı bir kaç şiir ilgi toplamıştı. Birçok kitap yazdı ise de, sadece bir kitabı *Don Quix-ote*, kendisine şöhretin kapılarım açtı. Çok sayıdaki piyesleri, şöhretine hiç bir şey ilave etmedi; şiirleri, onun bir şair olarak anılmasını sağlayamadı. *La Galatea* adlı pastoral romanı da unutuldu. Oyunlarının ve şiirlerinin edebî değeri yoktur. Bununla birlikte tek perdelik güzel oyunları vardır. İbret Alınacak Hikâyeler (Novelas Exemplares)'de çok güzel parçalar vardır.

Eserleri: *La Galetea* (1585), *Don Quixote (Don Kişot)* (1605–1615), 1615'de sekiz oyunu yayımlandı.

Don Kişot'un ilk bölümü 1605'te yayımlandığında büyük ilgi gördü, başarı hazandı. Dünya edebiyatının en büyük romanlarından biri olan bu kitapta hayal ile gerçek karşılaştırılmıştır. Servantes, Don Kişot'u "saçma, gülünç, şövalye hikâyelerini" alaya almak için yazmıştı; ama sonunda gülünç hayaller kuran romanın kahramanına yakınlık duymaya başladı. Bir kaç yıl sonra sahte bir ikinci bölüm yayımlandı. 1615'te de Servantes'in yazdığı ikinci bölüm yayımlandı. Bu kitap birincisinden de güzeldi.

İspanya'da bir köy asilzadesi olan Don Kişot, şövalye romanlarını çok okumaktan akli dengesini kaybeder. Kendisini Orta Çağ şövalyelerinin yerine koyar. Haksızlıkları düzeltecek, kötülükleri kaldıracak, insanlığı mutluluğa kavuşturacaktır. Bunun için atalarından kalma paslı zırhları bulur, bir şövalye için gerekli silahları tamamlar. Kötürüm atı Rozinante 'ye biner. Ele geçireceği yerlerden birinin valiliğini vereceği vaadiyle köylüsü Sanço'yu yanına seyis olarak alır. Dülsine adlı basit bir köylü kızını, uğrunda çeşitli maceralara atılacağı asil ve güzel sevgili diye düşünür.

Haksızlıkların üstüne yürümek için İspanya ‘da dolaşmaya çıkan Don Kişot ve uşağı pek çok macera yaşar. Bir keresinde de yel değirmenlerini, insanlara kötülük yapan devler olarak görür, onlara saldırır.

DON KİŞOT’DAN
YEL DEĞİRMENLERİNE HÜCUM

“Don Kişot, otuz, kırk kadar yel değirmeni gördü ve silahşoruna bakarak:

—Dostum, dedi, talih tahminlerimizi gerçekleştiriyor. Şu karşıdaki müthiş devleri görüyor musun? Otuzdan fazladır. Ne olursa olsun bu mağrur düşmanlara hücum edeceğim. Bırakacakları şeyler bizim İlk servetimiz olacaktır. Sanço:

—Hangi devler? Dedi.

—Belki iki fersah uzaklıkta, kocama» kolları olan şu gördüğün devler.

—Fakat efendim, dikkat buyurunuz; onlar yel değirmeni. Sizin kol dediğiniz şeyler de kanatlan.

—Ah, zavallı dostum, görülüyor ki sen macera hususunda henüz tecrübe sahibi değilsin. Bunlar devdir, ben bilirim. Korkuyorsan uzaklaş. Ben bu gayrimüsavi ve tehlikeli mücadeleye giriştiğim sırada sen bir tarafa çekil, dua et. Şövalye böyle söyleyerek beygirini sürdü. Bunların dev değil, yel değirmeni olduklarını haykırmaktan helak olan zavallı Sanço’yu dinlemiyordu. Değirmenlere yaklaştığı halde fikrini de değiştirmiyordu.

—Bekleyin beni, bekleyin alçak haydutlar, diyordu. Size tek başına bir şövalye hücum ediyor.

Tam o sırada biraz rüzgâr çıktı ve kanatlar dönmeye başladı. Don Kişot devam etti.

—Ne yapsanız nafile, dev Breiaree’den (Briare) fazla kol sallasanız, cezanız yine hafifleyemez. Bunu söyledikten sonra kalkanını öptü ve canını Dülsine’ye emanet ederek, mızrak elde, ilk değirmenin kanadına saldırdı. Kanat, onu da, beygirini de havaya kaldırıp birbirinden yirmi adım mesafe ile uzaklara fırlattı. Sanço, eşeğini alabildiğine sürüp imdada koşuyordu. Şövalye öyle şiddetle düşmüştü ki, Sanço, efendisini yerden kaldırmakta güçlük çekti.

—Allah yardımcın olsun i dedi. . . Bunlar yel değirmenleridir diye bir saattir haykırıp duruyorum. İnsanın kafasında başka yel değirmenleri de bulunmalıdır ki, bunu görür görmez anlamalısın. Kahramanımız:

—Kâfi! Kâfiî Dedi. İnsan, talihin cilvelerine esir olduğunu en ziyade harp mesleğinde anlar. Bil¬hassa düşman, kütüphanemi çalan o korkunç sihirbaz Preston olursa. Şimdi yaptığı marifeti pekâlâ anlıyorsun. Elimden devleri yenmek şerefini gasp etmek için onları değirmene tahvil etti. Ya sabır! Sonunda, elbette kılıcım onun desisesini alt edecek. Sanço:

—İnşallah dedikten sonra şövalyeyi ayağa kaldırdı koştu, omzu yarı yarıya yerinden oynayan Rossinante'yi (Rosinant) de kaldırdı.

*

Don Kişot ve uşağının başından geçen maceralar, okuduğunuz bu olayda okluğu gibi genellikle tuhaf ve gülünçtür ve kötü neticeler verir. Don Kişot muhayyilesi, en gülünç durumları bile, yüksek ölçüde romantik bir maceraya dönüştürür.

Don Kişot, böyle pek çok macera yaşar. Bir kaç defa köyüne gelir, tekrar sefere çıkar. Sonunda köyüne yerleşir, ölmeden biraz önce aklı başına gelir.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Sözlük: *Mağrur:* Gururlu; *fersah:* Uzunluk ölçüsü (beş kilometrelik bir ölçü birimi); *gayrimüsavi:* Eşit olmayan; *beygir:* At.

Sorular:

1.Don Kişot, yel değirmenlerini görünce hayalinde nasıl bir tablo canlandırır, böyle bir tabloda etkili olan nedir?

2.Günlük hayatta Don Kişot tipinde insanlarla karşılaşmak mümkün mü? Tartışınız.

3.Don Kişot karşılaştığı aksilikleri genellikle büyüye bağlıyor. Bu nasıl bir ruh halinin sonucudur? Bu macerada da böyle bir son var mı?

4.Don Kişot için, her türlü imkânsızlığa rağmen ideal uğrunda mücadeleye girişen insanı; Sanço Panza için ise, yapacağı her işi menfaatleriyle ölçen, hesaplı hareket eden pratik insanı temsil eder diyebilir miyiz? Gerçek hayatta da bu tipler var mı?

5.Biz bu iki kişiyi, hepimizde mevcut olan akıl ve hayal veya faydacılık ve idealizm arasındaki gerginliği temsil eden insanlar olarak ele alabilir miyiz?

6.Don Kişot'un asırlar boyunca sağladığı popülaritesinin ve ölmezliğe hak kazanışının sırrını nerede aramalıyız?

7.“Donkişotluk” tabirini hangi durumda kullanıyorsunuz?

8.Servantes, “Donkişot” Romanı’nı bir Türk’ün hayatından esinlenerek yazmış olabilir mi? Bu konuyu araştırıp sınıfta tartışınız.

MOLIERE

(1622–1673)

Müstear (takma ad) olarak Moliere’i kullanan Jean Baptiste Popuelin, 1622’de Paris’te doğdu. Babası sarayın döşemecilerinden ve kralın mahiyet hademelerindendi. Moliere, iyi bir eğitim Öğretim gördü, Clermont’daki Cezvit okulunda felsefe ve hukuk okudu. Aktör olmaya karar verdi, babası onu bu meslekten vaz geçirmeye çalıştıysa da başarılı olamadı. 1643’te bir grup arkadaşı ile birlikte Paris’te İllustre Teatre adlı tiyatroyu kurdu, kendi de aktör oldu. On iki yıl seyyar tiyatro gurubunun başı olarak taşrada dolaştı. Hayatı hep mücadele ve didinme içinde geçti. Hem tiyatro direktörü, hem aktör, hem de yazardı. Sahnede iken hastalandı; bir müddet ıstıraplarını seyirciden gizlemek, oyuna devam etmek istediyse de ölüm onu sahnede yakaladı (1673).

İlk tiyatro eserlerini kralın düzenlediği eğlenceler ve balolar için kaleme aldı. Bu arada küçük skeçler yazıyordu. Tiyatro çalışmaları kral tarafından sürekli desteklendi.

Çevresinde gördüğü hoppalık, züppelik gibi türlü saçma davranışları alaya alıyordu. Komedilerinde güldürürken düşünmeyi Ön plana çıkarmıştır. Kibarlığa özenenler, züppe asilzadeler, hastalarından para sızdıran hekimler, bilgiçlik taslayan cahil kadınlar, cimrilikleri yüzünden gülünç duruma düşen insanlar eserlerinde canlandırdığı tiplerdir.

Modern Fransız komedisini Moliere yaratmıştır. Komedilerini ciddi bir temel üzerine kurmuştur. İtalyan ve İspanyol yazarlarından aldığı konuları Fransız halkının zevkine göre işleyerek sahnede oynamıştır. Komedilerin bazıları trajediye yaklaşır. Eğlenceli komedileri de vardır. Moliere, Shaekespeare gibi tek tek kahramanları değil, insan tiplerini incelemiştir.

Moliere, işine elverdiği zaman, klasiklerin üç birlik kuralından faydalanır. Fakat oyun gerektiriyorsa, onlara aldırmaz. Moliere’nin tanıdığı bir kaide vardır: Halkı güldürmek ve eğlendirmek. Bununla beraber, Moliere insanları felâkete sürükleyen ve bedbaht eden karakter zaaflarını ve tutkuları gülünç göstermek suretiyle terbiye de eder. Moliere, hakikatle güldürmeyi birleştirir. Ona göre hiç bir gerçek yoktur ki, gülünç yanı olmasın. Keza hiç bir gülünç şey yoktur ki, bir hakikate dayanmasın. Moliere’nin güldürme metodu, karikatürde

olduğu gibi, gerçeği basitleştirme, küçük veya büyük göstermedir. Bu suretle Moliere, gerçeği değiştirir ama onun eserlerinde insanların gizli tutku ve düşünceleri, adeta büyüteçlerle seyrediliyormuş gibi açık ve seçik görülür.

Moliere piyeslerindeki şahıslan kendi sosyal tabakalarına, mesleklerine, kültür seviyelerine göre konuşturur. Şahısların karakterleri ile konuşmaları bir bütün teşkil eder.

Moliere, piyeslerinde dünyanın her yerinde ve her devirde görülen cimrileri, ahmakları, dolandırıcıları, dalkavukları, korkakları, gösterişçileri, tefecileri, bencilleri, sahte dindarları, boş kafalı, yapmacık tavırlı kadınları tasvir eder.

Moliere'in eserleri, Tanzimat devri yazarlarımızdan Ahmet Vefik Paşa tercüme ve iktibaslarından maada Cumhuriyet Türkiye'sinde de tercüme edilerek yayımlanmıştır.

Eserleri: *Gülünç Kibarlar* (1659), *Kadınlar Mektebi* (1662), *Tartufe* (1669), *Adamcıl* (1666), *Bilgiç Kadınlar* (1672), *Cimri*...

CİMRİ'DEN

Aşağıda bir kısmını okuyacağınız Cimri oyunu, karısı ölmüş, tekrar evlenmek isteyen bir baba ile sevgilileriyle evlenmek isteyen kızı ve oğlu arasındaki gülünç durum ve münasebetlere dayanır.

Harpogon, çok zengin ve çok cimri bir adamdır. Cleanle isimli bir üvey oğlu ile Elise isimli bir kızı vardır. Bütün işlerini bir takım menfaatler üzerine kurar.

Kızını, sevdiği genç yerine zengin bir ihtiyarla, oğlunu da zengin ve dul bir kadınla evlendirmek ister. Kendisi de oğlunun sevdiği kızla evlenmeyi arzu etmektedir. Bu yüzden baba ile çocukları arasında mücadele başlar.

Cleanle'nin uşağı La Fleche, Harpogon'u bu niyetinden vazgeçirmekte koz olarak kullanmak üzere onun para çekmecesini çalar. Harpogon çılgına döner.

ELISE (ELİZ), CLEANTE (KLEANT), HARPAGON

HARPAGON: -Doğrusu, evinde büyük bir para saklamak kolay iş değil; varım yoğunu emin bir yere koyup da yanında sadece masrafına yetecek kadar bir şey bulundurana ne

mutlu. Koca evde kimsenin bulamayacağı gizli bir köşe keşfetmek her babayiğidin harcı değil; kasa mı dedin, benden ırak olsun. Emniyetim yok öyle şeylere: hırsızlara yemlik vazifesi görürler, önüne gelen en evvel ona saldırır. Ama dün bana geri verdikleri on bin eküyü bahçeme gömmekle iyi mi ettim bilmem. Evinde altın para on bin eküsü olmak adamı. . . (Burada kardeşle kız kardeş usul usul konuşarak görünürler.)Aman, ne yaptım? Kendi kendimi ele verdim: fena coşmuşum, galiba aklımdan geçenleri yüksek sesle söyledim. Ne var?

CLEANTE: -Hiç, baba.

HARPAGON: -Çoktan beri mi oradasınız?

ELİSE: -Yok, daha şimdi geldik.

HARPAGON: -İşittiniz mi benim. . .

ELİSE: -Neyi baba?

HARPAGON: -Şeyi...

ELİSE: -Neyi?

HARPAGON: -Söylediklerimi?

CLEANTE: -Hayır.

HARPAGON: -İşittiniz, işittiniz.

ELİSE: -Yanılıyorsunuz?

HARPAGON: -Görüyorum ki bir iki kelime İşitmişsiniz. Hani, para bulmak ne kadar zorlaştı diye düşünüyor da evinde on bin eküsü olana ne mutlu diyordum.

CLEANTE: -Sözünüzü kesmekten korkarak yanınıza gelemiyorduk.

HARPAGON: -İşte haber veriyorum, olur a, lafımı ters anlar da benim on bin eküm var sanırsınız.

CLEANTE: -Sizin işlerinize karışmayız biz.

HARPAGON: -Ah keşke on bin eküm olsaydı. Allah'tan başka bir şey istemezdim,

CLEANTE:-Sanmam ki...

HARPAGON: -Hani keyfime diyecek olmazdı öyle bir şey olsaydı.

ELİSE: -Bütün bunlar. . .

HARPAGON: -Ne kadar da ihtiyacım var.

CLEANTE: -Galiba. . .

HARPAGON: -Bu para çok işime yarardı.

ELİSE: -Siz. . .

HARPAGON: -Ne kötü günlere kaldık diye böyle hep sızlamazdım.

CLEANTE: -Aman, babacığım, ne diye hep sızlanıyorsunuz hayli zengin olduğunuzu bilmeyen mi var?

HARPAGON: -Ne? Hayli zengin mi? Kim demişse halt etmiş onu. Bundan büyük yalan olmaz; bu rivayetleri çıkaranlar rezil, soysuz insanlar.

ELİSE: -Kızmayın canım.

HARPAGON: -Görülmüş şey mi bu? Kendi çocuklarım bana ihanet diyor, düşmanım oluyorlar!

CLEANTE: -Zengin olduğunuzu söylemek size ihanet etmek midir?

HARPAGON: -Öyle ya; bu türlü laflarla ettiğin masraflar yüzünden günün birinde beni altın babası sanarak boğazlamaya gelecekler.

CLEANTE: -Ne masrafı ettiğim var ki?

HARPAGON: -Ne mi? Nedir o sokağa çıkarken takıp takıştırdığın süsler püsler? Ne rezalettir o? Dün kız kardeşine çıkışıyordum, ama sen beterini yapıyorsun. Allah razı gelir mi böyle şeylere? Tepeden tırnağa üstündekiler bir irat almaya yeter. Sana seksen kere söyledim, oğlum, bu gidişatım beğenmiyorum: kibarlık taslamaya kalkmışsın; böyle şıklaşmak İçin her halde beni soyuyorsundur.

CLEANTE: -Aman! Nasıl soyabilirim sizi!

HARPAGON: -Ne bileyim ben? Böyle iki dirhem bir çekirdek gezmek için parayı nereden buluyorsun?

CLEANTE: -Ben mi, baba? Kumar oynuyorum; talihim var, kazanıyorum, bütün kazandığım parayı üstüme başıma harcıyorum.

HARPAGON: -Pek fena ediyorsun. Kumarda kazanıyorsan, fırsattan istifade edip kazandığın parayı uygun bir faizle yatırmalısın ki günün birinde tekrar elde edebilesin. Her şey bir yana, allahasen tepeden tırnağa takındığın o kurdeleler da ne oluyor, bir külotu tutturmak için beş altı tane kordon nene yetmez? Peruklara avuç dolusu para vermek de sanki şartmış gibi, parasız pulsuz kendi saçımız ne güne duruyor? İnan olsun bu peruklarla kurdeleler yirmi pistol eder? En az yüzde sekiz faizle yatırsan yirmi pistol senede on sekiz frank altı metalik, sekiz mangır getirir.

CLEANTE: -Hakkınız var.

HARPAGON: -Bu lafı bırakalım da başka bir şeyden bahsedelim. Vay? Galiba paramı çalmak için birbirlerine kaş göz ediyorlar. Bu işaretler de ne oluyor?

ELİSE: -Ağabeyimle ben, hangimiz önce söyleyelim diye tereddüt içindeyiz, ikimizin de size söyleyeceklerimiz var.

HARPAGON: -Benim de her ikinize söyleyecek bir çift sözüm var.

CLEANTE: -Baba size evlenmekten bahsetmek istiyoruz.

HARPAGON: -Ben de size evlenmekten söz açmak istiyordum.

ELİSE: -Ne diyorsun baba!

HARPAGON: -O çığlık da nesi? Seni korkutan işin kendisi mi, yoksa lafı mı?

CLEANTE: -Evlenmek, sizin anladığınız manada her ikimizi korkutabilir; intihabınızın gönlümüzce olmayacağından korkuyoruz.

HARPAGON: »Biraz sabırlı olun. Telaş etmeyin. İkinize de kimlerin münasip olduğunu bilirim, siz işi bana bırakın, hiçbirinizin bir diyeceği olmayacak. Hele bir başından başlayalım, (Cleante'a) bu yakınlarda oturan Mariane isminde bir kız var, gördün mü hiç?

CLEANTE: -Evet, baba.

HARPAGON: -Ya sen?

ELİSE: -Bahsini işittim.

HARPAGON: -Bu kızı nasıl buluyorsun oğlum?

CLEANTE: -Pek sevimli bir kız

HARPAGON: -Yüzü nasıl?

CLEANTE: -Pek zarif, pek zeki bir yüzü var.

HARPAGON: -Hali, tavrı?

CLEANTE:-Pek cana yakın, tabiî.

HARPAGON: -Böyle bir kız beğenilmeye lâyık mıdır dersin?

CLEANTE: -Evet, babacığım.

HARPAGON: -Münasip bir gelin olur mu?

CLEANTE: -Pek münasip.

HARPAGON: -İyi bir ev kadını olur mu dersin?

CLEANTE: -Elbette.

HARPAGON: -Demek kocasını hoşnut edebilir sence?

CLEANTE: -Ona ne şüphe!

HARPAGON: -Küçük bir müşkül var: korkarım serveti az olmasın.

CLEANTE: -Ah babacığım, insan yüksek meziyetleri olan bir kızla evlenirken hiç servetin sözü mü olur?

HARPAGON: -Afetmişsin, afetmişsin. Yanlız şu var ki, serveti istenildiği derecede olmasa bile, bu eksiği başka şeylerle telâfiye çalışır.

CLEANTE: -Öyle ya.

HARPAGON: -Fikrime iştirak ettiğine pek memnun oldum; zarif, muhlis haliyle bu kız hoşuma gitti, hele biraz parası da varsa onu almaya karar verdim.

CLEANTE: -Ha?

HARPAGON: -Ne o?

CLEANTE:-Neye karar verdiniz, neye?

HARPAGON: -Mariane'i almaya.

CLEANTE:-Kim, siz? Siz mi?

HARPAGON: -Evet ben, ben, ben. . Bu da ne demek oluyor?

CLEANTE: -Birden bire başım döndü, gidiyorum ben.

HARPAGON: -Bir şey değildir. Hemen koş, mutfakta bir bardak halis su iç. Şu çıtkırıldım züppeye bakın hele, koskoca delikanlı olacak, kuş kadar da canı yok. İşte kızım, kendim için verdiğim karar bu. Ağabeyine gelince, ona da dul bir kadın alacağım, bu sabah bana salık verdiler; seni de senyör Anselme'e veriyorum.

ELİSE: -Senyör Anselme'e mi?

HARPAGON: -Evet, olgun, kâmil, uslu akıllı, henüz ellisini bile aşmamış adam, hem pek zenginmiş diyorlar.

ELİSE: -(reverans yaparak)- Müsadenizle, kocaya varmaya niyetim yok, babacığım.

HARPAGON: -(kızının revansını taklit ederek)- Bende müsaadenizle, kızcağızım, şekerim; kocaya varmanı istiyorum.

ELİSE: -Beni mazur görün, babacığım.

HARPAGON: -Sende beni mezür gör, kızım.

ELİSE: -Senyör Anselme cenaplarına Allah uzun ömürler versin; ama müsaadenizle, ona varmayacağım.

HARPAGON: -Sana da Allah uzun Ömürler versin; ama müsaadenizle, ona varacaksın.

ELİSE: -Bu akşam mı?

HARPAGON: -Bu akşam.

ELİSE: -İmkânı yok, babacığım.

HARPAGON: -İmkânı var, kızım.

ELİSE: -Hayır.

HARPAGON: -Evet.

ELİSE: -Hayır diyorum, size.

HARPAGON: -Evet diyorum, size.

ELİSE: -Beni buna mecbur edemezsiniz.

HARPAGON: - Seni buna mecbur edeceğim.

ELİSE: -Böyle bir kocaya varmaktansa kendimi Öldürürüm.

HARPAGON: -Kendini öldürmeyecek, ona varacaksın. Hele şu küstahlığa bakın! Bir kızın babasına böyle karşı gelmesi görülmüş şey mi?

ELİSE: -Ya bir babanın kızını böyle kocaya vermesi pek mi görülmüş şey?

HARPAGON: -Bu kısmete hiç diyecek yok: herkes aman ne münasip düşmüş demezse adanı değilim.

ELİSE: -Aklı başında tek kimse münasip bulursa ben de adam değilim.

HARPAGON: -(uzakta Vliare'i görerek) İşte Vleare: İster misin aramızda onu hakem yapalım?

ELİSE: -Kabul.

HARPAGON: -Ne derse razı olacak mısın?

ELİSE: -Evet, ne derse onu yapacağım.

HARPAGON: -Tamam öyleyse.

(Yaşar Nabi Nayır çevirisinden alınmıştır.)

Sonuç: Harpagon'un kızını vermeyi düşündüğü yaşlı zengin Ansehne'in, Valere ile Markine'in kazada kaybolan babaları olduğu anlaşılır. Gençler sevdikleri ile evlenme saadetine kavuşurlar. Harpagon'un çekmecesi bulunur. Böylece bu komik ve çapraşık aile dramı tatlıya bağlanır.

METİN ÜZERİNE ÇALIŞMALAR

Sözlük: *Rivayet:* Söyelenti; *ekü:* Para birimi; *pistol:* Para birimi; *frank:* Para birimi; *müşkül:* Problem; mu*nis:* Sevimli, dost; *küstah:* Sıra saygı tanımadan davranan.

Sorular:

1.Moliere, "Cimri" adlı eserinde insanlara nasıl bir ahlâk dersi veriyor?

2.Harpagon'un karakteri hakkında neler söylemek istersiniz? Bu karakterin oluşmasında "paranın" rolü nedir?

3.Moliere bizi nasıl güldürüyor? Şahısların karakterleri ile mi, durumları ile mi, yoksa konuşmaları ile mi?

4.Bir baba olarak Harpagon'un çocuklarına karşı davranışlarını doğru buluyor musunuz?

5.Eserdeki komedi unsurlarını bularak Eski Türk Mizahı ile mukayese ediniz.

6.Tiyatroda komedi seyretmekten hoşlanıyor musunuz?

7.Moliere'in dünyanın en büyük komedi yazarı olduğu doğru mu?

8."Cimrilik" nasıl bir psikolojidir? Kendinizi ve arkadaşlarınızı da düşünerek bu hususu sınıfta tartışınız.

9. "Cimri" tiyatro eserini okulunuzda sahnelemek ister misiniz? Niçin?

XVIII. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATI

Bu yüzyılda, bütün Türk dünyasında siyasî, askerî ve İktisadî yönden gerilemeler görülmeye başlar. Osmanlı Devleti 18. yüzyıla, Karlofça Antlaşmasının ağır hükümleri altında girmiştir. Bu anlaşmaya göre devlet, topraklarının önemli miktarını Avrupalılara bırakmak zorunda kalmıştır. Böylece devletin kudret ve hâkimiyeti sarsılmış; Avrupalıların gittikçe kuvvetlenen askerî güçleri ile bilim ve teknikteki ilerlemeleri, Osmanlı'nın Avrupa'daki diğer şehir ve bölgelerini de tehdit eder hâle gelmiştir. Eskiden beri Avusturya, Venedik ve İran'la devamlı mücadele hâlinde bulunan Osmanlı Türklüğü, bu sırada karşı tarafa Rusya'nın da katılmasıyla abluka altına alınmıştır. Bilhassa 1718 yılında imzalanan Pasarofça ve 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca anlaşmalarıyla uğranılan toprak kayıpları ve Kırım'ın 1783 yılında Rusların eline geçmesi, Osmanlı Devletimin Avrupa karşısındaki nüfuzunu kırmıştır. Böylece eski yüzyılların büyüklüğünden, güç ve zenginliğinden eser kalmadığı görülmüştür.

18. yüzyılın ilk yarısında, Sultan Üçüncü Ahmed devrinde Damat İbrahim Paşa'nın sadrazam olmasıyla başlayan " Lâle Devri" (1718–1730), devletin medeniyet sahasında yaptığı kuvvetli, fakat kısa ömürlü bir kalkınma hareketidir. Bilhassa İstanbul'da mimarî yönden büyük bir gelişme görülmüştür. 1724 yılında İstanbul'da matbaa kurulmuş; bu matbaada tarih, coğrafya ve gramer kitaplarıyla birlikte lügatler basılmaya başlamıştır.

1730 yılında Patrona Halil isyanıyla sona eren Lâle Devrimin ardından, yüzyılın ikinci yarısında, imar faaliyetleri tekrar başlamıştır. Ayrıca, disiplinli ve modern bir ordunun kurulması için çalışmalar yapılmıştır. Fakat bütün iyi niyetli çalışmalara rağmen orduda ve devlet idaresinde görülen gerileme, yüzyılın ikinci yarısında bütün kurumlara yansımıştır. 18. yüzyılda eski gücünü kaybeden Osmanlı Devleti, günden güne daralan sınırları içinde bütün kuramlarıyla çökmeye başlamıştır.

Bu yüzyılda Azerbaycan sahasında, İran Şahı Nâdir ŞaH'ın 1747 yılında ölümünden sonra birer müstakil millî hükümet özelliği taşıyan Gence, Bakü, Şirvan ve Karabağ hanlıkları devri başlamıştır. Fakat birbirleriyle olan rekabet ve kavgaları hanlıkların zayıflamasına sebep olmuş; bunun tabii bir sonucu olarak Azerbaycan, 19. yüzyılın başlarında Rusların eline geçmiştir.

Daha önce Kazan, Astırahan, Sibir ve Kasım hanlıklarını işgal eden Rusya, bu yüzyılda Türkistan kapılarına dayanmıştır. Türkistan'ın küçük hanlıklar hâlinde parçalanmış olması, Rusya ile Çin'in işini kolaylaştırmıştır. Türkistan'ı işgal etmek üzere, Ruslar tarafından önce Orenburg şehri inşa edilir. Daha sonra bütün Türkistan'ı çevreleyecek şekilde yüzlerce kale yaptırılır ve askerî garnizonlar kurulur. Türkistan'la olan ticarî ilişkileri kuvvetlendirmek üzere kalabalık heyetler gönderilir. Askerî ve siyasî görevleri de bulunan bu elçilik heyetleri; gittikleri yerlerin siyasî, askerî ve İktisadî durumlarını, halkın hanlarla olan münasebetlerini ve hanlıkların Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini inceleyerek raporlar hazırlarlar. Çin ise, Doğu Türkistan'daki parçalanmadan yararlanıp büyük katliamlar yaparak işgale başlar.

18.Yüzyılda Kazaklar, topraklarını istilâ eden Kalmuklar'la devamlı mücadele ederler. Bu arada Kazakların bir kısmını oluşturan "Küçük Cüz", 1731 yılında Rusya'nın hâkimiyetine girer. Merkezî Türkistan'da ise Buhara, Hive, Hokand ve Taşkent hanlıkları; yüzyıl boyunca kendi aralarında savaşırlar.Rusya'nın yayılmacı emellerini kimse fark etmez. Bitmek tükenmek bilmeyen bu kavgalar, Orta Asya'da Türklerin bir fikir etrafında birleşerek büyük bir kuvvet hâline gelmelerini engellemiş, herhangi bir kalkınma hamlesine imkân vermemiştir. Bu durum, Türkistan'ın 19. Yüzyılda Rus işgaline uğramasını kolaylaştırmıştır.

Hindistan'da ise Bâbüroğulları taht kavgaları ve Hindu isyanlarıyla uğraşırlar. 1739 yılında Nâdir Şah tarafından işgal edilen Hindistan, 18. yüzyılın ortalarından itibaren İngiliz hâkimiyetine girmeye başlar.

Osmanlı sahasında Divan edebiyatı, siyasî sarsıntılara rağmen varlığını sürdürmüş; bu yüzyılda Nedim ve Şeyh Gâlib gibi iki büyük şair yetişmiştir.

Nitekim Divan şiirinde Şeyh Gâlib'den sonra büyük şair yetişmemiştir. Bunlardan başka, bu yüzyılın önemli Divan şairleri Osmanzâde Tâib, Seyyid Vehbî, Edirneli Kâmî, Koca Ragıb Paşa, Haşmet, Fitnat Hanım ve Nahîfî'dir.

Bu yüzyıl edebiyatında görülen en önemli özellik, mahallîleşme cereyanının güçlenmesidir. Mahallîleşme cereyanı, edebiyatın millî bir hüviyet kazanmasına yardımcı olmuştur. Bu cereyan, dilde sadeleşme ve edebiyatta millîleşme şeklinde, eskiden beri varlığını hissettirmekle beraber, bilhassa bu yüzyılda büyük şairlerin sahip çıkmasıyla kuvvetlenmiştir. Bunun tesiriyle atasözleri ve deyimler büyük şairlerin eserlerinde yer

almıştır. Halk âdet ve geleneklerinden, halkın hayat felsefesinden akis taşıyan şiirler yazılmıştır. Bilhassa bu yüzyılın büyük şairi Nedim'de halk zevkinin tesirlerini açık bir şekilde görmek mümkündür. Mahallîleşme cereyanının tesiriyle Halk şiiri ve Divan şiiri birbirine yaklaşmış, hattâ Divan şairleri hece vezniyle şiirler yazmaya başlamışlardır.

Bu yüzyıl edebiyatının önemli özelliklerinden biri e Türklere ait bir nazım şekli olan " şarkı"nın en güzel örneklerinin verilmiş olmasıdır.

Bu yüzyılın nesirdeki en mühim temsilcileri ise sade, anlaşılır bir dille yazan " Sefâretnâme-i Fransa" adlı eserin sahibi Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi; "Purusya Sefâretnâmesi"nin yazarı Ahmed Resmî Efendi ve "Muhayyelât'adlı eseriyle tanınan Aziz Efendi'dir.

17. yüzyılda altın devrini yaşayan âşık edebiyatı, bu yüzyılda da çok sayıda şair yetiştirmiştir. Fakat bu şairler, geçen asırda yetişenlerin tesiri altında kalmış, onların üslûbunu devam ettirmişlerdir.

Daha öncekilere göre 18. yüzyılda Azerbaycan sahasında pek çok âşık ve şair yetişmiştir. Âşık edebiyatı ile Klâsik edebiyat beraber gelişmiş, birbirini etkilemiştir. Yüzyılın en büyük temsilcisi olan Molla Penah Vâkıf, bu iki şiir tarzını birleştirerek yeni bir çığır açmıştır. Vidâdî de onun gibi sade dille ve halk edebiyatı nazım şekillerine bağlı kalarak şiirler yazmıştır. Bunlardan başka, Hasta Kâsım (Dede Kâsım), Baba Şirvânî, Şikeste Şirin, Nigâristanlı Sadık, Karadağlı gibi şairler yetişmiştir. Ağa Mesih Şirvânî, Tebrizli Neş'e ve Nâmî mahlâsıyla yazan Murtaza Kulu Han gibi şairler klâsik şiir geleneğini devam ettirmişlerdir.

Aynı yüzyılda, Türkistan sahasında Klâsik edebiyatta gerileme görülse bile, güzel şiirler yazan şairler yetişmiştir. Mahtumkulu'nun babası Dövletmemmet Azadî, mesnevî sahasında meşhur olmuş bir Türkmen şairidir. Özbeklerin yetiştirdiği Hüveydâ ise, klâsik tarzda yazdığı tasavvufî şiirleriyle tanınmıştır.

Halk edebiyatı sahasında Bukar Jırav, Kazak Türklerinin hayatını anlatan şiirler söylemiştir. Türkmenler arasından yetişen Gurbanalı Mağrupî ile Nurmuhammet Andalıp birer destan şairi olarak tanınmışlardır. Bundan sonra Şebende, Şaydayî ve Mağrupî, destan geleneğini devam ettiren önemli şairlerdir. Yine bir Türkmen şairi olan Mahtumkulu Pirağî ise, Nedim'in Osmanlı sahasında; Molla Penah'ın

Azerbaycan sahasında yaptığı gibi klâsik şiirle halk şiirini birbirine yaklaştırarak yeni bir şiir tarzı ortaya koymuştur.

Manzum Eserler

NEDİM

(1681?–1730)

On sekizinci yüzyılın ve tüm divan edebiyatının en büyük şairlerinden olan "lâle devri şairi" Nedim, İstanbul doğumludur. Asıl adı Ahmed'dir. Ünlü, soylu bir ailedendir. Dedesi Karaçelebizadelerden Muslihuddin Efendi kazasker, babası Mehmed Efendi de kadı olarak görev yapmıştır.

Çok iyi bir eğitim hayatı geçirmiş olan Nedim, bir süre müderrislik yaptıktan sonra, genç yaşta kadı olmuştur. Aslında kadılığı da müderrisliği de bir arada yürütmüştür.

Klâsik şiirimizin bülbül-i şeydası Nedim, trajik bir vefat yaşamıştır. Sultan Üçüncü Ahmed'in tahtından alaşağı edildiği ve –Nedim'in bir numaralı koruyucusu- sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın paramparça edilmiş cesedinin sokaklarda sürüklendiği Patrona Halil İsyanı, Nedim'i çok derinden etkilemiş ve nihayet ölümüne sebep olmuştur. Mezarının nerede olduğu bile uzun süre tartışılmıştır. Mezarı, Üsküdar Karacaahmet Mezarlığındadır. Onun çok ünlü bir beyti, yaşadığı bu kâbusu önceden haber verir mahiyettedir:

Ey nedim ey bülbül-i şeydâ niçin hâmuşsun
Sende evvel çok nevâlar güft ü gûlar var idi

Şiirlerinde yaşama zevkini baskın bir tema olarak işleyen Nedim, zannedilenin aksine, zevk ve eğlenceyle vakit geçirmiş değildir. O, dinî-akademik her türlü toplantıya katılan, okuyup araştıran, döneminin ciddi ve entelektüel ilim adamlarındandır: Müneccimbaşı Ahmed Efendi'nin büyük Arapça tarihi Sahâifü'l-Ahbâr çevirisi bile Nedim'in ne denli engin bilgiye sahip olduğunu göstermeye yeter.

Bu külliyatı, sade ve güzel bir Türkçeyle kaleme alan Nedim'in şiir dili de güzel İstanbul Türkçesidir. O nedenle Tevfik Fikret gibi bazı büyük şairlerimiz Nedim'de "şiirimizin gençlik çehresini" görürler. Ancak nihayetinde bir divan şairi olan Nedim'in –ağır, yer yer tumturaklı- divan şiiri dilinden uzaklaştığını iddia etmek de kesinlikle mümkün değildir. Başka ifadeyle, güzel İstanbul Türkçesiyle eşsiz şiirleri bulunan Nedim'in genel dili de klâsik şiir dilidir.

Edebî çevrelerce asıl değeri zamanında bilinmemiş, ancak bir bir buçuk asır sonra (Tanzimat Dönemi) gerçek kıymeti anlaşılabilmiş şairlerdendir.

Şiirleri lâdinidir. Dinî-tasavvufî, felsefî derinliklerden uzaktır. Şiir, hemen hemen aşk demektir. Buna göre, şiirlerinde işledikleri aşka göre sözgelimi Nedim'le Fuzulî'yi karşılaştırmak gerekirse:

Fuzulî'nin kutsal –beşerî- aşkı mutlaka *ruha*, Nedim'inki ise kesinlikle *bedene* dönüktür; Fuzulî, dokunmaya kıyamaz, Nedim ise dokunmadan edemez…

İbrahim Paşa'nın öncülüğünde başlatılan ve Lâle Devri diye bilinen kültür ve sanat hayatı içinde istediği ortama kavuşan Nedim, birbirinden güzel şiirler yazmıştır. O, aynı zamanda edebiyatımızda "Mahallîleşme Hareketi"nin önemli temsilcilerindendir. Kasidelerinde Sadrazam İbrahim Paşa'yı ve İstanbul'u çokça övmüştür. Nedim'in şiirlerinde İstanbul o zamanın bütün hayatıyla, eğlenceleriyle, mesireleriyle, köşkleriyle, giyim-kuşam, yiyecek-içecekleriyle yerini almıştır.

Şarkı yazmaya çok yatkın olan Nedim, on birli hece ile bir de koşma yazmıştır. Bu örnek klasik edebiyat ile âşık tarzı Türk edebiyatının karşılıklı etkileşiminin bir sonucu olarak düşünülmelidir. Şiirlerinde ağırlıklı olarak beşerî aşkı işlemiştir.

Eserleri: *Divan*, Ahmed Efendi'nin büyük Arapça tarihi *Sahâifü'l-Ahbâr* çevirisi, İzzet Ali Paşa'ya yazdığı *Nigârnâme*'si vardır. 3 cilt.(Özbek, 2012, s. 227)

GAZEL

Estikçe bâd-ı subh perişansın ey gönül
Benzer esîr-i turra-i cânansın ey gönül

Gül mevsiminde tevbe-i meyden benim gibi
Zannım budur ki sen de peşîmansın ey gönül

Eşkimde böyle şu'le nedendir meğer ki sen
Çün sûz ü tâb giryede pinhansın ey gönül

Ben sana bâde içme güzel sevme mi dedim
Benden niçin bu güne girizansın ey gönül

Bigânedir muameleniz akl ı huş ile
Gûya derûn-i sînedc mihmansın ey gönül

Âyine oldı bir nigeh-i hayretinle âb
Billah ne saht âtcş-i sûzansın ey gönül

Hac yollarında meş'ale-i kârban gibi
Erbâb-ı aşk içinde nümâyansın ey gönül

Peymâne-i muhabbeti sundum Nedim'e çün
Lûtfeyle alma câmı biraz kansın ey gönül

Mef û lü/ fâ i lâ tü/ fa i lûn vezniyle yazılmış olan bu gazelin günümüz Türkçesiyle nesre çevrilişi şöyledir:

1.Ey gönül sabah rüzgârı estikçe perişan oluyorsun. Sevgilinin anlındaki saçlara esir olmuşa benzersin.

2.Ey gönül gül mevsiminde(herkesin yiyip, içip, eğlendiği zamanda)içki içmeğe tövbe ettiğimden dolayı zannediyorum ki, sen de benim gibi pişmanlık duyuyorsun.

3.Gözyaşlarımdaki bu alev nedendir? (diyordum)Anladım ki benim yanan ve parlayan ağlayışlarımda sen gizlisin ey gönül!

4.Ben sana şarap içme, güzel sevme mi dedim? Benden niçin bu türlü kaçıyorsun ey

gönül?

5.Akıl ve mantıkla birbirinize karşı davranışınız birbirini tanımayan iki yabancının davranışı gibi. Sen sanki kalbimin içinde bir misafir gibisin ey gönül!

6.Bir hayranlık ve şaşkınlık ayna suya döndü, su gibi eridi; billahi ne güçlü bir ateşsin ey gönül!

7.Ey gönül, Mac yollarında gece gündüz yol alan kervanların meşalesi nasıl her yerden görülür, karanlıkta parıldarsa, aşıklar arasında sen de, öylece görünüyor, parlıyorsun.

8.Ey gönül, aşk kadehini Nedim'e sunduğum zaman lütfedip elinden kadehi alma da biraz kansın (doysun).

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

1.Bu şiirde anlamını bilmediğiniz kelimeler için sözlüklere bakıp, kelimelerin anlamlarını defterlerinize yazdıktan sonra her bir kelimeyi cümle içinde kullanınız.

2.Türk edebiyatında akımlar açısından bakıldığında "Mahallileşme" hareketi nedir ve bunda Nedim'in rolü nedir?

3.Nedim'in bu şiirde tarif ettiği kimdir? Bu tariften hareketle klâsik Türk edebiyatının güzel anlayışını ortaya koyabilir misiniz?

4.Şairin bu şiirde sevgiliyi "put"a benzetmesi, onun gerçekten kâfir olmasından mı yoksa âşığına karşı merhametsiz davranmasından mıdır? Sevgilinin güzelliğinin de bunda rolü var mıdır?

5: Bu şiirdeki edebî sanatları tespit edip açıklayınız.. Meselâ açık istiare hangi beyittedir?

6.Şair, bu şiirde zaman zaman kendiyle hesaplaşmaktadır. Bu yerleri tespit edebilir misiniz?

7:Gazelin son beytini nasıl yorumluyorsunuz?

8.Divan edebiyatı nazım şekillerinden biri olan "gazel"le ilgili bildiklerinizi anlatınız.

ŞEYH GÂLİB

(1757–1799)

Şeyh Gâlib'in asıl adı Mehmed Esad'dır. Babası Mustafa Reşid Efendi zamanın tanınmış bilginlerinden olup Mevlevîdir.

Şeyh Galib'in ilk hocası babasıdır. Daolayısıyla tasavvufla ilk tanışıklığı daha çocukluk yaşlarındayken başlamıştır denilebilir. Genç yaşlardayken daha Divan-ı Hümayun'a kâtip olarak giren Şeyh Galip, bir müddet sonra buradan gelecek makam ve mevkiyi hiçe sayarak, hatta babasına bile haber vermeden buradaki görevinden ve İstanbul'dan ayrılarak, çilehaneye girmek üzere Mevleviliğin merkezi olan Konya'ya gider. Konya dönüşünden bir müddet sonra da İstanbul'da Yenikapı Mevlevihanesi'nde şeyh olur.

Kendisi de bir divan şairi olan Sultan III. Selim, Şeyh Galib'in en yakın dostlarından birisidir.

Şeyh Galib'in esin kaynağı hiç şüphe yok ki, Mevlana ve Mesnevisi'dir. O, bunu "esrarımı Mesnevi'den aldım…" diyerek açıklamaktadır. Ancak, Şeyh Galib, türü kendine özgü, kendine has bir dili ve üslubu bulunan birkaç divan şairimizden biridir. Kendi ifadesiyle söyleyecek olursak "bir başka lisan tekellüm et"miş seçkin bir şairimizdir.

"Şeyh Gâlib" mahlasıyla şöhret bulan şairimiz, Yenikapı Mevlevi hanesinde sekiz yıl süren şeyliğinden sonra İstanbul'da vefat etmiştir. Kabri, bu Mevlevihane içindeki bir türbededir.

Klâsik Türk edebiyatının son büyük üstadı olan Şeyh Galip, şiirlerinde " Sebk-i Hindi" adı verilen, çok kapalı, anlaşılması güç bir üslûp ve ifade kullanmıştır. Türk halk şiirinin aksine Divan şiiri zaten kapalıydı. Bu şiiri yazan ve okuyanların çoğu yüksek kültüre sahip oldukları ve birbirlerini anladıkları için fikirlerini açıklama ihtiyacı duymuyorlardı. Kapalı söylemek hoşlarına gidiyordu. Şeyh Galip, şiirlerinde bu kapalılığı çok ileriye götürdü, anlaşılması güç şiirler yazdı.

Dili ağırdır. Bununla birlikte sade gazeller ve şarkılar da yazmıştır. "Türkî-i Basit'' (sade Türkçe) tarzında yazdığı gazeli ve hece vezniyle yazdığı şarkısı XVI. yüzyılda başlayıp Nedim'le devam eden bir eğilimin Şeyh Galib'i de etkilediğini göstermesi bakımından önemlidir. Daha sonraki süreçteki edebiyatçılarımızdan Abdulhak Hamid Tarhan ve Ahmed Haşim'in Şeyh Galib'in etkisinde kaldığını görüyoruz.

Eserleri: Yirmi dört yaşındayken *Divan* düzenlemiş olan Galip'in ününü sağlayan asıl eseri *Hüsn ü Aşk* mesnevisidir.

"Genç yaşta vefat eden Şeyh Galib, hiç yoksa on beş yirmi yıl kadar daha yaşamış olsaydı, edebiyat tarihimizin güzergâhını ciddi olarak etkileyecekti." (s. 245). Hüsn ü Aşk adlı mistik, alegorik mesneviyi yazdığında henüz yirmi beş, yirmi altı yaşlarındaydı.

Okuyacağınız parça şairin Hüsn ü Aşk adlı mesnevisinden alınmıştır. Eserde tasavvuf yoluna giren kişinin (sâlik), İlâhî aşka (Allah'a) kavuşabilmesi için hangi zorlukları aşması gerekliği sembolik biçimde anlatılmakladır. Mesnevinin /hikâyenin kahramanlarından ***Hüsn, mutlak*** *güzellik olan Allah'ı* ***Aşk,*** *Allah'a kavuşmaya çalışan insanı;* ***Sultan*** *ise İlâhî aşka ulaşmak isteyen kişiye yardımcı olan mürşidi temsil etmektedir. Aşağıda* ***Aşk'ın Hüsn'****e kavuşabilmesi için aşması gereken güçlükler anlatılmaktadır.*

HÜSN Ü AŞK'TAN

Aşk anladı kim nedir serencâm
Gavgâ-yı makale verdi ârâm

Dedi " Buyurun ne ola hizmet
Min ba'd men ü belâ vü mihnet

Sâdât-ı kabile etti tedbîr
Kim mehrine eyle nakdi tevfîr

Hüsn akdine çok bahâ gerektir
Evvel sana kimyâ gerektir

Durma defer et diyâr-ı Kalb'e
Can baş ko rehgüzâr-ı Kalb'e

Ol şehrde kîmyâ olurmuş

Yolda beli çok belâ olurmuş

Bin başlı bir ejder-i münakkaş
Mûmdan gemi altı bahr-ı âteş

Bin yıllık kol harâbe-i gam
Anın ötesi sarây-ı mâtem

Meşhûr o yolun başında cadu
Her mûyu yılan yalan değil bu

Bir deşt içinde divv ü perri
Arslan kaplan vuhûş u berri

Cin nevi hezâr bed-likâlar
Câdû kılığında ejdehâlar

Allah muîn olup geçersen
Kalb şehrinin âbını içersen

Kıl andaki kimyâyı hâsıl
Gel bunda ol işte Hüsn'e vâsıl

Mesnevilerde kullanılan aruz kalıbıyla yazılmış olan bu şiirin günümüz Türkçesiyle nesre çevrilmiş hali şöyledir:

1.Aşk bu işin sonunun nereye varacağını anlayarak sözle kavgayı kesti.

2."Ne yapmamı istiyorsanız buyurun. Bundan sonra her türlü belâ ve sıkıntıya hazırım. " dedi.

3.Kabilenin ileri gelenleri düşünerek onunla evlenebilmek için çok para harcaman gerekir. " dediler.

4.Hüsn'le evlenmenin değeri pahalıdır. Önce senin kimyayı bulman gerekir.

5.Durma, Kalb ülkesine doğru yola çık. Kalb'in yoluna açanını, başını koy.

6.O şehirde kimya olurmuş. Yolda pek çok belâ varmış.

7.Bin başlı ve üstü nakışlı ejderha ve altında ateş denizi mumdan bir gemi varmış.

8.Gam harabesi bin yıl süren bir yolmuş. Ondan sonra da matem sarayı varmış.

9.O yolun başında her kılı bir yılan olan meşhur bir cadı varmış. Bu sözlerimiz yalan değil.

10.Bir çöl ve o çölde dev, peri, arslan, kaplan gibi pek çok kara canavarı varmış.

11.Cin türünde binlerce çirkin suratlılar ve cadı kılığında ejderhalar bulunurmuş.

12.Allah yardımcı olur da geçersen, Kalb şehrinin suyunu içersin.

13.Oradaki kimyayı ele geçir ve sonra gel Hüsn'e kavuş.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Sözlük: *Âb:* Su; *akd:* Bağ, düğün, nikâh; *aram:* Durma, dinlenme, istirahat etme, *bahâ:* Değer; *bahr:* Deniz; *bed-likâ:* Çirkin suratlı; *belî:* Ancak; *eşt:* Çöl; *div:* Dev; *hezâr:* Bin; *makal:* Söz; *nehr:* Evlilik sırasında kadına verilen nikâh bedeli; *mihnet:* Eziyet, sıkıntı; *m in bâd:* Bundan sonra; *mu:* Kıl; *mum:* Yardımcı; *münakkâş*: Nakışlı; *nakd:* Akçe, para; *perrî:* Peri; *rehgiizâr:* Gelip, geçilen yol; *sâdât-ı kabile:* Kabilenin ileri gelenleri; *serencâm:* İşin sonu: *tevfir eylemek:* Çokça harcamak; *bâsd***:** Bulaşan; *vuhûş-ı berrî:* Karada yaşayan canavarlar.

Sorular:

1.Şiirin veznini arzu ettiğiniz bir mısra üzerinde gösteriniz.

2.Şiirin tür özelliklerini söyleyiniz.

3.Bu mesnevide, buraya alınan kısımda rastladığınız masal unsurları nelerdir?

4.Aşk, Hüsn ile evlenebilmek için nelere katlanmaya razı oluyor?

5."Kalb" tasavvufta hangi anlamlarda kullanılmaktadır? Şiirdeki rolü nedir?

6. "Sebk-i Hindi" ne demektir?

7.Okuduğunuz bu şiirden başka Allah (C.C.) aşkını anlatan tasavvufî alegorik mesnevi biliyor muzunuz?

XVIII. YÜZYIL DÜNYA EDEBİYATI

On sekizinci yüzyıl bir " Mantık ve Akil Çağı" idi. Edebiyatta neo-klasizm zafer yıllarını yaşadı. Siyaset alanında İtalya ve Fransa'da yapılan ihtilâller bu yüzyılı bitirirken romantizmin ipuçları yeniden görülmeye başlayacaktı.

Bu yüzyılın edebiyatında akıl hâkimdir. " Akıl"a karşı çıkanlar olmuş, yüzyılın sonunda Romantik çağ başlamıştır. Bu yüzyılda, her alanda, her meselenin çözülebileceği düşünülüyordu. Din alanında " inançla " bilim" arasında bir köprü kurulmuş, Allah'a o köprüden bakılmaya başlamıştı. Mekanik bir dünyada Allah'ın yeri nedir, Allah'a nasıl tutunabiliriz? Kusursuz bir varlık olan Allah, kâinatı (evreni) yaratmıştır; sonunda bütün insanları yargılayacaktır.

Bu yüzyılda, Descartes, Malebranche ve Leibnitz gibi düşünürlerin savunduğu rasyonalist felsefeye karşı çıkanlar oldu; bunların en Önemlisi John Locke'dir. Bu yüzyılda dergiler ve gazeteler artık günlük hayatı iyice etkilemeye başlamışlardı. Yüzyılın başlarında yayınlanan Tatler (1709-I711) ve Spectatar (1711–1712) dergilerinin yayın politikaları sanatta sahtelikleri, yalancıları ortaya koymak, iç yüzlerini belirtmekti.

İngiliz toplumunda yapılan reformlarla bir türlü yetinmeyen Jonathân Swıft (1667–1745), İngiliz edebiyatının en ünlü eserlerinden biri olan Guliver'in Yolculuklarını yazar. Ne yazık ki, bu eser pek çok edebiyat tarihinde yalnız çocuklara masal kitabı olarak tanıtılmıştır. Hâlbuki yazar bu eserinde, insanların çıkabilecekleri en yüksek zirve ile düşebilecekleri en alçak çukuru göstermiştir. Edebiyat tarihçisi Richard Alcock'un da dediği gibi: " Eğlenceli olduğuna bakmayın; şekerle kaplanmış acı bir haptır o kitap." Çocukların severek okudukları Robinson Cruseo da bu yüzyılda yazılmıştır. Daniel Defoe'nun (1660–1731) bu romanı, o güne kadar yazılmış macera romanlarının en iyilerinden biridir. Bu romanda insanın tabiatla olan savaşı öyle gerçekçi, öyle güçlü bir sanatla verilmiştir ki, okuyucu öyle bir kişinin neredeyse yaşadığına inanacaktır. Hiç de dostça olmayan bir evrende bireyin kendisine güvenerek kurtulmasını anlatan bir çocuk klasiği olmaktan ziyade o devrin ihtiyaç duyduğu insan tipini ortaya koymaya yönelik bir manifestodur. Dünya edebiyatında bunun başka örnekleri de vardır. İbn-î Tufey'lin *Hay Bin Yakzan* adlı eserinden esinlenerek yazılmıştır bu roman.

On sekizinci yüzyılın neo-klasizminin sonlarında en önemli şahsiyet Samuel Johnson'dır. Onun önemi ve öteki sanatçılara üstünlüğü edebiyat alanında bir değer taşımasından değil, çok güzel konuşmasından gelmektedir.

Fransa'da fırtına öncesinin ağır durgunluğu hâkimdir. On sekizinci yüzyılın Fransız lirik şiiri son derece düzenli, soğuk, kusursuzdu. Ama hayat da yoktu o mısralarda. Adalet, hürriyet gibi kavramlar kaldırılmış atılmış, vergiler çoğaltılmıştı. Beklenen fırtına koptu ve giyotinler çalıştı. Giyotinlerin çalışmasına sebep olan şeylerden biri de hiç şüphesiz ki edebiyattır. Kalemin ne kadar güçlü, ne kadar etkili olabileceğinin canlı bir örneğidir bu dönem Fransız edebiyatı.

Alain Rene lesage (1668–1747)'in yazdığı Turcaret adlı tiyatroda, bir reform yapmak gerektiği ileri sürülürken toplumsal eleştiride Montesquıen (1689, 1755) adı öne çıkmaktadır. Onun en önemli eseri 1748'de tamamlanan Kanunların Ruhudur. Fransa'da olduğu kadar Avrupa'nın öteki ülkelerinde ve Amerika'da da ilgi uyandıran bu eserde hükümetlerin, toplumların tarihleri, eski yeni ülkelerdeki gelenekler, devlet mekanizması gibi konular incelenmiştir.

Denis Diderot (1713–1784)'un yayınlanmasını sağladığı Ansiklopedi, bilim ve akılın üstünlüklerini belirtirken gerçek devlet idaresinin halka dayanmakla olabileceğini vurgulamıştır. Toplumu demokrasi bilgileriyle donatmak amacını güden bu büyük eserin yayımlanmasından devlet hiç hoşlanmamıştır. Bazılarının "dinsiz" diye adlandırdığı Voltaire (1694–1778) de bu yüzyılın önemli isimlerindendir. 0,Tanrı'ya değil, Tanrı'nın gösteriliş, anlatılış şekline, Hıristiyanlığa değil, Hıristiyanlığı temsil eden kimselere saldırmıştır. Yazdığı Candide (1759), " Şeytanın Avukatı" gibi konuşan Voltaire, Pope ve Rousseu gibi iyimserlere çatmış, bu dünyanın "dünyaların en iyisi" olmadığını söylemiştir.

Bu yüzyılla ilgili yapılan değerlendirmelerde şöyle bir tespit yapılmıştır: "Voltaire İhtilâl'in kafasıysa, Rousseu da kalbiydi. Voltaire bilgi ve aklı, Rousseu da duygu ve güzelliği savunuyordu. Voltaire klasikti, Rousseu ise romantik. . . Bu kadar ayrı olmalarına rağmen Bourbon monarşisinin yıkılması için birlikte çalıştılar.

Jean Jacques Rousseu (1712–1778)'ya göre, uygarlık ve eşitsizliği yaratan kişilerin yanını tutup onları destekledikçe insanlık büyük bir tehlikenin içindedir demektir. Öyleyse ne yapmalı? İlkel değerlere dönüp toplumun yıktığı Tabiî İnsan'ı yeniden yaratmalıdır. İnsan'ın doğuşunda tertemiz olduğu düşüncesi ona 1762'de Emile adlı romanını yazdırdı. O, her

çocuğun yeni bir Cennet'te yeni bir Âdem olduğu ilkesine dayanarak eğitimin hür ve tabiî olması gerektiğini savundu. Eğitimde eğlencenin, oyunun yerini belirtmesi, öğrenim çağının sıkıcı, zor geçmemesi bakımından eğitim (pedagoji) alanında önemli bir rol oynayan Emile'nin yayınlanması Fransa'da hükümeti kızdırmıştır. J. J. Rosseau, Fransa'yı bırakıp İsviçre'ye kaçmak mecburiyetinde kalmıştır.

Bir zamanlar (Rönesans'la) bütün Avrupa edebiyatının önderi olan İtalya'da, on sekizinci yüzyıl ortalarına kadar pek önemli yazar çıkmamıştır. İç karışıklıklarla savaşlar yüzünden Avusturya ile Napoleon'un baskısı altında ezilen İtalya'da bu dönemde yabancı yazarlar taklit edilmiştir.

On sekizinci yüzyıla kadar savaşlar, çekişmeler Almanya'nın Rönesans dönemine girmesine engel olmuştu. Yıllarla birlikte edebiyatta Fransız etkisi azalmıştır. Fransızlardan sonra İngilizlerin de etkisi silinince Eski Yunan Etkisi başladı. Ama bu etki verimli sonuçlar doğurmuş, Goethe, Lessing ve Schiller gibi edebiyat devlerinin kendilerini bulup gün ışığına çıkmasına sebep olmuştur.

Akıl Çağı'nın bitişi ve ilk romantizm belirtilerinin başladığı bu dönemde Alman edebiyatının şekillenmesinde felsefenin de büyük rolü olmuştur. Devrin önemli felsefecileri ise şunlardır:

Kant (1724–1804), gövdeyle ruh arasındaki ilgilere eğilmiştir. Ona göre gövdede ruh tutsak kalamaz, tek gerçek olan Allah'la bağlantılar kurar. İnsan, istediğini değil, yapması gerekeni yapmalıdır. J. G. Fıchte (l762–1814), tarihî, büyük adamların ya da kahramanların meydana getirdiği bir şey olarak kabul etmiştir. Hegel (1770–1831) ise Kant ve Fichte'ye karşı çıkarak Evren'i " düşünce olarak kabul ettiğini ileri sürmüştür.

Alman edebiyatım değiştiren bir kaç devreden biri olan Schiller ve onun arkadaşı Goethe'nin eserlerinde bu felsefî yaklaşımların büyük tesirleri vardır.

JOHANN WOLFGANG VON GOETHE

(1949–1832)

Johann Wolfgang Von Goethe, 18 Ağustos 1749'da Frankfurt'ta doğdu. Babası İmparatorluk müsteşarı Johann Kaspar Goethe, geniş kültürlü bir hukuk bilginiydi. İlk tahsilini özel hocalardan aldığı derslerle yapan Johann Wolfgang Von Goethe, Frankfurt'un Fransızlar tarafından işgali ni (1759–1962) yaşamıştır. Bu işgal onun ufkunu genişletmiş ve onu tiyatroyla temasa geçirmiştir.

Hukuk tahsiline Leipsig şehrinde başlamış (l763–1768) ve Strasbourg'da tamamlamıştır (1770–1777). Bu arada ağır bir hastalık geçirmiş, bir süre evden dışarı çıkamamıştır. (1771–1775 yıllarında Frankfurt'ta avukatlık yapmıştır. 1775'te dük Kari August'un daveti üzerine Weimar'a gitmiştir. Burada aldığı idari sorumluluklar ve 1786–1788 yılları arasında İtalya'ya yaptığı yolculuklar onda ciddî değişiklikler yaratmıştır. Devlet bakanı oldu, saray tiyatrosunu idare etti, tarım işlerine, madenciliğe ilgi gösterdi. İtalya'daki sanat eserlerini görmek, bilimdeki ilerlemeleri öğrenmek Goethe'yi coşturdu.

Alman diline karşı özel bir merakı olan Goethe'nin başından pek çok aşk macerası geçti. 22 Mart 1832'de Weimar'da öldü.

Strasbourg'da tanıyıp arkadaş olduğu Herder'den pek çok şey öğrendi. İlk yazılarında "rokoko" etkisi görülür. Kendisine Shaekspeare'i tanıtan Hender'e karşı sevgisi ve şiirin tabiî başlangıcı dehasını kışkırtmıştır.

Goethe, 1773'te yazdığı Götz von Berlichingen adlı trajedisiyle Alman sahnesine Shaekspeare anlayışını getirdi; böylece de Sturn und Drang diye anılan edebiyat hareketinin başlamasını sağladı. Goethe'nin ilk büyük eseri, 25 yaşındayken yazdığı Werther'in Acıları'dır. Zamanın acılarını, duygularını, melankolisini temsil eden bir kişidir Werther. Bu romandaki intihar eden genç adam gibi giyinmek ve hatta intihar etmek bile o zaman için Almanya'da moda olmuştur. Bu roman o zaman için okuyucuları üzerinde çok tesirli olmuştur.

Goethe, en büyük eserine yirmi üç yaşında başlamış seksen üç yaşında iken bitirebilmiştir. Faust'un yazarı Goethe'nin şiir, oyun, roman, otobiyografi ve eleştiri alanlarındaki başarısının

sırrı, edebiyatı her şeyden üstün tutmasında gizlidir. Gerek dostluğu, gerek sanatçılığıyla Shiller, onun üzerinde büyük etkiler yaratmıştır.

Eserleri: Eserlerinden önemli bir kısmı Tiirkçeye'de çevrilen Goethe'nin kitap halinde basılan eserlerinden bazıları şunlardır: *Milhelm Meister'in Çıraklık Yılları* (1796), *Sanatçının Tebcili* (l788), *Sanat ve Antikite* (1816–1832), *Tanrı, Ruh ve Dünya* (1815), *Divan-Batılı Doğu Divanı* (l819), *Hermann und Dorothca* (1796), *Werther* (1774), *Şiirler* (1815–1827), *Faust* (1806–1932). . .

İnsanlığı çok iyi bilen, dünyayı çok iyi tanıyan Goethe, Alman edebiyatının en büyük sanatçılarından biridir. O da Shackspeare gibi edebiyat devlerinden biridir. Onda klâsik sanat doruğa ulaşmıştır. Çağdaşlarının bütün iyi yanlarını Goethe'de bulmak mümkündür. Klopstock'un dil ustalığı, Lessing'in düşünce derinliği, Wieland'ın inceliği, Shiller'in dramatik gözü onda değerli bir bütün olup, çıkıvermiştir.

Faust'ta hayatın bütün bilgilerini öğrenebilmek için tek çareyi Mefistofeles'le anlaşmakta bulan bir bilgin anlatılmaktadır. Bulduklarıyla yetinmez; sonunda tek gerçeğin sevgi, yapması gereken şeyin de insanlara yardım etmek olduğunu anlar.

Eserdeki şiir gücü öylesine etkileyicidir ki. . . Mizah, hiciv, derinlik ve gizlilik, akıcılık, kuşku. . . İnsan ne ararsa bulur o satırlarda.

Goethe'nin düşünceleri, hayatı, aşkları da bu eserde yerini almıştır.

Batı Edebiyatının gelmiş geçmiş en büyük edibi olarak gösterilen Goethe, İslâm dinini yakından tanımaya çalışmıştır. Hatta bir keresinde "İnsanlık her şeyini Hazreti Muhammed'e borçludur." Deyince hem kendi çağdaşlarını hem de 20. Yüzyıl Avrupa'sını hayrete düşürmüştür. Goethe'nin İslâm dini ve İslâm Peygamberi Hazreti Muhammed ile ilgili şiir ve yazıları da bulunmaktadır. Şimdi okuyacağınız şiir O'nun İslâm Peygamberi Hazreti Muhammed için kaleme aldığı bir naattır. Bu naat şairin "Doğu-Batı Divanı" adlı kitabında yer almaktadır. Biz bu şiiri sizin dikkatlerinize Senail Özkan'ın çevirisi ile sunuyoruz:

Hz. MUHAMMED'İN NAĞMESİ

Kayalıklardan fışkıran,
Şu neşe pınarına bakın,
Bir yıldız çakışı sanki;
Bulutlar üzerinde
Yüce ruhlar beslemiş gençliğini,
Derûnunda koruluktaki kayalıkların
Taptaze gençliğiyle,
Sıyrılıp bulutlardan
Raks eder gibi iner mermer kayalara
Haykırır sevincini yine
Sinesinden asumana

Katmış da önüne rengârenk çakılları
Sürüklüyor dağ geçitlerinden aşağı,
Ve bir önder azmiyle
Götürüyor beraberinde,
Nice kardeş pınarları

Vadilerden aşağı
Çiçeklenir geçtiği yerler,
Ve çimenler
Soluğuyla yeşerir.
Lâkin eyleyemez onu,
Ne gölgeli vadiler,
Ne sevdalı bakışlarla yüze gülerek,
Dizlerine kapanan çiçekler;
Basıp ovayı tâ içlere kadar ilerler,
Sonra döne dolana akar gider.
Yoldaşı oluverir akarsular.
Ve şimdi gümüş parıltılar içinde

Girer ovaya,
Ve onunla parıldar ova,
Ve ovalardan gelen ırmaklardan
Ve dağlardan inen derelerden
Sevinçli bir ses yükselir: Kardeş!
Kardeş, kardeşlerini de al yanına,
O kadim Yaradana,
Kucağını açıp bizi bekleyen
O ebedî ummana kavuştur,
Ah! O kollar ki beyhude açılmış,
Bağrına basmak için hasret çekenleri;
Zira şu ıssız çölün
Haris kumları bizi yiyip bitirecek;
Güneşler yukardan kanımızı içecek;
Bir tümsek engel göle ulaşmamıza!
Kardeş!
Al ovalardan bütün kardeşleri,
Dağlardan bütün kardeşleri al
Eriştir hepsini yüce Yaradana!
Haydi, gelin hepiniz!
Nasıl da coşmakta şevkle;
Bir nesil ki taşıyor yücelere önderini!
Parlak zaferlerle ilerlerken,
Ülkelere ad verir,
Geçtiği yerlerde şehirler kurulur,
Durdurulamaz, muttasıl akar köpürerek

Öyle cömert bir fıtrat ki o,
Parlayan kuleler,
E görkemli mermer sarayları
Böylece ardında bırakır gider.

Sanki atlas; sedir ağacından gemileri,
Taşıyor devâsâ omuzlarında;
Ve bir uğultu ki rüzgârda,
Sırtında binlerce yelkenli,
Hep onun ihtişamına şahit.
Ve böylece bütün kardeşlerini,
Evlatlarını, hazinelerini, neşe saçan kalbiyle
Götürür bekleyen Yaradan'a.

Goethe'nin hiç şüphe yok ki en meşhur eserlerinden biri Faust'tur. *Nasıl anlattığı değil de, ne anlattığı önemli olan Faust, modern düşünceye tutulmuş bir ışıktır. Mutlak güzelliğin bizim ötemizde olduğunun, amacımızın da sonsuz, yaratıcı bir çalışmayla bağlanması gerektiğini ileri sürer Goethe.*

Bu dramın konusu Goethe tarafından bulunmuş değildir. Goethe 'den önce bir kaç defa değişik yazarlar tarafından kaleme alınmış Faust vardır. İngiliz şairi Marlov'un yazdığı Doktor Faust bunlardan biridir. Faust dramı, dünya edebiyatının düşünen eserlerindendir.

***Faust,** bir bakıma insanlığa Allah'ın mı, yoksa Şeytan'ın mı hâkim olduğunu, ya da olacağını düşünen dramdır: Felsefe, hukuk, tip, ilahiyat. . . Bunların hepsini okumuş, üstat doktor, tanınmış âlim **Faust,** bu bilgilerin hiç biriyle ışığa ve Allah'a ulaşamayınca yaradılıştaki sırları bulabilmek için sihir kitabına başvurur.*

Allah, Faust'un kendisini aramakta olduğunu bildiğinden, onu aydınlığa çıkaracaktır. Fakat şeytan, bu adamı azdırabileceğini söyleyerek, Allah'la bahse girer. Tanrı, bunu kabul edince, Faust'u kandırmaya koşar. Kendini tanıtır ve şöyle konuşurlar.

FAUST'TAN

FAUST-Söyle bakalım kimsin sen?

MEFİSTO-Işığı doğuran karanlığın bir kısmı. O mağrur ışık ki anası olan gecenin eski yerini ve bütün meydanı kaplamak için bugün onunla çarpışıyor. Fakat buna muvaffak olamıyor. Zira ne kadar gayret ederse etsin, cisimlere sıkıca yapışık kalıyor. Cisimlerden fışkırıyor, cisimleri güzelleştiriyor, bir cisim onu yolundan alıkoyuyor. Umarım ki böyle uzun müddet devam etmeyecektir, cisimlerle beraber nihayet bulacaktır.

FAUST-Şimdi senin asıl vazifelerini anlıyorum! Büyüğü mahvedemediğin için

küçüğe saldırıyorsun.

(...)

MEFİSTO-İşte böyle hoşuma gidiyorsun. Seninle anlaşacağımızı umuyorum. Seni kâbuslardan kurtarmak için buraya genç bir asilzade olarak geldim. Bu üzerimdeki kırmızı elbise ile manto, sırmalarla işlenmiş ipektendir. Şapkamın üstünde horoz tüyü, belimde sivri uçlu kılıç. . . Sana da kısaca tavsiye ederim. Hemen bu kılığa gir. Böylece bütün bağlardan kurtulmuş ve serbest olarak hayatın ne olduğunu anlamış olursun.

FAUST-Hangi kılığa girsem, yeryüzündeki dar hayatın acılarını duyacağım. Kendimi yalnız oyuna vermek için çok yaşlıyım, isteksiz olmak için de çok genç. . . Bu dünya bana ne verebilir ki?

MEFISTO-Hayatını bir akbaba gibi kemiren tasanla oynamaya bir nihayet ver. En fena bir arkadaşlık, arkadaşsızlıktan daha iyidir. Ben büyük bir şahsiyet değilim, fakat hayat yolunda yanım sıra yürümek istersen, hemen şu dakikadan itibaren senin olmayı memnuniyetle kabul ederim. Arkadaşın olurum ve eğer hoşuna giderse hizmetçin, uşağın olurum.

FAUST-Bunun karşılığı ne olacak?

MEFISTO-Bu âlemde senin hizmetine girmek istiyorum. Senin en küçük bir işaretine hemen ve durup dinlenmeden baş eğeceğim. Öbür âlemde tekrar buluştuğumuz zaman, sen de bana aynı şeyi yapacaksın.

FAUST-Zavallı şeytan, sen bana ne vermek istiyorsun? Bu insanın yüksek özleyişler içinde bulunan ruhu, senin benzerlerin tarafından hiç bir vakit anlaşılabilmiş midir? Bana, daha koparılmadan çürüyen meyveyi, her gün yeşeren ağaçları göster!

MEFÎSTO-Böyle bir dilek beni korkutmaz. Sana böyle hazineler arayıp bulmaya hazırım. Evet dostum, rahatça, iyi bir şey tatmaktan rahatla zevk alacağımız zaman da gelecek! . .

FAUST-Eğer zamanım olur da sükûnet bulmuş bir hâlde tembellik yatağına uzanırsam, o zaman benim son dakikam olsun! Eğer beni pohpohlayarak kendi kendimi beğenecek kadar aldatabilirsen ve eğer beni zevklerle avutabilirsen, son günüm olsun! İşte bahse girişiyorum!

MEFİSTO-Öyle olsun.

FAUST-Evet, öyle olsun. Eğer geçen âna, dur, o kadar güzelsin ki dersem! . . O zaman

beni zincirleyebilirsin! O zaman sevinçle yok olmaya razıyım. O zaman ölüm çanları çalınabilir. O zaman vazifen bitmiş olur. O zaman saat dursun, yelkovan düşsün! Vaktim tamam olsun!

Böylece anlaşırlar. *Faust*, bu mukaveleyi bir kâğıda kendi kanıyla yazarak, imzalar.

Faust, şeytanı yükseltmek için, şeytan da *Faust 'u* düşürmek için harekete geçerler. Şeytan, Faust'u gençleştirir. Önce, Margarete isimli masum bir kızı düşürürler. Margarete, bunu aşk zannederek, Faust'un sevgisiyle, önce annesinin, sonra çocuğunun ölümüne sebep olur. Hapse atılır. Faust vicdan azabı duyar. Avunmak için şeytan tarafından bir sihirbazlar eğlencesine götürülür. Hepsi de şeytana kul, köle olmuş bu sihirbazların eğlencesi, aslında yüksek mevkileri ve şöhretleri olduğu halde, içlerinde bayağılıklar yaşayan kof insanların eğlencesidir, hayatıdır. Faust burada da düşecekken, Margarete'in hayali onu kurtarır. Faust'un Margarete'e sevgisi, bir ilahî aşk derecesini bulur. Faust, onu kurtarmak için hapishaneye koşar. Fakat uğradığı felâketlerle çıldırmış olan Margarete, kendini Faust'a değil, sema meleklerine teslim eder. Günahları affedilir.

Faust, şeytanın kışkırtmasıyla saraya gider. İmparatorla konuşur. Kayzer'in para sıkıntısını gidermek için kâğıt para ve enflasyon yollarını gösterir. Yurda sahte bir refah gelir. İmparator, bunların sihirlerinden hoşlanır. Homeros'un klasik güzelliğe örnek olan iki mühim kahramanı, Helena ile Paris'i kendisine göstermelerini ister: Tanrılar devri Yunan dünyasına şeytan tesir edemediği için, bu iki hayal, Faust'un sihirleriyle davet edilir. Anlaşılır ki Helena, uğrunda cinayetler işlenecek kadar, dayanılmaz bir güzeldir. Paris de öyle. Böylelikle, Homeros'daki, tanrıların ve tanrıçaların da kapıldığı, cinayete sürükleyen heveslerin sırrı çözülmüş olur. Bu arada Faust ile Helena'nın hayali arasında büyük bir aşk başlar. Bu aşk, en büyük güzellik olan klasik güzellikle, Goethe'nin vurgun olduğu tabiat güzelliğinin ve Cermen ruhunun birleşmesinden doğar. Fakat güzellik ve saadet uzun sürmez. Helena, Faust'un elinde buluttan bir elbise bırakarak semaya geri döner.

Faust, imparatoru bir savaşa sürükler. Ona zafer kazandırır. Mükâfat olarak, denize mahkûm, boş ve çorak kıyıların kendisine verilmesini ister. Buraya, şeytanın yardımıyla dalgalara karşı koyacak setler yaptırır. Denizden büyük toprak kazanır. Cennet gibi bir ülke yaratarak oranın hükümdarı olur. Denizden çalınan ülkeye güvenmeyen iki ihtiyar, tabii bir tepe üzerindeki sakin evlerinde ve yanlarındaki kilisede temiz bir karı koca olarak son günlerini yaşamaktadırlar. Faust, bunların da kendi ülkesine ram olmalarını ister. Mefisto,

fırsattan faydalanarak, ihtiyarların evini yakar, ölümlerine sebep olur. Faust yeni cinayetinin vicdan azabını duyar. Yanan evin alevli dumanları, sarayın taraçasına kadar gelir. Dumanların içinden dört hayalet belirir.

BİRİNCİSİ-Benim adım yoksulluktur.

İKİNCİSİ-Benim adım da borçtur.

ÜÇÜNCÜSÜ-Benimki yeistir.

DÖRDÜNCÜ-Benimki de ihtiyaçtır.

ÜÇÜ BİRDEN-Kapı iyice kapalı, içeri giremeyiz, içeride bir zengin oturuyor, giremeyiz.

YOKSIJLLUK-O halde ben gölge oluyorum.

BORÇ-Ben de bir hiç oluyorum.

İHTİYAÇ-Kardeşlerim, siz buraya giremezsiniz ve girmemelisiniz. Yeis, anahtar deliğinden bile süzülür, geçer.

FAUST-*(Ürkerek, 0rada* bir kimse mi var?

YEİS- (Bir iskemle arkasından görünür) Bu sorunun cevabı, evettir.

FAUST-Kimsin sen?

YEİS-Ben artık buradayım.

FAUST-Çekil buradan!

YEİS-Burada, tam yerimdeyim.

FAUST-Ben, durmadan, dinlenmeden dünyayı dolaştım. Her istediğime ulaşırken yakaladım. İstedim, elde ettim, tekrar istedim. Şimdi uslu ve ölçülüyüm. Dünyanın hududunu tanıyorum. Ondan ötesi bizim gözümüze kapalıdır. Aklı başında adam için bu âlem dilsiz değildir. Ebediyette dolaşmaya ne ihtiyacı var? O, yaşadığı müddetçe böyle yürüsün, hayaletler etrafını sarmasın. Daima kötümser olan o, saadet ve felâketi ile yürüyüşte bulsun.

YEİS-Ben bir kimseyi bir kere ele geçirdim mi, bütün dünya onun için hiç olur. Üzerine ebedî karanlıklar çöker. Güneş, ne doğar, ne batar. O görünüşte mükemmeldir. Fakat içini karanlıklar kaplamıştır. Hazinelerinden nasıl istifade edeceğini bilemez, saadet ve felâket de ona azap verir. Bolluk içinde açtır. Zevk olsun, keder olsun, onu ertesi güne bırakır, yalnız istikbale önem verir ve böylece hiç bir vakit maksadına erişemez.

FAUST-Yeter! Beni böylelikle elde edemezsin. Bu münasebetsizlikleri dinlemek istemiyorum. Çekil karşımdan! Bu kötü gevezelikler en aklı başında olanı bile baştan çıkarır.

Biliyorum ki, şeytanlardan kurtulmak güçtür. Yeis, senin nüfuz edici büyük kudretini hiç bir zaman tanımayacağım!

YEIS-Lânet ederek senden yüz çevirdiğim şu anda onu tanı! İnsanlar bütün hayatlarında kördürler, sende sonunda öyle ol, Faust!

Faust'u üfler ve kaçar. Faust kör olur. Böylece ihtiyarlığında Yeis yüzünden dünyayı görmez olan Faust için, dışarıda bir mezar hazırlanır. Şeytan, ölülerin ruhları ve hayaletleri demek olan Lemurlar'ı kandırmış, onlara ne yaptıklarını hissettirmeden Faust için bir mezar kazdırmaktadır. Faust, az sonra, geçen zamana, " Dur! O kadar güzelsin ki!" Diyecek ve şeytan, bunu zaferi sanarak, Faust'un ruhunu almak isteyecektir.

Faust, elleriyle yoklayarak ve gözlerini ovuşturarak bu sahnede görünür:

FAUST-Kazma kürek sesi ne kadar hoşuma gidiyor. Bunlar benim emrime koşan; toprağı kendi kendisiyle barıştıran, dalgalara hudut çizen işçiler olmalı. Kâhya. . .

MEFİSTO-Buradayım.

FAUST-Mümkün olduğu kadar çok, sürülerle işçi bul! Onları iyilikle veya zorla gayrete getir, para ver, sıkıştır; kazılmakta olan hendeğin ne kadar ilerlediğini her gün haber almak istiyorum.

MEFİSTO-Bana haber verildiğine göre, kazılmakta olan bir hendek değil, bir çukurdur.

FAUST-Dağın eteğinde bir bataklık uzanıyor. Kazandığımız bu ülkeyi berbat ediyor. Şu pis bataklığı kurutmak son ve en büyük muvaffakiyetimiz olacak. Milyonlarca insana, hür ve faal yaşayacakları sahaları açıyorum. Yemyeşil ve bereketli kırlar, insanlar ve sürüler bu yeni doğan toprağın üstünde rahatça barınacak. Ondan sonra cesur ve çalışkan bir halkın emeğiyle vücuda gelen şu tepe boyunca yerleşecekler. İçeride cennet gibi bir şehir, dışarıda varsın, dalgalar kudursun, kenarlara saldırsın. İçeriye şiddetle hücum etmek için şeddi kemirdikleri zaman, şehir halkı bir hamlede, açılan gedikleri kapar.

Evet, kendimi tamamıyla bu düşünceye verdim. Akl-ı selîmin en son hükmü şudur: Hayata ve hürriyete o kimse müstahaktır ki, her gün onları fethetmek mecburiyetinde kalır ve böylece tehlikelerle sarılmış olduğu halde, burada çocukluğun, gençliğin ve ihtiyarlığın en feyizli yıllarını geçirir. Böyle bir karınca kalabalığı görmek, hür bir toprakta hür bir halk arasında bulunmak istiyorum. O zaman, geçen âna: " Dur! O kadar güzelsin ki! "diyebilirim. Yeryüzünde geçirdiğim günlerin izi kaybolmaz. Böyle büyük bir saadetin kablel-vuku hissi

içinde, şimdi o en yüksek ânın zevkini tadıyorum.

Faust düşer. Hayaletler onu yakalayarak mezara koyarlar. Sessizlik. . . Mefisto, Faust'un üzerine eğilir ve hepsi sessiz dururlar.

MEFİSTO-Hiç bir zevk onu doyurmuyor. Hiç bir saadet ona yetmiyor. Böylece hiç durmadan, daima değişen şekiller peşinden koşuyor. Şimdi de zavallı adam, boş ve en kötü saniyeyi durdurmak istiyor. Saat durdu.

HAYALETLER KOROSU-Durdu! Gece yarısı gibi sessiz. . . Yelkovan düştü.

MEFİSTO-Düştü! Her şey tamam oldu.

METÎN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Sözlük: *Kâbus:* Acı, sıkıntı, korku veren; *manto:* Kadın paltosu; *sükûnet:* Durgunluk, dinginlik, hareketsizlik; *akl-ı selîm:* Etraflı ve sağlıklı düşünce; *kablel-vuku:* Olmadan önce hissetmek.

Sorular:

1. Goethe, bir Hıristiyan olmasına rağmen niçin İslâm Peygamberi Hazreti Muhammed (S.A.V.) için bir naat yazmıştır?

2. Goethe'nin yazmış olduğu na't ile Fuzulî'nin yazmış olduğu na'tta da "su" ön plana çıkmaktadır. Bunun sebebini açıklayabilir misiniz?

3.Makedonya Türk edebiyatında da na'tlar var mı?

4.Faust'taki kahramanların gerçek hayatla ilgisi nedir? Bu tiplerin gerçek hayattaki karşılıkları kimler veya nelerdir?

5.Periler, melekler ve şeytan gibi kahramanları canlandıran tiyatro edebiyatına ne ad verilir?

6.Sizce Tanrı, Faust'u niçin affetmiştir?

7.Sizce Şeytan, Faust'u azdırmayı başarabildi mi?

8.Eserin dili ve anlatım tekniği üzerinde neler söylemek istersiniz?

9.Faust'un felâketine sebep olduğu genç kıza karşı duyduğu aşkı adlandırmak isteseniz nasıl adlandırırdınız? Bu aşkı Fuzulî'nin Leyla ile Mecnun mesnevisindeki aşkla karşılaştırınız.

II. BÖLÜM

TÜRK DİLİ

Türk Dili o kadar mükemmel, kaideleri o kadar kıyâsîdir ki,
bu dili sanki lisaniyat âlimleri vücûda getirmiştir.

Max MÜLLER

DİL VE DİL TARİHİ

Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş millî ve sosyal bir müessesedir/ kurumdur.

"Dil"i tarif edenler, genellikle bu tarif etrafında anlaşmış gözüküyorlar. Bu tariften hareket ettiğimizde "dil"in özelliklerini maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1.Tabii bir vasıta

2.Gizli antlaşmalar sistemi

3.Millî ve sosyal/içtimaî müessese/kurum

4.Calı bir varlık

Her kavmin/milletin ayrı bir gizli antlaşmalar sistemi olduğuna göre yeryüzündeki kavim sayısı kadar da dil var demektir. Meselâ, Türklerin "taş" dediklerine Araplar "hacer", Farslar "seng", Almanlar "Shtayn", İngilizler "Ston" demektedir. Her kavmin dili kendi kavim ismi ile adlandırılır. Türk-Türkçe, Makedon-Makedonca, Arnavut-Arnavutca, ... gibi.

Yeryüzündeki diller bugün birbirlerinden ayrı ve müstakil bir durumda bulunmakla beraber aralarında gurup gurup bir takım yakınlıklar vardır. Diler arasında mevcut olan bu yakınlıklar bazan ancak dilcilerin anlayabileceği şekilde kapalı, bazan da dilci olmayanların bile görebileceği derecede açıktır. Yeryüzündeki diller arasında mevcut bulunan yakınlık ve benzerlikler iki nokta etrafında toplanır:

1.Menşe,

2.Yapı (Ergin, 1985, s. 3–6)

Dillerin doğuşu ile ilgili farklı görüşler vardır: Fransız filozofu Kean Kack Rousseau bu konuda şunları düşünüyor: "... Gittikçe çoğalan güçlüklerden ürktüğüm ve dillerin kendiliğinden doğup, sırf beşerî araçlarla kurulmuş olmasının imkânsızlığına inandığım için toplum mu dili yaratmıştır, dil mi toplumun kurulmasına yol açmıştır konularının tartışmasını isteyene bırakıyorum."

Bu tespitlerden hareketle dillerin doğuşu ile ilgili iki görüş/nazariye olduğunu düşünebiliriz:

1.İlk insanı aynı zamanda ilk peygamber de kabul edip, üç önemli kutsal kitaptan (Kur'an-ı Kerim, İncil, Tevrat) hareketle ilk insanla ilk dilin de yeryüzünde konuşulmaya başladığına inananlar.

2.Dilerin tabiatı taklit etmek suretiyle zaman içinde oluştuğuna inananlar.

BAŞLICA DİL GRUPLARI VE TÜRKÇE'NİN DÜNYA DİLLERİ ARASINDAKİ YERİ

Dil üzerinde ilmî araştırmalar, XIX. yüzyılda hızlanır. Dillerin yapıları **ve** ne şekilde türedikleri üzerinde çalışan bilginler, diller arasında yakınlıklar, benzerlikler bulunduğunu fark edince dillerin kökenlerine inmeye ve yapılarını keşfetmeye başladılar. Yeryüzünde dil ailelerinin ve dil gruplarının varlığı ispatlandı.

Yeryüzündeki dil aileleri menşe (köken) bakımından aynı kaynaktan türeyen akraba dillerdir. Çoğunlukla yayılma alanları açısından birbirine yakın bölgelerde kullanılırlar.

Yeryüzündeki başlıca dil aileleri şunlardır:

Dil Aileleri

1.Hint-Avrupa Dilleri

a.Hint Kolu (Asya Kolu): Hintçe, Farsça, Urduca ve tarihi dillerden Sanskritçe, Avestçe bu kola dahildir.

b.Avrupa Kolu: **Germen dilleri, (Almanca, Felemenkçe, İngiliz ve İskandinav dilleri) Romen dilleri ki bunların kaynaklan Latincedir (Fransızca, İspanyolca, Portekizce, İtalyanca, Rumence) Slav dilleri (Rusça, Bulgarca, Sırpça, Makedonca, Lehçe) ve** Yunanca, Arnavutça, Keltçe, Litvanca gibi diller Hint-Avrupa Dilleri ailesinin Avrupa kolunu oluştururlar.

2.Sami Dilleri Ailesi

Bu aileye Arapça, İbranice ve Akadca girer.

3.Bantu Dilleri Ailesi

Afrika'nın en büyük dil ailesidir ve orta ve güney Afrika'da yaşayan kavimlerin dillerini içine alır.

4.Çin-Tibet Dilleri Ailesi

Asya'nın bu büyük dil ailesine Çin ve Tibet'te kullanılan diller girer. (Çin'de

kullanılan Kazak Türkçesi ve Uygur Türkçesi tabii ki birer Türk şivesidir.)

5.Ural-Allay Dilleri Ailesi

Dil Grupları

Yapı bakımından yeryüzündeki diller üç gruba ayrılır.

1.Tek heceli diller

2.Eklemeli diller

3.Çekimli diller

Tek Heceli Diller

Tek heceli dillerde her hece bir kelimeyi karşılar. Kelimelerin çekimli halleri bulunmaz. Cümle çekimsiz ve tek heceli kelimeler sırasından oluşur Cümlenin anlatmak istediği mana kelimelerin sırasından anlaşılır. Diğer dillerde kelimelerin çekimle veya ekle ifade edilen halleri ya hiç ifade edilmez, ya da ayrı bir kelime ile ifade edilir. Birçok kavramı karşılamak için zengin kelime grupları vardır. Ç,n-Tibet dilleri tek heceli dillerdir.

Eklemeli Diller

Eklemeli dillerde tek ya da daha fazla heceli kelime köklerine ekler getirilerek yeni kelime yapılır veya kelimeler çekimlenir. Ekleme sırasında kökler değişemez. " sev-im-siz-le-ş-tir-mek" kelimesinde olduğu gibi. . . Eklemeli diller de ön ekli ve son ekli olarak ayırabilirler. Türkçe, Macarca, Japonca eklemeli dillerdendir.

Çekimli Diller

Çekimli dillerde de tek ve çok heceli kökler ve ekler vardır. Ancak kelime türetilirken değişikliğe uğrar. Bazen kök tanınmayacak şekilde değişir. Yeni kelimenin kökle hiç ilgisi kalmaz. Hin-Avrupa dilleri böyledir. Meselâ İngilizcede *gitmek* fiili çekimlenirken *go-went-gone* olur; *went*'in *go* ile benzerliği kalmaz. Ancak şimdiki zaman çekiminde de *-ing* eki ile *going* şeklinde çekimlenir.

Bazı dillerde ise kök ile türetilen kelimeler arasındaki bağ korunur. Türetme belli kurallara bağlıdır. Sami dillerinden Arapça bu guruba girer. Meselâ Arapça'da yazmak kelimesinin kökü **"** k t b" harflerinden oluşur, kitab, küttib, (kitaplar) kâtîb, mektub, kitabe gibi türevlerde *(k t b)* aslî harfleri korunmuştur.

TÜRK YAZI DİLİNİN TARİHÎ GELİŞİMİ

Türkçe yeryüzündeki diller arasında Ural-Altay dilleri grubuna girer. Bu grupta Hint-Avrupa dilleri ailesinde görüldüğü gibi belirgin bir yakınlık yoktur. Ural-Altay dilleri arasındaki benzerlik köken birliğinden ziyade yapı birliği şeklinde kendisini gösterir. Ural-Altay dillerinin de aynı kökten çıkmış olmaları çok kuvvetli fakat yeterince araştırılmadığından kesinlik kazanmamış bir ihtimaldir. Ural-Altay dilerinin tamamı eklemeli dillerdir ve ünlü uyumuna sahiptirler. Hint-Avrupa dillerinden etkilenenler dışında cümle yapıları aşağı yukarı aynıdır.

Ural-Altay dilleri iki ana kola ayrılırlar:

1.Ural Kolu:

Ural kolu Avrupa kolu olarak da tanımlanabilir. Fin-Ugor ve Samoyed dilleri olmak üzere ikiye ayrılır. Fin-Ugor kolunda Fince, Ugorca, Estce, Macarca ve Permce bulunmaktadır.

Samoyed kolunda ise muhtelif kolları ile Samoyedce yer alır.

2.Altay Kolu

Altay kolundaki dilleri ise Türkçe, Moğolca, Mançuca, Tunguzça, Korece ve Japonca olarak sıralayabiliriz.

Bu bilgilere dayanarak Türkçe'nin dünya dilleri arasındaki yerini şu tek cümle ile açıklayabiliriz. **Türkçe köken bakımından yeryüzündeki dillerden Ural-Altay**

dillerinin Altay koluna bağlı; yapı bakımından sondan eklemeli bir dildir. Türkçe'ye en yakın dil köken bakımından Moğolca, yapı bakımından ise Macarca'dır.

ALTAY DİLLERİ ARASINDAKİ ORTAK ÖZELLİKLER

Fin Moğolisti, Türkoloğu ve Altayisti olan dil bilimci Ramsted Ural-Altay dillerini inceleyerek Altay dilleri arasında bazı ortak noktalar tesbit etmiştir. Altay Dilleri Teorisi olarak da bilinen bu ortak noktalar şunlardır:

a-Tamamında ünlü uyumu vardır.

b-Çekim eklerle yapılır.

c-Kelimclerde erkeklik-dişilik yani cinsiyet ayrımı bulunmaz.

ç-Sıfatlar isimlerden önce gelir.

d-Sayı sözlerinden sonra çoğul eki bulunmaz.

e-Tamamında soru eki bulunur.

KONUŞMA DİLİ VE YAZI DİLİ

Bir dilin kullanılan iki cephesi vardır. Bir günlük ihtiyaçlarımızı karşılamak maksadıyla, yoğun bir dikkat sarfetmeden kullandığımız konuşma dilidir. Diğeri ise kalıcı olduğu için daha büyük bir itina gösterdiğimiz **yazı dilidir.**

Konuşma dili dilin tarihi gelişimi ve gösterdikleri farklılıklar dikkate alınarak **lehçe, şive, ağız** olmak üzere üç gruba ayrılır:

Lehçe: Bir dilin tarihi bilinmeyen zamanlarda ayrılmış, ses, şekil, kelime farklılıkları gösteren kollarıdır. Çuvaşça ve Yakutça Türkçe'nin lehçeleridir.

Şive: Bir dilin bilinen tarihi devirlerde kendisinden ayrılmış olan, ses ve şekil farklılıkları gösteren kollarıdır. Kırgız Şivesi, Kazak Şivesi, Özbek Şivesi, Karaim Şivesi, Uygur Şivesi, Tatar Şivesi, Gagavuz Şivesi, Balkan Türk Şiveleri Türkçe'nin şivelerinden bazılarıdır. Aşağıda Özbek Türkçesi'nin önemli şairlerinden Aybek'in 1924'de yazdığı Erkin Kuş(Özgür Kuş) şiiri Türkiye Türkçesi'ndeki karşılığıyla verilmiştir:

Erkin Kuş	**Özgür Kuş**
Melek kebi gözel bir kuş,	**Melek gibi güzel bir kuş,**

Tal şâhıga kelib kondı.	**Dal ucuna gelip kondu.**
Dedim: “ Kuşça, yanımga düş,	**Dedim:‘k Kuşçuk, yanıma gel,**
Yaş könlimge elem toldı.	**Genç gönlüme elem doldu.**
Biraz küle, şer’in söyle,	**Biraz öt, şiirini söyle.**
Mahzun rûlıum kanat kaksın!	**Mahzun ruhum kanatlansın!**
Sırlı gözel nağmelerin,	**Sırlı güzel nağmelerin**
Emelimnin şem’in yaksın.	**Emelimin mumun yaksın.**

Ağız: Bir şive içinde mevcut olan ve söyleyiş farklılıklarına dayanan küçük kollara **ağız** denir. Ağızdaki küçük farklılıklar yazı diline kesinlikle aksettirilmemelidir. Meselâ Makedonya’da Ohri Ağzı, Gostivar Ağzı, Üsküp Ağzı gibi muhtelif konuşma farklılıkları içeren ağızlar bulunmaktadır.

Yazı dili, edebi eserlerde, kitaplarda kısaca dili kalıcı kılmak için yazıda kullandığımız dildir. Köklü bir tarihe sahip olan; kültür, medeniyet ve edebiyatı olan milletler daha erken dönemlerde bir yazı dili oluşturmuşlardır. Yazı dili bir milletin kültür ve edebiyatını yarınlara taşıdığı için edebi dil olarak da adlandırılabilir. Bir dilin çeşitli şive ve ağızları olabilir ancak yazı dili tek olmalıdır. Bu yüzden de yazı dilinin derinlemesine, zaman içerisinde ve genişlemesine mekân içerisinde uzandığı saha çok geniştir.

Yazı dili konuşma dili ile sınırlı kalmaz ve lehçe ve şiveler de dahil bütün bir dil sahasının kaynakları ile beslenir, zenginleşir. Hattâ ihtiyaç oldukça başka dillerden kelimeler alır. Bu sebeplen yazı dilini iyi bilen ve kullanabilen şahısların dış dünyayı algılama, anlama ve kendilerini anlatabilme kaabi 1 iyetleri çok daha mükemmeldir. Yazı dilini en iyi bilen ve kullanabilen insanlar o milletin de önde gelenleri, aydınlarıdır. Türk yazı dili bir milyon ikiyiiz bini bulan dünyanın en geniş ifade kaabiliyetine sahip dillerinden birisidir.

Yazı dili ile konuşma dili arasında bazı farklılıklar olabilir. Bu farklılıklar dillere göre değişir. İstanbul Türkçesi’ni temel alan Türk Yazı Dili’ndc bu farklılıklar en az düzeydedir. İstanbul Tiirkçesi yazı dili vasıtasıyla aynı zamanda bir konuşma dili haline gelmiştir.

Konuşma dili içten geldiği gibi tekellüm edilen kurallara her zaman çok bağlı kalınmayan ve nisbetcn tabîî bir dildir. Yazı dili ise kalıcıdır ve daha büyük bir dikkatle kullanılır. Dilin bütün kâideleri göz önünde bulundurulur. Meramı tam anlatabilmk için kelimeler titizlikle seçilir, cümleler özenle kurulur. Yanlış anlaşılmaya, karışıklığa zemin

hazırlamamak için inceden inceye düşünülür, düzenlenir sonra insanlara sunulur yazı dili. Çünkü o kalıcıdır. Bu yüzden de dillerin tarihi gelişmesi incelenirken yazı dili esas alınır. Yazı dili bir dilin aynasıdır.

Türk yazı dilinin tarihi, Türkler'in Orta Asya'ya dağıldıkları nokta olan Mezapotamya bölgesine kadar inildiğinde 5000 yıllık köklü bir geçmişe dayanır. Türk Dil Kurumunun II. Kurultayında 1930'lu yılların başında Ahmet Cevat Emre, Atatürk'ün de huzurunda Türk Dilinin Sümer Dili ile ilgisini anlatan bir bildiri sunmuştur. **Osman Nedim Tuna,** Sümer ve Türk Dilleri'nin Tarihi İlgisi ile *Türk Dili'nin Yaşı Meselesi* **adlı eserinde ise 1980'li yılların başında bu konuyu ele alır. Sümerce ile Türkçe'de "di- > de-, men>ben,, sag >sağ (lam), uş>**iş, zağ>sağ(yön), gişik>eşik, kapkagak>kapkacak " pek çok ortak kelime ve kural vardır. Siimerce ile Türkçe ile akraba olan Macarca arasında da pek çok bağ bulunmuştur.

Ancak Türk Yazı Dili hakkında Orta-Asya'ya dayalı araştırmalar daha yoğundur. Elimizdeki en ayrıntılı incelenmiş metinler de Ohun Abideleri'dir. Fakat bu eserlerdeki dilin mükemmelliği ve işlekliği Türkçe'nin çok daha eskilere dayanan bir geçmişinin bulunduğunu doğrulamaktadır.

Ortaya konan yazılı eserlerden yola çıkılarak ve dilin yapısındaki gelişme ve değişmelere dayanarak dillerin tarihi değişik devrelere ayrılır. Bu devirler arasında kopukluklar değil fakat bazı harklılıklar vardır.

Türk yazı dilinin tarihi gelişimi pek çok şekilde tasnif edilmiştir. Bunlardan Laszlo RASONYİ ve Ali KARAMANLIOĞLU'nun sınıflandırmaları aşağıda verilmiştir:

Büyük Macar Türkoloğu Laszo RASONYİ;

1.Ana Türkçe Çağı

2.Eski Türkçe Çağı

3.Orta Türkçe Çağı

4.Yeni Yürkçe Çağı olmak üzere Türk Yazı Dili'ni dört devre olarak sınıflandır.

Ali KARAMANLI OĞLU;

1.Altay Çağı(Ana Altayca)

2.Proto Türkçe Çağı(En Eski Türkçe)

3.İlk Türkçe Çağı

4.Eski Türkçe Çağı(Kök-Tiirkçe, Uygurca, Karahanlıca)

5.Orta Türkçe Çağı

a.Kuzey-Doğu Tiirkçesi

b.Batı Tiirkçesi

6.Yeni Türkçe Çağı

7.Modern Türkçe Çağı olarak sınıflandırır.

Altay Çağı (Ana Altayca)

Türkçe'nin Ana Altay dilleri ile bir birlik teşkil ettiği devredir. Türkçe bu devirde Altay dil ailesine dahil olan Moğol, Mançu, Tunguz, Kore, Japon dillerinden henüz ayrılmamıştır. Bu devir Türkçe için ve diğer akraba olduğu diller için karanlık bir devirdir.

Proto Türkçe (En Eski Türkçe Çağı)

Türkçe'nin Ana Altayca'dan ayrılıp yeni bir dil olma yolunda ilerlediği bir devirdir.

İlk Türkçe Çağı

Türkçe'nin henüz şive ve lehçelere ayrılmadığı devirdir. Bu devreye ait yabancı kaynaklarda ve hükümdar isimlerine rastlanmaktadır. Bu devrelere ait yazılı eserlerin bulunduğu kesin olmakla birlikte tam mânâsıyla araştırılıp gün yüzüne çıkartılmış eserler mevcut değildir.

Eski Türk Çağı (Kök Türkçe, Uygurca, Karahaılıca)

Ttirkçenin bilinen ilk yazılı belgeleri bu devre aittir. XII. -XIII. asra kadar olan bu devrede Türkçe tek bir yazı dili durumundadır. 700'lü yılların başlarında yazılan Orhun Abideleri bu devrenin en önemli eserleridir. Bu eserlerde çok işlek, hitâbet kâbiliyeti mükemmel bir edebî dil olarak Ttirkçenin karşımıza çıkmış olması daha önceleri de yazılı eserlerin meydana getirildiğinin bir delilidir. Şu halde takriben milatla başlayan Eski Türkçe XII. XIII. yüzyıllara kadar devam etmiştir. Bu yazı dili Orhun Abideleri, Uygur ve Karahanlı metinleri gibi önemli eserleri günümüze bırakmıştır. Bugiinki Türk şivelerine kaynaklık etmiştir. Milattan önceki devirlerde ise Çuvaş ve Yakut lehçeleri, Moğolca ve daha eskilerde diğer Altay dilleriyle birleşir.

Orhun Abidelerinden birisi olan Kültiğin Yazıtı'ndan parçalar

1.Türk kara kamag budun ança itmiş: “İllig budun ertim, ilim amatı kanı? Kimke ilig kazganur men? Tir ermiş” Kağanlıg budun ertim, kaganım kanı? Ne kaganka işig küçüg birür mentir ermiş. Ança tip Tabgaç kağanka yağı bolmuş.

2.Türk Oğuz beyleri, budun, eşiding! Öze tengri basmasar, asra yir telinmeser, Türk budın, ilingin törüngtin kim artadı?

Günümüz Türkçesi ile:

1.Türk halkı, milleti öylece demiş: “ İlli(vatanlı) millet idim, ilim şimdi hani? Kime il kazanacağım ben demiş. “Kağanlı (Hakanlı) millet idim kağanım hani? Hangi kağana işi gücü vereceğim der imiş. Öylece deyip Tabgaç (Çin) kağanına düşman olmuş.

2.Türk Oğuz beyleri, boyu (milleti), işitin! Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, (kıyamet kopmasa) Türk boyunun, ilini, töresini kim bozabilir? . . .

Uygur Harfleri ile Yazdmış Oğuz Kağan Destanından:

(Oğuz) Bu kıyandkatnı (gergedanı) avlamak tiledi.

Kimlerden bir kün avga çıktı.

Çıda birle yay, ok birle, takı kılıç birle, kalkan birle atladı

Kıyandkat kelip başı birle, Oğuz kalkanın urdı

Oğuz çıda birle kıyandkatnıng başın urdı.

Anı öldirdi, kılıç birle başını kesdi, aldı, kitti.

Günümüz Türkçesi ile:

Oğuz bu gergedanı avlamak diledi.

Günlerden bir gün ava çıktı.

Mızrak ile, yay, ok ile, dahi kılıç ile, kalkan ile atladı.

Gergedan gelip başı ile Oğuz’un kalkanına vurdu.

Oğuz mızrak ile gergedanın başına vurdu.

Onu öldürdü, kılıç ile başını kesti, aldı, gitti.

Karahanlı Dönemi Eserlerinden Olan Kutadgu Bilig’den:

Kişig til ağırlar bulur kut kişi

Kişiği til ucuzlar barır er başı

Til arslan lurur kör eşikte yatur
Aya evlig sak başıngı yiyiir
(• • •)
Sözüngni küdezgil başıng barmasun
Tilingni küdezgil tişing sınmasını
(...)
Esenlik tilcse scning bu öziing
Tilingden çıkarma yararsız sözüng

Günümüz Türkçesi ile:

Kişiyi dil ağırlar, bulut kut (saadet) kişi
Kişiyi dil ucuzlatır varır (gider)er başı

Dil arslandır, gör, eşikte yatar
Ey evli(ev sahibi)er sakın başını yer

Sözünü gözet başın varmasın (gitmesin)
Tilini gözet, dişin kırılmasın

Esenlik dilese senin bu öziin(kendin)
Tilinden çıkarma yararsız sözünü

Orta Türkçe Çağı

XI. ve XIII. yüzyıllarda Eski Türkçe devresi sona ererken Türkçe'nin yapısında da büyük değişmeler ve gelişmeler görülmeğe başlanır. Türkçe'nin gramatikal yapısının ilk devresi olan Eski Türkçe'den Türkçe'nin gramatikal yapısının ikinci devresine geçilir.

Bu arada Tiirkler doğudan batıya doğru uzanırken kuzey ve batıya yayılıp yeni

yurtlara yerleştiler. Bu yurtlarda yeni yeni kültür merkezleri ortaya çıktı. Kıpçak, Çağatay ve Anadolu sahalarına ait XII. -XIII. Yüzyıl sonrası yazılmış olan metinler **Türk yazı Dili'nin** Orta Türkçe devresine ait eserlerdir. Orta Türkçe zamanla **Kuzey-Doğu Türkçesi** ve **Batı Türkçesi** olmak iizerc ikiye ayrılır.

Kuzey-Doğu Türkçesini de iki başlık altında inceleyebiliriz:

Kuzey Türkçesi: XV. asırdan günümüze doğru uzanan Kuzey Türklerinin kullandıkları yazı dilidir. Bu yazı dili Kıpçak şivesine dayanır. Kıpçak Türkçesine bazen Tatarca da denir. XI. yüzyılın başlarında önlerindeki Oğuzlar'ı ileri iten Kıpçaklar Orta Asya, İdil-Yayık, Don, Aşağı Dneper ve Tuna havzasında görülürler. XIII. yüzyıldan sonra İdil (Volga) Bulgarları ve diğer Türk boyları ile karışarak bugünki Kazan Tatarları'nın etnik temelini oluşturmuşlardır. Karadeniz'in kuzey bölgeleri, Balkanlar ve Doğu Avrupa başta olmak üzere çok geniş bir alana yerleşmişlerdir. Hatta Mısır ve civar memleketlerde kurulan Memllik hâkimiyetinin esas unsuru yine Kıpçaklar'a dayanır. Bugün de Arapça konuşmakla birlikte bu Kıpçaklar Türk olduklarını unutmamışlardır.

Kıpçak(Kuman) Edebiyatının en önemli eseri 1303'de Latin ve Gotik harflerle ve Kıpçak Türkçesi ile yazılmış olan **Codex Cumanicus (Kodeks Kumanikus)tur.** Eser büyük ihtimalle Kıpçak (Kuman)lar arasında Hristiyanlığı yaymak için yazılmıştır. Hristiyanlaşan Kıpçak(Kuman)lar Balkanlar, Macaristan ve Doğu Avrupa'da daha önce Bogoris Han zamanında Slavcayı resmî dil olarak kabûl eden Hristiyan Avar ve Onogur (Bulgar)Türkleri arasında sür'atle erimişlerdir. Ve Codex Cumanicus'tan sonra pek çok Türkçe eser verememişlerdir. Kıpçak Türkçesini günümüzde Kazan Tatarcası temsil eder.

Yüzyılda Mısır'da gelişen Memlûk sahası Türk Edebiytına ait Seyf-i Sarâyî'nin Kıpçak Türkçesi ile yazılmış bir şiirini ve günümüz Türkçesi ile karşılığını okuyacaksınız:

GAZEL

Kurup kaşı yasın kara közlerin
Atar kirpiik okın mana közlerin

Bir ok birle Rüstemni attan yıkar

Nece atsa kılmaz hata közlerin

(...)

Alır sabır candan, köntilden karar

Kime baksa bir kez kıya közlerin

Könüllerni bağlayıp kara zülfıne

Usanmas mı canlar ala közlerin

Günümüz Türkçesi ile:

Kurup kaşının yayını kara gözlerin

Atar kirpik okunu bana gözlerin

Bir ok ile Rüstemi attan yıkar

Ne kadar atsa hata kılmaz (şaşmaz) gözlerin

Candan sabrı, gönülden kararı alır

Kime baksa bir kez süzgün gözlerin

Gönülleri bağlayıp kara saçına

Usanmaz mı canlar alır gözlerin

Kuman (Kıpçak) Türkçesi

Codex Cumanicus, Kuzey Kıpçak Türkçesinin en önemli eseridir. 13. yüzyıl sonlarıyla 14. yüzyılın ilk yarısında Karadeniz'in kuzeyinde yazılmış olan bu eşsiz eser, hem kültür hem de dil tarihimiz bakımından paha biçilemez değerdedir. Latince olan Codex Cumanicus adı "Kuman Kitabı" anlamına gelmektedir. Eserin eldeki tek nüshası, İtalya'da Venedik Saint Marcus Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir.

Codex Cumanicus, birbirinden tamamen farklı iki defterden oluşmaktadır. Bu ad birinci deftere, yani İtalyanca Codex'e aittir. Konu benzerliği dolayısıtla Almanca Codex denilen diğer eser de buna eklendiği ve birlikte ciltlendiği için her ikisi birden Codex Cumanicus olarak anılmıştır.

Türkçenin bu şaheseri 1880 yılında Ceza Kuun tarafından yapılan neşirden/yayından sonra ilk defa bir bütün olarak yayımlanıyor (Argunşah, 2015)

Kuman-Kıpçak Bilmecesi

Uzun ağaç başında
Ulu bitiv bitirdim
Kensen oğlum kelgey dep
Kensen turup sahladım

Cevap: Ol karmak bilen balıkdır

Günümüz Türkçesiyle
Uzun ağaç başında
Büyük yazı yazdım
Kendi oğlum gelecek deyip
Kendim oturup sakladım

Cevap: O, olta ilek balıktı

Doğu Türkçesi: XV. yüzyıldan günümüze doğru Türk yurtlarının doğusunda yani Orta Asya Türkleri trafından kullanılan yazı dilidir. Çağatayca diye de adlandırılır. Altın Orda Hanı Özbek Han 1341'de müslüman olduktan sonra, devrinde bozkırları, Sirderya ve İrtiş boylarını dolduran Türk ve Moğol boyları büyük bir hızla ve seve seve İslâmiyet'i kabul ettiler. İşte bu devirde Harezm ve Altın-Orda şehirleri arasında süratle klasik verimler ortaya konmaya başlandı. Ve bu eserler Çağatay Türkçesi'nin temelini oluşturdular. Bugünki Özbek Türkçesi'nin, Çin'de yaşayan Tiirklerin kullandığı Uygur Türkçesi'nin temeli Orta Türkçe devrinde teşekkül eden bu Çağatay Türkçesi'ne dayanır.

Cengiz Han'ın torunlarından Nasreddin Tok Boğa Türkler'in dinî konularda iyi eğitilmesi ve İslâmın yayılması amacıyla etrafındaki şair ve yazarları eser vermek için görevlendirir. Bunlardan birisi de Nasreddin Babguzî'dir ve Kısasu'l Enbiya (Peygamberler

Tarihi) adlı bir eser yazar. İşte Doğu Tiirkçesi (Çağatayca) ile yazılmış olan bu eserden bazı satırlar ve günümüz Tiirkçesi ile karşılığı aşağıdadır:

Züleyha'nın sabrı kalmadı. Bir kiin Yusufnı bostanga kirgürdi. Ayttı: "Ey Yusuf menin köngülümde bir sözüm bar, kimsege ayta bilmesem sen bilir miiseıv'didi. Yusuf: "Ey Ztileyha, sening köngllingdekini men ne bileyin?" didi. Ziileyha ayttı: "Ey Yusuf, mening köngliimde sening seviklüğüng bar; seni be-gâyet sevemen"didi. Yusuf ayttı: "
Meni sevgiinçe öz eringıi sevgil" Ziileyha ayttı: "Men bari sensiz sabır kılamazmen"Yusuf ayttı: "Anıng ilâcı sabır turur, sabır kılgıl, mening yüztimge bakmagıl."

Günümüz Türkçcsi ile:

Züleyha'nın sabrı kalmadı. Bir giin Yusuf'u bostana girdirdi. Söyledi: " Ey Yusuf, benim gönlümde bir sözüm var, kimseye söyleyemem sen bilir misiıT'dedi. Yusuf: " Ey Ziileyha, senin gönlündekini ben ne bileyim? " dedi. Züleyha söyledi: " Ey Yusuf, benim gönlümde senin sevgin var; seni gayet çok sevcrinr'dedi. Yusuf söyledi: " Beni seveceğine öz erini sev. "Züleyha söyledi: " Ben sensiz sabredemem. " Yusuf söyledi: " Onun ilâcı sabırdır, sabır kıl, benim yüzüme bakma".

Batı Türkçesi:

Eski Türkçe devresinden sonra ortaya çıkan iki yeni yazı dilinden birisi Kuzey-Doğu Tiirkçesi idi. Diğeri de Batı Tiirkçesi'dir. Göçler sonucu Hazar'ın güneyinden batıya yayılan Batı Türkleri'nin (Oğuzların)kullandıkları yazı dilidir. XIII. yüzyıldan bu yana devam eden, Türklüğün en biiyiik, en verimli, en kesintisiz yazı dilidir.

Batı Türkçesi'nin kökeni Oğuz şivesidir. Bu şive Hazar'dan Batı Avrupa'ya Kırım'dan Afrika'ya çok geniş bir alanda kullanılır. Batı Tiirkçesi (Oğuzca) da zamanla **Doğu Oğuzcası (Azerbaycan Türkçesi), Batı Oğuzcası (Osmanlı Türkçesi)** olarak adlandırılır. Azerbaycan Tiirkçesi ve Osmanlı Türkçeleri arasında fark gayet azdır.

Doğu Oğuzcası (Azerbaycan Türkçcsi), Azerbaycan, Kuzey Irak, Kafkasya, Doğu Anadolu, Iran Azcrbaycanı, Suriye Türkmenleri ve II. Dünya Savaşı sırasında Gürcistan'dan Orta Asya'nın pek çok bölgesine dağıtılan çok sayıda Ahıska (Mesket) Türkleri tarafından kullanılmaktadır.

Batı Türkçesinin ilk devresi XIII. XVI. yüzyılları kapsar ve Eski Türkçe'nin izlerini taşır. Batı Türkçesi'nin Orta Türkçe devresinde yer alan kısmıdır. Bu devreye Eski Anadolu Türkçesi de denir ki Selçuklular Devri, Beylikler Devri ve Osmanlı Devleti'nin ilk dönemleri

Orta Türkçe devresine dâhildir. Eski Anadolu Türkçesi devresinin en önemli temsilcisi Yunus Emre'dir. Dede Korkut Hikâyeleri de çok daha önceleri oluşmasına rağmen bu devirde yazıya alınmışlardır. Bu devir XV. Yüzyıla kadardır.

Yeni Türkçe Çağı

XIII. Yüzyıldan XX. yüzyıla kadarki dönem ise Batı Tiirkçesinin ikinci devresidir. Bu devreyi Osmanlı Türkçesi olarak da adlandırıyoruz. Türkçe aslî yapısını korumakla beraber bu devrede Arapça ve Farsça'dan kelimeler almıştır.

Azerbaycan, Türkmen, Çağatay, Özbek, Kırgız edebiyatlarının dili bu devreyi şekillendirmektedir. Farklı alfabelerin kullanılması şiveleri birbirinden biraz uzaklaştırmıştı!

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMA

1.Konuştuğunuz/bildiğiniz/öğrendiğiniz diller arasında benzerlikler ve farklılıklar görüyor musunuz? Bu benzerliklerin ve farklılıkların sebepleri nelerdir?

2.Dillerin doğuşu ile ilgili ne düşünüyorsunuz?

3.Dillerin doğuşu ile ilgili görüşlerin üzerinde tartışınız.

4.Mezopotamya bölgesinden, Anadolu, Kafkasya ve Orta Asya'ya geçen ve Orta Asya'da uzun yıllar kalarak bu coğrafyayı vatanlaştırdıktan sonra Orta Asya'dan başta Batı olmak üzere bütün dünyaya dağılan Türklerin zaman içinde konuşma ve yazı dillerindeki farklılaşmaların arka planında bu göçlerin de etkisi var mıdır? Tartışınız.

5.Türk yazı dilinin bir milyon iki yüz bini bulan çok geniş bir söz hazinesi vardır. Genel Türkçe ile lehçe, şive ve ağızların ifade imkânları aynı mıdır? Dilin daha lüçük kolları olan kehçe, şive ve ağızlar tıpkı nehirlerin, ırmakların, derelerin denizleri beslediği gibi dili besler mi? Türkçeyi en geniş haliyle (Coğrafya olarak genişliğine tarih olarak derinliğine) düşünerek bu soruları çevaplandırınız.

6. Dünya Kültür Örgütü UNESCO, dünyada en çok konuşulan ilk beş dilin (Çince, İngilizce, İspanyolca, Arapca, Türkçe) arasında Türkçeyi de sayıyor. Bu dillerin en çok konuşulan diller arasında yer alması ile Türkçenin de en çok konuşulan diller arasında yer alması arasında ne gibi farklar vardır? Türkçenin Bu kadar geniş bir çoğrafyada anadili olarak

konuşuluyor olmasını nasıl izah ediyorsunuz?

7.Kuman-Kıpçak Türkçesi, Hazar Denizinin kuzeyinden başlayarak Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa içlerine ve Balkanlara kadar yayılmıştır. Hatta Mısır'a kadar gitmiştir. Bu geçmişin izlerini vatanımız Makedonya'da ve diğer Balkan ülkelerinde; yer adı, şahış adı vesoyadı olarak hala yaşar halde olduğunu görebiliyor musunuz? Meselâ, Kumanova şehrimizin adı niçin Kumanovadır?

TÜRKLERİN KULLANDIKLARI ALFABELER

Türkler tarih boyunca çok geniş bir alana yayılmışlardır. Yaşadıkları yerlerde birçok kültür merkezinin ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır. Kendileri millî alfabeler geliştirmişler, temas ettikleri milletlere göre yeni alfabeler kullanmışlardır. Göktürk, Soğd, Uygur, Mani, Bralımi, Arap, Rum, Lâtin, Slav. . . Ancak bu alfabelerden dört ianesi Türklerin millî alfabeleri hâline gelmiştir. Kiril alfabesi ise yaygın bir alanda kullanılmıştır.

Göktürk Alfabesi

Göktürk Alfabesi veya Orhun Alfabesi Türk yazı dilinin bilinen ilk örneklerinde karşımıza çıkar. Bu alfabenin daha önceleri de kullanıldığı bu eserlerdeki mükemmeliyetten anlaşılmaktadır, tik olarak 700'İti yıllarda dikildiği bilinen Orhun Abideleri'nden bir kaç asır öncesine ait Ycnisey Kitâbeleri'nde görülmektedir. Miladın ilk asırlarında ortaya çıktığı düşünülen bu yazıya Orta Asya'daki Türk ilim merkezleri tarafından son yıllarda yapılan çalışmalaHa ortaya çıkan bazı kaya yazılarında da rastlanmıştır. Araştırmalar hâlen devam etmektedir.

Ancak V-IX. Yüzyıllar arasında Yenisey Kitâbeleri'nde; Bilge Kağan, Kül Tigin ve Tonyukuk adlarına dikilen Orhun Abideleıi'nde ve kâğıt üzerinde Göktürk Alfabesinin edebî ve mükemmel eserler ortaya koyacak şekilde kullanıldığı bilinmektedir.

Göktürk yazısı köken olarak da millî bir alfabedir. Tiirkler'in kullandıkları damgalardan ortaya çıkmıştır. Bu alfabede; ok okunan harfin ok'a, y okunan harfin yay'a , s okunan harfin süngti'ye, t okunan harfin dağ (tağ)a, b okunan harfin ev (eb)e, çadır'a benzediği göze çarpar. Bunlar çoğaltılabilir. Bu simgelerin daha ilkel biçimlerde

Mezepotamya bölgesinde de kullanıldıkları gözlenmiştir. Orhun alfabesinde 38 harf vardır ve bunların dördü ünlüdür.

Uygur Akfabesi

Eski Türkçe devresinde kullanılan ikinci millî alfabe Uygur alfabesi olmuştur. Uygurlar VIII. yüzyılda Göktürk hâkimiyetine son verince Uygur yazısı da Türk yurtlarında kullanılmaya başlanmıştır. Eski Türkçe devresine ait eserlerin çok büyük bir kısmı Uygur yazısı ile yazılmıştır. İslâmiyctin kabulünden sonra da X. yüzyıla kadar Uygur yazısı kullanılmıştır. X. yüzyıldan sonra yerini Arap kökenli Türk alfabesine bırakmıştır. Ancak XIII. XIV. Yüzyıllara kadar iki yazı da birlikte kullanılmışlardır. XV. yüzyıldan sonra Arap kökenli Türk alfabesi yaygınlık kazanmıştır. Uygur alfabesi ile yazılmış ve dünyanın çeşitli yerlerindeki kütüphanelere dağılmış edebî, İlmî birçok eser mevcuttur. Uygurlar tekerleği, arabayı, matbaayı, kâğıdı da bulan ve kullanan çok yüksek kültür ve medeniyet geliştirmiş bir Türk boyudur. Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa'ya gelerek İtalya'ya, Ren nehrine kadar uzanan yoğunlukla da Romanya, Macaristan, Bulgaristan, Makedonya ve Doğu Avrupa'da eriyen Hun (Kun, Kuman)lar da Uygıırlar'dan kopup bu bölgelere gelmişlerdir. Hatta James Churchward "Batık Kıta Mu Uygarlığı'na ait dört cilt halinde yayınlanan eserinde 12.000 yıl önce Asya ve Avrupa'yı Uygur Türklerine ait bir İmparatorluğun yönettiği görüşü hakimdir. Uygurlar, Mu İmparatorluğunun devamı, Mu'lar insanlığa uygarlığı öğreten millet, Mayalar ise Mu'ların devamıdır. Atatürk de Mu'larla ve Mayalarla ilgileniyor, Maya dilinde pek çok Türkçe kelime bulunduğunu biliyordu. Bu yüzden Tahsin Paşa'yı Meksika maslahatgüzarı olarak atadı ve o da Mayatepek soyadını aldı. Tepek bizde tepe; ata yine atadır ve ortak pek çok kelime vardır. Uygur yazısı Çin'deki Sarı Uygurlar arasında son zamanlara kadar kullanılmakta idi.

Arap Harfli Türk Alfabesi

Arap harfleri Türk yazı dilinde, Eski Türkçenin sonları ile Kuzey-Doğu Türkçesi; Kuzey Türkçesi, Doğu Türkçesi, Batı Türkçesi devrelerinde kullanılmıştır. Türkçenin en geniş sahaya yayıldığı bir devrin alfabesi olmuştur. Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı Devletleri, Orta Asya'da kurulan pek çok Türk Devleti ve Kuzey Afrika'da Memlûk Türklerinin kurduğu devlet ve yine Osmanlı Devleti'nin yazı dilini Arap kökenli Türk alfabesi ile icra ettiklerini görüyoruz. Eski Türkçe devrinde meydana gelmiş olan pek çok eser daha sonra Arap harfli

Türk alfabesi ile çoğaltılmıştır. Türkçenin saha ve zaman açısından en uzun süreli kullanılan alfabesidir. Türkler bu dönemde dünya milletleri arasında seçkin bir yere sahip olmuşlardır.

Günümüzde Arap menşeli Türk alfabesi Doğu Türkistan'daki (Çin) Uygur ve Kazak Türkleri tarafından resmî alfabe olarak kullanılmaktadır. İran'daki Azerî ve Türkmen Türklerinin de alfabeleri Arap menşelidir. İran'daki Türkmenler 1979'dan sonra pek çok kitap, gazete ve dergi çıkartmışlardır. ***Varlık*** adlı dergileri 1979'dan beri sürekli yayımlanmaktadır. Irak Türkleri, Afganistan'da yaşayan Özbek ve Türkmen Türkleri de Arap kökenli Türk alfabeleri kullanmaktadırlar. Ancak bu toplulukların kullandıkları alfabeler arasında küçük farklılıklar vardır.

Arap harfli Türk alfabesi tıpkı Uygur alfabesi gibi sağdan sola doğru yazılır. Bu yazının nesih, rik'a, ta'lik, sülüs, dîvânî, celî dîvânî, reyhânî, kufî, siyâkat gibi değişik türleri vardır. Bunların fevkalâde estetik yazılmaları ile klâsik güzel sanatların bir dalı olan Hat Sanatı oluşmuştur. Bu yazı türlerinden en çok kullanılanı rik'a el yazısıdır. Eski eserlerde, fermanlarda, resmî kayıtlarda, kitâbe ve levhalarda ve bazı basma eserlerde, başta ta'lik, sülüs, dîvânî olmak üzere, diğer yazı çeşitleri de kullanılmıştır.

Latin Harfki Türk Alfabesi

Lâtin menşe'1 i (kökenli) Türk alfabesi 1928 harf inkılâbından beri Türkiye Türklerinin kullandıkları bir alfabedir. Kıbrıs, Batı Trakya (Yunanistan), Makedonya, Kosova, Romanya, Finlandiya. . . Türkleri de bu alfabeyi kullanmaktadırlar. 1980–1984 yıllarına kadar Bulgaristan Türkleri de bu alfabe ile yayın yapabilmekteydiler. Bir ara Bulgaristan'da bu harfkerin kullanılması yasaklanmışsa da şu anda Bulgaristan'da Türkler bu harflerle yayın yapabilmektedirler. Irak'taki Türkler ise *Kardaşlık* dergisinin bir bölümünü 1964–1971 yılları arasında Lâtin harfli Türk alfabesi ile çıkarmışlardır.

Sovyetler Birliğimdeki Türk boyları 1920'lerden 1937–40 yıllarına kadar; Çin'deki Uygur ve Kazak Türkleri de 1954–1978 yılları arasında Lâtin harflerini kullanmışlardır.

Günümüzde Türk Cumhuriyetleri'nden Özbekistan ve Azerbaycan Lâtin harflerine geçmiştir. Bazı cumhuriyetlerde ise geçiş devresi yaşanmakta pilot okullarda Türkiye Türkçesi ve Lâtin harfleri de; kullanılan alfabenin yanı sıra öğretilmektedir.

Kiril Menşe'li Alfabeler

Eski Sovyetler Birliği sınırları içinde kalan Türkler Kiril kökenli alfabeler kullanmışlardır. Müslümanlık dışında kalmış bulunan Sarı Uygur, Altay, Tuva, Abakan (Hakas), Yakut, Çuvaş, Gagauz ve Karayım (bütün Türklerin %1,7'si) Türkleri hariç bütün Türkler X. yüzyıldan 1920'lere kadar Arap menşe'li Türk alfabesini kullanmışlardır. Sovyetler Birliğindeki Türklerden Çuvaşlar 1987'de (bugünkü alfabe 1938'de) Altay Türkleri 1937'de; Kırım, Kazan, Nogay, Karaçay, Balkar (Malkar) ve Kumuk 'Türkleri 1938'de; Yakut ve Abakan 'Türkleri 1939'da; Azerî, Türkmen, Özbek, Başkurt, Karakalpak, Kazak ve Kırgız Türkleri 1940'ta; Tuvalar 1941 'de; Uygur Türkleri 1947'de Kiril harflerine geçirilmişlerdir. Ancak 19 farklı alfabe kullanmak zorunda bırakılmışlardır. Bölünen Türk boyları (Azerî, Türkmen, Özbek, Kazak, Uygur) Sovyetler Birliğinde Kiril, Pakistan, Keşmir, Afganistan, İran, Irak gibi diğer ülkelerde Arap alfabelerini kullanmıştırlar.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

1.Türklerin bu kadar farklı alfabe kullanmalarının sebepleri nelerdir?

2.Yaşadığınız bölgede hangi alfabeler kullanılmışır ve kullanılmaktadır? Niçin? Bu alfabelerin tarihleri, geçmişleri ile ilgili neler biliyorsunuz, araştırıp yazınız.

3.Dünyada yaygın olarak kullanılan alfabeler hangileridir, niçin?

4. İslâm Peygamberi Hazreti Muhammed (S.A.V.)'in "Türklerin dilini öğreniniz. Çünki onların hâkimiyeti uzun sürecektir. Ümmetimin idaresi bir gün Türklerin eline geçecektir." Hadisinin ne anlama geldiği üzerinde konuşunuz.

5. İnternetten ve kitaplardan Türklerin kullandıkları alfabelerle ilgili görselleri araştırıp inceleyiniz.

6. Sovyetler Birliğindeki Türklerin hepsi Kiril harflerini kullanıyor olmalarına rağmen; birbirlerinden farklı 19 alfabeye sahiptirler. Birçok harflerin aynı olmasına karşılık c, g, k, damak n'si (nazal n), y, e, ö, ve ü sesleri için değişik harfler veya harf birleşmeleri icat edilmiş, bunlar grup grup Türk boylarına kabul ettirilmiştir. Bunun böyle yapılmasının sebebi nedir.

7.Makedonya'daki devlet üniversitelerinden birinin adı Kiril ve Metodiy üniversitesidir. Bu ismin konmasında Kiril harflerini sistemleştiren Kirl'in rolü nedir?

8.Kırımlı Türklerden İsmail Gaspıralı'nın "Dilde, fikirde, işte birlik" sözünden hareketle bir kompozisyon/yazı kaleme alınız.

ANLAM BAKIMINDAN KELİMELER

Bir dilin ifade kabiliyeti açısından ne kadar zengin ve mükemmel olduğunu, anlatımdaki kolaylık ve kıvraklığı anlamak, eş, yakın, zıt anlamlı sözlere, ikilemelere, deyim ve atasözleri gibi kalıplaşmış ifadele bakmak gerekir. Dilimiz olan Türkçeyi bu açıdan ele aldığımızda dilimizin hakikaten zengin ifade imkânlarına sahip olduğunu görüyoruz. En ince ayrıntıları, karmaşık durumları kısa söz gruplarıyla rahatça ifade edebiliriz. Kısacık bir "eken biçer, konan göçer" atasözü ile hayata dair kitaolar dolusu ayrıntıları kısa ve öz ifade edebiliriz. Başka dillerde dört beş kelime ile ancak karşılana bilen bir kelime veya kavram Türkçede bir tek kelime ile karşılanabilir.

Yeryüzünde bugün itibariyle yaklaşık üç yüz milyon insanın konuştuğu Türkçe'nin lehçe, şive ve ağızları da dikkate alındığında, bir milyonu aşan bir kelime hazinesi vardır. Böylesine zengin bir dili öğrenme ve kullanma şansına sahip olduğumuz için gurur duymalıyız. Türkçe, bizi Çin'den Baltık denizine kadar uzanan bir coğrafyada ana dili olarak Türkçeyi kullanan üç yüz milyonun üzerinde bir insan kitlesiyle anlaştırabilecek tek dildir. Türkçeyi daha güzel ve edebî bir biçimde öğrenmek için gayret sarf etmeliyiz. Bunun için gramer bilgisi, kelimelerin sözlük anlamı dışında anlam benzerlikleri, anlam yakınlık ve zıtlıklarını da bilmemiz gerekmektedir. Bunları iyi öğrendiğimiz zaman dili sanatlı bir üslûpla ve daha etkileyici bir şekilde kullanabiliriz.

Kelimeler, zihindeki kavramların larşılığıdır. Tabiatta etrafımızı kuşatan soyut ve somut varlıklar vardır. Varlıkların zihnimizdeki karşılığına kavram, başkalarına bu kavramları aktarırken kullandığımız sembollere kelime denir. Varlık, kavram, kelime zinciri insanın düşünme ve aktarma kabiliyetinin temelidir

Kelimeler önce varlıkların zihnimizdeki hayallerinin karşılıkları, sonra tabiattaki varlıkların isimleri, adlarıdır.

Bir kelimenin tabiattaki varlık karşılığı ile zihindeki kavram karşılığı her zaman aynı değildir. Kelime, ilk bakışta bir varlığın adı gibi gözükür. Fakat zihinde daha başka

kavramların da karşılığı olabilir. Veya bazen bir kelime birden fazla kavramı karşılayabilir. Bu sebepten kelimeleri anlamlarına göre şu şekilde gruplandırabiliriz.

Eş Sesli Kelimeler

Söylenişleri ve yazılışları aynı, mânâları (anlamları) farklı olan kelimelere **sesteş kelimeler** diyoruz.

Sesteş kelimeler aynı kökten türemiş, zaman içerisinde farklı anlamlar kazanmış olabilirler.

Avuç **dolusu** para harcadım.

Doldurdu bize bir **dolu** sundu. (Pir Sultan Abdal)

Bu yıl ekinleri **dolu** vurdu.

İlk örnekte "dolu" kelimesi boş olmayan anlamındadır. İkinci örnekte içki, üçüncü örnekte ise bir yağış türüdür.

Sesteş kelimeler, söylenişleri ve yazılışları aynı olan fakat aynı kökten türememiş farklı mânâlarda kelimelerden de olabilir.

Yüz kelimesini pek çok farklı anlamda kullanabiliriz:

Kitap **yüz** sayfa tuttu, (sayı)

Hakikaten mânâlı bir **yüz.** (çehre, surat, sıma)

Bu yaz bol bol denizde **yüz.** (suda yüz-, fiil)

Koyunu, deriye bıçak kaçırmadan **yüz.** (deri yüz-, İlil)

Bugün yorganlara **yüz** geçirdim, (kılıf)

Bu adamı tanır mısın, bilir misin kaç **yüzü** var. (kişilik)

Ön **yüzü** sarı olan binada oturuyoruz, (taraf, cephe, yön)

AL:

Al, senin olsun, (al-, fiil)

Servi boylum, **al** yazmalım, (kırmızı, kızıl)

Al arslan tutar, güç sıçan tutmaz, (hîle, tuzak)

Edebiyatımızda sesteş kelimeleri yani cinası kullanmak sureliyle meydana getirilmiş şiirler de vardır. Bunlar özellikle Irak Türkmenleri arasında yaygındır ve "Horyat" olarak adlandırılır.

Örnek:

Kuleden

Ses geliyor **kuleden**

O kaş o göz değil mi

Beni sana **kul eden?**

Gül demedi

Elinde **gül demedi!** . . (çiçek demeti)

Ya ben nasıl güleyim,

Yar bana gül demedi

Eş Anlamlı Kelimeler

Aynı mânâya gelen ama farklı seslerden oluşan kelimelerdir.

Mana- anlam, siyah- kara, beyaz- ak, şahit- tanık, doktor- tabip, ızdırap- acı, mahsul- ürün, hüviyet- kimlik, misafir- konuk, asır- yüzyıl, rehber- kılavuz, tahammül- katlanma, sin- mezar, öd-zaman, bengü-ebedî, kent-şehir, iinlü-scsli, ıs-sahip

Bu kelimeler tamamen aynı anlama geliyor gibi gözükseler de bazen kullanıldıkları yere göre küçük anlam farklılıkları gösterirler. Bu yüzden dil bu kelimelerin ikisini ve ya daha fazlasını birlikte muhafaza etmiştir. Bir günün, bir haberin sıkıntı verici olduğunu belirtmek için " kara gün", " kara haber" tabirlerini kullanırız. Karanın eş anlamlısı siyah olmasına rağmen siyah gün", " siyah haber" tabirleri hiç de aynı anlamı vermezler. Bir insanın çok cahil, bilgisiz olduğunu " kara cahil" deyimiyle anlatırız. Ama yine " siyah cahil" sözü bize hemen " kara cahil'in ifade ettiği mânâyı çağrıştırmaz. O sebepten de bıı kelimeler dilde varlıklarını devam ettirmelidirler.

Zıt Anlamlı Kelimeler

Bir birinin tam karşıtı olan kavramları ifade eden kelimelere zıt anlamlı kelimeler denir:

İyi-kötü, uslu-şımarık, çalışkan-tembel, akıllı-deli, yaşlı-genç, gece-gündüz, siyah-beyaz, aydınlık-karanlık, cesur-korkak, verimli-çorak, kısır-doğurgan.

Mecaz Anlamlı Kelimeler

Bir kelime gerçek anlamını büsbütün yitirir ve başka bir kelimenin yerini alırsa mecaz anlamında kullanılmış olur. Mecazî mana benzerlikten dolayı ortaya çıkan kelimenin geçici, iğreti kullanılan yakıştırma anlamıdır.

Mesela anne için: "Evimizin meleğidir" sözünü kullandığımız zaman **melek** kelimesi **mecazî** anlamda kullanılmıştır.

Kelimenin mecaz anlamını daha iyi kavrayabilmek için benzetmenin ne olduğunu bilmek gerek.

Benzetme(tcşbih) anlatıma canlılık katmak için yapılır. Tam bir benzetmede dört unsur bulunur.

Arslan gibi yiğit askerlerimiz kazandılar

1.Arslan: Benzetilen

2.Gibi: Benzetme edatı

3.Yiğit: Benzetme yönü

4.Asker: Benzeyen

Ama bir benzetmede her zaman dört unsur da bulunmayabilir. Arslan asker kelimeleri ile de benzetme kurabiliriz. Ama bu benzetme bir mecaz değildir. Askeri de kaldırıp arslanı askerler için kullandığımız zaman arslan kelimesi mecazî anlam kazanmış olur.

Edebiyatımızda istiâre, (açık istiare, kapalı istiâre) mecaz-ı mtirsel sanatları mecazî anlatımla ilgili sanatlardır ve söyleyişe güzellik kazandırır.

Benzetmeden başka ilgilerle bir kelime başka bir kelimenin yerine kullanılırsa mccaz-ı ııürsel (düz değişmece) yapılmış olur. Bu tür kullanım da çok yaygındır.

1.Soyut ad söylenerek somut ad anlatılır.

Ey Türk gençliği! (Ey Türk milletinin genç insanları) Biz tatildeyken bahçeye bakabilir misiniz? (Biz tatildeyken bahçeyi sular, sebzeleri toplanmışınız?)

2.Bir nesnenin tümünü söyleyip bir parçası anlatılabilir.

Uçak **Ankara'ya** indi. (Ankara büyük bir şehirdir. Uçak o şehrin havaalanındaki bir piste iner.)

Maçtan sonra **Üsküp** ayağa kalktı. (Ayağa kalkan Üsküp'ün tamamı değil, Üsküp'te

yaşayan insanların büyük bir kısmıdır.)

3.Bir nesnenin parçası söylenerek tümü anlatılmak istenir.

Bir yıldır bu **kapıda** gelindi. (Kapı evin tamamını temsilen söylenmektedir.)

Kıbrıs konusunda **Ankara** çok ihtiyatlı davrandı. (Ankara ile kastedilen Türkiye Cumhuriyeti Devleti'dir.)

Bizim evde yedi **boğaz** var. (Boğazla kastedilen kişi sayısıdır.)

1.Kap söylenerek içindeki anlatılmak istenir.

Sobayı yakayım. (Yanan soba değil içindeki odun, kömürdür.)

Şişelerle dostluğu bırakmadı. (Kastedilen içkiyi bırakmamaktır.)

NOT: Türkçe'de her kelimenin mutlaka bir temel, gerçek anlamı vardır. Kelimeler zaman içinde bu anlamın dışına kayar ve mecazî anlam kazanır. Bir kelimenin cümle içindeki temel anlamını düşününce manalandırmak imkansızsa mecazî anlam kullanılmış demektir.

Sözleri yüreğime **battı.**

Ne **tilki** olduğunu daha yeni anladık.

Onu **karalamakla** kendini tcmizleyemezsin.

Hayatın yolları çok dikenlidir.

Mecazî anlatımla düşünceler daha kısa ve çarpıcı biçimde ifade edilebilir. Bu sebepten sözlüğe girmiş mecazî anlamlı kelimelerin dışında, sanatçıların mecazî anlam yükledikleri kelimelerle de karşılaşırız. Bunu istiâre sanatı olarak da adlandırabiliriz. Faruk Nafiz Çamlıbel'in "At" şiiri bunun en güzel örneklerindendir:

AT

Bin gemle bağlanan yağız at şaha kalkıyor;
Gittikçe yükselen başı Allah'a kalkıyor.
Son macerayı dinlememiş varsa anlatın;
Ram etmek isteyenler o mağrur, asil atın
Beyhudedir her uzvuna bir halka bulsa da,
Boştur köpüklü ağzına gemler vurulsa da.
Coştukça böyle dağ gibi bağrında hisleri,
Bir gün başında kalmayacaktır seyisleri.
Son şanlı macerasını tarihe anlatın;

Zencir içinde bağlı duran kahraman atın
Gittikçe yükselen başı Allah'a kalkıyor;
Asrın baş eğdi sandığı at şaha kalkıyor! . .

Faruk Nafiz Çamlıbel

Bu güzel şiirde kelimelerin gerçek anlamlarından yola çıkılarak anladığımız mânâ, yani düz mânâ şaha kalkmış bir atın anlatılmasıdır.

Şairin asıl anlatmak istediği mânâ ise Kurtuluş savaşı yıllarında Türk milletinin var güçüyle ayağa kalkıp, dirilip düşmanlarına karşı zafer kazanmasıdır. Bu bakış açısıyla şiirde mecazî anlam taşıyan şahlanmak, baş kaldırmak, seyis, gemler, halka, zincir içinde bağlı durmak, son şanlı macera… Sözlerinin de hangi kavram ve adların yerinde kullanıldığı daha açık anlaşılır.

Deyim Anlamlı Kelimeler

Dillerde, bir araya gelerek, kelimelerin gerçek anlamları dışında anlamlar kazanmış olan, kalıplaşmış bir çok öbekler, kelime gruplar bulunur. Mânaları, yapılışları belli kurallara bağlanamayan, açıklanmaları derin incelemeler gerektiren başka dillere çevrilemeyen bu kalıplaşmış söz öbeklerine, **deyim** adını veriyoruz. Deyimler zamanla farklı bir dili kabul eden milletlerde yeni dile de çevrilir ve taşınırlar.

Her deyim bir kavramı değişik yollarla söyleyebilmek için kurulmuş özel ifadedir. Dillerin eskiliği ve zenginliği ölçüsünde deyimlerin sayısı ve anlatım değeri de artar.

Türkçe deyimler açısından oldukça zengin bir dildir. Deyimlerin şive ve ağızlar da dikkate alınarak tamamı derlenmemiş olmasına rağmen mevcut derlemeler bile Türkçe'nin deyim zenginliğini ortaya koymaktadır.

Kalıplaşmış sözler olan, mecazî anlam da taşıyan deyimler anlatıma akıcılık, çarpıcılık kazandırmaya yarar:

Ağzı sulanmak: İmrenmek

Anası turp, babası şalgam: Soyu sopu belli olmayan

Azizlik etme: Muziplik etme

Baba adam: Ağır başlı, iyi yürekli olgun adam

Başına çorap örmek: Birine haberi olmadan kötü duruma düşürücü davranışta bulunmak

Burnunu kırmak: Birini güç durumda bırakarak direncini yok etmek **Dokuz doğurmak:** Merakla, heyecanla, sabırsızlıkla beklemek **Fil gibi:** Çok yemek yiyen, çok şişman **Yan çizmek:** Bir işten kaçmak

Deyimler atalardan kalma oldukları için milletin maldır. Bir sözün deyim kabûl edilmesi için:

1.Deyimi oluşturan kelimeler, gerçek anlamlarından az çok uzaklaşmış olmalıdır.

2.Böylece kelimeler söz öbeği içinde gerçek anlamlarını, temel anlamlarını düşündürmeyen yeni bir anlam kazanmış olmalıdır. Mesela "pire için yorgan yakmak"; önemsiz bir durum karşısında kızarak kendisine büyük zararlar verecek davranışta bulunmak mânâsına gelir ki bu mânâ deyimi oluşturan kelimelerin gerçek aıulamlarıyla hemen hemen hiç bağlantılı deyildir.

3.Deyimlerin halk genelinde aynı anlamda kullanılması yani kalıplaşmış olması şarttır. Deyimlerin nasıl ortaya çıktığını araştırabilmek zevkli ve dil ve toplum açısından faydalıdır. Bazı deyimler tarihi olaylara bağlanmış ve etrafında küçük hikâyecikler gelişmiştir:

"Hoşafın yağı kesildi"deyimi şu tarihi fıkraya bağlıdır:

Yeniçerilere hoşaf pilav kazanlarında pişermiş. Yıkanmamış kazanda piştiği için de hoşafın yüzü, kalınca bir tabaka yağla kaplanırmış.

Aşçı değişmiş ve temiz bir ahçı hoşafı tertemiz kazanlarda,y ı k a n m ı ş kazanlarda pişirmeye başlamış. Hoşafın üzerinde artık yağ göremeyen yeniçeriler bu işin gereksiz bir yağ tasarrufundan kaynaklandığını zannederek isyan etmişler.

Terim Anlamlı Kelimeler

Her hangi bir bitim, sanal ve meslek dalıyla ilgili özel anlam taşıyan kelimelere **terim** denir:

"Dekor, kostüm, sahne, senaryo, suflör, jest, mimik. . . . " tiyatro terimleridir. "Toplama, çıkarma, artı, eksi, açı, köşe, kenar, doğru, kök" matematik terimleridir. "Cümle, kelime, kök,

ek, ses, sesli, sessiz, isim, fiil, sıfat, zarf, nokta, virgül" dil bilgisi terimleridir.

"Okyanus, kıt'a, dağ, ova, boğaz, paralel, meridyen" coğrafya terimleridir. "Hikâye, şiir, kıt'a, deneme, destan, masal,… gibi" edebiyat terimleridir.

Gerçek Anlamlı Kelimeler

Bir kelimenin ilk akla gelen hakikî, temel anlamıdır. Sözlüklerde de gerçek anlam, temel anlam genellikle ilk olarak açıklanan anlamdır. Bu sebepten **sözlük anlamı** veya **kullanılış anlamı** olarak da adlandırılır:

Boğaz kelimesinin gerçek anlamı boyunun ön bölümü ve bu bölümü oluşturan organdır.

Gök kelimesinin gerçek anlamı gök cisimlerini içinde bulunduran boşluktur.

Göz kelimesinin gerçek anlamı görme organıdır.

Yan Anlamlı Kelimeler

Bir kelimenin yakıştırma, çağrıştırma sebebi ile başka bir kelimenin mânasını yüklenerek kullanılmasına **yan anlam** denir:

Kışın **boğazlı** kazak giyerim.

Pınarın **gözünde** su çok soğuktur.

Gözlerinin rengi gibi **gök** çiçekli bir elbise giymişti.

Yukarıdaki cümlelerde boğaz organına izâfeten kazağın yaka kısmına boğaz, göz organına izâfeten pınar suyunun çıktığı yere göz, gökyüzünün rengine izâfeten mavimsi yeşil renge gök demek suretiyle yan anlam yüklenİlmiştir.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

1.Kelimelerin kullanıldıkları yere göre anlamları değişe bilir mi?

2.Kara vicdanlı, karabiber, karakış, karayel, Karagöz, kara mizah, kara gömülmek, kara yolları ak akça kara gün içindir ibarelerinde "kara" kelimesi hep aynı anlamda mı kullanılmıştır?

3.Yukarda okuduğunuz "Até başlıklı şiire benzer başka şiirler biliyor musunuz? Ahmet Haşim'in "Merdiven", Necip Fazıl Kısakürek'in "Sakarya" şiirlerinde de bu türden bir anlatım söz konusu mudur, bu şiirlerde "merdiven", "sakarya"dan kasıt nedir?

4.Makedonya Türk edebiyatında da cinaslı kafiye kullanılıyor mu?. Bunun örneklerini gözterebilir misiniz?

5.Siz de Makedonya'da kullanılan en az üç deyimin hikâyesini araştırıp hangi olaylardan kaynaklandığını tespit ediniz.

6.El (memleket), el (organ), el (yabancı) gibi farklı anlamları olan beş kelime de siz bularak onlarla cümleler kurun Bunu yaparken ödev sorumluluğundan ziyade oyun tadı almaya çalışın.

7. Okulda, sokakta veya bulunduğunuz diğer ortamlarda, soayal medyada argo kullanımının bu kadar çok yaygınlaşmasının sebebi nedir?

KELİME ÇEŞİTLERİ

İnsan tek başına yaşayamaz. Varlığını ve neslini devam ettirebilmek için başka insanlarla birlikte yaşamak zorundadır. Bunun için insanlar, başlangıçtan beri topluluklar halinde yaşarlar. Dil, insanların topluluk halinde yaşayışı ile yakından ilgilidir. İnsanların birbiri ile yürüttüğü her ilgi ve ilişkide dil vardır. Topum düzeni dil ile kurulur. İnsanların diğer insanlarla en önemli anlaşma aracı dildir.

Konfiçyüs'e sormuşlar: Bir memleketi idare etmek durumunda olsaydınız ilk önce ne yapardınız?

Konfiçyüs şöyle cevap vermiş:

Dili düzeltirdim… Dil düzgün olmazsa söylenilen söz, demek istenilen değilse, yapılması gereken yapılmaz; gereken yapılmazsa ahlâk ve sanat yozlaşır, ahlâk ve sanat yozlaşırsa adalet yolunu şaşırır; adalet yolunu şaşırırsa insanlar güçsüzlük ve şaşkınlık içinde aylak olurlar. Onun için, söylenilen sözü doğru söylemeli. Nu her şeyden mühimdir.

İnsanın yapısında dil öğrenme yeteneği vardır. Öğrendiği dil ile o dili kullanma derecesi ile üstünlük kazanır. İnsan, dil öğrenir, konuşur, yazar, eğitim görür, öğretir, etkiler, etkilenir, dil ile bir ömür geçirir, geriye sözlü veya yazılı dil belgeleri bırakarak ölür. Dil ise devam eder. Bireyin ölümlü oluşu karşısında dil süreklidir denile bilir. Dilin güçü yanında bireyin gücü zayıftır. Hiçbir insan, kendisinden önce yaşamış ve ölmüş bir anla konuşamaz. Ama dil, insanı kimlerle yan yana getirmez ki! İstediğimiz zaman bizi Oğuz Kağan'la, Dede Korkut'la Yunus

Emrey'le Fuzuli ve Yahya Kemal'le yan yana getirir. Dil bu özelliğiyle zamanın üç boyutuna da bizi seyahat ettirecek, götürecek tek vasıtadır.

İnsan, varlık karşısındaki güçünü dilden alır. Varlıağa söz geçirirkende dile dayanır. Üsküplü mütefekkir şair Yahya Kemal'in dille ilgili şu tespitleri oldukca önemli ve hayatîdir:

"Lisan bahsi açıldıkça: Hâlâ mı o bahis? Diyerek bezginlik gösterenler bana acınmaya lâyık, gözlerini gaflet bürümüş, en zavallı kayıtsızlar gibi görünüyorlar. Vatan bahsi acıldığı bir yerde: Hâlâ mı o bahis? Diyecek bir Türk, menfur bir kayıtsızlık göstermiş sayılır. Bu tel3akki, lisan bahsine olan kayıtsızlığa karşı bu derece varittir. Vatan, fikri bizde daima vardı; fakat Namık Kemal'in, bu fikri kalbimizde yeni bir nefesle uyandırdığı günden beri daha uyanığız. Onun vatan fikrini uyandırdığı gibi, bir diğer Türk şairi çıkıp da lisan fikrinin kutsiliğini uyandırsaydı, bize öğretseydi ki: Bizi ezelden edede kadar bir millet halinde koruyan, birbirimize bağlayan bu Türkçedir, bu bağ öyle metin bir bağdır ki vatanın hudutları koptuğu zaman bile kopmaz, hudutlar aşırı yine biz birbirimize bağlı tutar; Türkçenin çekilmediği yerler vatandır, ancak çekildiği yerler vatanlıktan çıkar, vatanın kendi gövde ve ruhu Türkçedir. Bu bağ milyonlarca Türk'ü birbirinden bugün ayırmıyor, fakat dimağdan daimağa, kalpten kalbe geçmiş bir teldir ki, yarın Türk edebiyatının âteşîn, feyyaz, ceyyit bir devresi açılırsa, millî ruhu, bir elektrik seyyalesi gibi bütün o dimağlar ve kalplerden geçirerek, bu dağınık kitleyi yekpare bir halde ayağa kaldıracaktır…"

Biz kâinatı duyu organlarımızla tanır, dil ile anlatırız. Varlık için "nesne" ne ise dil için de "kelime" odur.

Mânâ ve vazife bakımından üç çeşit kelime vardır:

1.İsimler

2.Fiiller

3.Edatlar

İsimler ve fiiller mânâlı(anlamlı) kelimeler, edatlar ise vazifeli (görevli) kelimelerdir.

Türkçe, dergi, kitap, ilim gibi isimlerin; okumuştum, anladım, yabancılaşıyoruz, üzülmeliyim gibi fiillerin zihnimizde canlandırdıkları mânâlar vardır. Oysa için ile rağmen, gayrı gibi edatların mânâları yoktur. Edatlar, vazifeli kelimelerdir.

Kâinatta nesneler ve hareketler vardır. Nesneler tek başına mevcut olan varlıklardır. Hareketler ise nesnelerin zamana ve mekâna bağlı olarak uğradıkları değişiklikler, devinimler, gösterdikleri girişimlerdir. Kâinat, nesne ve hareket üzerine kuruludur. Kâinatın,

insanoğlunun ağzından telaffuzu olan dilde de, nesneleri isimler, hareketleri ise fiiller temsil ederler.

İsimler, nesnelerin dildeki karşılığıdır. Nesneler canlı ve cansız varlıklar, kavramlar, şahıslar(kişiler), vasıflar(özellikler), durumlar, kısaca dış dünyadan insan zihnine yansıyan maddî(somut) ve manevî (soyut) varlıkların tamamıdır.

Kâinatta sayısız nesne vardır. Bunların hepsini karşılayabilmek için de çok geniş bir isimler kadrosu bulunmaktadır. Fiil dışında nesneleri, varlıkları karşılayan kelimelerin tamamı isimdir. Ancak aralarında bazı farklılıklar vardır.Bu sebeple, dil bilgisinde isim cinsinden kelimeleri; asıl isimler, sıfatlar, zarflar, zamirler olmak üzere gruplandırabi liriz.

Asıl isimler **varlıklara ad olan kelimelerdir:** ağaç, at, silah, vatan, din, söz **gibi.**

Sıfatlar varlıkların, nesnelerin kendilerine değil, vasıflarına ad olan kelimelerdir: zengin (Türkçe), büyük (ev), namuslu (kız), son (kitap) gibi Zarflar, hal, durum, yer ve zaman isimleridir: ileri, geri, şimdi, yarın, çok gibi

Zamirler, nesneleri, varlıkları işaret ve temsil etmeğe yarayan isimlerdir: ben, sen, bu, şu gibi.

Görüldüğü gibi dilbilgisi bakımından dört çeşit isim vardır. Fiilleri ve edatları da ilave edince altı kelime çeşiti oluyor: Asıl isimler, sıfatlar, zarflar, zamirler, fiiller, edatlar.

Fiiller, hareketlerin dildeki karşılığıdır. Nesnelerin zaman ve mekan içerisindeki değişiklik devinim ve girişimlerini ifade edebilmek için kullanılırlar.

Edatların yalnız başına dilimizde karşılıkları yoktur. Sadece nesne ve hareket, isim ve fiil arasında bağ kurmaya yararlar. Şu halde isimler ve fiiller dildeki esas kelimeler, edatlar ise yardımcı kelimelerdir.

FİİLLER (EYLEMLER)

Fiilin Cümle İçindeki Görevi

Fiiller, varlıkların zaman ve mekân içindeki her türlü hatreketlerini, oluş ve yapışlarını karşılayan kelimelerdir. Bir dilde hareket anlamını fiiller verir. Bu bakımdan fiiller, isim, zarf, zamir, sıfat gibi isim cinsinden olan diğer kelime çeşitlerini bir araya getirerek bir hareket ifade etmek bakımından vazife görürler. Türkçede cümle içindeki kelimeler fiilin durumuna göre sıralanırlar. Bu durum çümlede kendini açıkça gösterir. Fiiller dilde daima çekimli şekiller halinde bulunurlar.. Cümlede yüklem bir çekimli fiil olduğuna göre cümlenin bütün öğeleri onun alaçağı duruma göre yerleştirilirler. Bu hâl çümle içindeki fiilimsilerde de görülür. Fiilimsilere bağlı olan diğer kelimeler de tıpkı cümlede öteki kelimelerin yüklemin karşısında aldığı durum gibi görev yüklenir; ögeler yapılan harekete göre bir düzene girerler. Cümlelerde yer alan sıfat-fiil ve zarf fiil gruplarına bağlı ögelerin de fiilimsilere göre bir görevi vardır. (Yavuz, 1998, s. 117).

Fiiller dildeki hareket isimleridir. Cümlede yüklem vazifesi görürler. Yüklem adı onlara hem şahıs, hem zaman ifadesini bünyelerinde bulundurdukları, yüklendikleri için verilmiştir. Fiiller, fiil kök ve gövdelerine getirilen şahıs ve zaman ekleri ile o işin hangi şahıs tarafından ne zaman yapıldığını bildirirler.

Fiil Çekimi

Fiil çekimi, fiil kök ve gövdesine çekim ekleri getirmek suretiyle fiile şahış ve zaman ifadesi kazandırılması demektir. Basit çekim, bir fiil kök veya gövdesinin doğrudan doğruya zaman veya şekil eki alarak bir şahış ekine bağlanması ile yapılan çekimdir.

Fiillerin basit çekimleri, bildirme (haber) ve dilek (tasarı) kipleri olarak ikiye ayrılır. Bildirme kipleri zaman ekşleri ile çekilir.

Bunların başında *görülen (-di'li) geçmiş zaman* gelir.

Al-dı-m, bil-di-n, sor-du, tut-tu-k, sev-di-niz, gör-dü-ler gibi.

İkincisi *anlatılan (-miş'li) geçmiş zaman* çekimidir.

Gel-miş-im, bil—miş-sin, sor-muş, gör-müş-üz, al-mış-sınız, dur-muş-lar gibi.

Geniş zaman çekiminin iki çeşit eki vardır: sar-ar-ım, baş-lar-sın, dile-r, gör-ü-r-üz, dur-u-r-sunuz, iç-er-ler çekimlerinde olduğu gibi.

Gelecek zamanın eki –acak, -ecek'tir: Bil-ecek-im, gör-ecek-sin, dur-acak, bul-acak-ız, bildir-ecek-siniz, bildir-ecek-ler gibi olup uyum dışı bir ektir.

Şimdiki zamanın yanız bir çekimi vardır. Bunun eki –yor olup, ses uyumuna uymayan bir ektir. Yürü-yor-um, bil-i-yor-um, sür-ü-yor, kır-ı-yor-uz, bin-i-yor-sunuz, vur-u-yor-lar gibi.

Dilek kipleri ise; istek, emir, gereklilik ve şart olmak üzere dört türlüdür. İstek kipi gel-eyim, bil-e-sin, gör-e, gir-elim, bul-a-sınız, al-a-lar şeklinde bir çekime sahiptir. Bu çekimin asıl eki bütün şahışlarda –a, -e iken birinci teklil ve çokluk şahısları emir kipinden almıştır. Eskiden emir şekli altı şekilde ek taşırken sonradan birinci teklik ve çokluk şahışlarda kalmış, yerini istek çekimine bırakmıştır. Bu durumda emir çekiminin bugünkü Türkçede yalnız ikinci ve üçüncü şahıslarda, gel-sin, gel-in (gel-iniz) gel-sinler gibi çekimleri vardır.

Bu gruba giren gereklilik çekiminin eki –malı, -meli olup çekimi, bak-malı-y-ım, al-malı-sın, gel-meli, gör-meli-y-iz, sakla-malı-sınız, dur-malı-lar, şeklindedir. Şart çekiminin eki ise –sa, -sa'dir. Yürü-se-m, gel-se-n, bul-sa, bak-sa-k, sor-sa-nız, gözle-se-ler örneklerindeki gibi.

Türkçede fiilin kök ve gövdesi, -mak, -mek ekinin kalkması ile bulunur. Bu eki kaldırınca gerçek fiil ortaya çıkar. Fiil bu durumda sert bir vurgu ile telâfuz edilince teklik ikinci şahış emir şekli elde edilir. Bir fiilin aslını bulabilmek için teklik ikinci şahış emir haline konulması gerekir. Emir ikinci şahısın vurgusu kalktığı zaman fiil kök ve gövdesi kullanılış alanına çıkamaz. Çünkü artık fiilin ifade ettiği kip ve şahış ortadan kalkmış demektir. Bu durumda fiil kökünün yahut da gövdesinin sonuna, al-, gönder-, sus-, başla-, sindir- kelimelerinde olduğu gibi (-) işaretini koymak gerekir. Bu ise kelimenin başka eklere ihtiyacını gösterir.

Fiillerin dillerde işlerlik kazanabilmeleri için bazı ekleri almaları gerekir. Bu ekler, zaman veya şekil ekleri ile şahış ekleridir. Şu halde (zaman+şahıa) veya (şekil+şahıs) eklerini alan fiiller çekimli fiillerdir. Gel-ir-im, söy-le-r-sin, bak-mış-, gör-dü-ler, bul-a-yım, topla-sa-n, söyle-meli kelimeleri birer çekimli fiil halinde kullanış alanına çıkmışlardır. Bunların kullanılışları zaman ve ya şekil eklerinin şahış eklerine eklenmesi ile gerçekleşmiştir. Bazen çekimlerde şahıs eklerinin yer almadığı görülür. Bu durumda gel, sor, bul, çekimlerinde olduğu gibi ya şahıs eki düşmüştür ya da söyle-meli, dur-sa, söyle-r kelimelerinde olduğu gibi teklik üçüncü şahıs ifadesine yer verilmiştir.

Şahıs ekleri, çekimli fiillerde bir hareketi yapan veya o hareketten etkilenen şahsı ifade

eden eklerdir. Sırasıyla önce kök veya gövde, sonra şekil ve zaman en son şahıs eki gelir: al-ır-sın gibi. Türkçede üç tür şahıs eki mevcuttur:

Zamir Kökenli şahıs ekleri

Tekil 1.şahıs –ım, -im, -um, -üm
2.şahıs –sın, -sin, -sun, -sün
3.şahıs –
Çoğul 1.şahıs –ız, -iz, -uz, -üz
2.şahıs –sınız, -siniz, -sunuz, -sünüz
3.şahıs –lar, -ler

İyelik kökenli şahıs ekleri

Tekil 1.şahıs –m
2.şahıs –n
3.şahıs –
Çoğul 1.şahıs –k
2.şahıs –nız, -niz
3.şahıs –lar, -ler

Emir şahıs ekleri

Tekil 1.şahıs –
2.şahıs gel
3.şahıs gel-sin
Çoğul 1.şahıs –
2.şahıs al-ın, ak-ın-z
3.şahıs al-sın-lar

Zamir kökenli şahıs ekleri önce zamirken sonradan şahıs eki durumuna gelmişlerdir:

alır-ım, alacak-sın, almalı-sınız. . . Örneklerinde yer aldığı gibi bu gün dokuz İlil çekiminin altısı zamir kökenli şahıs ekleri ile yapılmaktadır. Bunlarda tekil üçüncü şahıs eksizdir. Bunlar eskiden fiil+zamir şeklinde idiler: alur men(alırım), algay sen(alacaksın)

İyelik kökenli şahıs ekleri isme gelen iyelik eklerinin zamanla fiil-şahıs eki haline gelmiş şeklidir: verdi-m, verse-k. . . Örneklerinde olduğu gibi dokuz fiil çekiminin üçü iyelik kökenli şahıs ekleri ile yapılır. Bunlarda da üçüncü tekil şahıs ek almaz.

Emir kökenli şahıs ekleri emir çekimlerinde kullanılan şahıs ekleridir. Emir şekil ekleri her şahısta farklıdır. Bu yüzden hem şekil hem de şahıs eki durumundadırlar: bul-ıın, bul-unuz. Emir çekiminde tekil ikinci şahıs ek almaz, 1. tekil ve çoğul çekimi de hiç yapılmaz.

Şekil ve zaman ekleri, fiil kök ve gövdelerine getirilerek fiile şekil ve zaman ifadesi kazandıran eklerdir. Bu eklerin şekil ifadesi hepsinde, zaman ifadesi ise bir kısmında vardır.

Şekil fiilin kullanılırken girdiği kalıp demektir. Fiiller kullanıma girerken şahıslara bağlanmak için ya bildirme kalıbı ya da tasarlama kalıbına girerler. Bu kalıplar gramer terimi olarak kip eskiden (siga) olarak adlandırılır. Türkçede beşi bildirme , dördü tasarlama olmak üzere dokuz kip vardır.

Bildirme Kipleri (Haber kipleri) Gerçekleşmiş, gerçekleşen veya gerçekleşecek bir haberi haber veren kiplere bildirme veya haber kipleri denir. Bunlar zaman ifade ederler. Geniş zaman, şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, gelecek zaman bu guruba girer.

Tasarlama (Dilek) Kipleri Tasarlama kipleri tasarlanan, hayal edilen, gerçek olmayan hareketleri ifade için kullanılırlar. Bu çekim kalıplarında yalnız şekil ifadesi vardır, zaman ifadesi bulunmaz: yapsa, yapayım, yapmalı gibi. Bunlara tasarlama veya dilek kipi denir. Şart, emir, istek, gereklilik bu guruba girer.

Geniş Zaman Ekleri, Bu ekler —r, ve —ar, -er'dir. Şekil olarak bildirme, zaman olarak geniş zaman ifade ederler: Her zaman yaparım, bu gün yaparım, yarın

yaparım. . . İnsan doğar, büyür, olgunlaşır, yaşlanır ve ölür. . . örneklerde olduğu gibi bu ekler hem geniş zaman hem de süreklilik ifadesini verirler.

-r ile; ye-r, de-r, sakla-r, açı 1-ı-r, oku-r. . . .

-ar, -er ile yaz-ar, çiz-er, koş-ar, sev-er örneklerini verebiliriz.

Geniş zamanın oumsuzu –maz, -mes, ve –z'nin düşmesi ile oluşan –ma,-me ekleri ile yapılır.

Şimdiki zaman eki, şekil olarak bildirme, zaman olarak şimdiki zaman ifade eden bu ek -yor ekidir. Bu ek "y" sesi yüzünden düz geniş orta hece vokallerini daraltır: bekle-yor (bekli-yor), bekle- me-yor (bekle-mi-yor.)

Şimdiki zaman çekimi zamir kökenli şahıs ekleriyle yapılır, -makta,-mekte,-mede,- ıuada ekleri de şimdiki zaman çekiminde kullanılır.

Görülen (Bilinen) Geçmiş Zaman Eki (-di'li geçmiş zaman) Bu ek fiilin görülen yani, hareketi anlatanın şahit olduğu, bildiği bir zamanı ifade ederken kullanılır. Geldi, vurdu, kırdı... Görülen geçmiş zaman eki -dı,-di,-du,-dü,-tı,-ti,-tu,- tü şeklindedir. Bu çekim iyelik kökenli şahıs ekleri ile yapılır.

Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki (-miş'li geçmiş zaman) şekil olarak bildirme, zaman olarak sonradan öğrenilen, başkasından duyulan olayların neklinde kullanılır ve –mış, miş, -muş, -müş ekleri ile ifade edilir: Dün yağmur yağmış, evde süt kal-ma-mış… Öğrenilen geçmiş zaman zamir kökenli şahıs ekleriyle yapılır.

Geleçek zaman eki, şekil olarak bildirme, zaman olarak gelecek zaman ifade eden bu ek –acak, -ecek'tir. Zamir kökenli şahıs ekleri ile çekilir: Başar-acağ-ım, başar-acak, başar-acag-ız, başar-acak-sınız, başar-acak-lar gibi

Emir ekleri, zaman göstermezler, tasarlama ifade ederler. Tasarlanan hareketin yapılmasına yönelik emirler belirtirler. Her şahıs için emir eki farklıdır.

Şart eki, yalnız şekil ekidir, tasarlama ifade eder, zaman göstermez. Şart çekimi eskiden zamir kökenli, şimdi ise şahıs ekleri ile yapılır. Şart eki –sa, -se'dir: anla-sa-m, anla-sa-n, anla-sa, anla-sa-k, anla-sa-nız, anla-sa-lar gibi.

İstek eki, tasarlama ifade eder, yalnız şekil ekidir, zaman göstermez. İstek çekimi de eskiden zamir kökenli, şimdi ise iyilik kökenli şahış ekleri ile yapılır. İstek eki bugün –a, -e'dir şu şekilde çekimlenir: Bil-e-m, bil-e-sin, bil-e, bil-e-k, bil-e-siniz, bil-e-ler …gibi.

Yapılarına Göre Fiiller

Yapı bakımından fiiller üç gruba ayrılırlar:

1.Basit fiiller,

2.Türemiş fiiller,

3.Birleşik fiiller

Kök halinde bulunan aç-, sev-, gör- fiilleri basit fiillerdir. İsimden fiil yapma veya fiilden fiil yapma ekleriyle üretilen fiil gövdeleri ise türemiş fiillerdir. Ağır-la-, su-la-, hay-kır- örnekleri, isimden fiil yapma ekleriyle yapılmış fiil gövdeleridir ve türemiş fiillerdir. Öğre-n-, duy-u-r, baş-ka-la-ş- örnekleri ises fiilden fiil yapma ekleriyle yapılmış türemiş fiillerdir.

Birleşik fiiller ise isim+yardımcı fiil, fiil+yardımcı fiil ve anlamca kaynaşıp deyimleşmiş fiiller olmak üzere üç gruba ayrılırlar.

Bir isim ve bir yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller:

a-Bir isim ve bir de etmek, olmak, eylemek, kılmak gibi çok kullanılan fiillerle yapılırlar:

Fakirlere yardım etmeliyi/.

Kendine dikkat et, hasta olursun.

Allah hepimize yardım eylesin.

Bir kaç gün daha sabredelim.

Bu hafta gelecek zannederim.

Allah'a şükürler olsun, düşmanlarımız mahvoldu.

Çok konuşan hata kılar.

b-Bir fiil ile bir yardımcı fiilin yan yana gelmesiyle oluşan birleşik fiiller çoğunlukla yeterlilik Fiili bil-, tezlik fiili (ver-), süreklilik fiili (kal-, gel-, dur-)

yaklaşma fiili (yaz-) fiilleri ile meydana getirilirler:

Sen bu kitabı rahatlıkla okuyabilirsin.

Artık Türkçe'yi güzel konuşabiliyorsun.

Şurada biraz bekleyebilir miyiz?

Komşuya soruver, biraz yoğurt var mı?

Bana kütüphaneden şu kitapları getiriver.

Onu görünce hayretten donakaldım.

Küçücük çocuk ne güzel konuşuyor, şaşakaldım.

Süregelen bu adet gerçekten bizlere faydalı.

Sen çocuğa bakadur, ben geliyorum.

Anahtarı bulamadım, sen arayadur.

Ayağım öyle bir kaydı ki düşeyazdım.

Çaydanlık elimden düştü, yanayazdım

c-Anlamca kaynaşmış, deyimleşmiş birleşik fiiller

Bu fiiller iyice kaynaşıp deyimleşmişlerse birleşik yazılırlar. Tam kaynaşmamış, anlamı klişeleşmemiş olanlar ayrı yazılırlar.

Yedi yıl süren bu ayrılık artık elverir.

Bu işin üç günde biteceğini varsayalım.

Bir hafta önce ortadan sırrolmuş.

Bu imtihanı da atlatacağını öngörebilirim.

O kadar korktum ki, nutkum tutuldu.

Çatılarına Göre Fiiller

Fiillerin nesnelerine ve öznelerine göre olan özelliklerine, konumlarına çatı denir.

Özneye Göre Fiiller

Ali, Çan'ı dövdü: Özneleri yapıcı olan fiiller etkendir.

Can dövüldü: Özneleri etkilenen fiiller edilgendir.

Ali Can ile dövüştü: Özneleri karşılıklı etkileşen fiiller işteştir.

Anneleri dövündü: Özneleri hem etken, hem edilgen olan fiiller dönüşlüdür.

Yukarıdaki cümlelerde görüldüğü gibi öznelerine göre fiiller çatı bakımından dörde ayrılır: Etken, edilgen, işteş, dönüşlü.

Türkçedeki bütün fiiller aslında etken çatılıdır. Ama bir hareketten, fiilden etkileneni belirtmek için edilgen, bir insanın fiili hem yapan, hem de fiilden etkilenen olduğunu anlatmak için dönüşlü, birden fazla kişinin birlikte bir işi yaptığını belirtmek için de işteş çatı oluşturulur.

	Etkcn	Edilgen	Dönüşlü	İşteş
Bak-	Bakmak	Bakılmak	Bakınmak	Bakışmak
Gör-	Görmek	Görülmek	Görünmek	Görüşmek
Sev-	Sevmek	Sevilmek	Sevinmek	Sevişmek

Etkenler: Ali tahtayı sildi. İsmail kitabı okudu.

Edilgenler: Tahta silindi. Kitap okundu.

Edilgen fiiller, etken fiillerden örneklere göre -1 ve -n ile türetilmişlerdir. Cümledeki Ali ve İsmail gerçek öznedir. Etken cümlenin fiilleri geçişlidir, (sildi,okudu) Bu yüzden nesne de bulunmaktadır.Cümleler edilgenleşince özneler düşer, nesne eki (-ı,-i) düşen nesneler özne durumuna geçerler: Hoca Onur'ıı okuttu. Onur okudu....

Özneyi bilmiyor veya söylemek istemiyorsak o zaman edilgen çatılı fiiller kullanırız: Kapı çalındı... Reçel döküldü...

Dönüşlü fiiller ise hem etken, hem edilgendirler. Genç kız süslendi, Ömer yıkanacak, sonra giyinecek.

Süslenme fiilini yapan da, ondan etkilenen de genç kızdır. Yıkamak fiilini yapan da, ondan etkilenen de; giyinmek fiilini yapan da, ondan etkilenen de Ömer'dir.

İşteş fiillerde ise o fiilin iki ya da bir çok özne tarafından yapılması söz. konusudur . Bülbüller ötüşüyor, dereler çağlaşıyor, serçeler cıvıldaşıyor, kızlar pınarın başında konuşup

gülüşüyorlar, -ş eki ile fiiller işteş yapılır ama (çocuk gelişiyor) nadiren bu ek işteşlik ifade etmeyebilir.

Nesnelerine Göre Fiiller

Nesne alıp almadıklarına göre fiiller geçişli ve geçişsiz fiiller olmak üzere ikiye ayrılır. Öznesinin yaptığı iş başkasını etkileyen yani nesne olmayan fiiller geçişsizdir: Çiçek kokar, arladaşım geleçek örneklerinde olduğu gibi.

Geçişli ve geçişsiz fiilleri ayırtetmenin en kolay yolu fiile neyi?, kimi? Sorularını sormaktır. Soruların biriçevap bulursa fiil geçişlidir. Sorulan soruya cevap bulunmazsa fiil geçissizdir:

Anlatınız. Neyi? Dersi, fimi, hikâyeyi... Bu fiil geçişlidir.

Güldüler. Neyi? Kimi? Sorularına cevap alamayız... Bu fiil geçissizdir.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

1.Fiil neye denir?

2.Yüklem nedir?

3.Çatı ne demektir, fiiller neye göre çatılarına ayrılır?

4.Bir fiilin geçişli mi geçissiz mi olduğunu pratikte nasıl anlarız?

5.Mehmed Akif Ersoy'un yazdığı Türk Millî Marşı da olan İstiklâl Marşı adlı şiirdeki fiilleri, yapı, şekil (kip), zaman, şahıs ve çatıları bakımından inceleyiniz.

İSİMLER (ADLAR)

Dil bilgisinde geniş anlamda kullanıldığı zaman, sıfat zarf ve zamir gibi isim cinsinden kelimelerin tamamını içine alan isim terimi dar anlamda yalnızca asıl isimler için kullanılır.

İsimler: Canlı, cansız; somut, soyut (maddî-manevî) bütün varlıkları ve kavramları tek tek veya cins cins karşılayan; varlıklara ve kavramlara ad olan kelimelerdir: **arslan, taş, dağ, tarih, ahlak, Attila, Üsküp, insan, şehir, haysiyet, kıvanç** gibi.

İsimler çeşitli bakımlardan şu kısımlara ayrılırlar:

Özel isimler, varlıklara sonradan verilmiş hususî adlardır. Bir tek varlığı temsil ederler. Kişi ad ve soyadları, hayvanlara verilen özel adlar, millet, boy, kabile, din, dil, mezhep, yıldız, yıldız kümeleri, kıt'a, ülke, bölge, şehir, mahalle, kasaba, köy, cadde, sokak, deniz, nehir, dağ, kurum, dernek, okul, hastahane, devlet dairesi, gazete, dergi, kitap vb eser adları, yasa adları özel isimleri oluşturur: Yahya Kemal Beyatlı, Türk, Uygur, Haşimoğulları, İslam, Arapça, Hanefî, Merih, Büyükayı, Asya, Özbekistan, Doğu Makedonya, Kalkandelen, Gazibaba, Çalıklı, Kocacık, Evliya Çelebi Sokağı, Akdeniz, Vardar, Altay Dağları, Türk Dil Kurumu, Namık Efendi Derneği, Tefeyyüz İlkokulu, Birlik Gazetesi, Sesler Dergisi, Bizim Sokağın Çocukları, İstiklal Marşı, Düşünen Adam, Olıri Çerçeve Anlaşması, Bahçe Çocuk Dergisi**... gibi.**

Cins isimler: Cinse yani aynı türden olan varlıkların hepsine birden verilen adlara cins isim denir. **İnsan, millet, ülke, deniz, hava, şehir, ağaç, şiir, şair, dergi** gibi.

Madde ismi (somut ad), duyularımızla algılayabildiğimiz, madde halinde bulunan varlıklara, nesnelere verdiğimiz adlardır. Kalem, çiçek, cami, Merkez Jupa, İştip, Fettah Rauf Efendi, Mustafa Paşa Çamii, Taş Köprü, Yeni Balkan Gazetesi, Bahçe Çocuk Dergisi, ... gibi.

Mânâ ismi (soyut ad), ancak aklımızla tasarlayabildiğimiz, varlıklara yani kavramlara verilen addır. İnanç, ülkü, gayret, yiğitlik, hürriyet, iman, ... gibi,

Tanrı, melek, şeytan, cin gibi dînî terimlerde ihtilaf vardır. Bazı dilciler, duyularımızla algılayamadığımız için bunların soyut kabul edilmesi gerektiğini söylerken, bazıları da asıl soyut isimlerin varlıkları değil; varlıkların, nesnelerin niteliklerini bildirdiklerini oysa bu varlıkların birer zat gibi tasarlanabildiklerini düşünürler

Varlıkların sayılarına göre isimler:

Tekil isimler, tek bir varlığı anlatmaya yarayan isimlerdir. At, ev, taş, kalem,

kitap, … gibi.

Çoğul isimler, birden çok varlığı ifade etmeye yarayan isimlerdir. Atlar, evler, taşlar, … gibi.

Dilimizde bütün kelimeler tekildir. Ünlü uyumuna göre –ler, -lar şeklinde kelimelere eklenen çokluk eki ile çoğul hale getirilirler.

Topluluk ismi, grup halindeki varlıkları karşılayan kelimelerdir. Millet, ordu, sürü, kafile, alay gibi. Topluluk isimleri çokluk eki de alabilirler.

Yapı Bakımından isimler:

Yapı bakımından isimler üç guruba ayrılırlar; basit isimler, türemiş isimler, birleşik isimler.

Basit İsimler: Bunlar tek kelimelik ve hiçbir yapım eki almamış olan isimlerdir: Dağ, çiçek, göz, kitap, kalem, Plasnitsa. .

Türemiş İsimler: Türemiş isimler basit isimlere yapım ekleri getirilerek meydana gelen isimlerdir: Dağcılık, çiçekçi, gözlük, kitaplık, kalemsiz Plasnitsalılar. . .

Birleşik İsimler: Birleşik isimler ise birden fazla kelimenin bir araya gelerek bir nesneyi, varlığı karşılamasına yarayan isimlerdir: Dağ evi, çiçek aşısı, gözbebeği, kitap kurdu, kalemtraş. . .

İsimler dilde yalnız başlarına kullanıldıkları da olmakla beraber asıl cümle içindeki yerleri açısından önemlidirler. Çünkü cümle dilde insanın kendisini ifade etmesine yarayan en küçük sistem, anlam bütünlüğüdür. İsimlerin cümle içerisindeki yerleri isim cinsinden unsurlar olan sıfatların ve zamirlerin cümle içerisindeki yerleri ile birlikte bu üç konunun bitiminde verilmiştir.

İsmin Hâlleri

İsimler fiile bağlanabilmek için hal ekleri alırlar: ev-e bak, okul-da kal. . . başımın tacı, evin duvarı, derenin suyu. . . örneklerindeki gibi isim tamlaması kurarken kullanılan ilgi hali ve ismin bazen hal ekleriyle edatlara bağlanmasının geri planında yine fiile bağlanış vardır.

İsimlerin fiiller ve diğer kelimelerin karşısında bulundukları bir durum, hal, konum vardır. İsmin özellikle fiile ve diğer kelimelere karşı bulunduğu çeşitli hallere, durumlara ismin halleri denir.

Tükçede beşi daha çok kullanılmakla beraber ismin halleri şunlardır:

Yalın (Nominatif) HâIi

İsmin hiç bir ek almayıp, eksiz kullanılması durumudur. Ev, kitap, evler, kitaplar örneklerindeki isimler yalındır. Çoğul eki aldığında isim başka bir kelimeye bağlanamaz. O yüzden yalın kabul edilir. Yalnız şahsa bağlayan evim, kitapları gibi iyelik eki almış şekillerde yalın kabul edilir. Çünkü iyelik eki alan kelimeleri de üzerine hal ekleri getirerek çekimlemekte kullanabiliriz: evimden, kitaplarımdan örneklerinde olduğu gibi .

Belirtme (Akuzatif) hâli

İsmin geçişli fiilin tesiri altında olduğunu gösteren hâldir. Belirtme eki **"-ı, -i, -u, -ii"** dür. Ancak bazen belirtme hâli eksiz olabilir. Belirtme hâlindeki kelimeler cümlede nesne olurlar: kitap okudu, kitabı okudu; çocuk gördü, çocuğu gördü. . .

Belirtme durumu ekleri alan kelime, fiilden etkilenen nesneyi ifade ettiğinden bu ekler ismi Hile bağlarlar: **ağac-ı** severim, **ablam-ı** gördüm, **korku-y-u** unut, **türkünüz-ü** söyleyin, **çiçekler-i** koparmayın, **görüş-ü** keskindir, **birliğ-i** seçtik, **başınıız-ı** eğmeyeceğiz.

Bu ek zamirlere ve 3. tekil şahıs iyelik eklerine gelince —nı, -ni, **-nu, -nü** şeklinde eklenir: bu-nu, **şu-nu,** o-nu, karşı-sı-nı, kitab-ı-nı, okul-u-nu. . . Eskiden —n şeklinde de kullanılırdı: baş-ı-n, göz-ü-n, saç-ı-n, yüz-ti-n. . .

Üçünecü tekil ve çoğul şahıs iyelik ekleri ile karıştırılmamalıdır: Onların çiçekleri,

çiçekleri kopardım; onların işi, işi bitirdim; onun evi, evi boyadım. . .

Yönelme (Yaklaşma, Datif) Hali

Bir varlığa, nesneye (onu karşılayan ismc)yönelıne, yaklaşma ifade eden ve ismin fiillere bağlanmak için girdiği haldir. Pazara gitti, balkona çıktı, suya düştü örneklerinde isimlere gelen **-a, -e** ekleri yönelme hali, durumu ekleridir. **Yönelme bildiren -a, -e bulunma bildiren, -da, -de, ayrılma, uzaklaşma bildiren -dan, -den yer ve yön gösteren eklerdir: ev-c** gir, **çocuğ-a** bak, **gökler-e** yüksel, **başörtüm-e** dokunma, **yemekleriniz-e** hayranım. . .

Bulunma (kalma, lokatif)HâIi

İsmin temsil ettiği yerde bulunma, kalma söz konusu ise isme bulunma durumu eki gelir ve ismi fiile bağlar: pazarda oyalandı, camide kılacak, beşte gelirim...

Bulunma durumu eki, **-da, -de, -ta,** -te'dir: **derste** kaldı, **kitapta** okudum, **evde** buldum. **akılda** tutuyorum, **yüreğimde** yara var, **beklediğinizde** gelirim, **konuşmalarımızda** haklıyız. . .

Uzaklaşma (ayrılma, ablatif) hâli

İsmin temsil ettiği yerden, nesneden uzaklaşma, ayrılma, kaynaklanma ifade eden fiillerle ilgisini gösteren isim hâl ekleridir. Pazardan döndü, **işten** ayrıldı gibi. . . Bu ek de ismi fiile bağlar. Uzaklaşma, ayrılma durumu eki -dan, -den, **-tan,** -ten'dir: divandan düştü, **arabadan** indi, **karşıdan** geliyor, **benden** iste, **çelikten** yapılmış, **haberlerden** dinledim, **bilenlerden** sormalı, tarihten öğreniyoruz, **öğleden** sonra...

İlgi (genitif) hâli

İsmin başka bir isimle ilgisinin bulunduğunu ifade eden bu hale ilgi hali denir. İsim tamlamaları kurarken kullandığımız ilgi hali bazen eksiz yapıl ı(belirtisiz isim

tamlamalarında), bazen de ekli (belirtili isim tamlamalarında)yapılır: Ağaç yaprağı, ağacın yaprağı, göz yaşı, göz-ün akı. . .

İlgi eki -ın, -in, -un, -ün, -ıın, -nin, -nun, -nün **şeklindedir. Ünsüzle (sessiz, konsonant) biten kelimelere —m, -in, -un, -ün getirilir:** ağac-ın, ev-in, kuş-un, göz-ün (akı), yollar-ın, başını-ın, oğlum-un...

Ünlü ile (sesli, vokal)biten kelimelere -nın, -nin, -nun, -nün **ekleri getirilir:** baba-nın, aıne-nin, ordu-ıun, kötü-nün, ağaçları-nın, konışusu-nun, ölü-nün...

Vasıta (instrumental) HâIi

İsmin fiilin işlenmesine bir vasıta olduğu durumlarda kullanılan ektir. Eski vasıta eki yazın, kışın, yayan, öğlen, ansızın, durmaksızın örneklerindeki -n'dir. Ama bu ek artık yerini ile edatının ekleşmiş şekli olan **-la, -le** 'ye bırakmıştır. Bu ek de ismi fiile bağlar: **kaşıkla** ye. **makasla** kes, **sizlerle** konuşayım, **hislerinlc** davranma, **kendisyle** konuştum, **okumakla** adam olunur, **bisikletiyle** bize gelmiş. . .

Eşitlik Hâli

Eşitlik, benzerlik küçültme ifade eden bu ekin de vazifesi fiili isme bağlamaktır. Ancak eşitlik eki çekim ekliğini biraz kaybetmiştir. Eşitlik eki —ca, -ce, -ça, -çe'dir: **yavaşça** konuş, **insanca** davranmalı, **kahramanca vuruş, güzelce konuş, istediğimce yaşarım, gönlümce gezdim, dünyalarca seviyor,**

İsimlerde Sahiplik-Aitlik

İsimler ve isim soylu kelimeler, her zaman yalın halde bulunsalar, onları cümle içerisinde kullanamaz, onlarla anlamlı/mânâlı bütünlükler oluşturamayız. İsimleri çümle içerisinde kullana bilmek için onları çekim eklerini kullanarak diğer kelimelerle bağlantılı hale getirmemiz gerekir. İsimler, çekim ekleriyle yeni haller kazanırlar; ismin beş hali; yalın, belirtme/yükleme, yönelme, bulunma, ayrılma genellikle bilinir. Çünkü bunlar ismin hallerinden en çok kullanılanlardır. Ancak bunlara isim tamlaması oluştururken kullandığımız

tamlayan ve tamlanan durumu, vasıta, eşitlik ve gayet az kullanılan yön gösterme halini de ilave edebiliriz.

İsim çekim ekleri, isim çekiminde kullandığımız eklerdir. Bunlar; çoklul ekleri (-ler, -lar, ev-ler, araba-lar örneklerinde olduğu gibi. Bir de ablam-gil, Yalnız-gil örneklerinde olduğu gibi aile ismi bildirmek suretiyle çokluk bildirme); iyelik ekleri ki, bunlar karşıladığı nesnenin kime, neye ait olduğunu gösteren çekim ekleridir. Getirildikleri ismin hangi şahsa (ben, sen, o, biz, siz, onlar) ait olduklarını ifade ederler. İyelik ekleri ismi isme bağlayan eklerdir. İki isim arasında, bağ kurmaya yararlar. Ev-i-m, ev-i-n, ev-i, ev-i-miz, ev-i-niz, ev-leri örneklerinde olduğu gibi.

Aitlik eki; iyelik ekleri sahiplik bildiren eklerdi. Sahiplik bildiren bir diğer isim çekim eki de **–ki** dir. O-nun-ki, burada-ki, masada-ki örneklerinde olduğu gibi bu ek, kendisinden sonra gelen eklere "n" yardımcı sesi ile bağlanır. Çoklul ekine ise "n"li ve "n"siz bağlanabilir. Evde-ki-n-i, bende-ki-n-e, masada-ki-n-den, akşam-ki-ler, akşaki-n-ler, onun-ki-ler, onun-ki-n-ler örneklerinde olduğu gibi

İsim Fiiller

"Ek fiil" de denen "İsim fiil"ler aslında yardımcı bir fiildir. Fiilin aslı **er-** dir. Zamanla **r** düşmüş **e** de **i**'ye dönüşmüştür ve ek gibi bir yapıya sahip olmuştur. Buna i- (imek) fiili veya cevher fiil de denmektedir. İ-, ek-fiilinin başlıca iki görevi vardır: Bunlardan birincisi isimlerin sonuna gelerek birleşik çekim yapmasıdır. Ek fiilin birleşik çekim yaparken bir birleşik çekime daha gelerek katmerli bir çekim yaptığı da olur.

Basit çekimlerde issim fiilin/ek fiilin görevi, isimleri fiilleştirmek olan i-, ek-fiili, bu durumda isimlere doğrudan doğruya gelir. Yaniisimler ek almazlar. Çocuk-um, ağaçtır, yor-gun-sun, biz-iz, sevgili-siniz, akıllı-dırlar, gibi.

İ-, ek fiili ismlere getirilerek dört çekim yapılır. Bunlardan birincisi, şimdiki veya geniş zaman çekimidir. Bu çekimde isimlere doğrudan doğruya şahışlara göre ekler getirilir. Her şahsın ayrı bir eki vardır. İ-, fiilinin asıl geniş zaman eki zamanla düştüğü için şahış ekleri zaman fonksiyonunu da ifade ederler. Bunun için bu eklere bildirme ekleri de denmektedir.

Türküm doğru-y-um çalışkan-ım

doğru-sun çalışkan-sın

doğru-dur çalışkan-dır

doğru-y-uz çalışkan-ız

doğru-sunuz çalışkan-sınız

doğru-durlar çalışkan-dırlar

İsimlere gelerek onların cümlede fiilin vazifesinde yüklem gibi kullanılmasına yardımcı olan yardımcı fiil de dediğimiz **i-** fiili Türkçe'de isim fiil olarak kullanılır. **i-** isim fiilinin dört çekim şekli, dört kipi vardır. Bunlarşimdikizaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart şeklidir. Bunlardan şimdikizaman şekli tamamen ekleşmiş, diğerleri de ekleşmeye çok uygundur.

İsim fiilin olumsuzu değil ile yapılır: Evde değilim, tembel değilim. . . İsim fiili hemen hemen her isme ve -mak, -mek, -ma, -me; -ış, -iş, -makta, -mekte gibi eklerle fiil ismi olan her kelimeye gelerek bu isimlerin cümlede yüklem vazifesinde kullanılmasını sağlar: Hakikaten güzelsin, Çok akıllıdır, gerçekten geçimliyiz, en sevdiğim halin gülüşündür, daha çok yaptığım şey düşünmektir, insanı yetiştiren okumaktır....

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Aşağıda Refik Halit Karay'dan bir geziye ait bir metin okuyacaksınız.

1.Bu metindeki isimleri tespit ediniz.

2.Bu metindeki isimlere isim çekim ekleri getirerek çekimleyiniz.

3.Bu metindeki isimleri isim fiilin dört zamanına göre çekimleyiniz. Yaptığınız çakimleri çümle içinde kullanınız.

"Bursa'yı arkada bırakıp ovalara daldık. Ağaçlar, yarı çiçek, yarı yaprak, en güzel çağında. Ekin tarlaları göz alabildiğine yeşil, Sekiz on kilometrede bir çeşme. Her yer sulak, toprağı azıcık eşeleseniz su fışkıracak. Türkiye'mizin en feyizli, en mamur batısında. Meselâ Fransa'nın Normandiya'sını çok andıran arazisinde yol almaktayız. Uzaktaki dağlar, yaklaştığımız köyler ve kasabalar; ne varsa, kuzuları, koyunları hepsi temizdir. Mandıraları bile."

SIFATLAR

Varlıkları/nesneleri nitelemek ve belirtmek suretiyle karşılayan kelimelere sıfat denir. Niteleme ve belirtme isimleri varlıkları niteledikleri zaman sıfat olurlar. Sıfatlar yalnız başlarına kullanıldıklarında isim soylu kelimelerdir. Bunların sıfat olabilmesi için mutlaka bir isimle birlikte kullanılması gerekir. Türkçede sıfatlar isimlerden önce gelirker. Bu özelliklerinden dolayı sıfatlara bazı dil bilgisi kitaplarında "ön ad" da denildiği olmakr-tadır. Sıfatların bu özelliği düşünüldüğünde bu durumda sıfat tamlaması yapılmış olur. Yeşil, sarı, ağır kelimeleri tek başlarına isimdirler. Fakat yeşil yaprak, sarı saç, ağır yük gibi kullanılışlarda bir ismin önüne gelerek onu nitelerler ve sıfat olurlar. Sıfatlar ortak isimlerden meydana gelir. Özel isimler sıfat olmazlar. Ayrıca her isim de sıfat olarak kullanılmaz. Bir isim sadece kendini niteleyen veya belirten bir kelimeyi sıfat olarak kabul eder. Yani sıfatın niteliği varlıkla uygunluk içinde olması şarttır.

Varlıkların niteliklerini, durumlarını, biçimlerini, sayılarını kısaca özelliklerini bildiren kelimeler sıfat olarak adlandırılırlar.

Sıfatlar vasıf, özellik isimleridir. Yalnız kullanıldıklarında isim türünden kelimelerdir. Meselâ kâğıt, çiçek, güneş, gibi; beyaz, genç, tembel kelimeleri de birer isimdirler.

Beyaz temizliğin sembolüdür.

Genç kendisine verilen vazifeye göre her şey olabilir. (Cenab Şahabettin)

Tembel işlen uzak durur.

Ancak beyaz, genç, tembel şeklindeki vasıf, özellik isimlerini bir sıfat tamlaması içinde yani bir ismin önünde kullandığımız zaman bu isimler sıfat vazifesini yüklenmiş olurlar. Yalnız başlarına sıfat olarak kullanılamazlar.

Beyaz papatyalar her yeri kaplamıştı.

Genç adam çok düşünceliydi

Tembel çocuk yine ödevini yapmamıştı.

Her sıfat bir isimdir. Vasıf bildiren her isim de bir sıfat olabilir. Ancak vasıf ifade etmeyen isimler sıfat olarak kullanılmazlar. **Özel isimler, -mak, -mek, -ış, -iş, -gı, -gi gibi eklerle fiilden yapılmış isimler sıfat olamazlar.** Yıldız, Necati, düşünmek, okumak, çıkış, saygı, duygu gibi.

Sıfat Çeşitleri ve Yapılarına Göre Sıfatlar

İki çeşit sıfat vardır: Bir nesnenin iç, aslî vasfını; kendisine birleşik vasfını bildiren sıfatlar. Nesnenin kendi bünyesine bağlı olmayan dış vasfını bildiren sıfatlar. Meselâ **küçük** kuş, sarı kuş, **kafesteki** kuş. **uçan** kuş birer sıfat tamlamasıdır. Küçük vesarı vasıflarıkuşun kendisine aittir ve değişmez. Fakat kafesteki, uçan vasıfları değişkendir. Kuş kafestenkaçabilir, uçan kuş dala konabilir.

Sıfatlarda Pekiştirme

Niteleme Sıfatlarında Anlam Dereceleri:

Sıfatlar zarflarla(belirteçlerle) derecelendirildikleri gibi bazı öneklerle de kuvvetlendirile bilirler. Ön ekle kuvvetlendirme **pekiştirme** olarak adlandırılır.

Pekiştirme işlemi bazen **sıfatın iki iinlü harfine kadar olan kısmı** " **m, p, r, s" harflerinden uygun olanı ile tamamlanıp** sıfatın başına getirilir: ye + m+ yeşil ova, sa + p + sarı ekin, te + r + temiz hava, mo +s + mor gömlek, u + p +uzun yol, ka + s + katı ekmek, be + m +beyaz diş. . . .

Sıfatlarda tekrar(ikileme) yoluyla da pekiştirme yapılabilir: kara karagözler, çisil çisil yağmur, sıra sıra kavaklar, uzun uzun minareler. . .

Tekrarların arasına "**mi, mı"soru ekleri getirilerek de pekiştirme yapılabilir:** güzel mi güzel bir kız, zor mu zor bir iş, alımlı mı alımlı bir bayan, lezzetli mi lezzetli bir yemek.

Yakın anlamlı kelimelerin tekrarı ile de pekiştirme yapılır: boylu polu delikanlı, anlı şanlı zafer, şanlı şerefli millet, yerli yersiz söz, abuk sabuk konuşma. . .

Belirteçlerle (zarflar) de sıfatlar derecelendirilebilirler:Arı gibi çalışkan ç o c u k , melek gibi güzel yüz, en güzel söz, daha akıllı çocuk, cennet kadar güzel vatan. . .

Sıfatlarda Küçültme:

Niteleme sıfatlarına -ca, -ce, -ça, -çe, -cık, -cik, -cuk, -cük, -çık, -çik, -çuk, -çük, -cak , -cek, -msı, -msi, -mtrak ekleri getirilerek anlamda küçültme veya daraltma yapılır: usulca konuşma, derince kuyu, serbestçe kız, alçacık boy, tazecik fasulye, uzuncak servi, turuncumsu kazak, ekişmtrak elma, turuncumtrak tokalar. . .

Sıfat Çeşitleri:

Nesnenin kendisinden olan iç vasıflarını ifade etmeye yarayan sıfatlara niteleme sıfatı, nesnelerin aslî olmayan, dış, değişken vasıflarını belirten sıfatlara da belirtme sıfatları denir.

Niteleme Sıfatları

Nesnelerin bünyesinde bulunan özellikleri, vasıfları gösteren kelimelerdir. Nesnelerin renk, biçim ve durumlarını gösterir, adlara sorulan " nasıl", bazen " hangi"sorularına cevap verirler.

Beyaz gömlek, **altın** yüzük, **Eski** çarşı, **Burnıalı** Cami, **Taş** köprü, geçen yıl. **geçmiş** zaman, **faydasız** ilim, gelecek nesil, **atılmış** kitaplar, **seçme** hikâyeler.

Bu sıfat tamlamalarında iki tür sıfat gözümüze çarpmaktadır. Beyaz, altın, eski, burmalı, taş, kelimelerinde olduğu gibi **isim soylu** olanlar ve geçen, geçmiş, gelecek atılmış, seçme kelimelerinde olduğu gibi **fiillerden türemiş** olanlar.

İsim soylu nesne sıfatları alelade vasıf, özellik isimleri, yani niteleme sıfatlarıdır. **Fiillerden türeyen sıfatları ise sıfat- fiil (partisip)** olarak adlandırıyoruz.

Aşağıdaki cümlelerde koyu yazılan kelimeler **niteleme sıfatlarıdır:**

Küçük payitahtın **karışık** sokakları bugün **çok** kalabalıktı. Tıpkı ilkbaharda bir bayram günü gibi. . . Bütün kadınlar, **bol beyaz** yenli, **sırma** yelek**l**i Pazar esvaplarını giymişler, **beyaz** poturlu **dinç** erkeklerin, **dolu** testilerle sundukları şarapları içerek coşuyorlardı. (Ömer Seyfettin)

Belirtme Sıfatları

Belirtme sıfatları nesnelerin kendi iç bünyesinde olmayan dış vasıllarını belirtirler. Nesnelerin dış belirtileri onların yerleri, sayıları, soru durumları ve belirsizlik hâlleridir. Belirtme sıfatları belirttikleri özelliğe göre dörde ayrılırlar. **İşaret sıfatları, sayı sıfatları, soru sıfatları, belirsizlik sıfatları.**

İşaret Sıfatları

Nesnelerin yerlerini işaret etmek süreliyle belirten sıfatlara işaret sıfatları denir.

Bunlar tek başlarına zamir olan ancak bir ismi vasıflandırdıkları zaman sıfat vazifesi yüklenen şu kelimelerden ibarettirler:

Bu, şu, o, ol, şol, işbu. Bugün yalnız ilk üçü kullanılmaktadır:

Kim **bu** sennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ? . . .
Şu Boğaz Harbi nedir, var mı ki dünyada eşi?
(M. Akif Ersoy)

Ah o gözler ki, sende bir parçasıdır ilâhın.
O gözler ki senin en katı zulmün ve silâhın.
(Nihal Atsız)

Allah adın zikredelim evvelâ
Vacip oldur cümle işde her kula
(Süleyman Çelebi)

Şol cennetin ırmakları akar Allah deyu deyu
(Yunus Emre)

Sayı Sıfatları

Sayı sıfatları nesnelerin sayılarını bildiren, belirten kelimelerdir. Bunlar tek başlarına sayı isimleridirler. Nesneleri vasıflandırdıkları zaman sıfat olarak kullanılırlar.

Sayı sıfatları beşe ayrılır: Asıl sayı sıfatları, sıra sayı sıfatları, üleştirme sayı sıfatları, kesir sayı sıfatları, topluluk sayı sıfatları.

Asıl Sayı Sıfatları

Asıl sayı sıfatları nesnelerin sayılarını gösterirler.

Tek kelime olanlar, sıfat tamlaması olanlar ve sayı gurubu olanlar olmak üzere üçe ayrılırlar.

Tek kelime olanlar, bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on, yirmi, otuz, kırk, elli, altmış, yetmiş, seksen, doksan, yüz, bin sayılarıdır.

Bunlara eskiden kullanılan tümen(on bin) ve sonradan dilimize giren milyon, milyar,

trilyon. . . gibi sayı isimlerini de ilâve edebiliriz.

Sıfat Tamlaması halinde olanlar büyük sayıların arasındaki yuvarlak sayıları adlandırmakta kullandığımız sayı isimleridir. İlk sayı İkincisinin miktarını gösterir.

İki yüz, üç yüz, beş yüz, on bin, yüz bin, beş yüz bin, bir milyon, yedi milyon, sekiz yüz milyon... gibi.

Sıfat tamlaması halindeki asıl sayılarda, küçük sayı önce, büyük sayı sonra gelir.

Sayı gurubu şeklindeki sayı da yuvarlak sayılar arasındaki sayılar için kullanılır. Bunlarda büyük sayı önce, küçük sayı sonra gelir.

On üç, yirmi bir, yirmi dört, on beş, üç yüz beş, bin yedi yüz, iki yüz altmış beş, üç milyar beş yüz on.. .

Bunlarda ilk sayılar İkincisinin adedini ve miktarını göstermezler.

Sıra Sayı Sıfatları

Nesnelerin/varlıkların kaçıncı derecede olduğunu gösteren sıfatlardır. Asıl sayılara isimden isim yapma eki olan –ıncı, -inci, -üncü, -uncu eklerinin getirilmesiyele yapılırlar. Onuncu Yıl Nutku, Dokuz-uncu Senfoni… gibi. Derece gösteren "kaçıncı, "ortancı", "sonuncu" kelimelerini de sıra sayı sıfatlarından saya biliriz.

Üleştirme Sayı Sıfatları

Nesnelerin/varlıkların gruplandırılmış, paylaşılmış, bölünmüş hallerini ifade etmekte kullanılırlar. Asıl sayılara –ar, -er isimden isim yapma eki getirilerek oluşturulurlar. Ünlü ses ile biten sayılara –ş kaynaştırma harfi olarak gelir: Birer, ikişer, onar, yirmişer örneklerinde olduğu gibi.

Üleştirme sayı sıfatları ile iki şekilde sıfat tamlaması yapılır: Beş biner, beşer bin örneklerinde ve aynı ekle yapılan kaçar, yarımşar, teker, çifter, azar kelimeleri de üleştirme ifade eder.

Kesir Sayı Sıfatları

Bunlar nesnelerin/varlıkların kça parçalandığını ve kaçının alındığını göteren sayı sıfatlarıdır. Say isimleri ile yapılır ve kelime grubu oluştururlar: Dörtte üç, onda bir … gibi. Matematik işlemleri dışında elmanın dörtte biri, nüfusun yüzde yirmisi… gibi.

Topluluk Sayı Sıfatları

Birbiri ile ayniyet arzeden çift veya daha fazla nesne/varlık topluluğunu ifade ederler: İliz çocuk, üçüz yavru… gibi. Birden fazla olan organ adlarında bulunan –z'nin de bu çokluk bildiren ek olduğu düşünülmektedir.: Göz, diz. Yüz (yanak anlamında), omuz… gibi.

Soru Sayı Sıfatları:

Bunlar nesnelerin/varlıkların sayısını, durumunu, mahiyetini, yerini sormak suretiyle daha belirgin ifade etmeye yarayan soru kelimelerinden oluşmuş sıfatlardır: Kaç, hangi, ne, nasıl, nice, neredeki kelimeleri soru sayı sıfatlarıdır. Nasıl (ne nasıl), nerde (ne arada) kelimeleri gibi ne ile yapılan ama henüz kaynaşmamış olan gruplar da soru sıfatı olarak kullanılırlar: Ne gibi, ne kadar, ne biçim… gibi. Aşağıdaki örneklerde koyu yazılmış kelimeler isimleri belirterek soru sıfatı durumunda kullanılmışlardır:

Hangi çılgın bana zincir vuracakmış şaşarım

Mehemed Âkif Ersoy

Ey kahpe rüzgâr, artık **ne** yandan esersen es

Necip Fazıl Kısakürek

Nice hastalar vardır ki onlara ilaç yerine ümit aşılamak daha hayırlıdır.

Ziya Gökalp

Nerdeki insanlar tüketmedi insanlığı, o diyar için yollara düşsek.

Ne kadar akıllı çocuk maşallah.

Belirsizlik Sıfatları

Varlıkların durumlarını, sayılarını, yerlerini kesinlik kazandırmadan, aşağı yukarı belirten sıfatlara belirsizlik sıfatları denir. Başlıca belirsizlik sıfatları şunlardır: Aynı, başka, başlıca, bazı, bir, biraz, birçok, birkaç, bir parça, bir takım, böyle, bütün, filan, filanca… gibi.

Aşağıdadaki örneklerde yer alan koyu renkli kelimeler belirsizlik sıfatlarıdır.

Taşlık **bir** yoldan aşağı inen hayvanlarımızın dizleri titremeğe başlamıştı. (Yakup Kadri Karaosmanoğlu)

Başka sanat bilmeyiz karşımızda dururken,

Yazılmamış **bir** masal gibi Anadolumuz (Faruk Nafiz)

Bazı insanlar birlikte düşmek için birbirlerine tutunurlar. (Cenab Şahabettin)

Birçok gidenin **her** biri memnun ki yerinden

Birçok seneler geçti dönen yok seferinden (Yahya Kemâl)

Hayli yaramaz çocuk, ele avuca sığmıyor.

Böyle çocuk gördün mü hiç amcası?

Ayrıca öteki, beriki, şimdiki, buradaki gibi aitlik eki ile de belirsizlik sıfatları kurulur.

Sıfatların Cümle içinde Kullanılışları

Sıfatlar **cümle içerisinde** bir adı, bir ismi vasıflandırmak suretiyle **sıfat tanılamalarını** oluştururlar. Aşağıdaki cümlelerde yer alan koyu kelime gurupları sıfat tamlamalarıdır. Bir kelimenin sıfat olabilmesi için daima bir adın, ismin önünde gelmesi gerektiği unutulmamalıdır.

Küçük serçe, tekir kedinin pençelerinden kendisini kurtaramadı.

Bu çocuk, her zaman, aynı hatayı yapıyor.

Yedi yıldır ilk defa karşılaşıyoruz, on beş dakika sonra kalkılır mı?

Ne zaman, hangi gün, kaç dakika vakit ayırdın bana?

Bazen birçok sıfat, birisini niteleyerek sıfat tamlaması oluşturabilirler:

Yirmi üç günlük, küçük, hasta ve gayet cılız bir bebek küvezde hayat mücadelesi veriyordu.

Yirmi üç günlük, küçük, hasta ve gayet cılız bir bebek (sıfat tanılaması)

Bir bebek: sıfat tamlaması

Cılız bir bebek: sıfat tamlaması

Gayet cılız bir bebek: sıfat tamlaması

Hasta ve gayet cılız bir bebek: sıfat tamlaması

Küçük, hasta ve gayet cılız bir bebek: sıfat tamlaması

Üç günlük, küçük, hasta ve gayet cılız bir bebek: sıfat tamlaması

Yirmi üç günlük, küçük, hasta ve gayet cılız bir bebek: sıfat tamlaması

Yapılarına Göre Sıfatlar

Yapılarına göre sıfatlar tıpkı diğer kelime türlerinde olduğu gibi **basit, türemiş** ve **birleşik** olmak üzere üçe ayrılırlar.

Basit Sıfatlar: Her hangi bir yapım eki almamış ve başka bir kelime ile birleşmemiş olan sıfatlar basit sıfatlardır: **sert** taş, **iki** adam, **son** eser, **acı** biber, **sıcak** su, **mavi** göz, **bu** sabah, **diğer** çocuk, **kaç** kişi.

Türemiş Sıfatlar: Türkçe çok işlek, pratik bir dildir. İsim ya da fiil köklerine vazifesi belli olan ekler getirilerek pek çok kelime türetilebilir. İsim ya da fiil kök ve gövdelerine yapım eki getirilerek türetilen sıfatlara türemiş sıfatlar diyoruz.

-h, -li, -lu, -lü eki ile: **nemli** hava, **namuslu** kız, **Konçeli** genç, **kültürlü** delikanlı, **gayretli** öğrenci.

-lık, -lik, -luk, -lük eki ile: **böreklik** un, **gelinlik** kız, **bulgurluk** buğday, **yazlık** ev, **ömürlük** sevgi, **asırlık** ağaç. . .

-cı, -ci, -cu, -eti eki ile: **simitçi** Osman, **oyuncu** çocuk, **kavgacı** kadın, **tefeci** Avram, **yabancı** ülke, **aracı** adam. . .

-sız, -siz, -suz, -süz eki ile: **hatasız** kul, **sevgisiz** gönül, **korkusuz** adam, **sakıncasız** konuşma, **perdesiz** pencere. . .

-ca, -ce eki ile: **dostça** davranış, **akıllıca** hareket, **terbiyesizce** tartışma, **fütursuzca** konuşma. . . .

-gın, -gin, -gun, -gün eki ile: **durgun** su, **kırgın** gönül, **engin** deniz, **solgun** çiçek, **küskün** çocuk. .

-ık, -ik, uk, -iik eki ile: **delik** taş, **yıkık** ev, **çökük** bina. . .
daha az işlek olan başka eklerle de türemiş sıfatlar yapılabilmektedir

Birleşik Sıfatlar: Birden çok kelime bir araya gelerek bir ismi, adı nitelendiriyor, bir ismin, adın önünde sıfat fonksiyonunda kullanılıyorsa **birleşik sıfattır.**

Mirasyedi adam, delikanlı çoeuk, hiçbir vakit, eş sesli kelime, açık turuncu pantolon, birtakım hesaplar, cebi delik bir adam, gülkurusu gömlek, gözüpek çocuk.

Sıfat-Fiiller (Ortaçlar)

Fiil kök veya gövdelerine **-an, -en; -ar, -er; -acak, -ccek; -nıış, -nıiş; -dik, -dik; - nıaz , -mez.** . . . ekleri getirilmek suretiyle türetilen vc isimleri niteleyen kelimelere **sıfat- fıiller** denir.

Varlıkları nitelendirdikleri için sıfat görevinde olan bu kelimeler özne, nesne ve tümleç olarak yan cümlecik kurdukları için de fiil gibi kabul edilir ve sıfat-fiil adını alırlar. Özellikleri fiilden türemiş olup sıfat vazifesinde kullanılmalarıdır.

Aşağıdaki cümlelerde koyu kelimeler sıfat fiillerdir.

Akacak kan damarda durmaz.

Bekleyen derviş, muradına ermiş.

Ağlamayan çocuğa meme vermezler.

Ummadık taş baş yarar.

Eğilen başı kılıç kesmez.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Yüz Akı

Mehmet Efendi, köydeki elli koyunu, kendisine pek doğru bir adam olarak tanıtılan

bir çobana beşte bir gelirine ortak yaparak teslim eder. Bir yıl sonra çoban elinde büyük bir toprak kap ve ıslak bir postla gelir:

—Koyunlardan ne haber, doğurmadılar mı?

Çoban:

—Hepsi kısırmış! Dedi.

—Hiçbirisi doğurmadı mı?

—Hayır.

—Yünlerini ne yaptın?

—Daha kırpmamıştım.

Mehmet Efendi anlamadı.

—Ne demek?

—On iki koyunu çaldılar.

—Eeee. . . .

—Geriye ne kaldı?

—Otuz sekiz koyun.

—Otuz ikisi geçen sonbaharda kelebekten öldüler.

—Ey. . .

—Geriye ne kaldı?

—Altı koyun.

—Beş tanesini de kurt yedi.

—Geriye ne kaldı?

—Bir koyun.

—İşte bu bir koyuna gözüm gibi bakıyordum. Evvelki akşam sağdım. Sütü ile şu yoğurdu yaptım. Dün sabah yayladan inerken zavallı uçuruma yuvarlandı. İndim, başına gittim. Bir de baktım ki ölmüş. Daha soğumadan yüzdüm. İşte postu.

Çoban eliyle pencerenin yanındaki ıslak deriyi gösteriyordu. Mehmet Efendi kır sakalını eliyle tuttu. Önce kızardı, sonra sarardı. . . Çoban susmuyordu.

—Yoğurt iki buçuk okka. . . Yarım okkası benim. Pöstekideki hakkımı size bağışlıyorum.

(Ömer Seyfeddin, *Gizli Mabet*, 1953)

1. Yukardaki metindeki sıfatları tespit ediniz.

2.Bu metindeki sıfatların hangi sıfat çeşidine dâhil olduklarını belirtiniz.

3.Bu sıfatları birer cümle içinde kullanınız.

4.Sayı sıfatları kaça ayrılıyor? Yukardaki metinde bunlara örnek var mı?

5.Basit, türemiş, birleşik ve sıfat-fiil ekleriyle yapılmış sıfatlardan üçer örnek bularak bunları çümle içinde kullanınız.

ZAMİRLER (ADILLAR)

Varlık adlarının yerini tutarak onları ima eden kelime veya eklere zamir/adıl denir. Zamirlerin bir kısmı kelime halindedir: Ben, sen, o öreneklerinde olduğu gibi. Bir kısmı da ek halinde karşımıza çıkar: Senin-ki, kalem-im…

Zamir Çeşitleri

Kelime halinde zamirler, yerlerini tuttukları varlıkların çeşidine göre ve kullanıldıkları maksada göre beşe ayrılırlar:

1.Şahıs zamirleri

2.İşaret zamirleri

3.Soru zamirleri

4.Belirsizlik zamirleri

5.bağlama zamirleri

Şahış zamirleri, kişi isimlerinin yerine kullanılan kelimelerdir. Üç şahıs söz konusudur: Söz söyleyen (1. şahıs), kendisine söz söylenen (2.şahış), kendisinden söz edilen (3.şahıs). Şahıs zamirlerinin tekil ve çoğul şekilleri vardır:

		Tekil	Çoğul
Söz söyleyen	1.şahıs	Ben	Biz
Söz söylenen	2.şahıs	Sen	Siz
Kendisinden söz edilen	3.şahıs	O	Onlar

Ancak, bir de bu üç şahıs zamiri dışında bir de dönüşlülük ifade eden **kendi** veya daha az kullanılan **öz** kelimesi vardır ki, bunlar da şahıs zamiri kabul edilirler.

Zamirlerin Çekimi

Şahış zamirleri tıpkı yerlerine kullanıldıkları isimler gibi hâl ekleri alırlar. **Ben** ve **sen** zamirleri yönelme durumu eki alınca ses değişikliğine uğrayarak **bana**, **sana** olur.

Şahıs Zamirlerinin çekimi

	I. tekil	**I . I I .**	**I I .**	**I I I .**	**I I I .**	**Dönüş.**
Yalın hâli	**Ben**	**Biz**	**Sen**	**Siz**	**O**	**Onlar**	**Kendi**
Belirtme	**Beni**						
Yönelme	**Bana**						
Bulunma	**Bende**						
Ayrılma	**Bende**						
İlgi hâli	**Benim**						
Eşitlik hâli	**Bence**						
Vasıta hâli	**Benim**						

Yukardaki tabloda birinci tekil şahıs zamiri hâl eklerini almıştır. Diğerlerine de siz hâl eklerini getiriniz.

Bir isim bir başka isimle tamamlandığı gibi şahıs zamirleri de tamamlanarak isim tamlaması oluşturabilir: Benim kitabın, senin adın, onun evi, bizim şehrimiz, bizim dilimiz, öz annesi... örenklerinde olduğu gibi. Bu tür tamlamalarda şahıs zamirleri yalnız tamlayan olur, tamlanan olmaz.

Tamlayan	*Tamlanan*
Kendi	düşüncesi
Onun	kardeşi

Şahıs zamirlerinin edatlara (ile, için, gibi, kadar) bağlanması isimlerinkinden farklı olarak genitif (ilgi eki ile yapılır.

Benimle, onunla, senin gibi, sizin gibi, onun için, senin kadar. . .

Aşağıdaki örneklerde koyu kelimeler **şahıs zamirleridir:**

Ben, sen, o yok, **biz** varız.

Ziya Gökalp

Seni aramam için **beni** uzağa attın

Âlemi **benim, beni kendin** için yarattın.

Necip Fazıl Kısaktirek

Biz âleme bir yar için âh etmeye geldik

Siz bana söylediklerinizi **onlarla** da konuştunuz mu?

Zamirlerin Yapısı

Şahıs zamirlerinin edatlara (ile, için, gibi, kadar) bağlanması isimlerinkinden farklı olarak genitif (ilgi eki ile yapılır.

Benimle, onunla, senin gibi, sizin gibi, onun için, senin kadar. . .

Aşağıdaki örneklerde koyu kelimeler **şahıs zamirleridir:**

Ben, sen, o yok, **biz** varız.

(Ziya Crökalp)

Seni aramam için **beni** uzağa attın

Âlemi **benim, beni kendin** için yarattın.

Necip Fazıl Kısaktirek)

Biz âleme bir yar için âh etmeye geldik

Siz bana söylediklerinizi **onlarla** da konuştunuz mu?

İşaret Zamirleri:

Bunlar işaret etmek, göstermek suretiyle nesneleri karşılayan kelimelerdir. Nesnelerin, varlıkların yerlerine işaret ederler, yerlerini gösterirler.

İşaret zamirleri şunlardır: **bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar.** Bu yakın, şu orta, o uzak işaret zamiridir.

İşaret zamirleri de edatlara ilgi (genitif)eki ile bağlanırlar: Şununla, bunlarla, onun için, bunlar için, senin için, şunun gibi, onlar gibi. . .

Bazen bu gibi, o gibi, şu gibi, bu kadar, şu kadar, o kadar örneklerindeki gibi genitifsiz (ilgi eki olmadan) yapılmış kelime gurupları da vardır.

Aşağıdaki örneklerde yer alan koyu kelimeler **işaret zamirleridir:**

Onlara kıydınız, doymadınız, **bunları** da vurun bari....

BAYRAK

Güneş gibi parlayan
Şu sevimli güzel bayrak
Melek çocuk **buna** inan
O, senin ak ellerinde
Omuzların üzerinde
Yükselecek, parlayacak

İsmail Hikmet Ertaylan

Soru Zamirleri

Soru zamirleri soru yoluyla varlıkların adlarının yerini tutan kelimelerdir. İki soru zamiri vardır **kim, ne(kimler, neler) Kim** insanlar için, **ne** insan dışındaki varlıklar için kullanılır: **Kim** geldi, **ne** aldın.

Asıl soru zamiri olan kim ve ne'den başka soru sıfatı olan kaç, hangi, kaçıncı gibi

kelimelerin iyelik eki almış şekli olan **kaçı, hangisi, kaçıncısı** gibi kelimeler de **soru zamiri** olarak kullanılırlar -ki ekli soru sıfatları da tek başına soru zamiri olurlar neredeki, kimdeki, nedeki, kiminki, neyinki gibi.

Aşağıdaki parçada koyu kelimeler **soru zamirleridir:**

Hanginiz, hangi gün **neyi** karşılık beklemeden verdiniz bana? . . . **Kim** daima almadan verebilir? Susmayın, konuşun. . . **Kaçınız** cevap verebilir bana? ... **Ne** söyleyebilir? . . . Bekliyorum! ....

Belirsizlik Zamirleri

Yerlerini tuttukları varlıkları yarı belli, kesinlik ifade etmeden bildiren zamirlere belirsizlik(belgisiz)zamirler denir. Asıl belirsizlik zamirleri kimse ve herkestir. **Bunlar dışında en çok kullanılan belgisiz zamirler şunlardır:** Bazısı, biri, birçoğu, birisi, çoğu, pek çoğu, başkası, her biri, diğeri, birkaçı, hiçbiri, hepsi, kimi, böylesi, herhangi biri, öbürü, ötekii, kimisi, topu, bütünü, tümü, başkaları, filân, öteki, beriki...

Belirsizlik sıfatları ile belirsizlik zamirleri aynı kelimelerdir. Bu kelimeler yalın olarak ve bir isimden önce kullanılırlarsa belirsizlik sıfatı olurlar. Asıl belirsizlik zamirleri olan kimse ve herkes dışında diğer belirsizlik zamirleri belirsizlik sıfatlarının iyelik eki (-1, -i, -u, -ü)almış şekilleridir.

-ki sıfat ve zamir yapma eki ile yapılan kelimeler de birer belirsizlik zamiri gibi kullanılırlar: **öteki, beriki, deminki, alttaki, dağdaki, benimki, seninki.** . . Bunlar da bir isimden önce gelirlerse sıfat durumunda olurlar. Yalnız başlarına kullanıldıklarında zamirlerdir.

Aşağıdaki örneklerde koyu kelimeler belirsizlik zamirleridir:

Sevgili öğrenciler!

Görüyorum ki **hepiniz** buradasınız. İçinizden yalnız **birisi** eksik, bugün ve ebediyyen yok aramızda. **Pek çoğunuz** mesleğini şimdiden seçti. **Birkaçınız** mahzun, **kimisi** ayrılıktan dolayı üzüntülü. Böylesi duygular yaşanır hayatta. Fakat **herkes** ümitli, **her biriniz** yarına şevkle adım atıyor. **Başkaları** ne söylese, ne yapsa bu ümit ve şevk sönmeyecek.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

1. Zamirler kaça ayrılır? İkişer örnek vererek anlatınız.

2.Yukarıda, “Hanginiz” diye başlayan metinde hanginiz kelimesi soru zamirleri arasına alınmış ama hangi kelimesi alınmamıştır. Hangi kelimesinin vazifesi nedir?

3.Kim, ne, nesi, kaçı, hangisi soru zamirlerini kullanarak bir metin oluşturun.

4.Belirsizlik zamirleri ile belirsizlik sıfatları ve kullanıldıkları yerler arasında ne gibi farklar vardır?

5.Yukarda okuduğunuz “Bayrak” başlıklı şiirde yer alan “bu” ve “o” zamirleri işaret zamirleridir. “O” kelimesi bayrağı işaret etmektedir. “Bu” kelimesinin de neyi işaret etttiğini siz bulunuz.

6. Aynı şiirde yer alan “şu” kelimesi işaret zamiri değil, işaret sıfatıdır, niçin? İşaret zamirleri ile işaret sıfatları arasındaki farka dikkat ediniz, karıştırmayınız.

7.İşaret zamirlerini tamamını kullanarak bir kompozisyon kaleme alınız.

8. Aşağıda Türk edebiyatının tanınmış şairlerinden seçilmiş şiirler okuyacaksınız. Bu şiirleri dikkatlice okuduktan sonra; kelime olarak benzeyen, fakat bulunduğu yerdeki vazifesinden dolayı farklılıklar gösteren zarfları ve sıfatları ayırt etmeye çalışınız ve şimdi de şu sorulara cevap veriniz:

a.Aşağıdaki şiirlerde geçen şahış zamirlerini, işaret zamirlerini, soru zamirlerini, belirsizlik zamirlerini bulunuz.

Üsküp ki Yıldırım Beyazıd Han diyârıdır,
Evlâd-ı Fâtilıân’a Onun yadigârıdır.
Firûze kubbelerle bizim şehrimizdi o;
Yalnız bizimdi, çehre ve rûhiyle bizdi o.
(...)

Ben girmeden hayâtı şafaklandıran çağa
Bir sonbahar annemi gömdük o toprağa.
Vaktiyle öz vatanda bizimken, bugün niçin.
Üsküp bizim değil? Bunu duydum, için için.

(…)

Çok sürse ayrılık, aradan geçse çok sene,
Biz sende olmasak bile, sen bizdesin gene.
Yahya Kemal BEYATLI

İlim ilim bilmektir,
İlim kendin(i) bilmektir.
Sen kendini bilmezsin,
Bu nice okumaktır.
Yunus Emre

(E)Ger men men isem, nese(i)n sen sen ey yâr? . . .
(E)Ger men sen isem neye(i)m men-i zâr?
Fuzûlî

Kim ki sevmir öz dilini
Gitsin menim gözlerimden ilim ilim (uzak uzak)
Bu Azeri toprağının Güneşidir menim dilim.
Bahtiyar Vahabzâde

Aynalar, söyleyin bana, ben kimim?
Ne sen varsın, ne ben, ne yâr, ne kimse; 0 var!
Bütün sevdiklerin elden gittiyse; O var!
Kalacak kim var ki. dost tomarından? 0 var!
Sana daha yakın şah damarından; 0 var!
Necip Fazıl Kısakürek

Ben sen yokuz, biz varız.
Ziya Gökalp

ZARFLAR (BELİRTEÇLER)

Fiilerden, sıfatlardan ve görevce kendine benzeyen kelimelerden önce gelerek onların anlamlarını zaman, yer ve yön, hâl, miktar (azlık-çokluk) bakımından belirten (pekiştiren ya da sımrlayan)kel i melere **zarf** denir.

Zarflar da sıfatlar gibi yalnız başlarına kullanıldıkları zaman isimdirler. Ancak zarflar sıfatların, başka zarfların ve fiillerin önüne gelerek onların mânâsını değiştiren isimlerdir. Her isim bu duruma uygun değildir. Uygun olan isimler, **yer, zaman, hâl, miktar** isimleridir. Zarfların üstlendikleri vazife açısından sıfatlara benzediklerini görürüz.

Ancak sıfatlar ismin önüne gelir, ismi niteler, belirtirler. Oysa zarflar fiillerebağlanır, fiilin manasını etkiler, tamamlar, değiştirirler. Zarflar sıfat ve zarfın önüne gelip onları belirttikleri zaman (çok güzel çocuk, pek çok güzel) sıfat görevinde kullanılmış sayılırlar.

Yalnız fiilin manasını değiştirmekte kullanılan, buna elverişli olan, isimler, yer, zaman, hal ve miktar isimleridir. Ve zarflar çekim eki almazlar. Sıfatlar ismi niteler ve belirtir. Zarflar (belirteçler) da fiili belirtirler. Ancak sıfatın isimden hemen önce geldiği gibi, zarflar her zaman fiilin hemen önünde bulunmayabilirler.

Dün bezininizin bir ezelî neş'esi vardı.

Saz sesleri **ta fecre (sabaha)kadar** körfezi sardı.

"Dün vardı, **ta fecre kadar** sardı" söz guruplarında olduğu gibi zarflar fillere direkt etki eden kelimelerdir.

Zarfların Çeşitleri

Yer ve Yön Zarfları

İşin, hareketin, oluşun nerede yapıldığını bildiren zarllardır. Çoğunun bünyesinde yön eki de vardır. Sayıları fazla değildir: **ileri, geri, içeri , dışarı, yan, karşı, aşağı,**

yukarı, öte, beri, alt, uzak, yakın. ..

Alt, karşı, yan zarfları çok kullanılmaz: alt etmek, alt üst etmek, yan yatmak, karşı çıkmak, karşı durmak, karşı bakmak gibi.

Uzak, yakın kelimeleri de nâdiren zarf olarak kullanılır: uzak durmak, yakın davranmak. . .

Aşağıdaki cümlelerde koyu kelimeler yer ve yön zarflarına dâhildir.

Öğrencileri **içeri** al, velileri **dışarı** çıkar.

Ekinler yağmurdan **yan** yatmışlar.

Maçta sizi **alt** ettik.

Annene **karşı** gelmemelisin.

Zaman Zarfları

Zarf olarak kullanılan, fiili zaman açısından belirten isimlerdir: **dün** buradaydı, **yarın** gidiyoruz, **şimdi** bulurum, **kışın** donarsınız örneklerinde olduğu gibi.

Başlıca zaman zarfları şunlardır: dün, şimdi, şimdicek, şimdilik, yarın, demin, demincek, er, geç, erken, daha, gene, yine, hep, sonra, ilkin, gece, gündüz, öğleyin, sabahleyin, akşamleyin, geceleyin, yazın, kışın, güzün, baharın. . .

Bu zarflardan **daha** miktar zarfıdır. Ancak **henüz** yerine zaman zarfı olarak da kullanılır.

Sabahları, önceleri, gibi çoğul ve iyelik eki alarak ve önceden, sonradan, eskiden, ezelden, çoktan gibi(-den, -dan) ayrılma durumu eki alarak da zaman bildiren bu kelimeler zaman zarfı olarak kullanılırlar. Ayrıca **kadar, karşı, dek, değin, doğru,** edatları ile de zaman zarfı yapılır: Akşama kadar çalışacağım, öğleye dek uyudu.

Farklı dillerden dilimize geçerek Türkçeleşmiş zaman isimleri de zaman zarfı olarak kullanılırlar: evvelâ, dâima, hâlâ, hemcn, derhâl, bazı, bazen, nihayet, âhir, ekseriya, genellikle, hâlen, mütemâdiyen, ebediyyen gibi.

Zaman zarfları fiile sorulan ne zaman sorusuna cevap verirler

Aşağıdaki cümlelerde yer alan koyu kelimeler zaman zarflarıdır.

Şimdi geliyorum dedi, **daha** gelecek.

Öğleyin gelemedim, **geç** kaldım. **Yarın** inşallah gecikmeyeceğim.

Sabahları erken kalkarım. Ama yine de geceleyin geç uyuyabiliyorum.

Üsküp'te baharda havalar erken ısınır; Kışın da genellikle hemen soğumaz.

Bütün zarflar fiile bağlıdır. Her birisini direkt fiilin önüne getirdiğimiz zaman daha kolay anlayabiliriz. Son cümledeki zaman zarflarını **yazın ısınır, erken ısınır; kışın soğumaz, genellikle soğumaz, hemen soğumaz** şeklinde kullandığımız zaman anlamsız kelime gurupları oluşturmazlar, fiilin anlamını genişletirler. Zarfları belirlemenin en kolay yolu budur.

Hâl Zarfları

Hal, tavır ifade eden; fiilin nasıllığını, niceliğini bildiren zarflardır. Bütün vasıf isimleri yani sıfatlar eşitlik eki (-ca, -ce) ve vasıta eki (-la, -le) almış isimler hal zarfı, durum zarfı olarak kullanılabilirler. Niteleme sıfatları nasıl ismi niteliyorsa hal zarfları da fiili nitelerler, fiilin özelliklerini ifade ederler: **iyi** düşünmek, **yavaş** konuşmak, **hızlı** gitmek, **kardeşçe** geçinmek, **insanca** yaşamak, **cahilce** davranmak, **düşünmeksizin** konuşmak, **doğru** anlamak, **çiçekle** karşılamak, **arabayla** gelmek.

Böyle, şöyle, öyle kelimeleri de hal zarfı olarak kullanılabilirler. Hal zarfları **fiile, yükleme sorulan nasıl sorusuna cevap verirler.** Aşağıdaki cümlelerde yer alan koyu kelimeler hal, durum zarflarıdır:

Güzel düşün, **iyi** hisset, yanılma, aldanma;
Ne varsa doğrudadır; doğruluk şaşar sanma
Tevfik Fikret

Alnını ne kadar **yüksek** tutarsan, yere o kadar **sağlam** basarsın.
Cenab Şahabettin

Elbette olur ev yıkanın hanesi viran.
Ziya Paşa

Gideceksin buralardan gün gelecek
Yavaş yavaş kaybolacak bindiğin tren
Cahit Kiilebi

Yemeğini **rahatça** yiyordu, kendisini **mutlu** hissediyordu.

Bütün aile ona **güzellikle** davranıyordu.

Azlık-Çokluk (Miktar) Zarfları

Miktar ve derece bildiren, azlık-çokluk ifade eden zarflardır. Sayıları çok değildir: az, çok, ziyade, pek, en, daha, fazla, gayet, eksik, seyrek, bol, çokça, azıcık, hadsiz, hesapsız...

Bu zarflardan " en" yalnız başına fiil önüne gelmez. Tıpkı bir sıfat gibi, sıfat vazifesinde ve sıfat ve zarflarla kullanılır. Yalnız başına manası olmadığından da edat durumundadır: **en** akıllı çocuk, en terbiyeli öğrenci, **en** hızlı koştu, **en** çok bildi. . .

Karşılaştırma ifade eden " daha"ise fiillerin önüne geldiğinde yalnız zaman zarfı olarak kullanılır. **Daha** anlamadım, **daha** uyuyacağım. Sıfat ve zarflardan önce de derece bildiren bir sılat olarak görev yapar. **Daha** güzel ev, **daha** çok çalışmalıyım.

Bir cümlede fiile, yükleme ne kadar, bazen nasıl sorusu sorulduğu zaman azlık-çokluk zarfları cevap verirler.

Aşağıdaki cümlelerde koyu kelimeler azhk-çokluk(ıuiktar)zarflardır:

Bu günlerde **gayet az** yiyorsun.

Bu mesele üzerinde pek fazla düşünme.

Sorumu **tam** cevaplandırmadın, **daha** konuşmalısın.

İşe girdiğinden beri **çok** yoruluyor.

Fiilin bildirdiği işi, oluşu soru yoluyla belirten kelimelerdir: **Niçin, ne, nasıl, niye, ne kadar, ne biçim..**. gibi. Aşağıdaki cümlelerde yer alan koyu kelimeler soru zarflarıdır:

Benimle kaç gündür **niye** konuşmuyorsun?

Araştırmadan **nasıl** cevaplandırabilirim?

Burada üç saattir **niçin** bekliyoruz?

Bu konuda **ne kadar** yanılıyorsun?

Zarfların Yapısı

Fiilleri niteleyen, belirten kelimeler olan zarflar hiç bir yapım eki almamışsa ve tek kelimeden oluşuyorsa **basit zarftır:** aşağı, yan, alt, dün, sabah, nasıl, daha, sık, bol. . . Eğer yapım eki alarak meydana gelmiş bir zarfsa **türemiş zarftır:** şimdilik, kardeşçe, durmaksızın, ağlarcasına. . .

Birkaç kelimenin birleşmesiyle meydana geliyorsa **birleşik zarftır:**biraz, aşağı yukarı, hadsiz hesapsız, ne biçim, ne kadar, bir hayli, sabaha dek. . .

Zarf-Filler

Zarf filler, fillere -a, -e ; -ıp, -ip; -arak, -erek; -ınca, -ince; -madan, -meden; -ışın, -işin; -kcn....gibi ekler getirilerek türeyen ve fiili, yüklemi niteleyen kelimelerdir. Her zaman fiilin hemen önünde bulunmayabilirler ama daima fiile bağlıdırlar:

Koşa koşa okulun önüne geldim.

İki saattir bana **bakıp** duruyor.

Çocuklar **sevinerek** sınıftan çıktılar.

Daha dikkatli **bakınca** görürsün.

Önüne **bakmadan,** dikkatsizce yürüyorsun.

Bana doğru koşarken düştü.

Bu konuda **çocuk(i)ken** farklı düşünürdüm.

Örneklerde görüldüğü gibi zarf fiiller fiile zarfı bulmak için sorulan nasıl, ne zaman gibi sorulara cevap veren fiil soylu kelimelerdir.

Fiil çekim eki almazlar. Tamamı fiil soylu kelimelere gelen bu ekler arasında -ken eki isimlere de gelebilir. Çünkü isim fiil i- fiilinin -ken eki almış "iken" şeklinden ekleşmiştir.

Zarfların Cümle Kuruluşundaki Görevleri

Zarflar cümle içerisinde ancak zarf tümleci olarak kullanılırlar Aşağıdaki paragrafta yer alan koyıı kelimeler zarftırlar. Fiili niteler, belirtirler ve cümle içerisinde de zarf tümleci durumundadırlar.

Ekinlere bir kere de çiftçi gözüyle bakınız. . . Başakları, hükümdar tuğlarından ve taneleri incilerden daha kıymetli bulursunuz. Çiftçi onu yetiştirmek için aylarca çalışan ve ibadet eden bir tekke müdavimi olur; dimdik ve elleri boş durduğunu hemen hiç göremezsin. . . (Cenah Şahabettin)

Zarf tümlecini bulmak için o cümlenin fiiline nasıl, ne zaman, ne kadar, niçin sorularını sorarız.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMA

1.Ömer Seyfeddin'in "Pembe İncili Kaftan" başlıklı hikâyesi ile Necati Zekeriya'nın "Orhan" adlı kitabını okuyarak bu metinlerdeki zarfları tespit ettikten sonra zarflarla ilgili

olarak öğrendiklerinizi bu tespitleriniz üzerinden bir daha tekrarlayınız.

EDAT (İLGEÇ)

İsim cinsinden kelimeler ve fiiller dilin manalı kelimeleri edatlar ise vazifeli kelimeridir. Tek başlarına bir mânâ ifade etmezler. Vazifeleri diğer kelimelerin, isimlerin, fiillerin birbirleri ile ilgi kurmalarını sağlamaktır. Gibi, göre, aman, kadar, oysa. . . Pek çoğunu sıralayabileceğimiz bu kelimeler, isimlere ve fiillere yardım eden yardımcı kelimelerdir. Edatlar ek de almazlar.

Edatlar üç çeşittir: iinlem edatları, bağlama edatları(bağlaçlar), son çekim edatları.

Ünlem Edatları (Ünlemler)

His, heyecan, sevinç, üzüntü, acıma, coşku gibi ruh hallerini, tabiattaki bazı seslenmeleri ifede etmekte kullandığımız kelimelerdir.

Ünlem edatları beşe ayrılırlar: ünlemler, seslenme edatları, sorma edatları, gösterme edatları, cevap edatları.

Ah, veh, eyvah, oh, yuh, vay, oy, of, püf, hah, sakın, hohaydi, aman gibi heyecan anında çıkardığımız seslerin adına **ünlemler** diyoruz.

Mey, ey, bre, nıore, be, yahu, ulan, hû gibi bir başkasının dikkatini çekmek maksadıyla çıkardığımız sesleri ise **seslenme edatları** olarak adlandırıyoruz.

Niçin, nasıl, neden, hani, acaba gibi soru ifade etmek için kullandığımız kelimeler **soru edatlarıdır.**

Aha, daha, işte, te, nah, ta gibi bir varlığı işaret etmek maksadıyla kullandığımız kelimelere **gösterme edatı** diyoruz.

Evet, hayır, yok, değil, peki, tabii, elbette, hay hay, efendim gibi bize seslendiğini işittiğimizi belirtmek veya kısaca kabul veya reddettiğimizi belirtmek için kullandığımız bu edatlara da **cevap edatları** adını veriyoruz.

Bağlama Edatları (Bağlaçlar)

Bağlama edatları dil birliklerini, kelimeleri, kelime guruplarını, cümleleri yapı ve anlam bekımmdan birbirlerine bağlamaya yarayan edatlarıdır. Bağlama geriye veya ileriye doğru olabilir.

Türkçede aslında bağlama edatı yoktur. Bağlama edatlarının çoğu Ttirkçcye yabancı dillerden geçmiş kelimelerdir. Bazıları da zamanla edatlaşmıs isim ve fiil kökenli kelimelerdir.

Bağlama edatları şunlardır:

Sıralama Edatları: Ve, ile, ilâ gibi edatlardan oluşur: Leylâ **ve** Mecnun, Kerem **ile** Aslı, yedi **ilâ** dokuz. .

Denkleştirme Edatları: Veya, yahut, ve yahut kelimelerinden oluşur: Sen **veya** ben, iki **yalıut** (iç kişi, tatlı veyahut meyve al. . .

Karşılaştırma Edatları: Karşılaştırılan iki ya da daha çok unsuru birbirine bağlayan

bağlama edatlarıdır: ya. . . . ya, hem. . . hem. . . hem, ne. ... ne ne, da. . . da. . . . da. .

da. Aynı edat iki veya daha fazla defa tekrarlanabilir: **Ya** Melek, **ya** Ayşe gelsin. **Hem** seni, **hem** ablanı, **hem** de kardeşini götüremem. **Ne** ses, **ne** insan, **ne** gezmek, **ne** dolaşmak istiyorum. . .

Cümle Başı Edatları: Cümleleri mânâ bakımından birbirine bağlayan edatlardır. Başında bulundukları cümleyi önceki cümleye bağlarlar, fakat, lâkin, ancak, yalnız, ama, eğer, şayet, meğer, gerçi, her ne kadar, çünki, zira, madem, madem ki, öyle ki, oysa, oysa ki, şöyle ki, halbuki, kaldı ki, belki, üstelik, hatta, zaten, bari, keşke, bilhassa, demek, demek ki, şu halde, öyleyse, özellikle, adeta, sanki, nasıl ki, yeter ki, illâ ki, yoksa, aksi hâlde, yine, gibi çok sayıda cümleleri birbirine bağlayan edat mevcuttur.

Benzetme Edatı: Türkçede iki kelime arasında benzerlik ilgisi varsa **gibi** edatı kullanılır. Arslan **gibi** cesur, tilki **gibi** kurnaz, Ana **gibi** yâr, Bağdat **gibi** diyâr olmaz....

Yukarıda görüldüğü gibi edat olmayan bazı kelimeler de **ki** ile birleşerek bir kaç

kelimelik deyimler oluşturmuş bir nevi **birleşik edat** meydana getirmişlerdir.

Kuvvetlendirme Edatları: Dahi, da, ki, bile, değil, ise edatları da kuvvetlendirme fonksiyonuna sahip edatlardır.

Bağlama edatları veya bağlaç olarak adlandırılan edatların ekseriyeti bunlardır.

Son Çekim Edatları: Son çekim edatları çekim eki vazifesi görürler. îsim çekim eklerinden vasıta, eşitlik, yön eklerinin kullanıştan düşmesiyle ortaya çıkan boşluğu doldururlar. Bunlar şöyle sıralanabilirler: Vasıta edatı **ile;** sebep edatları **için, üzere, dolayı, ötürü, diye;** benzerlik edatları **gibi;** başkalık edatı **başka, özge, gayri;** diğer hal edatları **göre, nazaran, dair, ait, rağmen;** miktar edatı **kadar, kere,** yer ve yön edatları; **kadar, değin, dek, karşı, doğru, yana, taraf, sıra, içeri, içre, üzre, ara, öte, beri.**

Aşağıdaki atasözlerinde koyu yazılmış olan kelimeler edattır:

Akıllı düşününceye **kadar,** deli oğlunu evlendirir.

Akıl olmayınca başta, **ne** kuruda biter, **ne** yaşta.

Allah bilir **ama** kulu **da** sezer.

Aravan Mevlâsmı da bulur, belâsını da.

Asil **ile** taş taşı, soysuz **ile** yeme aşı.

Ata dost **gibi** bakmalı, düşman **gibi** binmeli.

Bugün bana ise yarın sana.

Allah dağına **göre** kar verir.

Gönülsüz yenen aş, **ya** karın ağrıtır, **ya** baş.

Hasta ol benim **için,** öleyim senin **için.**

Herkes akimı pazara çıkarmış, **yine** kendi aklını almış.

Kimine hay hay, kimine vay vay.

Kişiyi vezir eden **de** karısı, rezil eden **de.**

Köprüyü geçinceye **kadar** ayıya dayı derler.

Mal adama **hem** dost, **hem de** düşmandır.

Minare **de** doğru, **ama** içi eğri.

Ne verirsen elinle, o da gelir seninle.

Öksüzün karnına vurmuşlar, **vay** arkam demiş.

Sabah sürçen geceye **dek** sürer.

Su içene yılan bile dokunmaz.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMA

1.Eyvah, hop, bre, more, aman, aferin, sakın ünlem edatları ile; bazı, ile, ve, bazı, ister, oysa, veya bağlama edatlarıyla; göre, kadar, karşı, son çekim edatlarıyla cümleler kurunuz.

2.Yukarda okuduğunuz atasözlerinde geçen edatların; ünlem edatları, bağlama edatları (bağlaç), son çekim edatların hangisine örnek olduğunu bulunuz.

III. BÖLÜM

YAZIM (İMLÂ) KURALLARI VE NOKTALAMA İŞARETLERİ

Kompozisyon derslerini isnsan olmanın başlangıcı sayarım.

Prof. Dr. Mehmet KAPLAN

KOMPOZİSYON

Öğrencilerin imtihan kâğıtlarını okuyorum. Çoğunda bir yığın bilgi var. Fakat konu ile ilgisi yok ve karma karışık. Kompozisyon işte bunların zıddıdır. Çeşitli konularda düzensiz bir yığın bilgiye sahip olmak yeterli değildir. Öğrenci herhangi bir konuda lüzumlu ile lüzumsuzu seçebilmeli ve geçebilmeli, fikirlerini bir sıraya koymasını öğrenmelidir.

Karışık bir taş, demir ve cam yığını bir araya geldimi, bir mimari eser vücuda gelmez. Yapı için elbette buna benzer malzemeye ihtiyaç vardır. Fakat mimari, her şeyden önce, bir düzendir. Her taş bir planın içinde yerli yerine konulunca bina göklere yükselir ve bir saadetin şarkısını söyler.

Batı dillerinden alınma kompozisyon kelimesi, çeşitlişeylerin düzenli olarak bir araya getirilmesi manasını taşır ve çeşitli sahalarda, musikide, resimde, mimaride ve edebiyatta kullanılır. Kelimenin çeşitli sahalara tatbiki de gösteriyor ki, kompozisyon muhtevadan yahut malzemeden ziyade, onların bir araya getirilişi ile ilgilidir ve çok mühim bir şeydir.

Tabiat ile hayat, insanoğlunun şelil vererek güzel ve faydalı eserler vücuda getirebileceği muazzam bir malzeme deposudur. Resim mi yapmak istiyorsunuz? Dünyada renkten ve boyadan çok ne vardır? Hakiki bir ressam konu bakımından da sıkıntı çekmez. Bütün tabiat ve hayat işlenecek konu ile doludur. Mühim olan, herhangi bir konu etrafında bir renk kompozisyonu vücuda getirmektir.

Sanatçının tabiata ilave ettiği şey, yeni bir düzendir.

Sesler, taşlar, kelimeler ve fikirler için de durum aynıdır. Dünyada bir yığın çalgı aleti bir ses çeşidi vardır. Bunları gelişi güzel bir şekilde bir araya getirirseniz, sadece gürültü çıkarmış olursunuz. Musiki çeşitli sesler arasında güzel bir düzen kurmaktır. Yahya Kemal, şiiri bir "kelimeler istifi" olarak tarif eder. Güzel bir mısrada, kelimelerin yerlerini değiştirdiniz mi, derhal büyüsü kaybolur.

Öğrencilere çeşitli örnekler vererek, dizi, sıra, istif veya düzenin ehemmiyetini anlatmak lazımdır. Düşünce karuşıklığının önüne ancak böyle geçebiliriz.

Aslında her insan duyar, düşünür ve etrafında olanları fark eder. Fakat bunlar bizim içimize karmaşık olarak girer. Her insan bir duygu, düşünce ve intiba deposudur. Konuşur veya yaşarken, içinde bulunulan duruma göre, bu depodan bazı şeyleri seçer, cümle haline getiririz. Eğer onlar arasında bir bağ kuramazsak, yazılan veya konuşulan şeyler, başkalarına saçma

gelir. Saçmak ile ilgili olan saçma kelimesi, düzenin zıddıdır. Nazım, nizam, tanzim, muntazam kelimeleri de birbirinin akrabasıdır. Tanzim edilmiş her şeyde nazım (şiir)e yakın bir taraf vardır. Bir manav dükkânı veye bir vitrin tanzim edilince, güzel görününür.

Nizam deyince, akla asker veya ağaç dizisi gibi basit bir düzen gelmemelidir. Tabiattaki canlı varlıkları varlıkları, nebat ve hayvanları yakından incelerseniz, teferruatına kadar işlenmiş bir nizam görürsünüz. Çiçek, kelebek, kuş, balık, hatta bazı madenlerdeki renk ve şekil ahengi hayret vericidir. Bütün varlık açık veya gizli bir nizama dayanır. "Güneş manzumesi", "Yıldızlar cümlesi" deyimleri bir gerçeğe tekabül eder. İlim kâinatın nizamını keşfe çalışır. Öğrencilerde nizam fikrini uyandırmak için ilimlerden de faydalanılabilir.

Sosyal hayatta nizamın ehemmiyetini gösteren aktüel bir konu vardır: Trafik! Vasıtalar düzenli bir şekilde hareket ederse, caddelerde hiçbir karışıklık olmaz. Hayat canlı bir şekilde akar, gider. Düzene uymayanlar tarafından yol tıkanırsa, herkesin canı sıkılır. Fakat insan, kafasının içinde bir nizam tesis etmezse, dışarıda onu nasıl kurabilir? Kompozisyon derslerinin gayesi, öğrencilere kendi duygu ve düşünce dünyalarına bir çekidüzen vermektir. Köpekler bir paçavra buldular mı, didik didik ederler. Bazı öğrencilerin yazıları bende bu intıbaı uyandırır. Bundan dolayı kompozisyon derslerini isnsan olmanın başlangıcı sayarım.

Prof. Dr. Mehmet KAPLAN

YAZIM KURALLARI VE NOKTALAMA İŞARETLERİ

DÖRT YABANCININ KAVGASI

Günlerden bir gün ( ) dört yabancı birlikte Yola çıkarlar ( ) Bunlardan biri İranlı ( ) biri Arap ( ) biri Türk ( ) biri de Rum ( ) dur. Dört yabancı bir şehre gelirler ( ) İranlı ( ) ( ) Arkadaşlar, benim canım engur istedi. Hadi pazardan engur alalım, der ( ) Arap ( ) ( ) Hayır ( ) ben inep isterim ( ) Bence inep alalım ( ) deyince Türk dayanamayarak ( ) ( ) Ben o dediğiniz şeylerden yiyemem ( ) Ben de üzüm yemek istiyorum ( ) der ( ) Bunun

üzerine Rum ( ) Siz hiç İsrafil yediniz mi ( ) En iyisi gelin İsrafil alalım ( ) der. Böylece herkes kendi dilinde istediği şeyin adını söyler ( ) Bir türlü anlaşamazlar ( ) Sonunda pazara gidip istediklerini almaya karar verirler ( ) Dördü de gidip manavın önünd dikilirler ( )Hepsi de parmaklarıyla üzümü gösterir. Yabancılar gülerek birbirlerine bakarlar ( )

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMA

1.Yukarıda okuduğunuz metinde noktalama işaretleri konulmamıştır/çıkartılmıştır. Parantez içlerine uygun olan noktalama işaretlerini koyunuz.

2.Mevlâna'nın Mesnevî adlı eserinden alınan bu metinde; Mevlâna gözlemlerine dayanarak bir tespitte bulunuyor. Bu tespite göre metnin ana fijri nedir?

3.Makedonya'da çok kültürlü ve çok dilli bir yapı içermektedir. Böyle bir toplumda yaşayan biri olarak; kendi ana diline de sahip çıkarak, dil öğrenmenin önemini anlatan bir kompozisyon kaleme alınız.

TUNA KÖPRÜLERİ

(...)

Batı islavcası olan **Ungri,** lâtince **hungarus.** Almanca **ungar,** Fransızca **hongrois** vb. hepsi Macarların **Onogur** adından çıkmış ve bugüne kadar da kullanılagelen adı hâline gelmiştir. Gyula moravcsik ise, bu konuda en eski Rus yıllıklarına atıfta bulunuyor. Gyula Moravcsik'e göre bunlar, **Onogur** adından gelen genizden çıkarılmış (n-siz) şekildir, **ungri** ise doğu İslavlarında ve Rıislarda Macarların adı haline gelmiştir. " ... **en eski Rus kaynağında Onogur kavmiıin iki kolunun iki paralel adlandırılması vardır: Ugri Bjelii (Ak Onogurlar =Tuna Bulgar-Türkleri) ve Ugri Çernii(Kara Onogurlar =Macarlar)ı karşılamaktadır. Türk teşkilâtlı kavimlerinde Ak ve Kara sembolüyle yapılan ayrım çok yaygındır.** Gombocz ve Moravcsik gibi bazı Macar araştımacılarının tahminine göre, Macar Arpad-hanedanı, Etil'in (Atilla-Etel) sonraki ahfadıdır. Bundan başka ailede şüphesiz Bulgar-Onogur adlı pek çok hükümdar vardı ve yurt tutan Macar kabilelerinin adları da çoğunlukla Bulgar-Türk menşelidir. Macarlar da yurt

tutuşunu takip eden onlu yıllarda Batı'ya doğru Atilla gibi ganimet seferleri yapmışlardır. Bu kitabın yazılmasından biraz zaman önce, Karoly Czegledy bir İspanyol arabist meslektaşından, açıklamasının yapılması için bir fotokopi almıştır. Bu fotokopi Ebu Hayyan adlı eski Mağribli araştırmacıya ait bir, Arap dili kroniğinin güçlükle okunabilen bir sayfasıdır.

Czegledy bunu okumuştur. Körösi Csoma Cemiyeti'nde verdiği konferansında yaptığı açıklamaya göre, bu sayfada, Türk'lerin Pireneler'i geçerek, 942 Temmuzunda o zamanki Mağrip İmparatorluğuna dahil olan ve bugün İspanya'da bulunan Lerida şehrini kuşatma altına aldıklarından bahsedilmektedir Reisleri arasında Bulçu ve Lebin adı tesbit edilebilmektedir. Bulçu ve Lel çok geçmeden Lech Ovası savaşının kurbanları olmuşlardır. Fakat bundan sonraki bilgiler kitabımızın çerçevesine dâhil değildir.

Esperik'e ve Tuna-Bulgar Türklerine tekrar döneceğiz. Bizanslı yazar Agathon Bulgar-Türkleri 713'te Bizans duvarları önünde göründükleri zaman Tuna-Bulgar Türkleri için **Onogurlar** diye yazmıştır. Bu da Tuna-Bulgar Türklerinin **Onogur** adının **VIII.** yüzyılın başında da bilindiğini göstermektedir. Öte yandan Esperik'in yurt işgali ve Küver'in Avarlara katılışı aynı zamana rastlamamaktadır. Meselâ Gyula Lazslo, Novipazar mezarlığı aşağı yukarı bizim griff (grifon) sarmaşıklı bitki bezekleriyle süslü mezarlılarımızı örnek almaktadır, diyor.

Pal Liptak'n verdiği malumatlardan bildiğim gibi. Novipazar mezarlığı ve yurt tutan Macarlar'ın mezarlıklarının iskeletleri antropolojik açıdan da birlik göstermektedir.

Esperik'in küçük Bulgaristan'ı, iki büyük iktidar olan Bizans ve Avarlar arasında kendi ayağı üzerinde öylesine sağlam durabiliyordu ki, 679'da Bizanslılar onları aşağı Tuna'dan geri püskürtmek istedikleri zaman İmparator IV Konstantin yenilmiş ve yıllık vergiye ödemeye mecbur olmuştu. Bulgar-Tiirkleri'nin Bizans'a karşı koyuşıında artık teşkilâtlanmış olan İslavlar'ın da muhtemelen payı olmuştur. Hatta Bulgar-Ttürkleri'ne katılmış olan Bulakları (Vlah.Ulah) da daha o zamandan hesaba katabiliriz. Bunlardan ayrı bölüm altında söz edilecektir. Bulgar-Tiirkleri 716'da Bizans'la çok uygun şartlar altında ticaret antlaşması yapmışlar ve 717'de Bizans'ı kuşatan Araplar'a karşı Bizans'a yardım etmişlerdir.

Bulgaristan'da bize kalmış olan Çalalar Kitâbesi, ilk Bulgar-Türk hükümdârlarının

isimlerinin listesini vermekte ve Esperik'i Atilla'nın (Etil) ahfadı olarak yazmaktadır. Çatalar Kitâbesi'ndeki hükümdar listesinde adı **İrnik** olarak geçen Atilla'nın oğlu **Irnek'den** adı şimdiye kadar çözülmemiş olan **Gostun** sonra da **Bazmer** neşet etmiştir. Bazmer'in ise **Kurt** adlı bir oğlu vaıdı. **Gyula Nemeth bu Kurt adını orjinal Türkçe Kobrat adının Kubrat varyantından tamamen kabul edilir bir tarzda açıklamaktadır.** Bulgar- Türkler'inin Tuna'daki devletinin kurucusu olan Esperik onun oğluydu. Esperik'in oğlu ise **Tervel** (Terib-el: Eli, ülkeyi deren, toparlayan)'dir.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMA

1.Macaristan diye bildiğimiz ülkenin resmîyette adının "Hungary/Hungarya" olmasının sebebi nedir?

2.Bu yazıda, hangi milletlerin tarihlerine dair bilgiler bulunmaktadır?

3.Atalarının Makedonya'nın Koçacık köyünden Türkiye'ye gittiğini bildiğimiz; Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, Ankara'da Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ni kurduğunda, bu fakülte bünyesinde "Hungoroloki" bölümünü de açmak ister ve bu bölümün başkanı olması için de Macaristan'dan Prof. Dr. Laszlo Tasonyi'yi davet eder. Yukarda okuduğunuz metin, bu bilim adamının "Tuna Köprüleri" isimli kitabından akınmıştır (s.21–23).

Söz konusu metinde pek çok yer adı özel isim olarak kullanılmıştır. Önünüze bir atlas alarak bu özel isimlerin yerlerini bulunuz. Metinde özel isimlerin yazılışında büyük harfle başlama kuralına uyulmuş mu?

4.Metinde noktalama işaretleri yerli yerinde kullanılmış mı?

ÜSKÜP'TEN KOSOVAYA'DAN

Ve kör şeytan içimde, durmadan söyleniyordu: " Ya bu köylerin köpeklerini de senin yurdundakiler gibi serbest bırakmışlar, bütün taşları da yere bağlamışlarsa. . . hâlin nice olur? " Yolun belki de ortasına gelmiştim. Geri dönemezdim. Dönsem, belki de Ohri'de kalacak yer bulamazdım.

Yaradana sığınıp yürümekten başka çârem yoktu.

Birden, solgun bir ışığın, arkamdan asfalta yayıldığını gördüm. Bir bisikletli adam, belki de köyüne gidiyordu. Yanımdan geçince sordum:

—Türkçe biliyor musunuz? Biser Oteli çok mu uzakta?

Adam bisikletten indi, yanıma daha çok yaklaşarak yüzümü görmeye çalıştı:

—Oooo! Sen Türk? Sen Müslüman?

—Elhamdülillah Türküm ve müslümanım?

—Ben, Arnavut! Ben müslüman! Biser Otel çok uzak. Yazık sana! Gel otur hurda! Gel otur burda

Otuz beş yaşlarında görünüyordu. Beni bisikletinin önüne alarak otele kadar görtürmek istedi. Yürüyeceğimi söyledim. Ama o, beni bırakmak istemiyordu. Elini oturacağım yere vurarak ısrar ediyordu:

—Otur burda! Otur burda! Yazık sana!

Biraz da, köpeklerin saldırısından korktuğum için bisikletin önüne oturdum. Arnavut, bildiği beş-on kelimelik Türkçe ile yüreğinin sıcaklığını ortaya koyuyordu. Anlaşabiliyorduk. Bir yandan pedal çeviriyor, bir yandan da kesik kesik anlatıyordu:

—"Sen Türk! Ben Arnavut! Allah bir! Kitap bir! Peygamber bir! Osmanlı muhteşem! . . . Eşhedü en lâ ilahe illâllalı! Ve eşhedü cnne Muhammeden abdühii ve resuluhu! . . ."

Onun söylediklerini aynen tekrarlıyor, cümlemi kelime-i şahadetle tamamlıyordum. O zaman, bir elini direksiyondan çekerek omuzuma vuruyor, memnuniyetini belirtiyordu.

Arnavut, beni köylerin önünden ve köpeklerden geçirmişti. Rüzgâr karşıdan vuruyordu. Yorulmuştu. Beni bırakmasını rica ettim. . . Karşı koymayarak köyüne döndü. Biser Otelinin ışıkları uzaktan görünüyordu.

Yol boyunca yürürken düşünüyordum: Arapça asıllı olmalarına rağmen, tamamen Ttirkçeleşen şu birkaç kelime bile bir Arnavutla anlaşmamıza yetmişti. Acaba ben O'na **Allah yerine: Tapgaç, Peygamber yerine: Yalvaç, kitap yerine:**

Betik, muhteşem yerine: Görkemli demiş olsaydım anlaşabilir miydik? Aramızda sıcak duygu alışverişi doğabilir miydi?

O gece bu kelimeleri ve yaşayan Tiirkçeyi çok, daha çok severek ve "anamızın südiü gibi helâl ve güzel Türkçemizin" lezzetini ve önemini bir kere daha duyarak kendimi yatağımda buldum.

Ve bugün o topraklardan çekilmemize, o topraklarda yaşayan kendi soydaşlarımıza bile millî kültürümüzden hiçbir çey **vermememize, duyurmamamıza rağmen** " **Osmanlı muhteşem!** 'Fikrini gönüllere işleyen ecdadımızın aziz ruhlarına okuyabildiğim kadar Fatihâlar göndererek gözlerimi yumdum.

Bu olayı, daha sonra Üsküp'te tanıdığım ve dost olduğum Türkler'e anlattım. Beni gülümseyerek dinlediler ve dediler ki:

"Burada tarihi biraz bilen ve İslâm ruhu içinde bulunan Arnavutlar, Türkleri çok severler. Türk kelimesi, bir yerde onlar için doğruluk, dürüstlük, yiğitlik, efendilik, hak bilirlik, halk severlik anlamına gelir. Hatla o kadar ki, bazı Arnavutlar kendi aralarında bile yemin ederlerken " **Doğru söylemiyorsam Türk olmayayım!** " diyerek birbirlerini inandırmaya çalışırlar.

METİN ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

1.Yavuz Bülent Bakiler'in "Üsküp'ten Kosova'ya" isimli kitabından alınmış olan bu metni bir kaç defa okuyarak noktalama işaretlerinin yerli yerinde kullanılıp kullanılmadığına dikkat ediniz.

2.Bu metinde kullanılan noktalama ve işaretlerini tespit ettikten sonra bu işaretlerin nerede ve nasıl kullanılması gerektiğine dair Türk Dil Kurumunun İmla Kılavuzundan ilgili kısmı tekrar okuyunuz.

UYGULAMALI-MESLEKÎ İLETİŞİM

Konuşma

Konuşma, insanın, öteki insanlarla ilişkilerini sürdürebilmesi için, en çok gereksinim duyduğu ve yararlandığı önemli bir dil etkinliğidir. İnsanlar arasındaki iletişim büyük oranda, konuşma aracılığıyla gerçekleşir. Buna göre konuşma, duygu ve düşüncelerin, dil aracılığıyla aktarılması olarak tanımlanabilir.

Konuşma, bir yönüyle insan için hayatî önem taşırken, bir yönüyle de Türkçe öğretiminin temelini oluşturur. Konuşma aynı zamanda, okuma ve yazma gibi iki önemli etkinliğin de çıkış noktasıdır.

Doğru ve düzgün konuşma becerisi, konuşma eğitimi yapmak ve iyi konuşanları örnek almakla kazanılır. Son zamanlarda sadece eğitim-öğretim faaliyetlerinin sürdüğü bütün alanlarda, yazılı ve görsel basında, sokakta, aile içinde hatta devler dairelerinde Tükçenin (dilin) özensiz ve yanlış kullanımı/söylenişi, zaman zaman argo sözcüklerin kullanımına kadar varan çirkinlikler, son zamanlarda hayatımızın vazgeçilmezi haline gelen çep telefonları ve bilgisayarlardaki sosyal medyada yapılan kuralsız ve anlamsız kısaltmalar bulaşıcı bir hastalık gibi bütün dilleri sardığı gibi Türkçeye de musallat olmuştur. Bu konuda en büyük görev hiç şüphesiz ki bizzat bize ve ana dili öğretmenlerine düşmektedir.

Eğitim kurumlarında verilen konuşma derslerinin amacı, öğrencilerin düşünce ve duygularını dil kurallarına uygun, doğru ve etkili bir biçimde anlatma yeteneği kazandırmaktır. Konuşma öğretimi de yazma öğretimi gibi bazı formüllerin ezberletilmesiyle değil, uygulamayla öğrenilecek bir etkinliktir.

Konuşma etkinlikleri için bütün derslerde ve hatta ders dışı çalışmalarda doğal fırsatlar hazırlanmalıdır. Sözlü anlatm derslerinin başlangıçında planlı konuşma ile doğru seslendirme çalışmaları birlikte verilmeli, daha sonra uygulamaya geçilmelidir. Herhengi bir konuda tartışma düzenlemek, ya da öğrencileri okunan bir metnin/oyunun üzerinde konuşturmak, sıklıkla başvurulabilecek etkili ve yararlı yöntemlerdir. Bu etkinliklerle öğrencilere tartışma yöntemleri ile ilgili alışkanlıklar da kazandırılabilir. Öğretmen, bu konuşmalar sırasında düzenleyici ve uyarıcı rol oynamalı, öğretmenlik sanatının konuşmaktan çok konuşturmak sanatı olduğunu unutmamalıdır.

Öğrencilerde konuşma isteği uyandırmak sabırlı ve uzun süreli uygulamayı gerektiren bir iştir. Öğrenciler, cesaretleri kırılmadığı sürece konuşmaya isteklidirler. Bunun için onların başlangıçta, kendi alıştıkları biçimde konuşmalarına, hiçbir çekingenlik duymadan duygu ve düşüncelerini serbestçe anlatmalarına fırsat verilmelidir.

Öğrencilerin düzgün bir konuşma beçerisini kazanmaları, çoğu zaman, öğretmenin tutumuna bağlıdır. İyi ve düzgün konuşmayan öğrencilerine söz hakkı vermeyen ya da onların konuşmalarına sık sık karışan öğretmen, iyi ve düzgün konuşma alışkanlığı kazandıramaz. Bu konuda temel ilke, her öğrencinin eğitilmekle düşünce ve kanaatlerini anlatma becerisi kazanabileceğine inanmak olmalıdır.

Öğretmen, konuşma dersleri için ayrı bir zaman ayırmalı ve öğrençileri olabildiğince konuşma derslerinde konuşturmalıdır. Öğretmen öğrencilerin yanlışlarını ortaya döküp

cesaretlerini kırmak yerine, olumlu yanlarını öne çıkartıp onları yüreklendirmelidir. Bu arada öğretmen, öğrencisine konuşmasını beğendiğini bildirdikten sonra birkaç yanlışını onu lırmadan söyleyebilir. Şunu unutmamak lazımdır ki yanlışların bir kerede düzeltilmesiyle öğrenciler iyi bir konuşmacı olmazlar. Üstelik yıkıcı bir eleştiri, onların çekingenliklerini daha arttıracak, zaten az olan güvenlerini büsbütün kaybettirecektir.

Ayrıca öğretmen, sınıf içi etkinlikler sırasında tartışmaların çatışmaya dönüşmesini önlemeli, tartışmalara her öğrencinin katılmasını sağlamalı, uygarca tartışma yollarını öğretmelidir. Böylece öğrenciler, hem demokratik ortamda birbirleriyle tartışmayı, karşı düşnceye saygı duymasını öğrenecekler hem de her düşünceyi/görüşü onaylayan, çekingen ve kişiliksiz bir insan olarak yetişmeyeceklerdir.

Öğrencilerin kullandıkları kelime dağarçıkları, cümle kurma yetenekleri anlatım çalışmalarının kapsamını belirler. Dijital ve elektronik kayıt araçlarına kaydedilmiş konuşma örnekleri, konferanslar dinletmek; yaşanılan olaylar ile okuma metni/konuşma metni arasında ilişki kurdurmak; hikâye, masal, anlattırmak ya da önceden belirlenen bir radyo/televizyon programını dinlettirmek/izlettirmek ve öğrencilere kanaatlerini/izlenimlerini sınıfta anlattırmak… Anlatım çalışmaları için her zaman başvurulabilecek önemli konuşma etkinlikleridir.

Öğrencileri konuşturma konusunda güdümlü okumaların da önemli bir yeri vardır. Öğrenciler, dinledikleri ya da okudukları metinlerde geçen olay ya da kişiler hakkında olabildiğince çok konuşturulmalıdır. Bu yöntem, öğrencilerin metni iyice anlamalarına ve bu tür metinlere karşı ilgilerinin artmasına da sebep olacaktır. Öğrenci etkinliğini engelleyen sınıfların kalabalıklığı ilr ilgili sorunlar, öğrenci kümeleri oluşturularak aşılabilir.

Öğrencilere bilgi düzeylerine uygun oyunları dramatize ettirmek de serbest konuşmayı geliştirecek birer eğitim yoludur. Sınıf içerisinde bu tür etkinliklerin, onları, topluluk karşısında rahat ve özgüvenli olarak yetiştireceği açıktır.

Derslerde doğru seslendirme ve yorumlama çalışaları ise okuma metinlerinden konuşma metinlerine doğru bir gelişme göstermelidir. Önce okuma metinleri üzerinde çalışmalı, zaman geçtikce ağırlık konuşma metinlerine kaydırılmalıdır. Eğer bazı sesleri çıkarmakta güçlük çeken ya da kelimeleri yanlış söyleyen öğrenciler varsa bunlarla ders dışında bireysel çalışmalar yapılmalıdır.

Biz insanları hayvanlardan ayıran en önemli özellik, düşünmek ve düşünülenleri doğru ve eltili olarak anlatmaktır. Bu yüzden insanlığın varolduğundan beri konuşma, söz söyleme sanatı olarak bir meziyet sayılmış, güzel ve etkili konuşanlara belli ayrıcalıklar tanınmıştır. Söz insanın dağal bir anlatım aracı değildir. Nasıl doğadaki düzenlenmemiş sesler notalarla bir müzik parçası haline geliyorsa, söz de eğitimle konuşma haline gelir.

Latinceden Fransızcaya oradan da dilimize geçmiş olan diksiyon sözçüğü konuşurken sözçüklerin seçimi ve düzeni anlamına gelmektedir. Burada, diksiyon sözçüğü ile konuşmak için sesi ve söyleyiş tarzını doğru ve etkili biçimde kullanmayı kastediyoruz.

Diksiyon çalışmaları iki aşamada yürütülür: Birincisi ses eğitimi, ikincisi ise sahnede/ kürsüde/toplum karşısında beden hareketlerinden yararlanarak anlatım uygulamaları yapmaktır. Buradan da anlaşılıyor ki, konuşurken vucur dilini de doğru ve etkili bir şekilde kullanmalıyız. Vucut dilinden kasıt: El kol hareketleri, jestler ve mimikler ve duruştur. Bu arada kıyafetin de dinleyenler üzerindeki etkisini unutmamamız lazımdır.

İyi bir konuşmacı olmak sadece gür bir ses tonuyla konuşmak da değildir. Böyle bir ses gösterisi dinleyenlerde sadece şok etkisi yapar.

Herkes bir topluluk karşısında konuşmak gereksinimi duyar. Bu gereksinim, yoğun bir iletşim ağı içinde bulunan insan için, günümüzde daha çok artmıştır. İnsan öğrendiklerini başkalrıyla paylaşmak ister. Bu istek aynı zamanda bir zorunluluktur. Konuşmacı aynı zamnda karşısındaki lişiye/kişilere kendisini zevkle dinletmesini bilmelidir. Güzel konuşan kimileri için “ağzından bal akıyor” ifadesini kullanırız. (Aktaş, 2011, s. 99–101)

Yunus Emre, asırlar önce sözün önemini ve doğru olarak kullanılmasını şu dizelerle ölümsüzleştirmiştir:

Söz ola kese savaşı
Söz ola kestire başı
Söz ola ağulu aşı
Yağ ile bal ede bir söz.

Konuşma Türleri

Hazırlıklı Konuşmalar

Başarılı bir konuşma, yazılı anlatımda olduğu gibi uzun ve ciddi bir hazırlık döneminden sonra gerçekleşir. Hazırlık çalışmaları ise malzeme toplama, planlama ve metin oluşturmak üzere üç aşamadan meydana gelir.

Hazırlık çalışmalarını yaparken şu hususların dikkate alınması gerekir:

1.Amacın tespiti: Konuşmayı hazırlamadan önce amaç belirlenmeli; malzeme amaç doğrultusunda seçilmelidir.

2.Konunun seçilmesi: Konuşmacı dinleyicilerin ilgi alanlarını belirledikten sonra onların ilgisini çeken konuları seçmelidir. Bundan da önemlisi, konuşmacının seçtiği konuyu benimsemesi gerekir. Ne kadar hazırlıklı olunursa olunsun, sevilmeyen bir konuda yapılan konuşmanın başarısı yoktur.

3.Konuşma üslûbunun tespiti: Konuşmanın üslûbu dinleyici kitlesinin durumuna, konuşma ortamına ve konuşmanın türüne göre farklılık gösterir. Dinleyici, konuşmanın hedef kitlesini oluşturur.

4.Metin oluşturma: Konuşmacı önce konu ile ilgili malzemeyi toplar. O alanda yazılanlar, kişisel deneyimler, gözlemler, konu ile ilgili başkalarının görüş ve düşünceleri ya da tartışmaları konuşmanın malzemesini oluşturur.

5.Konunun açılımı: Bu bölüm, konuşmanın en önemli ve geniş bölümüdür. Ne söylenecekse bu bölümde söylenecektir. Başlangıç bölümünde ortaya konan konu, bu bölümde geliştirilerek açıklanır.

6.Sonuç bölümünün yazılması: Sonuç bölümü konuşmanın amacının anlatıldığı, ana düşüncenin bulunduğu bölümdür; etkinin sürekliliğini sağlamak bakımından başlangıç kadar önemlidir.

Konuşmacının konuşmaya başlamadan önce knuşma metnini oluşturması ve bu metin üzerinde çalışması/provalar yapması kadar önemli olan bir başka husus da kürsüye çıkmadan önce/mikrafon karşısına geçmeden önce/toplum karşısına geçmeden önce metin üzerinde zaman/süre sınırlamasını da dikkate alarak gerekli kısaltmaları/çıkartmaları yapmalıdır. Yoksa, söylemek istediği pek çok şeyi söyleyemeden kürsüden inmek zorunda kalabilir.

Noktalama işaretleri, normal şartlarda okuma yaparken durakların nerelerde olacağını göstermektedir. Ancak, konuşmalarda durak yerleri metnin noktalamasıyla her zaman örtüşmeye bilir. İyi bir konuşmacı, dinleyici karşısına çıkmadan önce okuyacağı/koşacağı metnin durak yerlerini tespit etmeli ve işaretlemelidir.

Topluluk karşısında konuşmak kolay değildir. Bu konuda en büyük engel konuşma sırasında duyulan heyecandır. Heyecandan kurtulmak zordur ama birtakım önlemlerle heyecan kontrol altına alına bilir.

Konuşmada öteki yazılı türler gibi planlanır. Uygulanan bu plana konuşma planı denir. Plansız konuşma olmaz. Kısa konuşmalarda planımızı zihnimizde yaparız. Kimi zaman da kısa notlarla gerçekleştiririz. Ancak uzun konuşmalarda ayrıntılı plan yapmak gerekir. Plan yapılırken kaynaklar titiz bir şekilde taranmalı, hangi örneklerden ne ölçüde faydalanılacağı düşünülmeli, düşünce ve görüşler ana düşünce çevresinde toplanmalıdır. Planlı konuşma, konuşmacıyı rahatlatır.

Örnek bir konuşma planı

Konu: Niçin okumuyoruz?

Amaç: Öğrencilere okuma zevkini aşılamak.

Ana düşünce: Ülkemizde Batı ülkelerine kıyasla çok az kitap okunuyor. Bunun sonucu olarak düşünmeyen, üretmeyen sadece sloganlarla, şablon sözlerle hayatını yönlendiren insan modeli yetiştiriyoruz.

Konuşmaya başlama:

I. (giriş cümlesi) Kutsal kitabımızın ilk buyruğunun okuma ile ilgili olmasına rağmen, ülkemizde okuma alışkanlığı günden güne azalmaktadır.

A. Ülkemizde kitap basımı yetersizdir.

1. Yıllık kitap basımı ve kişi başına düşen kitap sayısı azdır.

2. Bu oran okunabilirlik bakımından daha düşüktür.

B. Batı ülkeleri bugünkü başarılarını okuma sorununu çözümlemiş olmalarına borçludurlar.

1. Onlarda kitap okuma oranı ülkemize göre çok yüksektir.

2.Okuma alışkanlığı kazandırmak için neler yapıyorlar?

Konunun açılımı/gelişme

I.Bu konuda neler yapılabilir?

A. İşe temelden başlayalım: Okuma alışkanlığını ilk ve orta öğretim kurumlarında vermeye çalışalım.

1. Değişik yaş gruplarına göre litap listeleri oluşturalım: Çocukların öncelikle okuyacakları kitapların listesini yapalım. Bu kitapları okuma önceliği bakımından sıralayalım.

2. Anketler düzenleyelim: Bunun için yaygın ve güvenilir araştırma servislerine anketler yaptıralım ve onlardan çıkan sonuçlara göre yaş gruplarına, eğitim düzeylerine ve türlere göre listeler yapalım.

B. Okuma kampanyaları düzenleyelim.

1. Medyadan faydalanalım: Bu konuda medyaya, kültür programlarını düzenleyen yasa çerçevesinde, birtakım zorunluluklar getirelim

2. Kitaba ulaşma yollarını kolaylaştıralım:

a.Kütüphaneleri çekici hale getirelim.

b.Kitap fiyatlarını devlet desteğiyle düşürelim.

c.Telif haklarını yazarlar ve ressamlar kehine yeniden düzenleyelim

3. Toplu oturak yerlerinden yaralanalım: Kahveleri kültür merkezleri hâline, köy odalarını ve dernek merkezlerini okuma odaları haline getirelim.

II. Okumayı engelleyen problemleri ortadan kaldıralım.

A. Toplumsal problemleri ortadan kaldırmak için toplumun her kesimini bu konuda bilinçlendirelim

B.Bireysel problemleri ortadan kaldırmak için öğrencileri ve ailelerini eğitelim.

1.Fiziksel engelleri en aza indirelim

2.Psikolojik engeller konusunda öğrencilerin ve velileri bilgilendirelim

Konuşmayı bitirme:

I.Okuma sorunu mutlaka çözümlenmelidir. Eğer uygar dünyanın ulaştığı düzeyi yalkalamak istiyorsak, öncelikle, okuma sorununu çözümlememiz yani okur-yazar insan modeli yetiştirmemiz gerekiyor.

A.Şunu unutmayalım: En büyük yatırım, insana yapılan yatırımdır.

ÖDEV: Bu plandan hareketle, 30 dakika sürecek bir konuşma metni hazırlayınız. Hedef kitlenizin/dinleyicilerin arkadaşlarınız olduğunu düşünerek bu konuşmanızı sınıfınızda yapın.

Hazırlıksız Konuşmalar

Herhangi bir metne bağlı olmadan ve plan yapmadan yapılan serbest bir konuşma/ hazırlıksız konuşma biçimidir. İrticalen ya da doğaçlama yoluyla yapılan bu konuşmalar, dinleyenler üzerinde iyi bir etki bırakmasına rağmen belli bir plana bağlı olmadığı için zaman zaman konuşma konuşma konularındaki önceliğin ya da kimi zaman önemli görülen konuların unutulması gibi sakıncaları yüzünden her zaman önerilen bir konuşma tarzı değildir.

En iyi konuşma, planlı, hazırlıklı, metne bağlı kalarak yapılan, vaktinde başlanılan ve vaktinde bitirilen/tamamlanan konuşmadır.

Tanımlama-Tasvir Etmek

Tanımlamak-tasvir etmek, bir nesnenin, bir yerin veya bir kişinin görünüşünü, hareketlerini, kişide uyandırdığı izlenimleri anlatmayı ve gözlemlenenleri zihinde canlandırmayı amaçlayan bir anlatım tarzıdır. Bu tarz anlatıma kısaca kelimelerle resim yapmak da denilebilir. Yazar, dış dünyadan duyu organlarıyle elde ettiği izlenimleri kendi yarattığı evrende canlandırır ve dil aracılığıyla edindiği izlenimleri kendi yarattığı evrende canlandırır ve dil araçılığıyla okura/dinleyiciye sunar. Okuyucu/dinleyci görmediği bu evrenin içine girer ve onunla özdeşleşir; bu evrenin kendine özgü gerçekliğine katılır.

Betimleme olarak da adlandırılan tanımlama-tasvir etme, gözleme dayanır. Tek başına bir yazı türü değildir. Diğer türlerle birlikte başka anlatma metotlarıyla, daha çok öyküleyici anlatımla birlikte kullanılır.

Aşağıdaki metinde gözleme dayalı eşya ve yer betimlemesi yapılmaktadır:

"Bir kamyon, alnını irili ufaklı yedi renk farlarla süslemiş olarak gösteride bulunuyor. Bütün ışıklarını yakmış. Karşıdan gelenlerin gözünü alıyor. Kamyonun güpegündüz giriştiği bu gösteri çabası, Bayram'ı delirtmeye yetiyor. Basıyor kornaya: Traray traray traray traray!..

Kamyon, suyla kaplı asvaltta bulanık renkler bırakarak geçip gidiyor. Lamyonun, önünü deli dolu ışıklara boğmuş olarak geçip gidişi bir çeşit uyarıdır. Sürücüleri, daha da yoğunlaşacak bir akışa karşı ayık durmaya çağıran bir dürtükleyiş. Yağmur, şimdi asvaltta, yere düşer düşmez her renk fiberglas, sonra kromaj, saç, çelik, plastik, cam, ayna, çinko

karışımı bir sele dönüşüyor. Bayram, su şarıltısından daha çok, artık tekerlek şarıltısı duyuran Tekirdağ-Topkapı arası yolda, üstüne biraz suçluluk, pek çok da tetiktelik eklenmiş yüz çizgileriyle gözünü kırpmadan önüne; ileri bakıyor. Yolun sağında ve solunda akıl almaz bir curcunayla kaynaşan her şey birer çizgi biçiminde gözlerinin iki yanından akıp geçiyor."

Adalet Ağaoğlu, *Fikrimin İnce Gülü*, s.126.

ÖDEV:

1.Okuduğunuz kitaplardan betimleme örnekleri bularak sınıfa getirip arkadaşlarınıza okuyunuz.

2.Siz de istediğiniz bir yer veya nesneyle ilgili bir tasvir yazısı kaleme alınız.

Anlatma ve Öyküleme

İnsan hayatında olan veya olma ihtimali bulunan, olayları belli bir hacim içinde tahkiye ederek anlatan metinlere hikâye denir. Ancak bu tanım, daha çok, **Maupassant tarzı** (Guy de Maupassant: 1850–1893) dediğimiz klasik hikâye için geçerlidir. **Çehov tarzı** (Anton Pavloviç Çehov: 1860–1904) da denilen durum hikâyesinde olay fazla bir yer tutmaz.

Klasik hikâyede esas olan olaydır; modern hikâyede yani öyküde ise olaydan çok, insanın belli bir zaman dilimindeki durumu ön plana çıkarılır.

Hikâye kısa olduğu için, kolay okunan ve sevilen bir türdür. Daha çok hareketten hoşlanan insanlara hitap eder. Hikâyenin en önemli malzemesi insandır. İnsanın olduğu her yerde hikâye vardır. İnsanî olan her şey hikâye konusu olabilir. Az da olsa, başka varlıklar da hikâyenin konusunu teşkil edebilir.

Hikâyeyi, bir bakıma, romanın kısa bir bölümü olarak da düşünebiliriz. Roman çok katlı bir apartmansa, hikâye tek katlı müstakil bi rev gibidir. Her iki tür de, aynı tekniği kullanır. Ancak hikâyede derin ruh tahlillerine gidilmez. Hayattan alınan bir kesit yoğunlaştırılır. Batılı bir yazarın deyişiyle hikâye hafif olmamlıdır., ama tüy gibi değil, kuş gibi… Hikâyede söz konusu edilen kişiler azdır. Bazen tek bir insan bile, hikâyenin varlığı için yeterlidir. İnsanlar arasındaki anlaşmazlık ve çatışma, hikâyenin temel unsurlarından biridir. (Karataş, 2001, s. 247-248)

Tahkiyenin, daha doğrusu hikâye ederek anlatmanın ki; roman, hikâye, masal, destan, menkibe, fabl, tiyatro, senaryo, mesnevi bunların hepsi birer tahkiyeli eserdir, olmazsa olmazları şunlardır diyebiliriz:

1.Olay

2. Şhıslar kadrosu

3. .Zaman

4. Mekân

Olay: Vak'a, hadise. Tahkiyeli anlatımların/hikâye ederek anlatma esasına bağlı metinlerin temel unsurlarından biridir. Roman, hikâye, tiyatro, destan ve masal gibi bu tür eserlerde anlatılan olay, gerçek hayattan aynen alınmaz; yazar tarafından tasarlanıp kurgulanır. Dış âlemin kaba ve olağan seyri, roman yazarının muhayyilesinden süzülüp adeta kristalleştikten sonar esere konur. (Karataş, 2001, s.452)

Şahışlar kadrosu: Tahkiye ederek anlatma esasına bağlı metinlerde (roman, tiyatro, hikâye, destan,…) olaya karışan, olayın üzerinde çereyan ettiği, başından önemli/önemsiz vak'alar, maceralar geçen kimseler. Şahışlar kadrosunda yer alan kahramanları, asıl ve ikinci derecedekiler ya da basit (yalın), karmaşık yapıda (çok yönlü) olanlar diye ikiye ayırmak mümkündür. Asıl kahramanlar, eserin başından sonuna kadar var olan ve olayların birinci derecede içinde bulunan kişilerdir. Esasında "kahraman" adını hak eden de bunlar olmalıdır. Asıl kahramanların yanında yer alan veya eserin belli bir kısmında bulunan insanlara da ikinci derecedeki şahıslar denir.

Anlatma esasına bağlı eserlerdeki bu "figure"ler için "karakter" tabiri de kullanılır. Kurgusal eserlerde karakterden karaktere fark vardır. Bir kısmı eksende, diğer bir kısmı periferide (çevrede) yer alır. Bir kısmı Aristo'nun anlattığı anlamdaki karakterlerdir, yani farklı konuşma ve bağımsız aksiyon yeteneğiyle, kendilerine özgü niteliklere sahip, ayrıntılı bir biçimde çizilmiş karakterlerdir. Bir kısmı önemsiz, kalıplaşmış, hikâyenin akışına yardım eden, diğer bir kısmı ise algılarına güvendiğimiz karakterlerdir. Karakterlerin bazıları aksiyona katılan ve aksiyon sürecinde değişenlerdir.

Bütün bu kişilerin oluşturduğu topluluğa "şahıslar kadrosu" denir. Aslında, kanaatimizce bu kadronun öne çıkan şahıslarına "kahraman", bunların da daha özel vasıflarla ayırt edilmiş olanlarına "karakter" doğru olanıdır. (Karataş, 2001, s. 315–316)

Zaman: Tahkiyeli eserlerde olayın/olayların cereyan ettiği zaman dilimidir. Bu, zaman tüneli içinde dün-bugün-yarın çizgisi üzerinde olur. Yazar dünü anlatıyorsa ve bu, yazarın şahidi olmadığı bir geçmiş zaman olaylarını içeriyorsa işte o zaman o tahkiyeye "tarihî roman", "tarihî hikâye", … denir. Ömer Seyfeddin'in "Pembe İncili Kaftan", "Kütük" adlı hikâyelerinde olduğu gibi. Yazar, gelecek zamanda olacak bir olayı da anlatabilir. Genellikle bilim kurgular böyledirler. Jules Verne'nin "Aya Seyehat" ve "Denizler Altında Yirmi Bin Fersah" adlı eserleri ve George Orwel'in "1984" adlı romanı bunun güzel örnekleridirler.

Tahkiyeli eserlerde zaman konusunu aslında "takvime bağlı zaman" ve "kozmik zaman" gibi iki alt başlık altında değerlendirmek lazımdır. Kozmik zaman, tabiattaki zamandır. Sabah, öğle, akşam, gün batımı, ilkbahar, sonbahar, … gibi.

Mekân: Tahkiyeli eserlerde olayların geçtiği yer veya yerlerdir. Mekân, açık mekân ve kapalı mekân olabilir.

Tahkiyeli anlatımın olmazsa olmazlarını, şimdi de Makedonya Türk edebiyatının dünya klasikleri arasına girmesi gereken bir yazarının; Necati Zekeriya'nın "Orhan" adlı eserinden bir hikâye üzerinde görelim/tespit edelim:

ÜÇ ARKADAŞ

Bu öykü asansörde doğdu, sokakta yürüdü, okulda büyüdü.

Orhan asansöre dokuzuncu, Slavko yedinci, Agim de dördüncü katta bindiler. Hepsi ayrı dilde konuşuyorlardı.

Yolda defle yaşlı kıptî tarafından oynatılan ayıyı gördüler

Orhan da, Slavko da, Agim de aynı biçimde güldüler. Öyledir:

Çocuklar gülerse, aynı biçimde gülerler.

Okulda herkes kendi sınıfına gitti. Teneffüste tekrar buluştular. Avluda bir köşeye çekilip yiyeceklerini bölüştüler. Çocuklar ayrı dilde konuşabilir, ama sevginin dili aynıdır. Öyledir:

Çocuklar severse, aynı biçimde severler.

Tam okuldan çıkarlarken, yaşlı öğrencilerden biri kedinin kuyruğuna bir konserve kutusu bağlıyordu. Kedi acı acı miyavlamaya başladı.

—Abi neden böyle yapıyorsun? Diye sordu Orhan.

Yaşlı öğrenci Orhan'a doğru yaklaştı, yüzüne öyle bir şamar vurdu ki, Orhan az kalsın yere düşeceki. Yere düşmedi ama acı acı ağlamaya başladı. Slavko da, Agim de ağlamaya başladılar. Öyledir:

Çocuklar ağlarsa, aynı biçimde ağlarlar.

Bu öyküyü, gülüşe, sevgiye ve ağlayışa sunuyoruz.

Yrd. Doç. Dr. Nazlı Rânâ Gürel-Yrd. Doç. Dr. Zeki Gürel, **Necati Zekeriya Orhan**, Üsküp 2015, Yeni Balkan Yayınları, s. 113.

ÖDEV: Size giriş kısmı verilen şu hikâyeyi tamamlayınız ve sonra da uygun bir başlık koyunuz.

Başlık: ……..

Doğum günümü kutlamak için bütün arkadaşlarımı evimize davet etmiştim. Hemen hemen bütün arkadaşlarım gelmişti. Fakat en sevdiğim arkadaşım Hayati gelmemişti……

……

……

……

……

……

……

…….

HABERLEŞME

Haber

Günümüzde haberçilik de önemli iş kollarından biri haline gelmiştir. Basılı ve görsel medya diye tabir edilen Gazete, radyo ve televizyon ile sosyal medya diye tabir edilen internet ağlarını kullanılarak yapılan iletişim, çevremizdeki ve dünyadaki olayları anında duyururlar.

Yalnız her şey haber değildir. Herkesi ilgilendirmeyen, ilginç olmayan bir olay haber değildir. Bu konuda herkesin bildiği meşhur bir örnek vardır: Bir köpek bir adamı ısırırsa haber olmaz ama bir adam bir köpeği ısırırsa haber olur.

Bugünkü habercilik, zaman zaman haberçilik olmaktan çıkıyor ve kitleleri yönlendirmek yani toplum mühendisliği yapmak amacıyla da kullanılıyor. Bunun için haberler sağlam ve güvenilir kaynaklardan alınmalı ve doğru olmalıdır. Aksi halde haberi veren kişi ve kuruluş inandırıçılığını yitirir.

Haberçilikte;

1.İnsan hakları gereği insanların mahremiyetine ve hürriyetine zarar verilmemelidir. Etik/ ahlâk da bunu gerektirmektedir.

2.Haber metni kendi içinde bir bütünlük taşımalıdır.

3.Haberde, ne, kim, nerede, ne zaman, nasıl ve niçin sorularının cevabı bulunmalıdır.

4.Haber toplumun geniş kesimini ilgilendirmelidir.

5.Haber, dikkat çekiçi, çatpıcı ve özellikle başlığının kendini okutacak ve dinletecek nitelik taşımasına önem verilmelidir.

6. Haberin kaynağı belirtilmelidir.

7. Haberi yazan/yapan/çeken mümkünse belirtilmelidir.

8. Haberin dili yaşayan Türkçe olmalıdır.

9.Haberler şiddet içermemeli, ferdin ve toplumun psikolojisini moralini bozacak cinsten olmamalı. Bilhassa çocuklar için bu çok ama çok önemlidir.

Günümüz dünyasında, iletişim ortamında haber yazıcılığı ve sunuculuğu bir iş kolu haline gelmiştir. Bu iş kolu ile ilgili olarak üniversiteler bünyesinde müstakil bölümler açılmakta, kurslar düzenlenmektedir.

Şimdi de; Makedonya Türk toplumu için önemli olan bir isimle ilgili bir faaliyetle ilgili olarak, Makedonya Türk basınında yer alan bir haberi hep birlikte okuyalım:

TARİH-KÜLTÜR-SANAT SOHBETLERİ DEVAM EDİYOR:

YAHYA KEMAL BİZİM DEĞERLERİMİZDEN BİR TANESİDİR

MATÜSİTEB'de her hafta Perşembe günü düzenlenen Tarih-Kültür-Sanat Sohbetlerinde Yrd. Doç. Dr. Zeki Gürel, bu hafta "Üsküplü Şair Yahya Kemal Beyatlı'yı Anlatmak ve Anlamak" konulu konuşmasını sundu.

Konferansa Üsküp Yunus Emre Kültür Merkezi Müdürü Doç. Dr. Mehmet Samsakçı, Kalkandelen Üniversitesinden Doç. Dr. Selçuk Kürşad Koca, Kiril Metodiy Üniversitesinden Selçuk Uysal ve Faruk Gezgin hocalar, İştip Gotse Delçev Üniversitesinden Yrd. Doç. Dr. Nazlı Rânâ Gürel'in yanı sıra Türkiyeli ve Makedonyalı gençler dinleyici olarak katıldılar.

Zeki Hoca, Yahya Kemal'in 2 Aralık 1884'de Üsküp'te Müslüman-Türk bir ailenin evladı olarak dünyaya geldiğini, Üsküp'te Türk-İslâm medeniyetinin hâkim olduğu bir çevrede yetiştiğini, okula başladığını, ilk defa bu şehirde âşık olduğunu, şiir yazmaya bu şehirde başladığını anlatırken; Yahya Kemal'e şiiri, Arapçayı ve Farsçayı öğreten hocası Rıfai Tekkesi Şeyhi Şeyh Sadedin Sırrı'nın kişiliğinden, sanatçı kimliğinden ve burası için öneminden bahsetti. Yahya Kemal'in Hocası Şeyh Sadeddin'in evinin hâlâ ayakta olduğunu ve ilgi beklediğini koruma altına alınarak restorasyonunun yapılmasını kültür amaçlı kullanıma açılması gerektiğini gerekçeleriyle birlikte anlattı.

Yahya Kemal'in hayatında önemli yeri olan üç evin varlığına işaret ederken onun doğduğu evin ve Selanik dönüşünde yaptırdıkları, annesinin de ölümüne şahitlik eden evin hâlihazırda yıkılmış olduğunu ama ilk gençlik yıllarında yaşadığı dayısıgilin evinin halen sağlam bir yapı olarakÜsküp'te Serova Mahallesi Svastopolska Sokağı 12 numaralı ev olduğunu söyledi. Bu evin 1889'da inşa edilmiş Osmanlı Sivil mimarisinin en güzel örneklerinden biri olduğunu belirtti. Zeki Hoca, konuşması sırasında Yahya Kemal'in hayatında önemli yerleri olan bu evlerin fotoğraflarını da gösterdi. Bu evlerin kurtarılarak **Yahya Kemal Beyatlı Kültür Sanat Merkezi ve Dostluk Evi** olarak kullanılmasının önemine ve gereğine özellikle vurgu yaptı. Daha önce Üsküp'te ve Türkiye'de Yahya Kemal'in Üsküp'teki hatırasına sahip çıkmak için yaptıkları çalışmaları gazetelerden ve dergilerden sayfalar göstererek uzun uzun anlattı.

Zeki Gürel Hoca, konuşmalarının arasında şunları da söyledi: "Bir milletin Yahya Kemal ölçüsünde büyük bir şair, büyük bilgi, fikir ve inan adamı yetiştirmesi asla sık görülebilir, basit hadise değildir. Müslüman Türk milletine, Türk vatanına, onun diline, dinine, tarihine, onun atalarına, onun yarattığı medeniyete, mimariye, musikiye, şiire, şehir dekorlarına, ölüm mimarisine, hâsılı onun eseri olan her güzel şeye, bilerek ve anlayarak hayran olan Yahya

Kemal, bütün eserlerinde, sanatı sanat için yapmasına rağmen, içinin, kafasının ve kültürünün Müslüman Türk milletine karşı derin sevgisini gizleyememiş ve bu sevgi, onun eserlerinin en zengin ve en kuvvetli unsurunu teşkil etmiştir.

Sanat, ilim ve edebiyat kültürün başlıca unsurlarıdır. Yahya Kemal, Süleymaniye'de Bayram Sabahı" başlıklı şiirinde dili bir, gönlü bir imanı bir nesilleri bir bayram sabahı; ervahın ruhlarıyla da birlikte bir araya getirmiştir. O gün orada toplananlar Türk medeniyetini yaratan kolektif ruhun temsilcileriydi. Nasıl bu ruh geçmişte, ilim, sanat ve edebiyat alanında yaratıcı olmuşsa bugün de bizler ve sizler vasıtasıyla Allah'ın izniyle devam ettirecektir. Bizler de Yahya Kemal gibi bu kolektif ruhun varisleriyiz. Üsküplü Yahya Kemal, o gün nasıl Anadolu ve Balkanlar ayrımı yapmaksızın bin yıllık nesilleri bir araya topluyor idiyse bu gün de bizleri bir araya getiriyor. Bugün buradaki sohbetimiz ve dün akşamki Davut Paşa Hamamındaki program bunun en güzel delilidir. Bu birlikteliklerden yeni terkipler, yeni güzellikler doğacaktır. Böylece Türk-İslâm medeniyeti asli hüviyeti içinde büyüyüp gelişerek sürüp giderken bundan da bütün insanlık nasiplenecektir.

İranlılar, İngilizler, Fransızlar ve Almanlar, biri Firdevsi'leri, diğerleri Shakespeare'leri, diğerleri Hugo'ları ve Geothe'leri ile dünya üzerinde hâlâ bir dil, kültür ve sanat imparatorluğu yaşatıyorlar. Biz niçin Yahya Kemal Beyatlı'yla aynı şeyi yapmayalım?

Türk tarihinde iki Kemal var ki; biri Cumhuriyetimizin Kurucusu Mustafa Kemal diğeri de modern şiirimizin reisi cumhuru Yahya Kemal, her ikisi de Evlad-ı Fatihan diyarı Makedonya'nın bize hediyesidir.

Bir kültür klasiğimiz olan Yahya Kemal Beyatlı adı etrafında Üsküp'te yapılacak her hizmet, Türkiye ve Makedonya devletleri arasındaki dostluğun hem bir nişanesi olacak hem de çok kültürlü bir yapıya sahip olan Makedonya'da bir arada insanca güzellikler yaşanmasına katkı sunacaktır.

Göreceksiniz, Üsküp'te Yahya Kemal'le yaşamak hayatı nasıl da yaşanır kılacaktır… Üsküp'te doğan ve 18 yaşında İstanbul'a göceden, şiirlerinde ve yazılarında hem Türkiye'yi hem de Makedonya'yı yaşatan büyük Türk şairi Yahya Kemal Beyatlı'yı yaşatmak için her iki devletin yetkilileri ve herkes üzerine düşeni yapmalıdır diye düşünüyorum.

Atılması gereken ilk adımı da tekraren bir daha söylüyorum: Yahya Kemal'in doğduğu ev yeniden aslına uygun olarak inşa edilerek buranın **Kemal Beyatlı Kültür Sanat Merkezi ve Dostluk Evi** olarak kullanıma açılmasıdır." * M. A.

Melek Adem,“Tarih, Kültür, Sanat Sohbetleri Devam Ediyor: Yahya Kemal Bizim Değerlerimizden Bir Tanesidir”,**Yeni Balkan Gazetesi**, Üsküp 7 Aralık 2015, Yıl: 11, Sayı: 587,s. 7.

ÖDEV: Siz de bir konferansa dinleyici olarak katılın ve konferans sonrasında bu konferansla ilgili bir haber metni kaleme alınız.

Duyuru

Duyuru, herhangi bir konudaki bir durumu, gazete, radyo, televizyon veya sosyal medya yoluyla ilgililere veya kitlelere duyurmaktadır. İlanları da duyuru kapsamında değerlendirenler bulunmaktadır.

Konunun niteliğine/özelliğine/içeriğine göre duyurular/ilanlar ya özeldir ya da resmîdir. Duyurularda çarpıçılık, kısalık, açıklık ve anlaşılırlık, doğruluk önemlidir. Duyurular/ilanlar, iş, toplantı, kayıp, ölüm vb. durumlarda da verilir/yapılır.

Reklamları da duyurular/ilanlar kapsamında düşünmek mümkündür.

Son zamanların önemli mesleklerinden biri haline gelen reklamcılık, özellikle reklam metni yazarlığı popüler hale gelmiştir. Bu alanda şirketler bile kurulmuştur. Üniversitelerin bünyesinde müstakil bir anabilim dalı haline de gelmiştir.

Aşağıda, Makedonya’da gazetede yer alan bir duyuruyu okuyacaksınız.

ÜSKÜP’TE “YAZAR OKULU” AÇILIYOR

“Balkan Yazarlar Birliği”, Üsküp merkezde Yazar Okulu açıyor. Yazarlıkla ilgili atölye/ yazma çalışmalarına katılmak isteyenlerin/ilgiduyanların balkanyazarlarbirliği@yahoo.com adresine müracaat etmeleri gerekiyor.

İstenen bilgiler:

Adı ve soyadı

Doğum tarihi veyeri

Eğitim durumu

İrtibat telefonu ve e-posta adresi

Yeni Balkan Gazetesi, Üsküp 29 Şubat 2016, Yıl: 12, Sayı: 599,s. 10

Davetiye

Davetiyeler de ilânlara ve duyurulara benzer bir içerik dikkati çekmektedir. Yapılacak bir faaliyetin önceden ilgililere duyurularak onların bu faaliyete katılmalarının/iştiraklerinin saplanması amacına yönelik bir duyuru şeklidir.

Davetiyeler özel ve resmî davetler dikkate alınarak yazılmalı ve ilgililere iletilmelidir. Davetiyelerde söz konusu faaliyetle ilgili olarak yeterli açıklama yapıldıktan sonra faaliyetin amacı, yeri, tarihi ve sati nutlaka belirtilmelidir. Davetiyelerde katılımın üçretli olması halinde bu durum mutlaka daviteye üzerinde yer almalıdır. Bir başka husus da davetiyenin kaç kişilik olduğudur. Eğer davetiye tek kişilikse bu mutlaka belirtilmelidir. Davetiyelerde salonda davetlinin oturacağı masa veya koltuk numarası gerekiyorsa bu da mutlaka yer almalıdır. Davetiyelerde L.V.C/Lütfen cevap veriniz diye bir izahat mevcutsa, davet edilenin bunu mutlaka dikkate alması gerekmektedir, katılıp katılmayacaklarını vaktinde bildirmelidir.

Davetiyelerde faaliyeti düzenleyen kurumun veya şahsın adı, eğer varsa amlemi/logosu da mutlaka yer almalıdır. Mümkünse davetiyeler şahsa özel/şahsın adı yazılarak hazırlanmalı ve mutlaka davet eden tarafından ıslak imzalı olmalıdır.

Şimdi bu anlattıklarımızı başkentimiz Üsküp'te yapılan bir faliyet için bir davetiye üzerinde görelim:

İSMAİL ACAR

Sergi*Sultanlar Üsküp'te

Eserleri bugüne kadar toplam iki yüzün üzerinde kişisel ve karma sergiyle sanatseverlerle buluşan Ressam İsmail Acar'ın resimlerinden oluşacak seçki, Üsküp Çifte Hamam'da gerçekleştirilecek "Sultanlar Üsküp'te" başlığı ile Üsküp'lü sanatseverlerin beğenisine sunuluyor. Osmanlı padişahlarını konu alan yağlı boya 48 adet eserden oluşacak serginin 16

Kasım 2015 tarihinde Üsküp Çifte Hamam'da saat 19.30'da, Ressam İsmail Acar'ın da katılacağı açılışına teşrifleriniz bizleri onurlandıracaktır.

"Sultanlar Üsküp'te" sergisi, 22 Kasım 2015 tarihine kadar Üsküp Çifte Hamam'da ziyarete açıktır.

Yunus Emre Enstitüsü
Turski Kulturen Centar
Skopje

Rapor Yazmak (Sunmak)

Rapor, herhangi bir görev, iş ya da konu hakkında yapılan ve kesin bir sonuça ulaşan yazılı incelemelerin genel adıdır. Rapor yazmak için üzerinde çalışılan konu iyice kavranmalıdır. Bunun için ciddi ve çok yönlü bir araştırma gerekir. Raporlarda öteki yazı türlerinde olduğu gibi, düzenlenmesi ve düşüncelerin sıralanışı bakımından, belirli bir plana bağlı kalmalı, kişisel değerlendirmelerden, görüş ve düşüncelerden kaçınılmalıdır. Daha yerinde bir söyleyişle rapor yazmak, bir konu hakkında fikir yürütmek değil, o iş hakkındaki incelemeyi objektif bir bakışla ve herhangi bir kuşkuya yer vermeyecek tarzda sonuçlandırmaktır. Bazen iyi bir rapor, okunmasından zevk alınan iyi bir nesir parçası haline gelebilir.

Her alanda rapor yazılabilir. Yöneticilerin yasaları ve mevzuatı doğru ve yerinde uygulamasını sağlamak için yazdıkları raporlar da vardır. Bu tür raporlar, yönetim, üretim, planlama ve benzer işletmenin ana konularının değerlendirilmesinde başvurulan önemli belge hüviyetin taşırlar.

Raporlar, inceleme, araştırma, gözlem, anket ve birtakım deneylerin sonucuna göre hazırlanır. Raporun en önemli görevi, bir amaca yönelik olmasıdır. İyi bir raporun genel özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür:

1.Raporlar, kullanılan terim, tablo, grafik vb. bakımından sade, kısa ve anlaşılır olmalı; gerekli bilgiler gerekli yerlere konmakı.

2.Sağlayacağı yarar maliyetini aşmamalıdır.

3.Belli bir beklentiye cevap vermelidir.

4.Ortaya çıkan sorunun giderilmesi için çözümlenmesi istenen sorunun kendisiyle alakalı olmalıdır.

5.Raporlar, başlık, giriş, gelişme, sonuç gibi belli bir plana göre hazırlanmalıdır.

6.Belirli dönemlerle ilgili raporlar aylık, üç aylık ve altı aylık dönemlere ait bilgileri göstermelidir.

7.raporlarda kullanılan grafik, şema, şekil ve fotoğraflar yanıltıcı değil açıklayıcı ve anlatılanları destekleyici nitelikte olmalıdır.

8.Raporlar yazıldığı konunun (hukuk, tıp, işletme, snat vb.) diline uygun olarak düzenlenmelidir.

ÖDEV: Küresel ısınma ve çevre kirliliği konularında yayınlanmış raporları okuyunuz. Siz de kendi bulunduğunuz yerdeki çevre kirliliğiyle ilgili bir rapor yazınız.

Telegram

İngilizce bir kelime olan "Tekegram", Türkçede "Telgraf" olarak kullanılmaktadır. Haberleşmede bir devrim niteliği taşıyan telgrafın icadı ile haberleşmede büyük kolaylıklar ve hıslanma sağlanmıştı. Ancak bugün için telgraftan daha hızlı, kolay ve pıratik haberleşme yöntemleri vardır. Bu durum telgrafla haberleşmeyi unutturmuş gibidir. Tıpkı mektup yollamanın artık bir nostalji olduğu gibi tekgraf çekmek de nostalji sayılmaktadır.

Telgrafta iki nokta/mekan arasında bir takım özel işaretler kullanılarak iletişim sağlanır ve bu işaretler deşifre edilerek mesaj yazıya geçirilerek kağıtlara yazılıp muhatabına ulaştırılırdı.

İzlenim

İzlenim, gezip gördüğümüz yerlerle ilgili veya katıldığımız bir faaliyetle, toplantıyla ilgili şahsi görüş ve duygularımızın kaleme alınarak veya sözlü olarak ilgililere/muhataplara sunulması/anlatılması demektir.

Herkes, her zaman her istediği yerde olamaya bilir. İşte bu gibi durumlarda, o etkinlikte veya yerde olanların izlenimleri bizler için bilgi kaynağı olur. Ancak, izlenimlerin şahsi değerlendirmeler olduğu hiçbir zaman dikkatlerden kaçırılmamalıdır.

Yorum

Yorum da şahsî olması hasabiyle biraz izlenimle örtüşmektedir. Herhangi bir konuda şahsın veya kurumun değerlendirme yapması demek olan yorumlarda şahsîlik, siyasîlik ve zaman zaman da ön yargı öne çıkabilir. Yani aynı konuda farklı yorumlar dinleyebilir ve okuyabiliriz.

Meselâ Balkanların dünya barışı için önemi söz konusu olduğunda pek çok ülke temsilçisinin, gazetecinin, siyasetçinin, bilim adamının veya şahsın bu konuyla ilgili yorumları farklı olabilmektedir.

ÖDEV: Bir balkan ülkesi olan Makedonya'nın dünya barışı için önemini ortaya koyan bir yorum yazısı kaleme alınız.

OKUMA

Okuma, insanoğlunun yaşam boyu ürdürdüğü yararlı bir uğraştır. İnsan, okumakla kişilik kazanır, geçmiş uygarlıkları ve kültürleri tanır; onların teçrübelerinden faydalanarak hayatını düzenler. İnsanın duygu ve düşünceleri okuyarak gelişir, zenginleşir. Sonuçta güçlü bir yorumlama yetisi zamanla yetersiz kalır, eskir, gereksinimlere cevap veremez duruma gelir. Bu yüzden okumakta süreklilik esastır.

Okumakla her şeyden önce kelime dağarçığımız/hazinemiz zemginleşir. Günlük konuşmalarda kullandığımız kelimelerin sayısı oldukça sınırlıdır. Ama yazılı anlatımda özellikle sanat değeri taşıyan metinlerde bu sayı, eserin türüne göre binleri, on binleri bulabilir.

Yazılı anlatımın temel malzemesi dildir. Dil ise kelimelerden meydana gelir. Yazar düşüncelerini kelimeler aracılığıyla aktarır. Kelime bilgimiz ne kadar çoksa eseri anlamamız o ölçüde kolaylaşır. Bilmediğimiz kelimeler çoğaldıkça sözlüğe bakma gereksinimimiz de artacaktır. Bu ise okumayı zevksiz ve sıkıcı bir duruma sokmaktadır.

Kelime hazinemizi geliştirmenin tek yolu sürekli okumaktır. Bimediğimiz kelimelerin anlamlarını ya sözlüklerin yardımıyla ya da metnin akışından çıkarırız. İkinci yol, kalıcı olması ve kendimize mal olması bakımından, eğitimciler tarafından önerilmektir.

Okumak, herhangi bir konuda bilgi edinmek, estetik ve sanat duygularını harekete geçirmek, ya da vakit geçirmek için yapılan uğraşın genel adıdır. Bu özelliğinden dolayı içimizdeki gizli kapıları açarak bize yol gösteren ve ruhumuzu tedavi eden bir yöntem olarak da tanımlanabilir. Bunların içinde bilgi edinmek, okumakla elde edilen en önemli sonuçtur. Bu yüzden okumak, araştıran, sorgulayan insan için temek bir ihtiyaçtır diyebiliriz.

Okumanın yararlı olabilmesi okuduğunu anlamaya bağlıdır. Çoğu zaman anlamak da yetmez, bilginin sürekliliğini ve okur üzerindeki etkisini sağlamak için, eserden estetik beğeni uyandırması da beklenir.

Okumadan zevk almak için, yazn ve okuyan cephesinden iki yönlü bir bilgi birikimine ihtiyaç vardır. Yani bir snat eserini anlamak bile, belli bir eğitim sürecinden geçmeye, zevklerin rafine olmasına bağlıdır. Bugün insanlığın ulaştığı bilgi düzeyi binlerce yıllık birikim sonucudur. Bu süreç içinde çeşitli meslek sahipleri, düşünürler, bilge kişiler deneyimlerinin sonuçlarını yazıya dökerek ölümsüzleştirmişlerdir. Bu bilgi birikiminin aktarımı geleçek kuşaklara d, bizim eklediklerimizle birlikte, aynı yolla uşaşacaktır.

Şimdi soru şu: Okuma denen bu soylu iş, ülkemiz insanları tarafından yani bizler tarafından ne ölçüde yerine getiriliyor? Birleşmiş Milletlerin 1996 yılında yayınladığı istatistikî yıllığın rakamları bu konuda az çok bilgi vermektedir. Yıllığa göre 1994'te yılık kitap basımı Almanya'da 12621, Güney Kore'de 8677, Nijerya'da 134, Türkiye'de ise 92 bindir. Tabii ki, burada önemli olan yıllık kitap basımı kadar kitap okuma oranlarıdır da. Yapılan istatistiklere göre okumak üzere kitap alanların pek çoğunun aldığı kitabın baştan bir bölümünü okuduktan sonra ileride okumak üzere bıraktığı, kimilerinin aldığı kitapları hiç okumadığı, bazılarının üçte birini okumakla yetindiği, kitabı sonuna kadar okuyanların oranlarının ise ancak yüzde yirmiyi bulduğu anlaşılmıştır.

ÖDEV: Makedonya'da Türkçe kitap yayınlayan kaç yayınevi vardır ve bu yayınevleri son beş yılda kaç kitap yayınlamışlardır? Ve her kitaptan kaçar adet basılmıştır? Basılan bu kitaplardan kaçartane satılmıştır? Aynı soruları Makedonya'da birlikte yaşadığımız Makedon ve Arnavut kardeşlerimizle ilgili de sorup araştırdıktan sonra bir mukayese yapınız lütfen!..

Bu soruların cevaplarını araştırdıktan sonra; niçin Batı sıtandartlarında entelektüel insan yetiştiremiyoruz? Sorusunun cevabını daha kolay vereceksiniz.

Son bir yılda para vererek kaç adet Türkçe kitap satın aldınız? Türkçe bir dergiye veya Türkçe bir gazeteye para vererek abone oldunuz mu?

Okuma Çeşitleri ve Ezberden Okuma

Okuma eylemi, gözlerin ve ses organlarının çeşitli hareketlerinden ve zihnin anlama ve kav rama çabasından oluşan karmaşık bir etkinliktir. İyi bir okuma, bu hareketlerin uyumlu olmasına bağlıdır.

Göz satırlar üzerinde yirmi, yirmi beş harflik bir genişliği kapsayabilir. Bu ise ortalama üç dört kelime demektir. Buna görüş genişliği denir. Bu genişlik, yavaş okuyan, göz kasları gelişmemiş kişilerde altı harfe kadar düşebilir. Ancak görüş genişliği hızlıokuma etkinliği bilenlerde birkaç misline çıkabilir. Burada bir hususa da açıklık kazandırmak gerelmektedir. Okumaktan maksat anlamaktır. Eskilerin bir sözü var: "benim oğlum, bina okur, döner döner bi daha okur" diye. Aynı metni ilk okumada anlayanla defalarca okumasına rağmen anlamayan arasındaki fark ortadadır. Anlamadıktan sonra okuma eylemi gerçekleşmemiş demektir. Bazı okullarımızda hızlı okuma yarışmaları yapılmaktadır. Bu yarışmalar eğer anlayarak hızlı okuma şaklinde düzenlenirse bir anlam ifade ederler. Son zamnalarda "hızlı okuma teknikleri" kursları düzenlenmekte, hatta böyle bir ders Türkiyede okullarda seçmeli dersler arasına bile alınmıştır. Bu derste maksat anlayarak hızlı okumayı öğretmektir.

Okumanın çeşitleri vardır:

1.*Sesli okuma*, eyleminde kelimeleri görmek ile sese dönüştürmek arasında belli bir süreye ihtiyaç vardır. Çok hızlı görmemize rağmen, görmek ile söylemek arasında geçen zaman aralığına göz-ses genişliği adı verilir.

Göz-ses genişliği sesli okumada okuyucuya vurgu ve tonlamayı yapmak, sesi kelimenin anlamına uyarlamak, eş sesli kelimeleri ayırmak açısından büyük fayda sağlar. Görme ile seslendirme eylemleri bir arada yürür. Çoğu kimse akuma sırasında kelimelere bakarken bir yandan da kelimeleri zihninden heceler. Bu heceleme eylemi okuma hızını düşürür.

2. *Sessiz okuma*, sesli okumaya göre okuma hızını arttırmasına rağmen okunan metni anlamada azalmalara sebep olabilir. Çünkü bazı kişiler, duyarak anlamada mahirdirler. Yani okumada ne kadar çok duyu organı devreya girerse anlama işlemi de okadar artar.

3.*Ezberden okuma*, sesli veya sessiz okuma eylemlerinin veya dinkeme eyleminin sonuçunda ezberlenen bir metnin, kâğıda veya herhengi bir kayda bakmaksızın okunması demektir. Ezber konusu zaman zaman pek çok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Bunlardan biri de "ezberci eğitim" tartışmasıdır. Okumaktan maksat anlamak ise, kişi ezberlediği bir metni de anlamanın seviyesine doğru orantılı olarak hakını vererek okuyacaktır. Ezberlemenin zihnin gelişmesine katkısını olduğu son zamanlarda bilim adamlarının dillendirdiği konular arasında yer almaya başlamıştır.

Ezberden okuma, sesli ve sessiz okumaya göre daha hızlı gerçekleşmektedir. Ancak ezberden okuma yapacak kişinin tonlama, vurğu ve duraklar konularına da dikkat etmesi, vucut dilini de kullanması gerekmektedir.

Bugünün dünyasında artık okumak bir sanat olarak telâkki edilmektedir. Şimdi de bu anlayışta olan mütefekkir yazar Peyami Safa'nın bu konudaki görüş ve düşüncelerini anlatan bir yazısını hep birlikte okuyalım:

OKUYUCU OLMAK SANATI

Bir kiytap okunduğu zaman müellifin hayallerini ve fikirlerini takip ettiğine emin olmayan okuyucu pek azdır. İşte büyük bir aldanış: Okuyucunun müellife ait olduğunu sandığı şeylerin çoğu, hakikatte kendi fikirleri ve hayalleridir.

Bir hikâye okuyorsunuz. İlk cümle şu: "Yağmurlu bir nisan akşamıydı."

Müellifin bu akşamı tasvir etmek için kullanacağı vasıflar ne olursa olsun, sizin tahayyül edeceğiniz şey, unsurlarını kendi hayatınızın parça parça tecrübelerinden alarak yine kendinizin tasarladığınız bir sahne olacaktır.

Hayallerinizde ya kendi hatıralarınız arasından muayyen birtanesi, yahut da ayrı ayrı intibalarınızdan mürekkep bir manzara canlanacak. Başka türlü olmasına imkân var mıdır? Çünkü başkalarının tecrübelerini ancak nefzimizi gözetleyerek anlayabiliriz.

Her insanın hatırası başkadır. "Yağmurlu bir nisan akşamıydı" gibi çok basit bir cümlenin bile her okuyucuda uyandıracağı ıttılalar, intibalar, hatıralar ve fikir tedaileri de başka başka o lur.

Biz bir yazıyı okurken yalnız onu değil, kendi kendimizi de okuruz. Bunun için değil midir ki, tecrübeleri, fikirleri ve hayalleri bizimkine uyan veyahut da, hiçolmazsa biraz yaklaşan muharrirlerin yazılarını severiz. Bunlar o muharrirden ziyade kendimizi aydınlatarak bize göstermeye yarayan, gözümüzü kendisine aksettiren ayna gibi nefsimizin kendi kendini görmek için muhtaç olduğu kılavuz ışıklardır.

Bir oda resmi görürsek hepimizin gözlerimizin önüne aynı oda gelir. Fakat bir yazıda gördüğümüz herhangi bir oda kelimesi önünde –muharrir bu odayı ne şekilde tasvir etmiş olursa olsun- hep aynı oda gözümüzün önüne gelmez. Her okuyucunun tasarladığı oda başkadır.

Müşahhas kelimeler için böyle olduğu gibi, mücerret mefhunlar için de böyledir; bir "korku" kelimesinin hepimizde uyandırdığı hatıralar ve intibalar bir midir? "Ümit, ideal, şahsiyet, zaman" dediğimiz zaman da hep aynı şeyleri öi anlıyoruz? Ne münasebet! Bunun en büyük delili de şudur ki, her mütefekkir, her ruhiyatçı ve filozof, mücerret mefhumları başka başka tarif eder.

Hepimizin kendimize göre bir lisanımız var. İki kişi aynı dili konuştuğu halde, biri ötekini anlayabilmek için onun söylediklerini kendi içinin diline tercüme eder. Hepimiz de kendi içimizin diline, kendi tecrübelerimize ve hatıralarımıza, yerleşmiş fikirlerimize uygun eserler okumak ihtiyacı bundandır. Böylelerinden zevk alırız. Her kitabın aynasında, aynı görüş ve şuur noktası etrafında, hep kendi nefsimizin tuvaletiyle meşgul olmayı severiz.

Zihinleri bir tek akideye saplı, bir tek düşünceye inanmış insanların hep aynı kanaatte ve aynı mevzuda yazılar okumaktan hoşlanmaları da bundandır. Böyle insanlarda tenkit hassası artık tamamıyla kötürümdür. Okudukları eser bir dua litabı haline gelmiştir. Artık okumakla değil, âdeta zikretmekle meşguldürler. Dinde olduğu gibi ilimde de kaba sofuluğu yapan budur. Bir fikir softasının elinden düşmeyen kitaplara ve dilinden düşmeyen kelimelere bakınız, bu acıklı tekerrürün nüshalarından ve nakaratlarından başka bir şeye tesadüf edemessiniz. Artık onlar, bir kitap okurken, alıştıkları ve sevdikleri bir manzaraya bakar gibi pasif, dalgın ve hayrandırlar.

Bir eseri okurken bu dalgınlık kadar kötü bir şey yoktur. Yazının daha ilk cümlesinde, muharririn bize telkin etmek istediği fikrin tam tersinin de doğru olup olmadığını düşünmemize imkân bırakmaz. Hâlbuki bir yazı, içimizde uğradığı mukavemet nispetinde faydalı olur. Okumak, her şeyden evvel, muharrirle kıyasıya bir mücadeleyi göze almak

olmamalıdır. Yoksa muharrir bizim idrakimizi ve vicdanımızı esir ederek uşak gibi kullanmaya başlar…

Bir yazı bizde ancak kendi malımız olan fikirler doğurmak şartıyla faydalıdır.

Ayaklı kütüphane denilen adamların lehinde ve aleyhinde çok şey söylenmiştir. Bunların kafalarında kitap, midelerinde öğütülen ekmek gibi değil, ambarda bekleyen buğday gibi durur. Nasıl konmuşsa öyledir. Kana ve hayata karışmamıştır. Onların bilgiletiyle zekâları arasındaki münasebet, bir kitapla bir kütüphanenin raf tahtası arasındaki münasebetin aynısıdır: Biri ötekinin üstüne binmekle kalır.

ÖDEV: Kur'an-ı Kerimde bir ayette, okuduklarıyla ve bildikleriyle amel atmeyen ler için (Cuma Suresi 5. ayette) "sırına kitap yüklü eşeğin durumu gibidir." Denmektedir.

Bu ayetin ışığında okumanın faydalarını ve sonuçlarını anlatan bir konuşma metni kaleme alınız.

EDEBÎ BİLİMSEL TÜRLER VE YAYIM

Biyografi

Biyografi, kişilerin hayat hikâyelerini anlatan yazılardır. Eskiden biyografi yerine "terceme-i hâl"/hal tercümesi denirdi. Tanınmış bir kişinin hayatı incelenerek doğum tarihi ve yeri, ailesi, öğrenimi, çalışma hayatı –ölmüşse ölüm tarihi ve yeri- hakkında bilgi verilir.

Ansiklopedilerde biyografi türünün ilk büyük yazarı olarak eski Yunan edebiyatında Plutarkhos kabul edilmektedir. Türk edebiyatında görülen ilk örnek ise, Feridüddin Attar'dan çevrilen "Teskiret'ül Evliya"dır. Bu tür bizim edebiyatımızda özellikle XVI. yüzyıldan sonra yaygınlık kazanmıştır. Divan edebiyatında dönemin şairlerinin hayat hikâyelerinin yer aldığı "Teksire"ler de bu türün örneklerinden sayılmaktadır. Son yıllarda; "Türk Dünyası Edebiyatçılar Ansiklopedisi", "Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü" gibi eserlerde ve edebiyat tarihi kitaplarında bu türün örneklerini görmekteyiz.

Biyografiler, kişilerin hayatları hakkında bilgi veren derli toplu çalışmalar olduğundan, olabildiğince belgelere dayandırılmalı ve tarafsız bir değerlendirmeyle kaleme alınmalıdırlar.

Tanzimattan sonra biyografi türü, bizim edebiyatımızda da Batı etkisinde gelişme göstermiş, tezkireler yerine tek kişinin hayatını anlatan biyografilerde kitap halinde hazırlanmaya başlamıştır. Bu çalışmalara en güzel örneklerden biri, Tahir Alangu'nun kaleme alıp kitap halinde yayımladığı "Ülkücü Bir Yazarın Romanı Ömer Seyfettin" adlı eserdir.

Ele alınan kişinin üstün niteliklerinin/özelliklerinin anlatıldığı biyografilere "portre" denir. Portrelerde, söz konusu kişinin duyguları, düşünceleri, başarıları, alışkanlıkları vb. yönleri ayrıntılı olarak anlatılır. Bizim edebiyat tarihimizde; Yusuf Ziya Ortaç'ın "Portreler" isimli bir kitabının olduğunu ve bu eserinde Türk edebiyatını seçkin yazarlarının portrelerinin anlatıldığını da burada belirtmeliyiz.

Bu yıl Türk Dili ve Edebiyatı Dersi için okuduğunuz ve şuanda elinizde bulunan bu ders kitabında da pek çok şairin ve yazarın biyografisi yer almaktadır. Onun için bu türle ilgili olarak burada bir örnek vermeyeceğiz.

ÖDEV:

1.Makedonya Türk edebiyatında da tezkire yazarı biri var mı? Varsa bu kimdir ve mezarı nerededir?

2.Son iki yıl içinde Yeni Balkan Yayınevi, Makedonya Türk edebiyatının şair ve yazarlarından birkaçtanesinin biyografisini müstakil kitaplar halinde yayımladı. Lütfen araştırıp, bu kitapları sınıfınıza getirip inceleyiniz.

3. Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabınızın yazarlarının hayat hikâyelerini de araştırınız.

Otobiyografi

Ünlü bir kişi, hayat hikâyesini kendisi anlatıyorsa bu tür eserlere "otobiyografi" adı verilir. Bu eserler, klasik biyografiden çok; "otobiyografik roman" tarzında kaleme alınırlar.

Bazen şairlerin kendi otobiyografilerini şiir şeklinde kaleme aldıkları da olmuştur. Nazım Hikmet Ran'ın "Otobiyografi" başlıklı şiirini buna örnek olarak burada verebiliriz:

OTOBİYOGRAFİ

1902'de doğdum

doğduğum şehre dönmedim bir daha
geriye dönmeyi sevmem.
Üç yaşında Halep'te paşa torunluğu ettim
On dokuzumda Moskova Komünist Üniversite öğrenciliğ
kırk dokuzunda yine Moskova'da Tseka-Parti konukluğu
ve on dördümden beri şairlik ederim.

Kimi insan otların, kimi insan balıkların çeşidini bilir, ben ayrılıkların;
kimi insan ezbere sayar yıldızların adını, ben hasretlerin.
Hapislerde de yattım, büyük otellerde de;
açlık çektim, açlık grevi de içinde ve tatmadığım yemek yok gibidir.
Otuzunda asılmamı istediler,
Kırk sekizimde Barış madalyasının bana verilmesini, verdiler de;
otuz altımda yarım yılda geçtim dört metre kare betonu,
elli dokuzumda on sekiz saatte uçtum Prag'dan Havana'ya.

(…)
952'de bir denizde genç bir arkadaşla yürüdüm üstüne ölümün,
52'de çatlak bir yürekle dört ay sırt üstünde bekledim ölümü.

Sevdiğim kadınları deli gibi kıskandım,
şu kadarcık haset etmedim Şarlo'ya bile;
aldattım kadınlarımı,
konuşmadım arkasından dostlarımız.

İçtim ama akşamcı olmadım;
hep alnımın teriyle çıkardım ekmek paramı, ne mutlu bana!
başkasının hesabına utandım, yalan söyledim,
ama durup dururken de yalan söylemedim.
(…)
Kansere yakalanmadım daha,

Yakalanmam da şart değil;
Başbakan filân olacağım yok,
Meraklısı da değilim bu işin;
Bir de harbe girmedim,
sığınaklara da inmedim gece yarıları,
yollara da düşmedim pike yapan uçakların altında;
ama sevdalandım altmışıma yakın;
sözün kısası,
bugün Berlin'de kederden gebermekte olsam da insanca yaşadım diyebilirim;
ve daha ne kadar yaşarım,
başımdan neler geçer daha, kim bilir.

Bu otobiyografi 1961 yılı 1 Eylülünde Doğu Berlin'de yazıldı

Seyahatname

Gezilip görülen yerlere dair bilgi vermek, o yerlerin özelliklerini ve kayda değer yanlarını göstermek amacını taşıyan yazılara gezi yazısı/seyahatname denir. Gezi yazılarında yalnız gezilip görülen yerlerin doğal özelliklerinin belirtilmesiyle yetinilmez. O yerlerdeki insanların gelenek, görenek ve zevkleri de tanıtılmaya çalışılır. Doğru bilgi ve gözlemlere dayalı gezi yazıları tarih, sosyoloji, cografya gibi bilim dalları için de faydalı birer kaynak olarak değerlendirilir.

Yaşanılan mekânın dışına çıkma, merak edilen yerleri görme isteği, insanın tabiatında vardır. Gezi yazıları işte böyle bir merakın ürünüdür. Gezi yazıları biraz da gezginin gördüğü yerlerle ilgili bilgileri başkalarıyla paylaşma isteğinden doğar. Gezi yazılarını coğrafî eserlerden ayıran ve ona edebî eser özelliği katan husus, az da olsa bir edebî üskûpla yazılmış olmasıdır.

Gezilip görülen yerler hakkındaki izlenimler anlatılırken okuyucunun merakı devamlı cankı tutulmaya çalışılır. Bu yüzden gezi yazılarında yapılan tasvirler, gezilip görülen yerleri ve bu yerin özelliklerini âdeta gözler önüne getirmek ve ilginin canlı kalmasını sağlamaktır.

Bir gezi yazısında bulunması gereken özelliklerle ilgili olarak şunlar belirtilmektedir:

1.Gezip görülen yerlerin doğal yapısı, çevre özellikleri, coğrafî konumu tanıtılmalıdır.

2.Sosyo-ekonomik yapısı incelenmelidir.

3.Kültür hayatı incelenmelidir.

4.Din, ahlâk, gelenek ve göreneklerin gösterdikleri özellikler gözlenmelidir.

5.Tarihî anıtlar, müzeler, sergi ve fuarlar, çarşı-pazarlar, fabrikalar gezilip görülmelidir.

6.Çalışma ve eğlence hayatı birlikte incelenmelidir.

7.Eğitim ve öğretim durumu, spor faaliyetleri araştırılmalıdır.

8.O yerin politik durumu, jeopolitik konumu belirtilmelidir.

9.Görülen şeyler hakkında yoruma dayalı bir yazı yazılmalı ve bir sonuca ulaşılmalıdır. (Gürel, 2007, s. 177–179)

Gezi yazısına örnek olarak Türk Dil Kurumu'nun yayımladığı "Güzel Yazılar" adlı kitap serisinin "Gezi Yazıları"nda ayrılanından, Nevzat Üstün'ün Özbekistan için kaleme aldığı bir yazısını seçtik.

ÖZBEKİSTAN

Taşkent'e gece yarısına yakın indik. Hava alanı aydınlatılmış. Çiçek çiçek. Her yer çiçekle dolu. Sıçak ülkelere özgü renk renk iri yapraklı çiçekler. Başlarında işlemeli takkeleriyle hafif çekik gözlü Özbekler, içimde büyük bir kuşku, dil bakımından anlaşabilecek miyiz kuşkusu. Uçağın merdivenlerinden iner inmez uzunca boylu bir özbekle el sıkışıyoruz.

—Merhamet! Diyor.

Yüzüne şaşkınlıkla bakıyorum. İster istemez, elimde olmadan.

—Estağfurullah, diyorum.

Sonradan kendi kendime ne kadar güldüm bu cevabımdan ötürü. Meğer, "Merhamet" kelimesi Özbeklerin dilinde, "Buyurun, hoş geldiniz" anlamında kullanılıyormuş. Artık gözümü dört açıyorum. Daha hava alanındaki yapıya girmeden ikinci kelimeyi öğrendik. "Rahmet" bu da "Teşekkür ederim, sağolun" anlamında kullanılıyor. Özbek dili bizim

konuştuğumuz kelimelerin yüzde otuz, otuz beşini içine alıyor. Arapça, Farça bu dilin içinde daha çok var.

Özbekler güler yüzlü cana yakın kişiler. Bir sigara içimi, bekleme salonunda dinlendikten sonra, Taşkent'e doğru yollandık. Taşkent'te bizlere büyük ve yeni bir yaoı ayrılmıştı. Sıcağa karşı sıcak ve soğuk hava örgütü olan bir yapı. Sıcaklığın çoğu zaman kırk dereceyi bulduğu Taşkent'te başka türlüüs olamazdı. Söylendiğine göre; bizim gittiğimiz günlerde olağanüstü sıcaklar baş göstermiş. Taşkentliler bunalır olmuşlardı.

Taşkent bir masal dünyasının bütün özelliklerini taşıyan ve buna rağmen çağımızın kenti olmak niteliğini yitirmeyen bir yer. Özbekistan'ın çeşitli kentlerinde bulunduk. Özbekistan Sovyetler Birliği'nin içindeki gelişme yarışında önde giden ülkelerden biridir. Alabildiğine geniş pamuk tarlalarında, renk renk pamul yetiştiriliyor. Geniş bir alanda dünya kadınlarının büyük bir tutkuyla ele geçirmek için uğraştıkları astragan yetiştiriliyor. Gelişmiş bir sanayi bütün dünyaya traktör, biçerdöğer gibi makineler satabiliyor. Gelişmiş, büyük bir sulama örgütü, çorak çölü, o yüz yıllardır su yüzü görmeyen çorağı bir santraç tahtası gibi açtığı kanallarla yeşile boyamış. Taşkent ikiye ayrılıyor: Biri "Köhne Şehir" dedikleri eski Taşkent, öteli ise yepyeni bir anlayışla kurulan yeni Taşkent. Genç bir uzman bütün kenti bize gezdirdi. Hepimiz ter içindeyiz. Kurmakta olduğu kentin en ince noktalarını bilen uzman büyük bir çoşkunlukla yapılacakları anlatıyor. Büyük blokların arasında açılmakta olan temelleri göstererek buraya dokuz katlı mağaza yapılacak diyor, bir başka yere yeni bir otel, bir başka yerde yarı yarıya gelmiş hastane, ötede yeni kültür evi, daha ötede bir halk evini gösteriyor. Sıcaktan bunalmasak daha da gösterecekti. Sıcaktan yakındığımızı anlayınca bizi büyük sularınfışkırdığı bir parka götürdü, geziye devam edemeyeceğimizi öğrenince de üzüldü, hatta bir parça kızdı. Yirmi beş, yirmi altı yaşlarında ancak vardı, yaptıklarını gösterememenin haklı kızgınlığı içindeydi. Ne var ki, o kadar çok özlediğim sıcaktan ben bile yılmıştım. Atalarımızın neden oradan göç edip Ön Asya'ya geldiklerini iyice anladım O çağlarda buralarda yaşamak kolay olmasa gerekti. Özbekistan, hiçbir şeyken, her şey olabilme olanağının canlı bir örneği. Özbek Başbakanı, Özbekistan Meclisi'nin toplantı salonunda verdiği rakamlarla bizleri şaşkınlıktan şaşkınlığa götürdü. Özbekistan'ın gelişimini anlatmak için istatistiklere göz atmak yerinde olur. Özbek Başbakanının iki saate yakın süren açıklamasından aldığım notlardan kimilerini Özbek gelişimini anlamak için vermeyi yararlı buluyorum.

1917’den önce, Özbekistan’ın ancak % 1.30’u okuma yazma bilyormuş. Bugün okuma yazma bilmeyen yok. 1917’den önce sanayi yalnızca küçük el sanatlarına dayanıyormuş, bu gün, traktör, biçerdöğer gibi birçok ağır sanayi gerektiren makineler Mısır da içinde olmak üzere birçok yabancı ülkelere satılıyor. Bu ülkeler arasında Türkiye de var. Elli sekiz ülkeye yapılan çeşitli ihracat 1917’ye göre tam yüz misli artmış.

Eskiden yiyecek de dahil her şey ithal edilirken, şimdi ithalat yok denecek kadar azalmış bulunuyor. Sovyetler Birliği içinde sanayileşme konusunda Özbekisten Rusya, Ukrayna ve Kazakistan’dan sonra geliyor yani dördüncü. 11 milyar lilovat elektrik elde ediyorlar bir yılda. 30. 000 traktör bir yıl içinde yapılıyor. Yılda 40 milyon metre ipekli kumaş dokunuyor. Özbekistan’ın nüfusu 13 milyon, bu 13 milyon için yılda 15 milyon ayakkabı elde ediliyor. Önümüzdeki on yıl içinde millî gelir on misli artacakmış. Bugün Özbekistan’ın elde ettiği elektrik 1917’den önceki Rusya’nın elde ettiği elektrikten tam beş misli fazla. Eskiden öğrenci yok denecek kadar azmış, bugün yalnız orta eğitimde iki milyon iki yüz seksek bindir. 4.71 kitaplık bütün Özbekistan’a dağılmış durumdadır. Yüz bin yataklık bir sağlık örgütü de Özbek halkının sağlığını korumaktadır. 3. 465 sinema her gün kapılarını halka açmaktadır. Beş yı içinde mesken sorunu ortadan kalkacakmış. Millî gelir nüfus artışından 1,7 oranında daha önde gidiyor. Bu istatistik sayıların hepsini yazmaya kalksam bu kitap yetmez.

En büyüğü Taşken olmak üzere Özbekistan’da otuz üç kent var. Bunların içinde Semerkant, Buhara, Fergana, Harzem en önemlileri Karakalpaklılar 600.000 kişilik nüfuslarıyla bir otonom kurmuşlar. Bu bütün Sovyetler Birliği’nde böyle. Yani bir yerde herhangi bir topluluk iki, üç yüz bin buldu mu, bir çeşit “muhtariyet” kazanıyor. Bine yakın ağır sanayi fabrikalarında 3.000.000 işçi ve 35 bin mühendis çalışıyor.

ÖDEV:

1.Siz de gezip gördüğünüz bir yerle ilgili bir gezi yazısı kaleme alınız.

2.Suat Engülü’nün Doğu Makedonya’yı anlattığı ve “gezi-röportaj” olarak nitelendirdiği “Pırnalı’dan Çıktık Yola” isimli kitabını okuduktan sonra siz de böyle bir çalışma yapmayı deneyin.

Röportaj

Ünlü siyaset, sanat ve bilim adamlarını çeşitli yönleriyle tanıtmak, ya da önemli olaylarla ilgili düşüncelerini öğrenmek amacıyla zamanı önceden belirlenmiş sorulu cevaplı karşılıklı konuşmalara mülâkat/görüşme/röportaj denir.

Görüşmeci konuşma yapacağı kişi ile ilgili olarak önceden kısa bir araştırma yapmalı ve hakıında bilgi edinmeli, sorularını ona göre hazırlamalıdır. Görüşme sırasında konuşmacının sözünü kesmemeye, sıkıcı ve gereksiz sorularla konuyu dağıtmamaya çalışmalıdır. Sorular hazırlanırken yansız davranmaya özen gösterilmeli; sorular, okurun/dinleyenin ilgisini çekecek ve öğrenme isteğini giderecek nitelikte olmalı ve önceden belirlenmeli (görüşme esnasında da duruma göre yeni sorular ilave edilebilir); alınan cevaplar değiştirilmeden olduğu gibi okura/dinleyiciye aktarılmalıdır.

Aşağıda, Makedonya Türk edebiyatında ve Makedonya kültür hayatında önemli bir yeri olan Fahri Kaya ile yapılmış bir bülakattan/röportajdan bölümler okuyacaksınız:

Fahri KAYA: "BU TOPRAKLARDA VARLIĞIMIZI İSPAT ETMEK İÇİN YAZIYORUM"

Soru: *Makedonya ve Kosova Türkleri edebiyatının ilk dönem sanatçılarından biri olan* ***Fahri Kaya*** *kendisini bizlere kısaca tanıtır mıydı?*

Cevap: 1930 yılının yaz aylarından birinde dünyaya gelmişim. Mavi gözlü anam, **Fatoş Hanım,** kumral saçları topuklarını döven, Üsküp'ün güzel kızlarından biriymiş. Dört erkek çocuk dünyaya getiren anaların en iyi anasıydı. Ümmiydi ama çok zekiydi. Harfleri kırk yaşındayken, yazı okuma kurslarında öğrendi. Babam, Üsküp İdadisini bitirdikten sonra İstanbul üniversitesinin önce tıp sonra da edebiyat fakültesine geçen edebiyat aşığı bir aydındı. **Tevfik Fikret**'in şiirlerini ezbere bitirdi. Birkaç yıl Üsküdar ve Manisa'da öğretmenlik yapmış. 1921 yılında, Türkiye'den dönüp **Kumanova'**ya yerleşmiş. Sırpça bilmediğinden mesleğinden uzak kalıp ıvır zıvır işlerle uğraşmak zorunda kalmış ve bir kaç yıl şehirdeki medresede **Kavâid-i Osmaniyye** dersini verdiğini hatırlıyorum. İkinci Dünya savaşından sonra **Kumanova**'da açılan ***"Işık"*** adlı ilk Türk okulun yönetmeni oldu, daha sonra Üsküp'e taşındı ve burada, öğretmenler için düzenlenen yaz kurslarında beş yıl Türk dili derslerini verdi. ***"İrfan"*** okulu ile Üsküp'teki Türkçe lise sınıflarında da çalıştı. Birçok

Rumeli Türk'üne olduğu gibi ebeveynime de doğdukları yerde ölmek nasıp olmadı. Yıllardır, İstanbul mezarlıklarının birinde yan yana yatıyor.

İlkokulumu doğduğum yerde bitirdim. Lisenin ikinci sınıfındayken, o dönemde yüzlerce Türk gencinden biri olarak 1946 yılında **Koçana'**nın çok Pitoresk ve özbeöz bir Türk köyü olan Yakınova köyüne öğretmen olarak atandım. Dört yıl bu köyde hem öğretmen ve hem de okul yönetmeni olarak çalıştım. Evet, yanlış değil on altı yaşındayken okulun yönetmeni oldum. Biz küçük yaşta, yaşını başını aşmış pişkin bir kuşaktık. Dört yıl içinde İştip'te ki Öğretmen okulunu Makedonca dıştan bütünledim.

Ergenlik dönemim Yakınova'da geçti. Bu köyde çalıştığım yıllarda çok okudum, aralarında Doksan Üç ile Birinci Balkan savaşına katılanların da bulunduğu asil köylülerden çok şeyler öğrendim. 1950 yılının haziran ayında görevimden ayrılarak yüksek öğrenimine devam etmeye karar verdim. Üsküp'e, ailemin yanına dönüp Filoloji fakültesinin edebiyat bölümüne yazıldım. Hem fakülteye devam edecek hem de boş zamanlarımda ***"Birlik"*** gazetesinde çalışabileceğimi düşünürken günün birinde merhum **Süreyya Yusuf**'la görüştüm. O, Belgrat üniversitesi Edebiyat fakültesinin şarkiyat bölümü öğrencisiydi. Kararımı işitince Üsküp Fakültesi yerine Belgrat'ta şarkiyat bölümüne yazılmamın daha doğru ve daha hayırlı olacağına dair beni ikna etmeye çalıştı. Kararımı sarstı. Bundan birkaç gün sonra o dönemin ünlü yazarlarından ve Makedonyaki Tarih Enstitüsü müdürü **Georgi Abaciev'**de ***"Birlik"*** gazetesine uğradığında, Belgrat'taki şarkiyat bölümüne gitmemi tavsiye etti. Burs bile vaad etti, hatta dönünce işe alacağına de söz verdi. Bu arada Şükrü Ramo: *"Belgrat'ta gidersen oradaki kısa dalga radyo istasyonunun Türkçe redaksiyonunda da çalışabilirsin. Makedonya'dan bir spiker-gazeteci arıyorlar"* dedi. **Süreyya Yusuf'**un, Belgrat'ta Türk dili ve edebiyatı okunuyor demesi. **Georgi Abaciev**'in burs vaadi ve Şükrü Ramo'nun, Belgrat radyosu Türkçe yayınlarında çalışabileceğime dair cazibeli sözleri, kararımı değiştirmeme neden oldu. Gereken belgeleri alelacele sağlayıp Belgrat'a gittim. Burs aldım ama Belgrat radyosunda çalışmam boşa çıktı, çünkü oraya uğradığım gün, Türkçe yayınlarda çalışan ve İki dünya savaşı arasında yıllarca Yugoslavya'nın İstanbul başkonsolosu görevinde bulunan **V. Yovanoviç:** *"Oğlum geç geldin. Biz bir yıl önce daha sizin gibi birini istemiştik. Devlet geçenlerde Türkçe yayınlarının yılbaşından kapanmasına dair karar aldı. Üzgünüm, ama durum böyle"* dedi. Ben de üzülmüştüm, ama yapılacak bir şey yoktu. Bu zatla, daha

sonraları, özel olarak Balkan Paktı'nın imzalandığı yılda, çevirmen olarak birkaç defa birlikte çalıştım. Efendi bir adamdı.

Yazıldığım şarkiyat bölümde Türk dili ve edebiyatından çok Arapça ve Farsçayı öğrenmek zorundaydım. Bu işte pek başarılı olamadım. Ama Belgrat yıllarım hayatımda çok önemli bir dönem oldu. Yeni kitaplar bulamadığımdan çok defa aynı kitabı lamba ışığı altında iki, hatta üç defa okuduğum köy yaşamından sonra kendimi birdenbire ışıklarla donatılmış, kitapçılarla, kütüphanelerle, sinemalarla, tiyatrolarla zengin büyük bir şehirde buldum. İlk günlerde zamanımın önemli bir kısmını vitrinleri seyrederek geçiriyordum. Özel olarak kitapçıların vitrinlerine bayılıyordum. Zaman zaman yurttaki yemek fişimi satıp kitap alıyordum. Daha sonraları kütüphanedeki kitaplardan yararlanmaya başladım.

Şarkiyat gurubunda o yıl bir patlama vardı. 1926 yıllarında kurulan ve yılda 3-4'ten çok talebesi olmayan Belgrat Şarkiyat bölümüne, 1950/51 öğrenimi yılında birdenbire kırktan çok genç yazılmıştı. Bunların arasında Makedonya'dan gelen beş Türk vardık. Aynı bölümde olan **Süreyya Yusuf** ve **İsmail Eren**'le dostluğumu pekiştirdim, asistanım, çok değerli bir bilim adamı olan **Hasan Kalesi** ile de, bu dünyadan göç etmesine kadar, bir samimilik kurdum. Aradan elli yıl geçmesine rağmen o yıl Şarkiyat bölümüne yazılan ve bugün hayatta olanlarla hala dostluğum var.

Soru: *- Belgrat'taki yılların kişiliğinizin oluşumundaki önemi her halde büyüktü?*

Cevap: Hem de nasıl. Aslında Fakültede kaldığım dört yıl içinde Türkçemi ilerletemedim; çünkü Şarkiyatta Türkçe değil Osmanlı Türkçesi okunuyordu. Çağdaş Türk edebiyatı yerine de hocamız, hiç hoşlanmadığım divan edebiyatına ağırlık verirdi. Adam da Türk edebiyatını İkinci Dünya savaşının başlamasına kadar izleyebilmiş, bundan sonra olanlardan pek haberdar değildi. Arap ve Fars edebiyatı derslerini ilgiyle izliyordum. Fakat bu alanda da daha geniş bir bilgi sahibi olmak zordu. Türkçe, Arapça ve Farsça ile bu dillerde yaratılan edebiyat derslerinin tamamını tek bir hoca **Fehim Bayraktareviç** *(1889–1970)* veriyordu. İki asistanımız vardı. Biri **Mariya Cukanoviç** öteki de Hasan Kalesi. Sözün kısası kürsü üç öğretim üyesinden ibaretti. Artı, kitabımız yoktu. Türk, Fars ile Arap edebiyatlarından yapılan çevirilerin sayısı da üç beş kitabı geçmiyordu.

Belgrat'ta Türkçemi ilerletemedim, Arapça ve Farsçadan da fazla bir şey öğrenemedim. Ama bölüm dışındaki derslerden çok yararlandım. Yugoslav edebiyatı ve edebiyat kuramı

derslerini büyük ilgiyle izledim ve sadece edebi değil, genel kültürümü de çok geliştirmek olanaklarından çok yararlandım.

Belgrat'taki yıllarımın kişiliğimin oluşmasında büyük önemi var. Şehirdeki tiyatro, sinema, **/ellinci yıllarda sinema çok önemliydi/** ve her biri kendi başına bir kültür ocağı olan halk üniversitelerinin, bir aydın olarak gelişmem ve edebiyat ile kültür sorunlarıyla daha başarılı bir biçimde uğraşabilmem için çok yararlı olmuştu. O yıllarda Belgrat'ta üç tiyatro revaçtaydı. Yugoslav ile Belgrat Dram tiyatroları ve repertuarında operanın ağır bastığı Halk Tiyatrosu.

İlk yılda Belgrat Üniversitesi Edebiyatçılar kulübüne üye oldum. Burada, çeşitli yerlerden gelen 40–50 genç yazar vardı. Ayda iki defa bir araya gelip yazdıklarımızı birbirimize okur sonra da okunanlar üzerine tartışırdık. Ayda bir bu toplantılarımıza dönemin önde gelen yazarlarını da davet ederdik. Nobelci **İvo Andriç**'i, **Branko Çopiç**'i, **Oskar Daviço**'yu, **Mihaylo Laliç**'i, **Desanka Maksimoviç'**i, **Mira Aleçkoviç**'i, **Duşan Kostiç**'i, **Dobrica Çosiç**'i ve daha birçok yazarı burada tanıdım, okuduklarımız üzerine eleştirilerini dinledim. **İvo Andriç**'in bulunduğu bir toplantıda **Miodrag Bulatoviç** uzun bir hikâyesini okudu. Hikâye üzere yapılan tartışmaya katılanların çoğu yazarı çok sert eleştirdi. Sonunda Nobelci yazar söz alıp eleştirilerin tam tersine hikâyeyi çok beğendiğini söyledi, yazarı övdü, göklere çıkardı. Diğerleri arasında, **Miodrag Bulatoviç**'in geleceği parlak bir yazar olduğunu da vurguladı. Zaman, **İvo Andriç**'in ne kadar çok haklı olduğunu gösterdi. Türkçeye de çevrilen **Miodrag Bulatoviç,** yıllar sonra, sadece Yugoslavya değil Balkan ve Avrupa edebiyatında değerli bir yer alan, ünlü bir yazar oldu.

Üniversite talebeleri olan yazarlar kulübünden başka, her perşembe akşamı felsefe fakültesinin, o dönemde tarihe karışan, 45 numaralı dershanesindeki siyasi konulu konferansları kaçırmazdım. Burada o dönemde siyasi alanda fikir üreten birçok ünlü siyasetçinin, Yugoslavya'daki günlük olaylar, ideolojik sorunlar ve devletin dış siyasetiyle ilgili konulardaki konuşmaları, dinleyicilerin görüş ve anlayışlarını büyük ölçüde etkiliyordu. Beynimizi yıkmaya gelen konuşmacılar da vardı. Belgrat'ın en eski ve yıllarca bağımsızlığını korumayı başarabilen *"Politika"* gazetesinin dünya merkezlerindeki muhabirlerin konferanslarını ayrıca, büyük bir ilgiyle izliyorduk. Bu muhabirler, Belgrat'a geldiklerinde her halde bu, 45 numaralı dershaneye gelmek ve konuşmak fırsatını kaçırmak istemezdi.

Konuşmaları, yazdıklarından az çok farklıydı da diyebilirim. Bizlere çok defa gazetede yazmadıklarını ya da yazamadıklarınını söyler, anlatırdı.

Soru: *Bu konuşmaların sizin batıyla ilgili görüşlerinizin değişiminde etkisi oldu mu?*

Cevap: Batı'nın, o yıllarda bizde, boyuna övülen özyönetimli sosyalsizimden pek de kötü olmadığını, 1953 yılında Türkiye'ye, talebe iken yaptığım kırk beş günlük ziyarette anlamaya başladım. Belgrat üniversitesinden beş öğrenci, Türkiye Talebe Federasyonun misafiri olarak Türkiye'ye giderken ilk durağımız Selanik'ti. Adını çok işittiğimiz bu şehre vardığımızda istasyonunun neon ışıklarla donatılması, gezebildiğimiz Viya İgnatsiya caddesindeki vitrinlerin, o zaman bizde çok lüks olarak bilinen eşyalarla dopdolu olması, insanların rahat ve huzurlu görünmeleri ve güleç yüzlü olmaları kafamda Batı'ya dair oluşan tablodan farklıydı. İstanbul'a vardığımızda kapitalizmin bize anlatıldığı kadar kötü bir düzen olmadığına inanmaya başladım.

O yıl Belgrat üniversitesi talebe heyeti olarak İstanbul'dan başka Bandırma, Soma, Bergama, İzmir, Efes, Bursa, Konya, Ankara ve yolumuz üstünde olan daha birçok şehirleri ziyaret ettik. Yıllarca hayal kurduğumuz, rüyalarımıza bile giren Türkiye'yi görmekten çok mutluyduk. İzmir'de, bir eski kitapçıdan **Şemsettin Sami**'nin altı ciltlik **Kamusül A'lâmını** aldığımda benden mutlu insan yoktu. Ankara'ya vardığımızda ilk işim Türk Dil Kurumunu ziyaret etmek oldu. Niyetim orada çalışanlardan biriyle görüşmek ve ricam üzere ilk sayısından beri Belgrat'taki adresime gönderilen Türk Dil dergisi için kendilerine teşekkür etmekti. Kapıdaki memur kiminle görüşmek istediğimi sorunca, *"önemli değil ama başkanla olursa sevinirim",* dedim. Kurumun genel yazmanı **Agâh Sırrı Levent'**le görüşmek şansını buldum ve Kurumdan bir tomar kitapla ayrıldım.

Bu yolculuğum sırasında, hemşerimiz yazar ve ***"Varlık"*** yayın evinin sahibi **Yaşar Nabi Nayır**'la tanışabilmemden de çok mutluydum.

.

Soru: *Buna rağmen* ***Fahri Kaya,*** *çocuklar, onların yaşantıları içinde bulundukları ortam için yazdı. Makedonya Türk edebiyatında genellikle çocuk edebiyatı neden öne çıkıyor?*

Cevap: Benim daha çok çocuklar için yazmamın başlıca nedenlerinden birini, hayata öğretmen olarak başladığım gerçekte aramak belki de en doğru olurdu. Çalışmaya

başladığımda çocuklar sadece öğrencilerim değil, aynı zamanda arkadaşlarımdı. Çok defa içlerinden biriydim. Bunu anlamak biraz zor olur, ama köyde çocuklardan başka hasbıhal edeceğim çok az kişi vardı. Çocuklarla konuşabilmek için de onların dünyasını öğrenmek ve bunun içine girmek gerekiyordu. Bu zor değildi, çünkü ben de henüz çocuk denecek yaşta bir delikanlıydım. Bu yüzden onları anlamam, onlar için yazmam çok doğaldı.

Edebiyatımızda çocuk edebiyatının öne geçmesinin nedenine gelince bunu anlamak için her şeyden önce İkinci Dünya savaşı sonrasındaki zaman ve zemini göz önünde bulundurmak gerek. Makedonya Türklerinin çağdaş edebiyatı İkinci Dünya savaşının sona varmasıyla birlikte doğdu, ya da bu topraklarda edebiyatımız, 1944 yıllarından sonra yeniden oluşmaya başladı demek belki de daha doğrusu olurdu. Çağdaş edebiyatımız yüz gösterdiği yıllarda halkımız arasında okuma sevgisi olmadığından çocuk edebiyatı öne çıktı. Bu yanlış bir tutum değildi.

Soru: *Daha sonra yaşlılar için de yazdınız. Yaşlılar için yazdıklarınız arasında* ***"İkindi Güneşi"*** *hikâyeler kitabınızın ayrı bir yeri vardır. Burada çok ilginç konuları, halkımız arasında kanayan göç sorununu ele alıyorsunuz?*

Cevap: Doğru. Göç, Balkan savaşlarından, hatta bundan önce bile bizim kanayan, çok büyük, çok acı bir yaramız. Kendimi bildim bileli bu sorundan kurtulamıyorum. Kurtulamıyoruz. Kurtulmak zor! Komşunuz gitmiş, akrabanız gitmiş, kardeşiniz, arkadaşınız gitmiş. Bu ayrılıkların yarattığı acıya dayanmak, taş yürekli olmak gerek. Çok zor. Bugün de bu acıyı yaşatmaktayız. İnsanlarımızın, ailelerimizin ve halkımızın bitmez ve tükenmez çilesi karşısında yazar olarak susamam. Susmam büyük bir günah olurdu. Gördüklerimi, yaşadıklarımı hikâye biçimde anlattım. Bu yüzden ***"İkindi Güneşi",*** göçmenlerimizin, ya da başka bir sözle doğum yerlerinde ölmek şansına sahip olmayan Makedonya Türklerinin trajik hikâyeler kitabıdır. Aslında, Rumeli Türkün bu öyküsü bitmez, tükenmez bir konu. Ben bu topraklardan ilk göçleri değil, çok çok daha sonraları olagelen ve tanık olduğum göç yıllarını anlatmaya çalıştım. Bu yüzden de kitabıma ***"İkindi Güneşi"*** başlığını verdim. Buralarda artık kindi güneşinde yaşıyoruz. İkindi güneşinin de ne denli ısıttığı belli.

Kitapta yer alan hikâyeleri yazarken hayal gücümden çok az yararlandım. İmgelemeye de lüzum yoktu. Geçen yüzyılın ikinci yarımının ilk yıllarında Üsküp tren istasyonu her gece insanlarımızın gözyaşlarıyla yıkanıyordu. Bunlar çok hüzünlü, çok dertli ve çok zor yıllardı.

İşte ben bu hikâyelerimde o yıllarda gördüğüm, işittiğim olaylardan sadece birkaçını kaleme aldım.

Hikâyelerimin belgesellik açısından da önemli olduklarına inanıyorum. Tarihimizin sadece belgeler, kronolojiler ya da fotoğraflarla değil, hikâyelerle de çok iyi anlatılabileceğini düşündüğüm için bunları yazdım. Bu hikâyelerin devamı var.

Soru: *Hikâyeleriniz okunurken, ya da incelenirken sizin bir roman yazabilecek güce sahip olduğunuz görülmektedir. Neden bugüne kadar roman yazmadınız?*

Cevap: ***"İkindi Güneşi"*** hikâyelerimi yayınlamazdan önce bunları Türkiye'de saydığım üç yazara gönderdim ve okuyup düşüncelerini söylemelerini rica ettim. Üçü de olumlu cevap verdi, hikâyelerimi beğendiklerini söyledi. Bunlardan ikisi, kimi hikâyelerimin, özel olarak ***"Sala"*** adlı hikâyemin, bir roman için çok iyi bir doku, bir konu olacağını bildirdi. Bir ara bu hikâyemi ötekilerinden ayırmak istedimse de son dakikada bu işten vazgeçtim. Kafamda çok daha ilginç konular var. Bunlar bir roman için değil birkaç roman için yeterli malzeme. Ama hiç bir türlü bu işe girişemiyorum. Roman yazmak uzun bir süreç. Bizde roman meraklıları da az gibime geliyor. Bu bizim özelliğimiz. Diğer ulusal edebiyatlarda roman türü hikâyeden çok daha yaygın. Ama biz hala hikâyede kaldık, mesajlarımızı, söylemek istediklerimizi, sıcağı sıcağına kısaca okuyucuya iletmek istiyoruz. Yazarlarımız dayanıklı olmalı, kollarını sıvayıp roman da yazmalı ve böylece edebiyattaki akımlara ayak uydurmalı diyen olabilir. Doğru, ama bugün bir hikâyenizi bile yayımlayabileceğiniz bir derginiz olmadığını görünce gün yüzü göreceğine kuşkulandığınız, yayınlanması çok zor ve belki de imkânsız olan bir türde eser yaratmanıza gönlünüz hiç bir türlü razı olmuyor. Yazar, yazdıklarının çekmecelerde değil, okuyucunun elinde olmasını ister. Buysa gün geçtikçe bizde zor, çok zor bir iş oluyor.

Evet, roman yazmadım, yazamadım. Ama ileri sürdüğüm engellere rağmen bir bakarsınız günün birinde roman da yazarım. Dediğim gibi Rumeli Türklerinin geçmişinde olduğu gibi bulundukları durumlarda da romanlara konu olabilecek çok ilginç malzeme var. Halkımız, hikâye ve romanlar için çok bereketli bir ortam.

.

Soru: *Makedonya Türk edebiyatıyla ilgili kısaca bir değerlenme yapmanız gerekirse bu konuda ne derdiniz?*

Cevap: Bugünkü Makedonya devletinin sınırları, içinde Osmanlı zamanında oldukça gelişmiş bir edebiyatın var olduğu bilinen bir gerçektir.

Ama 1912 yılında, Osmanlı ordusunun çekilmesiyle buralarda kalan Türkler, Makedonlar gibi üç devletin egemenliği altına düşüyor. Büyük ölçüde Türk düşmanı olan yeni rejimler bugünkü Makedonya topraklarında kalan Türklerin temel hak ve özgürlüklerine son veriyor. Bu yüzden eğitim ve kültür etkinlikleri duruyor, edebiyatla uğraşanlar da adeta kalmıyor.

İki Dünya savaşı arasında **Şeyh Saadetin Sırrı** ve **Süleyman Aşki** gibi şiirle uğraşan birkaç kişi var ama bunların yazdıklarını yayınlamak imkânları olmadığından sesleri duyulmuyor, gölgede kalıyorlar. Aslında o yıllarda Üsküp'te, Türkçe çıkan gazetelerde şiirlerin de yayınlandığını görüyoruz. Ama buna dayanarak o dönemde Makedonya Türkleri arasında yazılı bir edebiyatın olduğuna dair derli toplu söz etmeniz oldukça zor. İki Dünya savaşı arasında bir halk edebiyatımızdan söz edilebilir. Örf ve adetlerimiz sayesinde bu edebiyatı koruyup yaşatılabilmiş ve zenginleştirilmiştir.

Ama İkinci Dünya savaşının sona varması, özel olarak bu topraklarda Türk okullarının açılması, Türkçe gazetenin çıkması, Türk halkının birçok eşit haklara sahip olmasıyla çağdaş bir edebiyatın da gelişmeye başladığı bilinen bir gerçektir. Başta yazıyla uğraşanların sayısı oldukça kabarıktı. Lakin zamanla kimileri Türkiye' gitti, birkaçı da, çok verimli dönemlerinde bu dünyadan göç etti. Bugün ilk kuşak olarak sayılacak yazarlardan iki kişi kaldık. Övünmek gibi olmasın ama ilk kuşak yazarlarımız uzun yıllar sadece edebiyatta değil, edebiyat dışındaki birçok kültür etkinliklerinde de çok hissedilirdi. Sayılan kişilerdi. Yazdıkları da, zamanın koşullarına nispetten okunurdu. Yazarlarımızın düzenledikleri edebiyat saatlerinde salonlar tıklım tıklım dolardı. Uzun yıllar bir edebiyat, ya da edebiyatçılar ortamı vardı. Bin dokuz yüz altmış ve yetmiş yılları arasında bu durum zirveye varmıştı. "Birlik" gazetesinin kültür sayfaları yazarlarımızın yazdıkları için yeterli değildi. ***"Sesler'i"*** çıkardık. Bu Makedonya Türklerinin tarihinde büyük bir olaydı. Artı, derginin çıkması yazıyla uğraşanları çok yüreklendirmişti. Bu gerçek, dış ülkelere de olumlu yansımıştı. Kitap yayın etkinliği de gün geçtikçe gelişiyordu. Özel olarak çocuklar için yayınlanan kitapların sayısı çok kabarıktı. 1960/70 yılları arasında yüz elli kadar Türkçe kitap yayınlandı.

Ama maalesef, son on kusur yıl içinde bu durum olumsuz yönde çok değişti. Yayın etkinliği duraklamada ***"Sesler"*** çıkmıyor. Son on yılda çıkan sayılarında edebiyatımız yok.

"Sesler" yazarlarımızın dergisi olmaktan çok uzakta. Biz, böyle bir dergi için çaba harcamadık, savaşmadık. Vaktiyle derginin her çıkan sayısıyla onur duyardım. Yayınlanan son sayılarının sayfalarını tararken utanç duydum. Dergiyi bu kerteye düşürenler günün birinde yaptıklarından vicdan azabı çeker diye düşünüyorum. Edebiyatımıza yer vermeyerek dergiyi oradan buradan topladıkları yazılarla çıkaranlar, yıllarca onu gıpta edilecek bir biçimde hazırlayanlara karşı saygısızlık değil, ne denli hakaret ettiklerinin bilmem acaba farkında mı?

Bizden sonra gelen kuşak edebiyatta pek hırslı görünmüyor. Biz edebiyata tutkunduk. Edebiyatı bizler için başlıca bir uğraşı, bir meslekti. Yirmi dört saat edebiyatla yaşıyorduk dersem hiç de abartma olmaz. Gelenler edebiyatta sürekli olarak kalmıyor. Çoğu, yazdıkları ve yayınladıkları ilk eserlerle başta bir umut veriyor. Ama çok geçmeden meydandan kayboluyorlar. Yanlış anlaşılmasın edebiyatta bizler gibi dirençli olmayan gençleri suçlamıyorum. Bizim edebiyata girip yarattığımız koşullar ile son on kusur yıllık devre arasındaki imkânlar arasında dağlar kadar fark var. Bugün toplumun ve devletin yazarları ile bunların yaratıklarına karşı tutumu bambaşka. Eskiden yazarın statüsü önemliydi. Yazarlar edebi ve sanat değerindeki yazılarını kolay kolay yayınlayabiliyordu. Artı, eserleri için iyi bir karşılık da alıyordu. Son yıllarda durum çok değişti. Yazar yazdıklarını çok zor yayınlayabiliyor. Toplum da yayınlanan eserlere karşı gereken saygınlığını yitirdi. Sözün kısası bugün yazar olarak yaşamak belâlı bir iş. Buna rağmen ben genç yazar arkadaşlarımızın bu zorlukları yenebileceklerine inanıyorum. Daha doğrusu yenmelerini diliyorum. Edebiyatla uğraşmak onurlu bir iştir. Değerli bir şey yazarsanız bu sizden sonra da kalıcı olur ve adınızı yaşatır. Bizde yazmanın bir başka önemi de var. Bunun için gençlere, bundan aşağı yukarı altmış yıl önce başlayan çağdaş edebiyatımızın ömrünü sürdürün, bütün zorluklara rağmen yazın, halkımız arasında edebiyata karşı sevgiyi, saygıyı tazelemeye, yenilemeye çalışın. Yazılarınızla kültür hazinemizi zenginleştirin, demek istiyorum. Bu çabalarınızın karşılıksız kalmayacağına inanıyorum. Günün birinde, tarih karşısında vicdan azabı çekecek duruma düşmemek için yazın.

Soru: *Emekli yıllarınızı Üsküp'te kültür ve edebiyatla yakından ilgilenerek ve bu konularda düşünce üreterek geçiriyorsunuz. Bu arada hatıralarınızı da yazdığınızı biliyoruz.*

İki Dünya savaşı arasında bu topraklarda iz bırakanlar üzerinde de araştırmalarda bulunduğunuzu söylemiştiniz. Bu çalışmanız kitap olarak ne zaman yayınlanacak?

Cevap: Son yıllarda bizde kitap yayınlamak oldukça zor bir iş oldu. Vaktiyle Makedon yayınevleri de Türkçe kitap yayınlardı. Böylece yazarların iki üç yayın evinde şansını denemek imkânı vardı. On beş-yirmi yıl Önce çocuk dergileri dâhil olmak üzere yayın etkinliğinin ***"Birlik"*** etrafında toplamasına karar alındı. O zaman da bunun yanlış bir iş olduğunu yazmıştım, şimdi de yeniliyorum, bu büyük bir hataydı. Hatanın ne denli ağır olduğunu son zamanda çok iyi görmekteyiz. Çokçuluk sisteminde, pazar ekonomisi koşullarında devlet, yayın etkinliğini eskisi gibi desteklemekten el kaldırınca kitap yayınlamak imkânları çıkmaz bir sokağa girdi. Bugün, kitabınızın çıkmasını isterseniz bunu ancak Makedoncaya çevirip yayınlayabilirsiniz. Bu da pek kolay olmuyor.

Ama yayınlanır yayınlanmaz ben yazıyorum. Aslında ben yazdıklarını sıcağı sıcağına pazara sürmek meraklılarından da değilim. İyi bir şey yazarsanız bu beş yıl, on yıl sonra da gün yüzü görebilir. Yazdıklarımın kalıcı olduğuna inanıyorum. Özel olarak sözünü ettiğiniz araştırmalarım. İki Dünya savaşı arasında bu topraklarda yaşayıp çeşitli alanlarda iz bırakanların hayatlarını ve çalışmalarını aydınlatmaya çalışırken ben aslında, 1912'den sonra da buralarda çok değerli kişilerin yaşadığını kaydetmek istiyorum. Bu kişiler üzerinde çalışırken, Makedonya Türkleriyle ilgili birçok önemli olayları kaydettim. Bu da ayrı bir kitap olacak. Edebiyat ve kültür konularında yazdığım birçok yazım var. Bunlar da, 1994 yayınlanan ***"Seçme Yazılar"*** kitabım gibi ayrı bir kitap olarak basın için hazır. Başladığım ama bitiremediğim daha birçok yazılarım var. Bunların arasında anılarım da var. Bu arada ***"İkindi Güneşi"*** kitabımın bir devamı olan ***"Yatsıya Doğru"*** başlıklı hikâyeler kitabım da basın için hazır sayılabilir.

Emekli olduğumdan günümüze kadar olan sürecin yazı hayatımın en verimli yıllar olduğu kanaatindeyim. Zamanım bol ve gücüm yettiği kadar çalışıyorum. İstediğim her şeyi yazabileceğime de pek emin değilim, ama çalışıyorum. Sık sık söylüyorum, yazmak, yazabilmek beni mutlu ediyor, yazarken de kendimi huzurlu hissediyorum.

Yrd. Doç. Dr. Nazlı Rânâ Gürel- Yrd. Doç. Dr. Zeki Gürel, **Fahri Kaya Hayatı sanatı Eserleri**, Üsküp 2015, Yeni Balkan Yayınevi, s. 316–338.

ÖDEV: Siz de, Makedonya'da kendi sahasında önemli yerlere gelmiş biriyle bir mülakat/ röportaj yapıp yazıya geçiriniz.

LEKTÜR

1. M. Dostoyevski, **Suç ve Çeza**
2. Gustav Flober, **Madam Bovari**
3. M. Şevket Esendal, **Temiz Sevgiler**
4. Kemal Tahir, **Göl İnsanları**
5. Öğrencilerin ve Öğretmenin seçeceği bir eser

Not: Evde okunulması gereken Lektür listesindeki başlıklar, öğretim programının amaçları doğrultusunda Türkiye ve dünya edebiyatının edebî şahsiyetlerinin eserlerinden oluşturulmuştur.

Eğitim ve Bilim Bakanlığı Eğitimi Geliştirme Dairesi Makedonya Cumhuriyeti Orta Meslekî Eğitim Okulları İçin Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Proğramı II. Sınıf, Üsküp, Eylül 2006, s. 20.

KAYNAKÇA

Ağca, Hüseyin; **Sözlü ve Yazılı Anlatımda Türkçe'nin Kullanımı,** AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, Ankara 2001

Akalın, L. Sami; **Edebiyat Terimleri Sözlüğü,** Varlık Yayınları, İstanbul, 1966.

Akalın, Prof. Dr. Şükrü Haluk; **Saltuknâme,** 2. cilt, Ankara 1988

Aktaş, Prof. Dr. Şerif- Yard. Doç. Dr. Osman Gündüz; **Yazılı ve Sözlü Anlatını Kompozisyon,** 3. baskı, Ankara 2002, Akçağ Yayınları.

Argunşah, Prof. Dr. Mustafa-Galip Güner, **Codex Cumanıcus**, İstanbul 2015, Kesit Yayınları.

Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, 24. cilt, Ankara, 2001 Bakiler, Yavuz Bülent, **Üsküp'ten Kosova'ya,** 3.baskı, Ankara, 1989 Banarlı, Nihat Sâmi, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi,** 2.cilt, İstanbul, 1972

Battalgâzi Destanı, Hazırlayan: Sema Devir, Erdem Yayınları, İstanbul,2002.

Borotav, Pertev Nâilî; **İzahlı Halk Şiiri Antolojisi,** Yayına hazırlayan: Metin Turan, Ankara 2000

1.Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı, Hazırlayan: Zeki Gürel, Ankara 1994.

Büyük Şairler ve **Eserleri,** Hazırlayan: Tahsin Yücel, İstanbul 1961

Canım, Rıvan; **Şehir ve İnsan,** İstanbul, 1998

Çetişli, Prof. Dr. İsmail, Türk Şiirinde Hz. Peygamber 1860–2011, Ankara 2012, Akçağ Yayınları.

Çoşkun, Prof. Dr. Menderes- Prof. Dr. Ali İhsan Öbek- Doç. Dr. Yavuz Bayram, **Gazel Şerhleri**, 3. Baskı, İstanbul 2012, Kesit Yayınları.

Cumbur, Müjgân; **Atatürk ve Millî Kültür,** Ankara 1981

Dedem Korkut'un Kitabı, Hazırlayan: Orhan Şaik Gökyay, İstanbul 1973.

Dedem Korkut Kitabı Hanım Hey, Hazırlayanlar: Prof. Dr. İlhan Genç-Prof. Dr. Atabey Kılıç-Prof. Dr. İ. Hakkı Aksoyak, Minyatürler sanatçıları: Ceyda Kaya-Canan Özdemir-Nermin Tüzemen-Hasibe Şimşek-Ayşegül Deveciler-Gonca Gülden Küçüksaraç-Berrin Gayhan-Gülden Topuz-Merve Düzağaç-Esra Has-Bilgehan Kaya-Elif Bayrak Kaya-Nazik Agyar Leblebici- Zeliha Alav- Menekşe Meço, 2 Cilt, Ankara 2014, TOBB Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği yayını.

Demir, Prof. Dr. Necati-Doç. Dr. Dursun Erdem, **Ebu'l Hayr-ı Rûmî, Saltık-Nâme**, 2. Baskı, İstanbul 2013, UKİD Uluslar arası Kalkınma ve İşbirliği Derneği Yayını.

Devellioğlu, Feririt,**Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Yayına Hazırlayan: Aydın Sami Güneycal, 31. Baskı, Ankara 2015, Aydın Kitabevi Yayını.

Div'an-ı Hikmet'ten Seçmeler, Hazırlayan: Prof Dr. Kemal Eraslan, Ankara, 1983

Doğan, Prof Dr. Muhammed Nur; FuzûlÎ'nin Poetikası, İstanbul, 1997.

Doğumunun 400. Yılında Evliya Çelebi, Editörler: Nuran Tezcan-Semih Tezcan, Ankara 2011, T.C. Kültür Bakanlığı Yayını.

Dursun, A. Haluk; **Nil'den Tuna'ya,** İstanbul, 2000.

Dünya Edebiyatçıları Ansiklopedik Sözlüğü, Hazırlayan: Ender Gürol, Varlık Yayınları, İstanbul 1964

Edip Ahmet B. Mahmud Yügnekî; **Atabet'l-Hakâyık,** Hazırlayan: Reşit Rahmeti Arat, İstanbul, 1951

Elçin, Prof Dr. Şükrü; **Halk Edebiyatına Giriş,** 3. Baskı, Ankara. 2002.

Eliot, T. S. : **Edebiyat Üzerine Düşünceler,** Çeviren: Dr. Sevim Kantarcı Oğlu, T. C. Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1990.

Engin, Refik, **Balkanlardaki Yatır, Türbe, Tekke ve Zaviyelerimiz**, Eskişehir 2013, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı Yayını.

Engüllü, Suat, **Pırnalıdan Çıktık Yola**, Üsküp 1989, Birlik yayınları.

Ercilasun, Prof. Dr. Ahmet; **Örneklerle Bugünkü Türk Alfabesi,** 2. Baskı, Ankara 1989

Ercilasun, Peof Dr. Ahmet; **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Kadar Türk Dili Tarihi,** Akçağ Yayınları, Ankara, 2004

A

Ergin, Prof. Dr. Muharrem, **Orhun Abideleri,** İstanbul 1970 , Boğaziçi Yayınları.

Ergin, Prof. Dr. Muharrem, **Türk Dil Bilgisi,** 15. Baskı, İstanbul 1985,Boğaziçi yayınları.

Ergin, Prof. Dr. Muharrem- Prof. Dr. Kemal Yavuz- Prof. Dr. Necati Birinci- Prof. Dr. Kâzım Yetiş; **Türk Dili Kompozisyon,** İstanbul 1992

Fuzûlî, **Mecnun ve Leyla Dilinden Şiirler,** Hazırlayan: Muhammed Nur Doğan,

Seçim, Önsöz ve Tercüme Fadil Hoca (Türkçe- Makedonca), Gostivar 1997.

Gencan, Tahir Nejat; **Dil Bilgisi,** İstanbul **1**992.

Gökdemir, Ayvaz- Sevgi Gökdemir, **Nazım Yönüyle Yardımcı Edebiyat Kitabı,** 3 Cilt, İstanbul 1975, Ötüken Yayınları.

Goethe, Jahann Wolfgang, Doğu Batı Divanı "Garplı Müellifin Şark Divanı", Tercüme, yorum ve açıklamalar: Senail Özkan, 3. Baskı, İstanbul 2012, Ötüken Yayınları.

Gürel, Zeki; " Edebiyat Tarihi mi? " , **Redif Dergisi,** Bolu, Kasım-Aralık 2001, Yıl: 1, Sayı: 2, Sayfa: 18–22.

Gürel, Yrd. Doç. Dr. Zeki; **Türkistan Yazıları,** Berikan Yayınları, Ankara. 2004.

Gürel, Zeki; **Koyun Baba,** Ankara 2000.YÖRTÜRK Vakfı Yayını.

Gürel, Nazlı Rânâ; **Ahmet Kabaklı Hayatı Sanatı Eserleri,** Ankara 2003, Alternatif Yayınları.

Gürel, Nazlı Rânâ-Zeki Gürel, "Johann Wolfgang Von Goethe", **Türk Dili ve Edebiyatı Lise II**, Üsküp 2005,

Gürel, Nazlı Rânâ-Zeki Gürel, **Türk Dili ve Edebiyatı Lise II**, Üsküp 2005, Prosvetno Delo Ad Yayını.

Gürel, Nazlı Rânâ-Zeki Gürel, **Dünya Edebiyatına Giriş**, Bolu 2011, Üçem Yayınları.

Gürel, Yrd. Doç. Dr. Nazlı Rânâ -Yrd. Doç. DR. Zeki Gürel, **Fahri Kaya Hayatı Sanatı Eserleri,** Üsküp 2015, Yeni Balkan Yayınları.

Gürel, Yrd. Doç. Dr. Nazlı Rânâ -Yrd. Doç. DR. Zeki Gürel, **Gülkaya İlhami Emin Hayatı Sanatı Eserleri**, Üsküp 2016, Yeni Balkan Yayınları.

Gürel, Yrd. Doç. Dr. Nazlı Rânâ -Yrd. Doç. DR. Zeki Gürel, **Necati Zekeriya Orhan**, Üsküp 2015, Yeni Balkan Yayınları

Gürel, Zeki "Miraç Kandili ve Makedonya Türk Edebiyatında Bir Miraçname Yazarı Kemal Aruçi", **Hilâl İslâmi Kültür ve Haber Dergisi**, Üsküp Mart 2016, Sayı: 127, s. 18–19.

Gürel, Zeki " Üsküplü İki Divan Şairi ve Peygamber Sevgisi", **Hilâl İslâmi Kültür ve Haber Dergisi**, Üsküp Aralık 2015, Sayı: 126, s. 18–19.

Gürel, Zeki "Balkanlar'da Kadim Türk Varlığı I-X", **Yeni Balkan Gazetesi**, 2 Kasım 2015, Yıl: 11, Sayı: 582–18 Ocak 2016, Yıl: 12, Sayı:593.

Gürel, Zeki-Yrd. Doç. Dr. Fahri Temizyürek-Yrd. Doç. Dr. Namık Kemal Şahbaz, **Çocuk Edebiyatı**, Ankara 2007, Öncü Kitap yayınları.

Gürel, Yrd. Doç. Dr. Zeki-M.r. Ergin Baki, **Mangal Fahri Ali Hayatı Sanatı Eserleri**, Üsküp 2016, Yeni Balkan Yayınları.

Güzel Yazılar, Hikâyeler, 2. cilt, Hazırlayanlar: Prof. Dr. İsmail Parlatır, Prof. Dr. İnci Enginim, Prof. Dr. Orhan Okay, Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Prof. Dr. Kazım Yetiş, Prof. Dr. Necat Birinci, , Ankara 1996, Türk Dil Kurumu Yayını.

Güzel Yazılar Oğuz'dan Bugüne, Hazırlayanlar: Prof. Dr. İsmail Parlatır ve diğerleri, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 1996, Türk Dil Kurumu Yayını.

Güzel, Prof. Dr. Abdurrahman, Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı, 4. Baskı, Ankara 2009, Akçağ Yayınları.

Hamilton, Edıth, Mitologya (Grek ve Romen) Çeviren: Ülkü Tamer, 2. Baskı, İstanbul 1968, Varlık Yayınları.

Hasan, Prof. Dr. Hamdi; Makedonya ve Kosova Türklerinde Kullanılan Atasözleri ve Deyimler, Ankara 1997, Türk Dil Kurumu Yayını.

Hamza, Prof. Dr. Yusuf, **Balkan Türklüğü,** Ankara 2000, T:C: Kültür Bakanlığı Yayını.

Hayber, Yrd. Doç. Dr. Abdıılkadir; **Makedonya ve Kosova Türklerinin Edebiyatı,** Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 2001.

Hengirmen, Mehmet, **Türkçe Dilbilgisi**, Ankara 2000, Engin Yayınları.

Hoca, Prof.Fadıl "Balkanlar'da İslâm Kültürü Tarihinde Sarı Saltuk'la İlgili Efsaneler ve Rivayetler", **Hikmet Dergisi**, Makedonya, Kasım 2015, Yıl: XIII, Sayı: 2, s. 8–29.

Homeros; **Ödysseia,** Çeviren: Ahmet Cevat Emre, 2. Baskı, İstanbul 1963, Varlık Yayınları.

Homeros; **İlliada Destanı,** Çeviren: Ahmet Cevat Emre, İstanbul 1965, Varlık Yayınları

II. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı, Hazırlayan: Yrd. Doç. Dr. Zeki Gürel, Ankara 1998, İLESAM Yayını.

İlk Adım, Hazırlayan: Dr. Nazlı Râna Gürel, Gostivar 2004, Namik Efendi Derneği Yayını.

İmlâ Kılavuzu, 28. Baskı, Ankara 2009, Türk Dil Kurumu Yayını.

Kabaklı, Ahmed; **Türk Edebiyatı,** 5 Cilt, 9. Baskı, İstanbul 1994, Türk Edebiyatı Vakfı Yayını.

Kaşgarlı Mahmud; **Divân-ı Lügâti't Türk,** tıpkıbasım, Ankara 1990, T.C. Kültür Bakanlığı Yayını.

Kaplan, Prof. Dr. Mehmet; **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar,** Dergâh Yayınları, İstanbul 1987

Karaalioğlu, Seyit Kemal; **Yazmak ve Konuşmak Sanatı,** 5. Baskı, İstanbul 1987.

Kaplan Prof. Dr. Mehmet; **Cumhuriyet Devri Türk Şiiri,** İstanbul 1994, Dergâh Yayınları.

Kaplan, Prof. Dr. Mehmet; **Hikâye Tahlilleri,** İstanbul 1986, Dergâh Yayınları

Kaplan, Prof. Dr. Mehmet, **Kültür ve Dil,** 9. Baskı, İstanbul 1996, Dergâh Yayınları.

Karlığa, Prof. Dr. Bekir "Bir Medeniyet Gezgininin İzinde", **Bir Osmanlı Seyyahı Evliya Çelebi 400. yıl**, Makedonya 2011, MANU Yayını.

Karahan, Prof. Dr. Leyla, **Türkçe'de Söz Dizimi**, 20. Baskı, Ankara 2014, Akçağ Yayınları.

Kaşgarlı Mahmud (Mahmûd el-Kâşgarî), **Divân-ı Lûgati't Türk**, Robert Dankoff'un James Kelly'nin katlılarıyla yaptığı çeviri ve notları temel alarak Türkçe çeviri ve düzenleme: Serap Tuba Yurtsever ve Seçkin Erdi, İstanbul 2007, Kabalcı Yayınevi.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, 2 Cilt, Hazırlayanlar: Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun ve komisyon, Ankara 1991, T.C. Lültür Bakanlığı Yayını.

Kelime Meâlli Kur'anı Kerîm ve Elmalılı M. Hamdi Yazır Meâli, Kelime Meâlini Hazırlayanlar: Talha Alp-Riyâsetinde ilmî bir heyet, Elmalılı M. Hamdi Yazır Meâli'ni Sadeleştiren: Dr. Necip Yılmaz, İstanbul 2013, Yasin Yayınevi.

Koksal, Hasan; Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı, Ankara 1984.

Köksal, Mustafa Asım, **Peygamberler Tarihi**, 8. Baskı, Ankara 2004, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.

Köprülü, Ord. Prof. Dr. Fuad, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Yayına Hazırlayan: Dr. Orhan Köprülü, 7. Baskı, Ankara 2009, Akçağ Yayınları.

Köprülü, Ord. Prof. Dr. Fuad, **Divan Edebiyatı Antolojisi**, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Ahmet Mermer, 2. Baskı, Ankara 2006, Akçağ Yayınları.

Köprülü, Ord. Prof.Dr. Fuad; Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 8.baskı, Ankara

1993, Türkiye Diyanet Vakdı Yayını.

Kunos, İgnacz; **Türk Halk Edebiyatı,** Hazırlayan: Dr.Tuncer Gülensoy, İstanbul 1978, Tercüman Gazetesi Yayını**.**

Kurdakul, Şükran; **Şairler ve Yazarlar Sözlüğü,** Ankara, 1973**.**

Kurnaz, Prof. Dr. Cemal; **Eski Türk Edebiyatı,** Ankara,2001.

Kurnaz, Cemal-Mustafa Tatcı, **Yesevîlik Bilgisi,** Ankara 2000.

Levent, Agâh Sırrı; **Divan Edebiyatı,** 3.baskı, İstanbul 1980.

Mert, Hamdi; Hoca **Ahmed Yesevî,** 2.baskı, Ankara 2002.

Monteigne; **DenemeIer**, Çeviren: S. Eyüboğlu, İstanbul 1974.

Nasreddin Hoca'ya Armağan, Hazırlayan: M.Sabri Koz, İstanbul 1996.

Nazım Hikmet Şiirler, Hazırlayan: Fahri Kaya, Üsküp 1983, Birlik yayınları**.**

Nuredini, Mensur, Makedonya'daki Belli Başlı Ziyaret Yerleri Dnler Tarihi Açısından Bir Değerlendirme, Gostivar 2003, 190 s.

Özbay, Doç. Dr. Murat-Yard. Doç, Dr. Fahri Temizyürek, **Orhun (Türkçe Öğreniyoruz),** Ankara 2003, TİKA Yayını.

Parlatır, Prof. Dr. İsmail, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, 4. Baskı, Ankara 2015, Yargı Yayınları.

Peçevî İbrahim Efendi, **Peçevî Tarihi**, 2 Cilt, Hazırlayan: Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Mersin 1992, T.C. Kültür Bakanlığı Yayını.

Piliçkova, Sevim; Nasradın **Hoca** And Itar Peyo, Üsküp 1996, Makro Çepenkov Millî Folklor Enstitüsü Yayını.

Rasonyı, Prof. Dr.Laszlo, **Tuna Köprüleri,** Ankara 1984, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayını.

Sevelim Sevülelim-Yunus Emre; Seçip-çeviren (Makedonca-Türkçe),İlhami Emin, Üsküp 199.

Serbest, Gülşah, "Anadolu ve Balkanlar'da Bir Alperen: Sarı Saltuk", **Dil-i Halvet Dergisi**, Mart-Nisan 2015, Yıl: 3, Sayı: 7, s. 82–85.

Thomsen, V., Orhon Yazıtları Araştırmaları, Çeviren ve Yayına Hazırlayan: Vedat Köken, Ankara 2002, Türk Dil Kurumu Yayını

Tansel, Fevziye Abdullah, **İyi ve Doğru Yazma Usûlleri,** 3 cilt, İstanbul 1976, Ötüken Yayınları

Tatcı, Mustafa, **Yunus Emre Divanı**, Ankara 1997.

Timurtaş, Prof. Dr. Faruk Kadri**; Şeyhî, Hayatı ve Eserleri**, İstanbul,1968.

Tuna, Tuğçe, **Kosova-Makedonya-Arnavutluk-Karadağ Balkanlardaki Miras Tekkeler,** İstanbul 2013, Hu Yayınları.

Tural, Prof. Dr. Sadık Kemal, **Zamanın Elinden Tutmak,** 3.baskı, Ankara **2003.**

Tural, Sadık Kemal, **Şahsiyetler ve Eserleri,** Ankara 1993.

Tural, Prof. Dr. Sadık Kemal "Türk Dünyası Edebiyat Tarihi", **II. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı Bildiriler 8–9 Aralık 1994 Ankara**, Hazırlayan: Yrd. Doç. Dr. Zeki Gürel, Ankara 1998, İLESAM Yayını.

Türkçe Sözlük, Hazırlayan: Şükrü Haluk Akalın, 11. Baskı, Ankara 2011, Türk Dil Kurumu Yayını.

Türkmen, Prof. Dr. Fikret; **Âşık Garip Hikâyesi,** Ankara 1974.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, 32 Cilt, İstanbul 1994–1997, T.C. Kültür Bakanlığı Yayını.

Türk Dünyası Edebiyatı, 2. **Cilt,** Hazırlayan: Komisyon, TİKA Yayını, Ankara, 2002.

Türk Dünyası El Kitabı, 4 cilt, Ankara 1999, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayını.

Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni, Hazırlayan: Alev Kâhya, Ankara 1997, Başbakanlık Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

User, Hatice Şirin, Başlangıçtan Günümüze Türk Yazı Sistemleri, Ankara 2006, Akçağ Yayınları.

Yaman, Ertuğrul; Doğru, Güzel ve Etkili Konuşma Sanatı, 2.baskı, Ankara 2001.

Yavuz, Prof. Dr. Kemal-Prof. Dr. Kazım Yetiş-Prof. Necat Birinci, Üniversite Türk Dili ve Kompozisyon Dersleri, İstanbul 1998, Bayrak Yayınları

Yazıcı, Prof. Dr. Nesimi, **İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi,** 13. Baskı, Ankara 2015, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını

Yıldırım, Ali; Karacaoğlan, Ankara 1994.

Yılmaz. Mehmet Serhat; Kastamonu'da Nevruz, Ankara 2004.

Yusuf Has Hacib, **Kutadgu Bilig**, Çeviren: Prof. Dr. Reşid Rahmeti Arat, Yayına Hazırlayan: Çetin Şan-Serap Tuba Yurtsever, 2. Baskı, İstanbul 2008, Kabalcı Yayınevi.

Zeyrek, Yunus, **Kitab-ı Dedem Korkut Alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân**, Eskişehir 2014, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı Yayını.

Ziya Gökalp, Hazırlayan: Yrd. Doç. Dr. Zeki Gürel, Ankara 2010, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Yayını.

TÜRK DÜNYASI HARİTASI

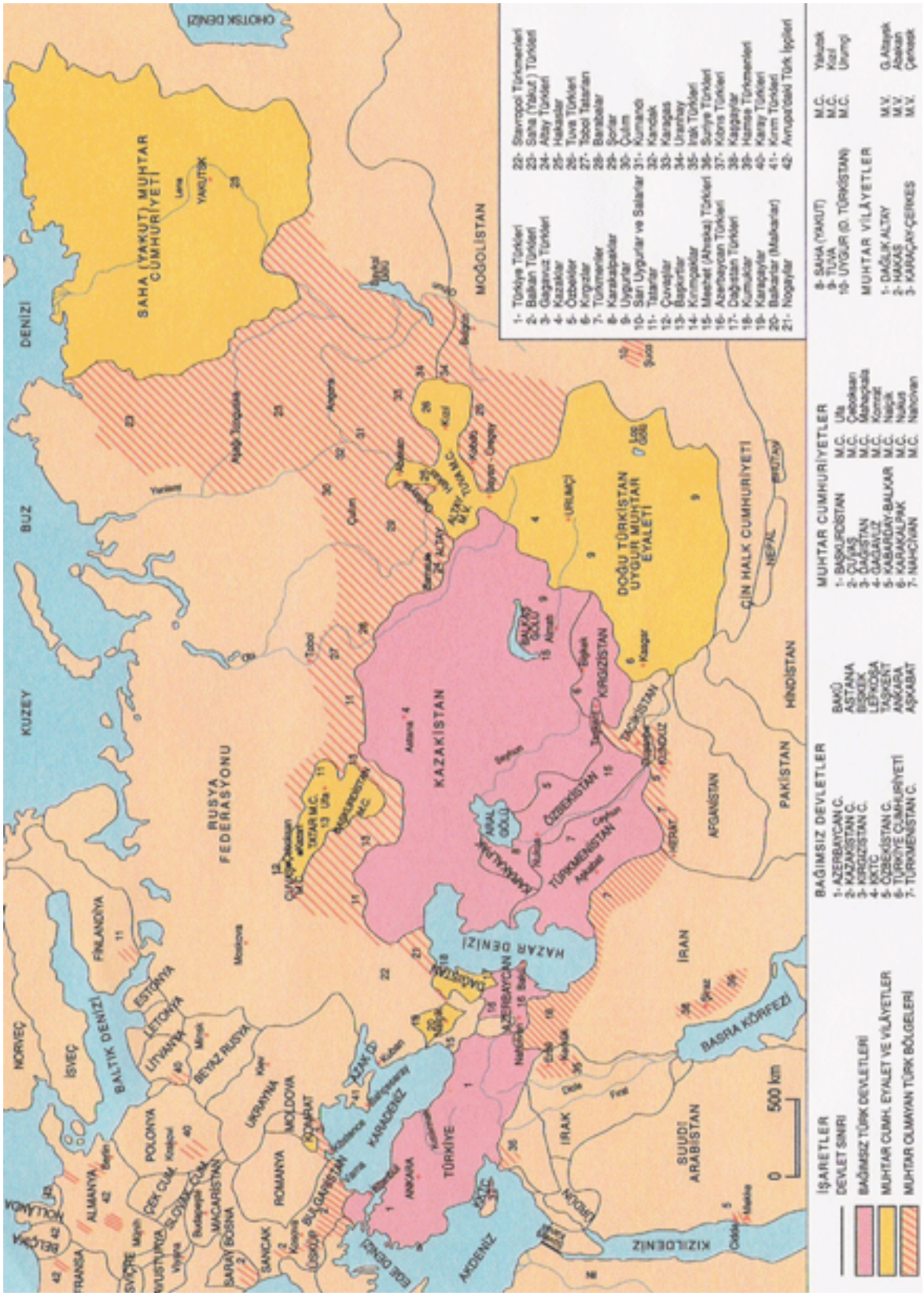

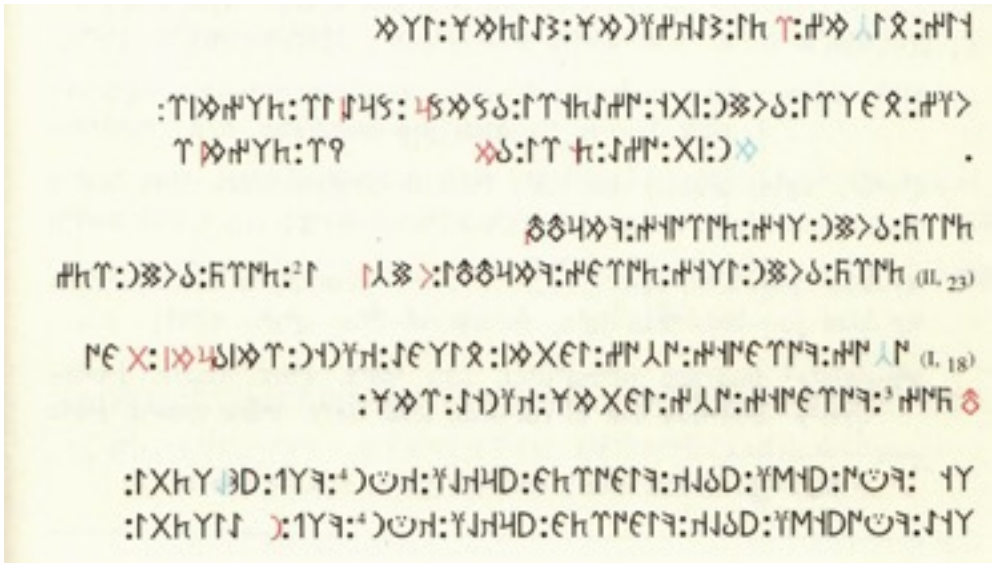

Ey Türk Milleti!

Yukarıda mavi gök çökmedikçe aşağıda yağız yer delinmedikçe

senin ilini ve töreni kim bozabilir…

Titre ve kendine dön!

BİLGE KAĞAN